

**T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANA BİLİM DALI**

**SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZMDE YEREL HALKIN TUTUMU
VE GÜÇLENDİRİLMESİ: BOĞAZKALE ÖRNEĞİ**

Doktora Tezi

Cemal KALELİ

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Tamer ÖZLÜ

SAMSUN
2023

**T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANA BİLİM DALI**

**SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZMDE YEREL HALKIN TUTUMU
VE GÜÇLENDİRİLMESİ: BOĞAZKALE ÖRNEĞİ**

Doktora Tezi

Cemal KALELİ

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Tamer ÖZLÜ

SAMSUN
2023

TEZ KABUL VE ONAYI

Cemal KALELİ tarafından, Dr. Öğr. Üyesi Tamer ÖZLÜ danışmanlığında hazırlanan “SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZMDE YEREL HALKIN TUTUMU VE GÜÇLENDİRİLMESİ: BOĞAZKALE ÖRNEĞİ” başlıklı bu çalışma, jürimiz tarafından 10.3.2023 tarihinde yapılan sınav sonucunda oy birliği ile başarılı bulunarak Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

	Unvanı Adı Soyadı Üniversitesi Ana Bilim/Ana Sanat Dalı	Sonuç
Başkan	Prof. Dr. Necati TOMAL Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı	☒ Kabul ☐ Ret
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Tamer ÖZLÜ Ondokuz Mayıs Üniversitesi Coğrafya Ana Bilim Dalı	☒ Kabul ☐ Ret
Üye	Doç. Dr. Fatih ALTUĞ Ondokuz Mayıs Üniversitesi Coğrafya Ana Bilim Dalı	☒ Kabul ☐ Ret
Üye	Doç. Dr. Mücahit YILDIRIM Samsun Üniversitesi Coğrafya Ana Bilim Dalı	☒ Kabul ☐ Ret
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Kuttusi Zorlu Ardahan Üniversitesi Coğrafya Ana Bilim Dalı	☒ Kabul ☐ Ret

Bu tez, Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen ve yukarıda adları yazılı jüri üyeleri tarafından uygun görülmüştür.

Prof. Dr. Ahmet TABAK
Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Hazırladığım Doktora tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin Kaynaklar'da gösterilenlerden oluştuğunu, her unsurun enstitü yazım kılavuzuna uygun yazıldığını ve TÜBİTAK Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Yönetmeliği'nin 3. bölüm 9. maddesinde belirtilen durumlara aykırı davranılmadığını taahhüt ve beyan ederim.

Etik Kurul Gerekli mi ?

Evet ☒ (Gerekli ise ekler kısmına ekleyiniz)

Hayır ☐

06/01/2023
Cemal KALELİ

TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU BEYANI

Tez Başlığı : SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZMDE YEREL HALKIN TUTUMU
VE GÜÇLENDİRİLMESİ: BOĞAZKALE ÖRNEĞİ

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışması için şahsım tarafından 06.01.2023 tarihinde intihal tespit programından alınmış olan özgünlük raporu sonucunda;

Benzerlik oranı : % 14

Tek kaynak oranı : % 5 çıkmıştır.

06 /01/ 2023
Dr. Öğr. Üyesi Tamer ÖZLÜ

ÖZET

SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZMDE YEREL HALKIN TUTUMU VE GÜÇLENDİRİLMESİ: BOĞAZKALE ÖRNEĞİ,

Cemal KALELİ

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Coğrafya Ana Bilim Dalı

Doktora, Şubat/2023

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Tamer ÖZLÜ

Sürdürülebilir turizm ekonomik gelişime, sosyo-kültürel ve çevresel kaynakların korunmasına, yerel halkın ve ziyaretçilerin ihtiyaçlarının karşılanması ön planda tutan ve destinasyonların yaşam seyrirlerini şekillendiren bir yaklaşım olarak tanımlanabilir. Bir destinasyonda turizmin sürdürülebilir olarak devam ettirilebilmesi için paydaşlar kritik bir öneme sahiptir ve yerel halkın turizme karşı algı ve tutumlarını anlamak, turizm araştırmalarında en önemli konulardandır. Bu bağlamda yerel halkın, turizmde güçlendirilmesi, alınan kararlarda ve planlamalarda dahil edilmesi sürdürülebilir turizmin önemli bileşenlerindendir.

Bu çalışmada, Boğazkale ilçe sakinlerinin turizmin etkileri ve turizm gelişimine karşı algı ve tutumlarının “Turizmden Algılanan Kişisel Ekonomik Fayda” ve “Turizmde Güçlendirme (psikolojik, sosyal ve politik)” faktörleri üzerinden Sosyal Değişim Teorisi (SDT) ve Weber’in Biçimsel (Formal) ve Özsel (Substantive) Rasyonallite Kuramı (WBÖRK) ile ampirik olarak açıklanması amaçlanmıştır. Bu bağlamda Boğazkale sakinlerine uygulanan 311 anketten elde edilen veriler Yapısal Eşitlik Modeli (YEM) ile analiz edilerek, araştırmada önerilen model ve hipotezler test edilmiştir.

Ayrıca içinde birçok boyutu barındıran sürdürülebilir turizmde önemli bir noktada destinasyonun yaşam seyridir. Keşif aşamasıyla başlayan destinasyonların yaşam seyrirleri çeşitli nedenlere bağlı olarak çöküş sürecine doğru devam etmektedir. Destinasyonun yaşam seyrini devam ettirmesi, çöküş aşamasının ertelenmesi veya çöküş aşamasında olan destinasyonun yeniden canlandırılması destinasyonların turizm gelişimlerinin hangi aşamada olduklarının ve nasıl bir gelişim seyri izlediklerinin tespitine bağlıdır.

Bu çalışmada, Butler (1980) Destinasyonların Yaşam Döngüsü modelinin kültürel miras turizmi için önemli bir destinasyon olan ve UNESCO Kültür Miras Listesi ve Dünya Belleği Listesi’nde yer alan Boğazkale’de uygulanabilirliğini belirlemektir. Boğazkale destinasyonunun Butler (1980) Destinasyonların Yaşam Döngüsü modeli kapsamında hangi yaşam evresinde olduğunu analiz etmek ve destinasyonda yaşayan paydaşların turizmin ekonomik, sosyo-kültürel ve çevresel etkilerine yönelik algı ve tutumlarını tespit etmek, destinasyon planlamacı, politika yapıcılara ve yöneticilere yönelik önerilerde bulunmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Güçlendirme, Sosyal Değişim Teorisi (SDT), Weber Biçimsel ve Özsel Rasyonallite Kuramı (WBÖRK), Destinasyonlar Yaşam Döngüsü, Turizm Gelişimi

ABSTRACT

RESIDENTS' ATTITUDE AND EMPOWERMENT IN SUSTAINABLE TOURISM: THE CASE OF BOĞAZKALE,

Cemal KALELİ

Ondokuz Mayıs University
Institute of Graduate Studies
Department of Geography
Ph.D., February/2023

Supervisor: Assist. Prof. Dr. Tamer ÖZLÜ

Sustainable tourism can be defined as an approach that prioritizes economic development, protection of socio-cultural and environmental resources, meeting the needs of residents and visitors, and shapes the life course of destinations. Stakeholders are of critical importance for the sustainability of tourism in a destination and understanding the perceptions and attitudes of residents towards tourism is one of the most important issues in tourism research. In this context, empowering the residents in tourism and including them in the decisions and planning are important components of sustainable tourism.

In this study, the perceptions and attitudes of the residents of Boğazkale district towards the effect and development of tourism were examined by the Social Exchange Theory (SET) and Weber's Theory of Formal and Substantive Rationality (WTF SR) based on Economic Benefit from Tourism and Community Empowerment in Tourism (psychological, social and political). In this context, the models and hypothesis proposed in the research were tested by analyzing the data obtained from 311 questionnaires applied to Boğazkale residents with the Structural Equation Model (SEM).

Also, the life course of the destination is an another important point in sustainable tourism which includes many dimensions. The life course of the destination which starts with discovery phase continues to collapse due to various reasons. The continuation of the life course of the destination, the postponement of the collapse stage or the revitalization of the destination that is in the collapse stage depends on the determination of the tourism development of the destinations and what kind of development they follow.

In this study, it was aimed to determine the applicability of the Butler (1980) "The Tourism Area Life Cycle (TALC)" model in Boğazkale, which is an important destination in terms of cultural heritage tourism and is included in the UNESCO Cultural Heritage List and World Memory List. For this purpose, it was tried to analyze what life course Boğazkale destination is in within the scope of Butler (1980) "The Tourism Area Life Cycle (TALC)" model and to determine the perceptions and attitudes of the stakeholders living in the destination towards the economic, socio-cultural and environmental effects of tourism. Also, this study makes recommendations to planners, policy makers and managers about the destination.

Keywords: Empowerment, Social Exchange Theory (SET), Weber's Theory of Formal and Substantive Rationality (WTF SR), The Tourism Area Life Cycle (TALC), Development of Tourism

ÖN SÖZ VE TEŞEKKÜR

İlk başta, doktora sürecinin her aşamasında katkılarını ve rehberliğini esirgemeyen değerli danışmanım Sayın Dr. Öğr. Üyesi Tamer ÖZLÜ'ye en içten teşekkürlerimi sunarım. Yine çalışmanın bu aşamaya gelmesinde büyük emeği ve katkıları olan doktora tez izleme komitesi üyeleri olan Sayın Prof. Dr. Necati TOMAL'a ve Sayın Doç. Dr. Fatih ALTUĞ'a en içten teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmanın her aşamasında katkılarını ve desteklerini esirgemeyen Sayın Dr. Öğr. Üyesi Kuttusi ZORLU'ya en içten dileklerle teşekkürlerimi sunarım. Çalışmanın çeşitli aşamalarında yardımlarını esirgemeyen Sayın Arş. Gör. Aziz Uğur TONA'ya ve Sayın Merve KETENCİ TONA'ya ve Sayın Arş. Gör. İpek YILMAZ'a ve Sayın Arş. Gör. Hasan DİLMAÇ'a ve Sayın Hüsnü Furkan ÇÜRÜTTÜ'ye ve Sayın Arş. Gör. Emre YILDIRIM'a ve Sayın Eren EKMEKÇİ'ye ayrı ayrı teşekkür ederim.

Doktora sürecinde katkıları ve destekleri olan Sayın Prof. Dr. Kemalettin ŞAHİN'e ve Prof. Dr. Veysi GÜNAL'a ve Prof. Dr. Cevdet YILMAZ'a ve Dr. Öğr. Üyesi Selim ERASLAN'a ve Doç. Dr. Mücahit YILDIRIM'a ve onların nezdinde emeği geçen ve katkı veren değerli hocalarıma ayrı ayrı teşekkürlerimi sunarım.

Çalışma sahasında yardımlarını ve desteklerini esirgemeyen Sayın Yıldız KALELİ ÇALTEKİN'e ve Sayın Merve KALELİ'ye ayrı ayrı teşekkürlerimi sunarım. Saha çalışmaları sırasında yardımlarını esirgemeyen Sayın Kaymakam Nazmi YÜCEL'e, araştırma sürecinde daha önce görev yapan Sayın Kaymakam Yunus ATAMAN'a ve Sayın Kaymakam Muhammed Fatih AYDIN'a ve Sayın Boğazkale Belediye Başkanı Mesut OCAKLI'ya ve Sayın Prof. Dr. Andreas SCHACHNER'e ve Sayın Dr. Öğr. Üyesi Nermin ATİLA ONAT'a ve Sayın Hanifi SOYSAT'a ve onların nezdinde çalışma süresi boyunca bana yardımcı olan değerli Boğazkale halkına ayrı ayrı teşekkürlerimi sunarım.

Her zaman yanımda olan ve desteklerini hissettiğim değerli aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Cemal KALELİ

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL VE ONAYI	i
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI	ii
TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU BEYANI	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR	v
İÇİNDEKİLER	vi
SİMGELER VE KISALTMALAR	vii
ŞEKİLLER DİZİNİ	viii
TABLolar DİZİNİ	ix
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırma Çerçevesi	1
1.2. Araştırmanın Problemi, Soruları ve Hipotezleri	1
1.3. Araştırmanın Amacı ve Önemi	5
1.4. Araştırmanın Varsayımları	7
1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları	8
2. TEORİK ÇERÇEVE	9
2.1. Giriş	9
2.2. Sürdürülebilirlik ve Sürdürülebilir Turizm	9
2.2.1. Sürdürülebilirlik Kavramı ve Tarihsel Süreci	9
2.2.2. Sürdürülebilir Turizm ve Sürdürülebilir Turizmin Boyutları	16
2.3. Sosyal Değişim Teorisi ve Turizm	26
2.4. Weber'in Bıçimsel ve Özsel Rasyonalite Kuramı ve Turizm	29
2.5. Yerel Halkın Turizmden Algılanan Kişisel Ekonomik Fayda Tutumları	31
2.6. Turizmde Toplum Katılımı ve Güçlendirme	32
2.6.1. Güçlendirme	33
2.6.2. Turizmde Yerel Halkın Katılımı Açısından Güçlendirme	34
2.7. Destinasyon ve Destinasyonlar Yaşam Döngüsü	43
2.7.1. Destinasyon	43
2.7.2. Destinasyonlar Yaşam Döngüsü	45
3. METODOLOJİK ÇERÇEVE	56
3.1. Araştırmanın Paradigması	56
3.2. Araştırmanın Deseni	62
3.2.1. Nicel Araştırma Deseni	63
3.2.2. Nitel Araştırma Deseni	64
3.3. Veri Toplama Araçları ve Yapısı	66
3.3.1. Nicel Veri Toplama Araçları	66
3.3.2. Nitel Veri Toplama Aracı	69
3.4. Veri Analizleri ve İstatistiksel Yöntemler	71
3.4.2. Nitel Verilerin Analizi	82
4. ÇALIŞMA SAHASININ GENEL ÖZELLİKLERİ	88
4.1. Giriş	88
4.2. Araştırma Sahasının Yeri ve Genel Coğrafi Özellikleri	88
4.2.1. Boğazkale'nin Fiziki Coğrafya Özellikleri	88
4.3. Boğazkale'nin Tarihi ve Yerleşim Özellikleri	90
4.4. Boğazkale'nin Nüfus Özellikleri	97
4.5. Boğazkale'nin Sosyo Kültürel Özellikleri	101
4.6. Boğazkale'nin Ekonomik Özellikleri	102
4.7. Turizm Coğrafyası	105
4.7.1. Doğal Çekicilikler	105
4.7.2. Tarihi Kültürel Çekicilikler	108
4.8. Konaklama Tesisleri ve Sosyal İmkânlar	131
4.9. Ulaşım Özellikleri	134

4.10. Turizm Talep Durumu	135
5. ANALİZ VE BULGULAR.....	137
5.1. Giriş	137
5.2. Nicel Çalışmanın Pilot Testi	137
5.3. Nicel Verilerin Analize Hazırlanması	138
5.4. Nicel Çalışmanın Güvenilirlik Analizi	138
5.5. Nicel Verilerden Elde Edilen Bulgular	140
5.5.1. Demografik Bulgular	140
5.5.2. Tanımlayıcı İstatistikler	142
5.5.3. Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA).....	146
5.6. Nitel Verilerden Elde Edilen Analiz Bulguları	159
5.6.1. Verilerin Analize Hazırlanma Süreci.....	159
5.6.2. Güvenirlik ve Geçerlik.....	160
5.6.3. Verilerin Analiz Süreci	161
5.6.4. Analiz Bulguları.....	163
5.6.5. Boğazkale Destinasyonunda Butler (1980) TALC Modeline Göre Evrimi	164
5.6.6. Paydaşların Katılımı.....	183
5.6.7. Değişen Turizm.....	189
5.6.8. Sorunlar.....	194
6. TARTIŞMA VE SONUÇ	214
6.1. Giriş	214
6.2. Bulguların Tartışılması	214
6.2.1. Birinci Araştırma Sorusu	215
6.2.2. İkinci Araştırma Sorusu	219
6.2.3. Üçüncü Araştırma Sorusu	224
6.2.4. Dördüncü Araştırma Sorusu.....	237
6.3. Çalışmanın Teorik ve Pratik Katkıları	250
6.3.1. Teorik Katkıları.....	250
6.3.2. Çalışmanın Pratik Katkıları.....	252
6.4. Öneriler	259
6.5. Sonuç	265
KAYNAKLAR	268
EKLER	303
ÖZ GEÇMİŞ.....	307

SİMGELER VE KISALTMALAR

ADNKS	: Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi
AVE	: Average Extracted Variance
CR	: Composite Reliability
DFA	: Doğrulayıcı Faktör Analizi
EDT	: Ekonomik Değişim Teorisi
MSV	: Maximum Shared Variance
PG	: Psikolojik Güçlenme
POG	: Politik Güçlenme
RETS	: Resident Empowerment through Tourism Scale
SDT	: Sosyal Değişim Teorisi
SFL	: Standardized Factor Loadings
SG	: Sosyal Güçlenme
TAKEF	: Turizmden Algılanan Kişisel Ekonomik Fayda
TALC	: Tourism Area Life Cycle
TANE	: Turizmin Algılanan Negatif Etkileri
TAPE	: Turizmin Algılanan Pozitif Etkileri
TGD	: Turizme Genel Destek
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UNEP	: United Nations Environment Programme
UNWTO	: World Tourism Organization
WBÖRK	: Weber' in Bıçimsel ve Özsel Rasyonalite Kuramı
WTFSR	: Weber's Theory of Formal and Substantive Rationality
WCED	: World Commission on Environment and Development
YEM	: Yapısal Eşitlik Modeli

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1.1. Araştırmanın modeli	4
Şekil 2.1. Sürdürülebilirlik boyutlarının Venn şeması (Purvis, Mao ve Robinson, 2018).....	19
Şekil 2.2.Turizmin algılanan (pozitif-negatif) etkileri araştırma modeli	28
Şekil 2.3. Turizmden algılanan kişisel fayda araştırma modeli	32
Şekil 2.4. Turizmde psikolojik güçlendirme araştırma modeli	39
Şekil 2. 5. Turizmde sosyal güçlendirme araştırma modeli	41
Şekil 2. 6. Turizmde politik güçlendirme araştırma modeli.....	43
Şekil 2.7. Butler (1980) Destinasyonlar yaşam döngüsü modeli (Butler, 1980: 7)	48
Şekil 3.1. Nicel araştırma sürecinin aşamaları (Neuman, 2006: 22).....	59
Şekil 3.2. Nitel araştırma sürecinin aşamaları (Neuman, 2006: 23)	61
Şekil 3.3. Doğrulamalı faktör analizi yol diyagramı ve örnek ölçüm modeli	77
Şekil 3.4. Yem için akış şeması ve geleneksel yaklaşım (Çokluk vd., 2010: 256)	79
Şekil 3.5. Yapısal modelde kullanılan semboller.....	82
Şekil 4.1. Araştırma sahasının lokasyon haritası.....	88
Şekil 4.2. Boğazkale ilçesi yükselti haritası.....	89
Şekil 4.3. Hattuşa antik şehrinin kurulduğu yer (Seeher, 2007: 9)	91
Şekil 4.4. Hattuşa antik kenti şehir planı (Seeher, 2007: 16).....	92
Şekil 4.5. Erken Bizans Dönemi Yapılarını Gösteren Harita (Neve, 1984: 168)	94
Şekil 4.6. Boğazkale İlçesinin Yıllara Göre (2010-2020) Nüfus Artış Hızı (TÜİK, 2022) ...	99
Şekil 4.7. Boğazkale İlçesine Bağlı Köylerin Nüfus Grafiği (TÜİK, 2022).....	100
Şekil 4.8.Boğazkale İlçesi nüfus haritası	100
Şekil 4.9. Boğazkale İlçe merkezi nüfusu (TÜİK, 2022).....	101
Şekil 4.10. Boğazkale Göleti	106
Şekil 4.11. Büyükkale maketi	109
Şekil 4.12. Hattuşa şehir maketi.....	110
Şekil 4.13. Büyükkaya uzaktan görünüm	110
Şekil 4. 14. Büyükkale kalıntıları.....	111
Şekil 4.15. Büyükkale'den Boğazkale manzarası	111
Şekil 4.16. Büyükkaya ilgilendirici levha	112
Şekil 4. 17. Aşağı Şehir girişi	113
Şekil 4. 18. Aşağı Şehir'den rekonstrüksiyon surun görünümü	113
Şekil 4. 19. Aşağı Şehir bilgilendirici levha	114
Şekil 4.20. Büyük Tapınak.....	115
Şekil 4. 21. 1 No'lu Tapınakta yer alan Yeşiltaş	115
Şekil 4. 22. Rekonstrüksiyon Sur	117
Şekil 4.23. Aslanlı Kapı	118

Şekil 4.24. Aslanlı Kapı bilgilendirme levhası	118
Şekil 4.25. Yerkapı tonozu dıştan görünüşü	119
Şekil 4.26. Yerkapı bilgilendirici levha	119
Şekil 4. 27. Yerkapı'nın kent dışından girişi	120
Şekil 4. 28. Yerkapı'nın kent içinden girişi	120
Şekil 4. 29. Sfensli Kapı	121
Şekil 4.30. Almanya'dan getirilen ve Boğazköy Müzesi'nde sergilenen orijinal sfensk.....	122
Şekil 4.31. Kral Kapı	123
Şekil 4.32. Kral Kapı bilgilendirici levha	123
Şekil 4.33. Kral Kapı'da yer alan kadın tanrı figürü.....	124
Şekil 4. 34. Ana Sahne	125
Şekil 4.35. Büyük Kral IV. Tudhaliya	126
Şekil 4.36. On İki Yeraltı Tanrısı.....	126
Şekil 4.37. Tanrı Şarruma ve Büyük Kral IV. Tudhaliya	127
Şekil 4. 38. Kılıç Tanrısı (Nergal) figürü.....	128
Şekil 4.39. Pudehepa Kadın Kooperatifinin işlettiği konağın dıştan görünümü	128
Şekil 4.40. Dulkadiroğulları Konağı'nın içi ve Puduhepa Kadın Kooperatifinde çalışan kadınlar	129
Şekil 4.41. Boğa Başlı Vazo	129
Şekil 4.42. Hotel Aşıkoğlu.....	131
Şekil 4.43. Başkent Demiralan Hotel.....	132
Şekil 4.44. Hitit Evleri	133
Şekil 4.45. Hotel Baykal	133
Şekil 4.46. Aşıkoğlu'na ait kamping alanı	134
Şekil 4.47. Hittite Houses'a ait kamping alanı.....	134
Şekil 5.1. DFA yol şeması	150
Şekil 5.2. YEM analizi yol şeması.....	155
Şekil 5.3. Yerel yönetimler katılımı temasına ait kelime bulutu.....	184
Şekil 5.4. Yerel halkın katılımı temasına ait kod ve kodlar arası ilişkiler	185
Şekil 5.5. Yerel halkın katılımı temasına ait kelime bulutu	186
Şekil 5.6. Yerel halkın katılımı temasına ait kod ve kodlar arası ilişkiler	187
Şekil 5.7. Kazı başkanlarının katkıları temasına ait kelime bulutu.....	188
Şekil 5.8. Kazı başkanlarının etkileri temasına ait kod ve kodlar arası ilişkiler	189
Şekil 5.9. Turist profilinin ve turistlerin isteklerinin değişimi temasına ait kelime bulutu..	191
Şekil 5.10. Turist profilinin ve turistlerin isteklerinin değişimi temasına ait kelime bulutu	192
Şekil 5. 11. Turizm sektörünün ve turizme bakışın değişimi temasına ait kelime bulutu....	194
Şekil 5.12. Turizm sektörünün ve turizme bakışın değişimi temasına ait kod ve kodlar arası ilişkiler	194

Şekil 5.13. Yerel yönetimlerden kaynaklı sorunlar temasına ait kelime bulutu	197
Şekil 5.14. Yerel yönetimlerden kaynaklı sorunlar temasına ait kod ve kodlar arası ilişkiler.....	197
Şekil 5.15. Yerel halktan kaynaklı sorunlar temasına ait kodların kelime bulutu	199
Şekil 5.16. Yerel halktan kaynaklı sorunlar temasına ait kod ve kodlar arası ilişkiler	200
Şekil 5.17. Ulaşımdan kaynaklı sorunlar temasına ait kodların kelime bulutu.....	201
Şekil 5.18. Ulaşımdan kaynaklı sorunlar temasına ait kod ve kodlar arası ilişkiler	201
Şekil 5.19. Konaklamadan kaynaklı sorunlar temasına ait kodların kelime bulutu	203
Şekil 5.20. Konaklamadan kaynaklı sorunlar temasına ait kod ve kodlar arası ilişkiler.....	203
Şekil 5.21. Tanıtımdan kaynaklı sorunlar temasına ait kodların kelime bulutu.....	205
Şekil 5.22. Tanıtımdan kaynaklı sorunlar temasına ait kod ve kodlar arası ilişkiler	205
Şekil 5.23. Politikadan kaynaklı sorunlar temasına ait kodların kelime bulutu	206
Şekil 5.24. Politikadan kaynaklı sorunlar temasına ait kod ve kodlar arası ilişkiler.....	207
Şekil 5.25. Savaşlardan ve iç karışıklardan kaynaklı sorunlar temasına ait kodların kelime bulutu.....	208
Şekil 5.26. Savaşlardan ve iç karışıklardan kaynaklı sorunlar temasına ait kod ve kodlar arası ilişkiler	209
Şekil 5.27. Salgın hastalıklardan kaynaklı sorunlar temasına ait kodların kelime bulutu....	210
Şekil 5.28. Salgın hastalıklardan kaynaklı sorunlar temasına ait kod ve kodlar arası ilişkiler.....	210
Şekil 5.29. Tur acenteleri ve rehberlerden kaynaklı sorunlar temasına ait kodların kelime bulutu.....	212
Şekil 5.30. Tur acenteleri ve rehberlerden kaynaklı sorunlar temasına ait kod ve kodlar arası ilişkiler	213

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 2.1. Butler (1980) Destinasyon Yaşam Döngüsü Modeli (Butler, 1980)	51
Tablo 3.1. Psikolojik güçlendirme ölçeği (Boley vd., 2014: 38)	64
Tablo 3.2. Sosyal güçlendirme ölçeği (Boley vd, 2014: 38).....	68
Tablo 3.3. Politik güçlendirme ölçeği (Boley vd., 2014: 38).....	68
Tablo 3.4. Turizmden algılanan kişisel ekonomik fayda ölçeği (Boley vd., 2014: 38)	82
Tablo 3.5. Turizme destek ölçeği (Boley vd., 2014: 38).....	68
Tablo 3.6. Turizmin algılanan (olumlu – olumsuz) etkileri (Boley vd., 2014: 39).....	69
Tablo 3.7. Yarı yapılandırılmış görüşme formu (Gülenç-Birsen, 2017: 122).....	69
Tablo 3.8. DFA için uyum endeksleri (Portella, 2012: 28).....	71
Tablo 3.9. Doğrulayıcı faktör ölçme modelinde kullanılan semboller	77
Tablo 3.10. YEM’de kullanılan sembol ve şekiller (Schumacker, 2019: 146).....	78
Tablo 3.11. Yapısal modelde kullanılan sembollerin anlamları (Zorlu, 2019: 67)	80
Tablo 3.12. Yapısal modelde kullanılan sembollerin anlamları (Zorlu, 2019: 67)	82
Tablo 4.1. Boğazkale İlçesinin Yıllara (2010 – 2021) Göre Nüfusu (TÜİK, 2022)	98
Tablo 4.2. Boğazkale İlçesine Bağlı Köylerin Nüfusu (TÜİK, 2022)	99
Tablo 4.3. Boğazkale İlçe merkezi nüfusu 2010-2020 yılları arası (TÜİK, 2022)	101
Tablo 4.4. Boğazkale ilçesi eğitim göstergeleri (Boğazkale İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü, 2022).....	102
Tablo 4.5. Boğazkale İlçesi merkez ve köylere ait tarımsal arazi durumu (Boğazkale İlçe Tarım ve Orman Müdürlüğü, 2022)	103
Tablo 4.6. Boğazkale İlçesi merkez ve köylere ait hayvan sayıları (Boğazkale İlçe Tarım ve Orman Müdürlüğü, 2022).....	104
Tablo 4. 7. Çorum İline bağlı ilçelerin gelişmişlik sıralaması (SEGE, 2022).....	105
Tablo 4. 8. Boğazkale’de yer alan konaklama tesisleri ve özellikleri.....	133
Tablo 4. 9. 2000 – 2020 Türkiye’de yer alan müzeleri ve Boğazkale’yi ziyaret eden ziyaretçi sayıları.....	135
Tablo 5.1. Pilot Test Çalışmasındaki Ölçeklerin Güvenilirlik Katsayıları	138
Tablo 5.2. Faktörlerin güvenilirlik katsayıları	139
Tablo 5.3. Araştırmaya katılanların cinsiyetlerine ait bilgiler	140
Tablo 5 4. Araştırmaya katılan katılımcıların medeni durumlarına ait bilgiler	140
Tablo 5.5. Araştırmaya katılanların eğitim durumuna ait bilgiler	140
Tablo 5.6. Araştırmaya katılanların yaş dağılımlarına ait bilgiler	141
Tablo 5.7. Araştırmaya katılan katılımcıların gelir durumuna ait bilgiler	141
Tablo 5.8. Araştırmaya katılanların mesleklerine ait bilgiler	141
Tablo 5.9. Araştırmaya katılanların Boğazkale’de yaşam süreleri.....	142
Tablo 5.10. Psikolojik Güçlendirme maddelerinin betimsel istatistikleri.....	142
Tablo 5.11. Sosyal Güçlendirme maddelerinin betimsel istatistikleri	143

Tablo 5.12. Politik Güçlendirme maddelerinin betimsel istatistikleri	144
Tablo 5.13. Turizmden Algılanan Kişisel Ekonomik Fayda maddelerinin betimsel istatistikleri	144
Tablo 5.14. Turizmin Algılanan Pozitif Etkileri maddelerinin betimsel istatistikleri.....	145
Tablo 5.15. Turizmin Algılanan Negatif Etkileri maddelerinin betimsel istatistikleri	145
Tablo 5.16. Turizme Genel Destek maddelerinin betimsel istatistikleri.....	146
Tablo 5.17. DFA için model uyum indeks değerleri (Portella, 2012: 28).....	148
Tablo 5.18. DFA için model indeks değerleri.....	150
Tablo 5.19. Araştırma Modelinin DFA Sonuçları	151
Tablo 5.20. AVE ve MSV sonuçları	152
Tablo 5.21. Heterotrait – Monotrait oranı (HTMT) sonuçları	153
Tablo 5.22. YEM için model uyum indeks değerleri.....	154
Tablo 5.23. Hipotezlerin testi.....	155
Tablo 5.24. Kodlayıcılar arası karşılaştırma	161
Tablo 5.25. Katılımcıların bilgileri	163
Tablo 5.26. İçerik analizi sonucunda oluşturulan ana ve alt temalar	164
Tablo 5.27. Boğazkale Destinasyonu TALC göstergeleri (Lee ve Weaver, 2014: 187-191).....	165
Tablo 5.28. 1985 – 2000 yılları arasında Boğazkale’ye ve Türkiye’ye gelen turist ve ziyaretçi sayıları (Gümüşçü, 1994: 165; Tutar, 1999: 49; Doğruol, 2021: 100; Şahin, 2021:133).....	177
Tablo 5.29. 1985 – 2000 yılları arası Boğazkale nüfusu ve Boğazkale’ye gelen ziyaretçi sayısı (Gümüşçü, 1994: 90; Yılmaz, 2007: 5)	178
Tablo 5.30. 2001 – 2021 yılları arasında Boğazkale’ye ve Türkiye’ye gelen turist ve ziyaretçi sayıları (Doğruol, 2021: 101 – 105; TUİK, 2022; Şahin, 2021:133; Çorum Müze Müdürlüğü, 2022).....	181
Tablo 5.31. 2010 – 2021 yılları arası Boğazkale nüfusu ve Boğazkale’ye gelen ziyaretçi sayısı (TUİK, 2022; Çorum Müze Müdürlüğü, 2022).....	182
Tablo 5.32. Yerel yönetimlerin katılımı temasına ait kodların frekansı	183
Tablo 5.33. Yerel halkın katılımı temasına ait kodların frekansı.....	185
Tablo 5.34. Kazı başkanlarının katkıları temasına ait kodların frekansı.....	187
Tablo 5.35. Turist profilinin ve turistlerin isteklerinin değişimi temasına ait kodların frekansı	191
Tablo 5.36. Turizm sektörünün ve turizme bakışın değişimi temasına ait kodların frekansı.....	192
Tablo 5.37. Yerel yönetimlerden kaynaklı sorunlar temasına ait kodların frekansı	195
Tablo 5.38. Yerel halktan kaynaklı sorunlar temasına ait kodların frekansı.....	198
Tablo 5.39. Ulaşımdan kaynaklı sorunlar temasına ait kodların frekansı.....	200
Tablo 5.40. Konaklamadan kaynaklı sorunlar temasına ait kodların frekansı.....	203
Tablo 5.41. Tanıtımdan kaynaklı sorunlar temasına ait kodların frekansı.....	205
Tablo 5.42. Politikadan kaynaklı sorunlar temasına ait kodların frekansı	206

Tablo 5.43. Savaşlardan ve iç karışıklardan kaynaklı sorunlar temasına ait kodların frekansı	207
Tablo 5.44. Salgın hastalıklardan kaynaklı sorunlar temasına ait kodların frekansı.....	209
Tablo 5.45. Tur acenteleri ve rehberlerden kaynaklı sorunlar temasına ait kodların frekansı	211
Tablo 6.1. Butler TALC modelinde öngördüğü değişim ve gelişim unsurları kapsamında Boğazkale'nin turizm gelişimi.....	236
Tablo 6.2. 1990, 2000, 2010 ve 2019 yıllarında Türkiye'yi en çok ziyaret eden ülkeler (Okuyucu, 2013: 820; TURSAB, 2020).....	241

1. GİRİŞ

1.1. Araştırma Çerçevesi

Bu çalışmada nicel ağırlıklı karma araştırma yöntemi kullanılmıştır, nicel kısmında 14 hipotez kullanarak iki spesifik araştırma sorusunu yanıtlamayı amaçlamaktadır. Nitel araştırma kısmında ise yarı yapılandırılmış görüşme yapılarak uygulanarak olan iki araştırma sorusu kullanılmıştır. Araştırma soruları ve hipotezler ilgili model aşağıda açıklanmıştır.

1.2. Araştırmanın Problemi, Soruları ve Hipotezleri

Araştırmanın problemi, problem cümlesi ile ilgili bir araştırma deseni seçmek ve seçilen desenin araştırmacının kişiliğine, yeteneklerine ve dünya görüşüne uygun olup olmadığına dikkat edilmesi gerekir (Merriam, 2018). Yapılan araştırmaların birçoğunun bir takım sorunlar ve sorular üzerine kurulduğu bilinmektedir. Planlanan sorularla ya da sorunlarla birlikte araştırmayı yapan araştırmacının yoğunlaşacağı alanı, soruları ne türde cevaplayacağı ve yapılan araştırmanın amacını tayin edecek şekilde araştırmaya ne tür bir yön vermesi noktasında yarar sağlayacaktır.

Daha önceki araştırmaların dayanak noktası ve bu çalışmaların amacı ekonomik temelliydi. Bu bağlamda turizmin gelişimini sağlayan projeler ve politikalar, kaynaklar (doğal ve kültürel) görmezden geliniyordu (Tracey ve Anne, 2008). Günümüzde ise turizm çalışmalarının odak noktası ve felsefesi sürdürülebilirlik kavramıdır. Fakat Bruntland Raporu'yla birlikte turizmde sürdürülebilirlik çevresel konular üzerine yoğunlaşmak olarak algılanılmıştır ve çevresel konulara nazaran diğer konular arka planda kalmıştır (Cole, 2006). Turizm endüstrisi içerisinde yer alan kişiler düşünüldüğünde, sakinlerin önemli bir unsur olarak ortaya çıktığı görülmektedir ancak; yerel halk, turizmin gelişimiyle birlikte gelen olumsuzlukların doğrudan etkilediği destinasyondaki insanlardır (Buzlukçu, 2020). Ayrıca, Sosyal Değişim Teorisi (SDT) temellendirilerek yapılan çalışmalarda destinasyonda yaşayan sakinlerin destinasyondaki turizm gelişimiyle ilgili tutumlarını anlamaya dayalı çalışmalar ekonomi temellidir ve fayda–maliyet ilişkisi üzerine kuruludur (Boley, 2013). Bu duruma bağlı olarak SDT sorgulanır hale gelmiştir ve SDT'nin yeni teorilerle birlikte kullanılması gerektiği düşünülmüştür. Bu bağlamda Boley ve arkadaşları (2014) tarafından Weber'in Biçimsel ve Özsel Rasyonalite Kuramı (WBÖRK) turizme entegre edilmiştir. Bu kuram, yöre

sakinlerinin turizmde tutum ve algı araştırmasına adaptasyonu, biçimsel rasyonalite (ekonomik) değişkenleriyle birlikte inanç, değer ve ahlak gibi özsel rasyonalite (ekonomik olmayan) değişkenleri kapsayan bir teoridir (Kalberg, 1980; Andereck vd., 2005; McGehee, 2007; Boley vd., 2014; Boley vd., 2015; Strzelecka vd., 2017; Palardy vd., 2018; Zorlu ve Yılmaz, 2022). Sürdürülebilir turizmde bir diğer önemli bileşen ise güçlendirmedir (Scheyvens, 1999; Scheyvens, 2000; Sofield, 2003; Cole, 2006; Nunkoo ve Ramkissoon, 2011a; Ramos ve Prideaux, 2014; Boley ve McGehee, 2014; Boley vd., 2014; Boley vd., 2015; Strzelecka ve Wicks, 2015; Strzelecka vd., 2017; Zorlu ve Yılmaz, 2022).

Ayrıca turizmin gerçekleştiği yerler canlılar gibi dinamizme sahiptir. Bu bağlamda Butler (1980) Destinasyonlar Yaşam Döngüsü modeli alanyazında destinasyonların çöküşlerini engellemeyi ya da gecikmesini sağlayan ve sürdürülebilirliğini arttırdığı düşünülen ve fayda sağlayan bir model olarak görülmektedir. Bu modelde Butler (1980)'in önemle vurguladığı konu turist taşıma kapasitesidir. Destinasyonun turist taşıma kapasitesi sınırları aşıldığında destinasyonun zaman içinde rekabet gücü kaybolur. Bunun sonucunda destinasyondaki ziyaretçi sayısı azalır ve destinasyonun turizm gelişimi çöküşe geçmeye başlar (Butler, 1980; Martin ve Uysal, 1990; Getz, 1992; Agarwal, 1997; Baum, 1998; Ellul ve Jurado, 2014; Gülenç-Birsan, 2017).

Yukarıda ele alınan genel çerçeveye dayanarak, ana problem durumu “Boğazkale'nin sürdürülebilir turizm gelişimi ve planlaması için, yerel halkın turizm etki ve gelişimine karşı tutumları ve Butler Destinasyonlar Yaşam Döngüsü Modelinde geçirdiği ve bulunduğu evrelerin saptanması” olmuştur. Bu bağlamda maceracılar ve kâşif turistler tarafından yeni keşfedilen veya yaşam döngüsü evrelerinden dahil oluş ya da gelişim aşamasında bulunan bir destinasyonun kaynakları (doğal ve kültürel), turizmin ilk aşamalarına nazaran sağlamlaşma, durgunluk gibi daha üst düzey aşamaları yaşayan destinasyonlara göre daha özgün ve el değmemiş olarak kalabilmektedir.

Ayrıca gerekli stratejiler, yönetim organizasyonları ve planlamalar olmadan turizmin plansız bir şekilde gelişimi ve artışıyla çevresel, ekonomik ve sosyo-kültürel açıdan geri dönüşü olmayan olumsuz etkiler yaratacaktır (Choi ve Sırakaya, 2005; Okuyucu ve Somuncu, 2012; Kervankıran ve Bulut, 2015). Buna bağlı olarak Boğazkale ilçesinde yer alan doğal ve kültürel kaynakların geri dönüşü olmayan

yıkımlara neden olmadan ve paydaşların çevresel, ekonomik ve sosyo-kültürel açıdan ilerlemesine ve gelişimine fayda sağlayacağı sürdürülebilir turizm uygulamalarına ve planlamalarına ihtiyaç vardır. Ayrıca daha önceden yapılan hataların ve ihmallerin giderilmesi, düzeltilmesi konusunda da planlamalara ve stratejilere ihtiyaç vardır. Yukarıda yer alan açıklamalar bağlamında araştırmada şu sorulara cevap aranacaktır:

Soru 1: Boğazkale yerel halkının turizmden algılanan kişisel ekonomik fayda, turizmin etkileri (ekonomik, çevresel, sosyal ve kültürel) ve turizme genel destek faktörleri arasında algıları nasıldır?

Soru 2: Boğazkale yerel halkının turizmde toplumu güçlendirme (psikolojik, çevresel ve sosyo-kültürel) ve turizme destek faktörleri arasında algı ve tutumları nasıldır?

Soru 3: Boğazkale destinasyonu turizm gelişimleri açısından Butler 1980 “Destinasyonların Yaşam Döngüsü” modeline göre hangi yaşam evrelerinde yer almaktadır?

Soru 4: Boğazkale Butler 1980 “Destinasyonların Yaşam Döngüsü” modeline göre içinde yer aldığı evre/evreler içerisinde turizmin sürdürülebilir bir şekilde ilerlemesi için neler yapılmalıdır?

Araştırma kapsamında yer alan nicel sorular için -ilk iki soru- aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur (Şekil 1.1.).

Hipotezler:

Hipotez 0 (+): Turizmin algılanan pozitif etkileri ile turizme genel destek arasında bir ilişki yoktur.

Hipotez 1 (+): Turizmin algılanan pozitif etkileri ile turizme genel destek arasında bir ilişki vardır.

Hipotez 2 (-): Turizmin algılanan negatif etkileri ile turizme genel destek arasında negatif ve anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 3 (+): Turizmden algılanan kişisel ekonomik fayda ile turizmin algılanan pozitif etkileri arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 4 (-): Turizmden algılanan kişisel ekonomik fayda ile turizmin algılanan negatif etkileri arasında negatif ve anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 5 (+): Turizmden algılanan kişisel ekonomik fayda ile turizm gelişimine destek arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 6 (+): Turizmde psikolojik güçlendirme ile turizmin algılanan pozitif etkileri arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 7 (-): Turizmde psikolojik güçlendirme ile turizmin algılanan negatif etkileri arasında negatif ve anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 8 (+): Turizmde psikolojik güçlendirme ile turizme genel destek arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 9 (+): Turizmde sosyal güçlendirme ile turizmin algılanan pozitif etkileri arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.

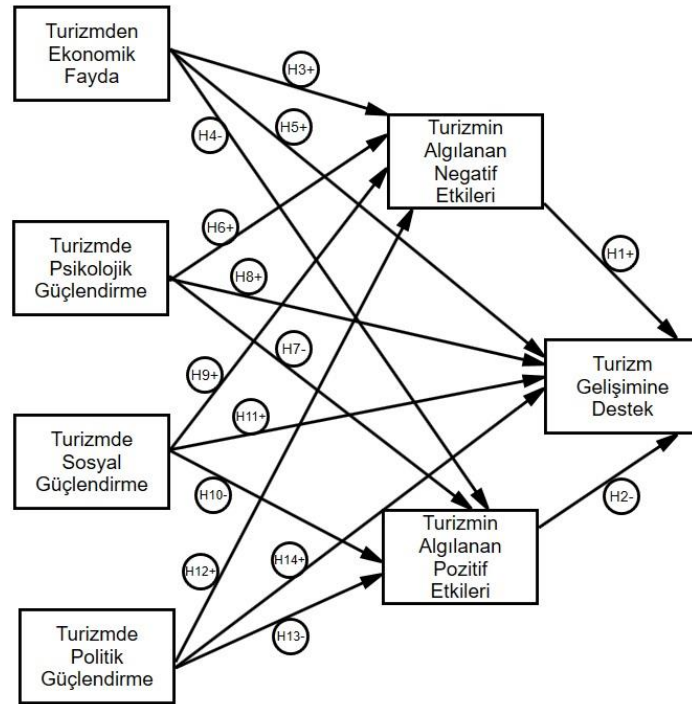
Hipotez 10 (-): Turizmde sosyal güçlendirme ile turizmin algılanan negatif etkileri arasında negatif ve anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 11 (+): Turizmde sosyal güçlendirme ile turizme genel destek arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 12 (+): Turizmde politik güçlendirme ile turizmin algılanan pozitif etkileri arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 13 (-): Turizmde politik güçlendirme ile turizmin algılanan negatif etkileri arasında negatif ve anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 14 (+): Turizmde politik güçlendirme ile turizme genel destek arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.

Şekil 1.1. Araştırmanın modeli.

Bu araştırmada modelde yer alan hipotezler test edilecektir (şekil 1.1.). SDT'yi odak alan ve daha önceki çalışmalarda kullanılan algılanan kişisel ekonomik fayda, turizme genel destek ve turizmin algılanan etkileri gibi değişkenler ve WBÖRK'ün dayanak haline getirildiği turizmde yerel halkın (psikolojik, sosyal ve politik) güçlendirilmesi değişkenlerinden oluşmaktadır.

1.3. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Sürdürülebilir turizm, çevresel sürdürülebilirliğin yanı sıra planlama faaliyetleri ve toplum katılımı üzerine odaklanmaktadır. Bu konular bir bakıma turizme destek ve turizmin gelişimine ilişkin tutum ve algılarla ilişkilidir. Turizmin bölge sakinleri üzerindeki maliyetlerini (zararlarını) asgari seviyeye, faydalarını (yararlarını) ise en azami seviyeye getirilmesini esas alır. Sürdürülebilir turizmin temellerinden birisi de koruma ve kullanma farkındalığının kazandırılmasıdır. Ayrıca turizmde sürdürülebilirliğin başarılı bir bir şekilde devam etmesi için bir diğer önemli hususta paydaşların turizme verdikleri destektir.

Bu çalışmada, alanyazından ulaşılan çeşitli etkenlerin, Boğazkale örneğinde turizmin toplumun algı ve tutumları üzerinde teorik bir modeli test etmek amaçlanmıştır. Ayrıca Boğazkale destinasyonunda turizmle ilgili kişilerin bakış açılarından Boğazkale'nin turizm gelişimi, ilerleyişi ve geçirdiği yaşam evreleri ile günümüzde içinde bulunduğu evrenin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Boğazkale'deki paydaşların sürdürülebilir turizmin gelişimindeki tutum ve algılarıyla ilgili olarak alanyazında boşluk vardır. Buna bağlı olarak Boğazkale sakinlerinin turizmden algıladıkları etkenler (olumlu–olumsuz) ve turizme destek tutum ve algılarının, “Turizmden Algılanan Kişisel Ekonomik Fayda”, “Turizmin Algılanan Etkileri (Olumlu–Olumsuz) ve “Turizmde Güçlendirme (Psikolojik, Sosyal ve Politik)” etkenlerine bağlı olarak SDT ve WBÖRK ile açıklanması amaçlanmıştır.

Ayrıca turizm olgusunun dinamikliğini ve karmaşıklığını açıklamak için nitel yöntemler daha uygundur (Riley ve Love, 2000). Bu bağlamda araştırmanın amacı için araştırmanın geçtiği destinasyonda niteliksel bir yaklaşım da uygulanmıştır. Destinasyonlar tıpkı canlıların yaşam aşamaları gibi dinamizme sahiptir ve canlılara benzer bir yaşam süreci izleyerek birbirinden farklı evrelerden geçerler. Keşfedilmeye başlayan bu süreç zaman içerisinde (çevresel, kültürel, sorunlar, planlama ve yönetim hatası, değişen turizm ve turist profili vb.) birçok nedene bağlı

olarak ilgi azalır ve çöküş evresi ile son bulur. Destinasyonların rekabet güçleri var oldukları turistik kaynaklara, kaynakların yönetimlerine, ziyaretçi ve sakinlerin gereksinimlerini ve beklentilerini sürdürülebilir açıdan nasıl karşılayabildikleri ile ilişkilidir (Gülenç-Birsen, 2017). Bu bağlamda değişen yaşam aşamalarından her biri gelişim özelliklerinin ve hızının araştırılması, yaşam sürelerinin sürdürülebilirliği ile ilgili yönetsel kararların alınması bakımından önemli yarar sağlayacaktır. Butler'ın (1980) geliştirdiği “Destinasyonların Yaşam Döngüsü” (TALC-Tourism Area Life Cycle) modelinin Anadolu'nun ilk başkenti, Hitit Turizm Koridoru içerisinde yer alan Boğazkale ilçesinde gerçekleştirilecektir. Araştırma sahası tarihi çekiciliklere ve köklü bir geçmişe sahiptir. Bu çalışmanın model kapasamında Boğazkale'de uygulanabilirliğini belirlemek ve içinde bulunduğu yaşam evresini analiz etmek, Boğazkale'de yaşayan yerel halkın turizmin çevresel, ekonomik ve sosyo-kültürel faktörlere yönelik algı ve tutumlarını öğrenmek ve sonuç olarak bu destinasyonda yerel halkı güçlendirmek ve burada turizmin taşıma kapasitesini ve yaşam süresinin nasıl uzatılabileceğine ilişkin turizm planlamacılarına ve yöneticilere yönelik önerilerde bulunmak istenmektedir.

- Boğazkale yerel halkının, turizmin çevresel, sosyo-kültürel ve ekonomik etkileri ile turizme destek etkenleri arasındaki tutum ve algıları incelemek.
- Boğazkale yerel halkının, turizmin çevresel, sosyo- kültürel ve ekonomik etkilerine, ekonomik fayda ve turizme genel destek etkenleri, arasındaki algı ve tutumları incelemek.
- Boğazkale yerel halkının, turizmde psikolojik, sosyal ve politik güçlendirme, turizmin çevresel, sosyo-kültürel ve ekonomik etkileri ve turizme destek faktörleri arasındaki algı ve tutumlarını incelemek.
- Boğazkale'nin Butler (1980) “Destinasyonlar Yaşam Döngüsü (TALC)” modeline göre hangi yaşam evrelerinde yer aldığını öğrenmek.
- Boğazkale Butler TALC modeline göre içinde yer aldığı evre/evreler içerisinde turizmin sürdürülebilir bir şekilde ilerlemesi için literatürde gerçekleştirilen daha önceki çalışmalar ile birlikte bu çalışmadan elde edilen sonuçlar doğrultusunda önerilerde bulunmak.

Bu bağlamda bu çalışmanın teorik ve pratik olarak katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu çalışmanın sonuçları teorik olarak, Butler TALC modeli, SDT ve WBÖRK gibi model ve teorilerin birlikte kullanılmasından dolayı destinasyon

sakinlerinin turizme gelişimine desteği, turizme etkisi, turizme algıları ve tutumları ile destinasyonların geçirdiği yaşam aşamaları Türkiye'deki alanyazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu çalışmanın sonuçları pratik bağlamda ise, turizmle ilgili politika yapıcılara ve turizm planlamacılarına destinasyonun geçirdiği yaşam evrelerini anlama konusunda, paydaşların turizm gelişimindeki rollerini, turizme olan etkilerini nasıl algıladıklarını anlamada yardımcı olacağı düşünülmektedir. Çalışma sahasının içinde bulunduğu yaşam evresinin tespiti ve bu evrede yapılması gerekenlerin önerilerle verilmesi turizm planlamacılarına ve politika yapıcılara çalışmalarında kolaylık sağlayacaktır. Sonuçların, Boğazkale ilçesi ve idari olarak bağlı olduğu Çorum ilindeki turizmin planlanmasında ve yönetilmesinde katkıları olacaktır. Bir destinasyonun kalkınma politikasında önemli faktörlerden birisi de sakinlerin turizme etki tutum ve algıları ile turizme verdikleri destektir (Yu vd., 2011; Okuyucu ve Somuncu, 2012; Kervankıran ve Bulut, 2015). Bu çalışma ile, destinasyonun yöneticileri, turizmin gelişiminde yerel halkın etkisi fark edecekleri düşünülmektedir. Yine yetkililer sürdürülebilir bir turizm için ve paydaşların katılımını sağlamak için toplumda yer alan paydaşların katılımını sağlayabilecekleri daha demokratik bir ortam sağlamaları konusunda fikir verebilecektir. Bu sayede yerel halkın turizm kurum ve kuruluşlarına olan güvenin artacaktır. Turizm politikalarında söz sahibi olduklarını hissettiklerinde turizm gelişimine katılımları daha fazla olacaktır. Bu çalışma ayrıca destinasyonlar yaşam döngüsü (TALC) modelinin evrelerini yaşayan diğer destinasyonlar içinde yapılacak çalışmalara fikir vereceği düşünülmektedir.

1.4. Araştırmanın Varsayımları

Bu araştırma aşağıdaki varsayımların temelinde yürütülmüştür:

- Çalışma dahilinde ele alınan değişkenler ve bölge sakinlerinin sosyodemografik özelliklerini belirlemek için uygulanan anket formunda bulunan soruların ve ifadelerin çalışmanın dayandığı amaca, araştırmanın alt problemlerine ve problemine yanıt bulması bakımından yeterli olduğu varsayılmıştır.
- Çalışmanın amacına uygun olarak hazırlanan anket formunun, çalışmaya katılan kişilerce tarafsız, içten ve samimi bir şekilde cevaplandığı varsayılmıştır.

- Sakinlerin turizme desteklerine yönelik tutum ve algılarını etkileyen, bu çalışmada ele alınan değişkenlerin haricinde kontrol edilemeyen bazı değişkenlerin olabileceği varsayılmıştır.
- Ulaşılan örneklem miktarının evreni temsil ettiği varsayılmıştır.
- Çalışmada kullanılan değişkenlerin arasında anlamlı ilişkiler olabileceği varsayılmıştır.
- Nitel araştırmada yer alan çalışma grubundaki kişilerin verdikleri yanıtların içten ve doğru olduğu varsayılmıştır.

1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışmanın nicel kısmı Sosyal Değişim Teorisine (SDT) temellendirilerek daha önce yapılmış olan araştırmalarda kullanılan turizmden algılanan kişisel ekonomik fayda, turizme genel destek ile turizmin algılanan etkileri faktörleri gibi değişkenler, WBÖRK'e dayandırılan turizmde bölge sakinlerinin güçlendirilmesi ile sınırlandırılmıştır. Bu çalışma Boğazkale ilçesiyle sınırlandırılmıştır. Bu çalışma Boğazkale ilçesinde gerçekleştirilmiştir. Maliyet, zaman ve ulaşılabilirlik avantajı sağlanması kısıtından dolayı araştırmanın kapsamı sınırlı tutulmuştur. Çalışmanın örneklem hacmi n=311 kişi ile sınırlandırılmıştır. Nitel veriler için kullanılan çalışma grubu da 11 kişi ile sınırlandırılmıştır. Araştırmanın nicel uygulamasında anket tekniği kullanılmıştır. Anket tekniği beşli likert ölçekle sınırlandırılmıştır. Yapılan nitel ve nicel araştırma teknikleri maliyet ve zaman etkenlerine dikkat edilerek mülakatlar için alınan randevu zamanı nicel çalışma ile aynı zaman aralığında gerçekleştirilmiştir. Boğazkale destinasyonunun turizm geçmişlerine ilişkin alanyazın kaynaklarında tatmin edici düzeyde yeterli istatistiki ve açıklayıcı bilgi olmaması çalışmanın kapsamı açısından en önemli kısıttır. Bu sebeple nitel uygulamanın çalışma grubu, Boğazkale ilçesinde ikamet eden ve turizmle uğraşan yerel halk, akademisyenler, yerel yöneticilerle ve ilçenin turizm geçmişini iyi derecede bilen farklı kişilerdeki bireylerle sınırlı tutulmuştur.

2. TEORİK ÇERÇEVE

2.1. Giriş

Araştırmanın bu bölümünde nicel ve nitel araştırmalarla ilgili olarak literatür incelenmiştir. Nicel araştırmayla ilgili olarak turizm faaliyetlerinde destinasyonda yaşayan sakinlerin turizme etkileri ve turizme verdiği destek üzerine algı ve tutumlarıyla ilgili alanyazın taramasıyla oluşturulmuştur. Sürdürülebilir turizm, turizmde sürdürülebilir gelişim, psikolojik, sosyal ve politik güçlendirme, SDT ve WBÖRK kavramlarına yer verilen araştırma alanyazınla desteklenmiştir. Bu bağlamda araştırmanın dayanak noktaları bu teorik temeller üzerine oluşturulmuştur ve çalışmada önerilen hipotezlere de yer verilmiştir. Nitel araştırmayla ilgili olarak ise destinasyonlar yaşam döngüsü modeli ile ilgili literatür incelemesi gerçekleştirilmiştir. Destinasyon, Butler (1980) Destinasyonlar Yaşam Döngüsü (TALC) modeli ile Cohen ve Plog modellerine yer verilerek araştırma alanyazın tarafından desteklenmiştir. Çalışmanın dayanak noktaları bu teorik temeller üzerine oluşturulmuştur. Ayrıca nitel çalışmada veri toplamak için yarı yapılandırılmış görüşme soruları kullanılmıştır.

2.2. Sürdürülebilirlik ve Sürdürülebilir Turizm

2.2.1. Sürdürülebilirlik Kavramı ve Tarihsel Süreci

Latince’de “sustain” kökünden gelen sürdürülebilirlik kavramı İngilizce’de “sustainability”, Fransızca’da “soutenabilité”, Almanca’da ise “nachhaltigkeit” şeklinde kullanılmaktadır ve daima olma yeteneği olarak adlandırılan sürdürülebilirlik sözcüğü ettirebilirlik -bir şeyin kendi varlığını devam ettirmesi- anlamına gelmektedir (Şen, Kaya ve Alpaslan, 2018, Ballı, 2019, Zorlu 2019). Birçok çalışma sürdürülebilirliği araştırmaya ve tanımlamaya çalışmıştır (Pisani, 2006). Bazıları terimin ne anlama geldiğine ilişkin görüşlerle sınırlıyken, bazı çalışmalarda ise terimin ancak birlikte sürdürülebilirliğin anlamını tanımlayan ve birbiriyle bağlantılı birçok yöne bakılarak açıklanabileceğine değinilmiştir (Pisani, 2006). Ekonomiden turizme, biyolojiden tarıma, şehir planlamasına, etiğe, ulaşım, kültüre ve daha birçok konu üzerinde yer almasından dolayı sürdürülebilirlik kavramının hemen hemen hayatın her alanında farklı şekillerde kendine yer bulması, kullanılması ve bütün herkesin sürdürülebilirlik kavramına farklı anlamlar yüklemesi ile kavramın boyutunu artmıştır (Şen vd., 2018). Sürdürülebilirliğin farklı alanlarda tanımının

olması, üzerinde uygun genel bir tanımının olmasını zor bir hale getirmiştir ve bu bağlamda sürdürülebilirlik ile sürdürülebilir kalkınma eş anlamda kullanılmıştır (Salomone, 2014; Şen vd., 2018).

Kalkınma ve sürdürülebilirlik arasındaki etkileşimle ilgili konuları derinlemesine incelemek istediğimizde, ilerleme fikrinin kısaca tarihsel evrimine değinmek iyi bir başlangıç olacaktır. Ayrıca sürdürülebilirlik kavramını daha iyi anlamamız için de faydalı olacaktır. İlerleme sadece gelişme kavramlarının öncülü değil aynı zamanda sürdürülebilirliğin kendi içindeki zıtlıklarını da ortaya çıkarmaktadır (Pisani, 2006: 84). Alanyazında gelişme için medeniyetin istenen bir yönde hareket ettiğini, ediyor olduğunu ve hareket edecek olduğuna değinir ve maddi (Burry, 1932) ve manevi (Von Wright 1997) ilerleme bilimsel bir terim olarak incelenmektedir. İlerleme kavramının fikirleri antik çağlara kadar dayanmaktadır. Antik Yunan medeniyeti ve Roma medeniyetinde bu konuyla alakalı fikirler oluşturulmuştur (Pisani, 2006).

Antik çağlardan beridir gelen ilerleme fikri Batının ilerlemesi ve Rönesans ve özellikle de reform hareketleri sonucunda orta çağda dine bağlı olan ilerleme kabuk değiştirmeye başlamıştır. 1683'te Fransız Bilim insanı Fontelle'nin "Great Idea of Progress" fikrinde belirttiği gibi "gelişen teknoloji ve yeni bilimle birlikte beşeriyet gerekli ve limitsiz ilerleyen bir yola girdi" (Nisbet, 1980; Von Wright 1997: 3). Aydınlanma çağı ve sonrasında Batı medeniyetinde Turgot, Condorcet, Saint-Simon, Comte, Hegel, Marx, Spencer gibi düşünürler ortaya çıkmıştır (Pisani, 2006). Yine bu zamanda çağdaş, empirik ve doğruluğu anlaşılan bilim ile ilerleme arasındaki bağlantı gelişmiştir. Bu zamanda insanoğlunun doğa karşısında olan gücü artmaya başlamıştır. Bu durumla da birlikte gelecek için güçlü bir yol açılmıştır (Von Wright 1997; Pisani, 2006).

Sürdürülebilir kalkınma 20. yy sonlarında ortaya çıkan ve eli kulağında olan - dünya tarihinin itici güçlerinden biri olan- küresel krize karşı artan farkındalık bağlamında ortaya çıkan bir kavramdır. Bu kavram son zamanlarda içeriğine ve anlamına bakılmaksızın oldukça fazla kullanılmaktadır (Pisani, 2006). Bu kavramın ve yapılan bu çalışmanın daha iyi anlaşılması için sürdürülebilirlik kavramının tarihsel köklerine inmek ayrıca kalkınma ve sürdürülebilirlik kavramlarına kısaca değinmek de konunun anlaşılması için faydalı olacaktır.

Sürdürülebilirlik kavramının ortaya çıkışı ve evrimi ise, oldukça eski zamanlara dayanmaktadır. Bu bağlamda hammadde talebinin ve bunun çevre üzerindeki etkisinin insanlık tarihi boyunca sürekli bir sorun olduğuna işaret etmektedir (Von Zon, 2002). Eski Mısır, Mezopotamya, Yunan ve Roma uygarlıklarında, ormansızlaşma ve toprağın tuzlanması ve verimliliğinin kaybı gibi bugün sürdürülebilirlik sorunları olarak adlandıracağımız çevre sorunları meydana geldi. Sürdürülebilir ekosistem yönetiminin öncüleri, ormancılıkta M.Ö. 450 yıllarında I. Artaxerxes Lübnan sedirinin kesilmesi uygulamasına, XIV. Louis döneminde bakan Colbert'in "Grande Réformation Des Forets" ağaç kesimini kısıtlama çalışmasına kadar dayanmaktadır. Sürdürülebilirlik kavramı ilk kez Almanca olarak "nachhaltigkeit" 1713 yılında Alman aristokrat Johann Carl von Carlowitz'in "Sylvicul tura Oeconomica" eserinde ormanlar için kullanıldığı düşünülmektedir. Carlowitz ormancılıkta sürdürülebilirlik için kesilen ağaç sayısından daha fazla sayıda ağaç dikilmesi gerektiğini ve dikilen ağacı daha fazla olması gerektiğini belirtmiştir (Pittel, 2002: 9). Ayrıca o zamandaki araştırmalar, odun kaynaklarının sürdürülebilirliğini destekleyebilecek toprakların korunmasına bakmışlardır ve gelecekteki kaynakları korumak için çıkarılanlar kadar ağaç dikilmesi gerektiğini belirtmişlerdir (Pisani, 2006). Odun bağlamından devam edecek olursak, odun, hem yakıt hem de inşaat malzemesi olarak geçmişten günümüze vazgeçilmez bir hammaddeydi ve 18. yüzyılda hemen hemen tüm üretim süreçlerinde odun kullanılmıştır (Pisani, 2006).

Yine 18. yüzyılda yeryüzünde meydana gelen ve en büyük devrim olarak adlandırılan Sanayi Devrimiyle birlikte doğal düzeninin peyzajını tahrip etmeyi gerekli ve kabul edilebilir gören görüş ortaya çıkmıştır. Kökten değişim gösteren bu radikal görüş doğrultusunda üretimden en yüksek verim almak hedeflenmiştir. Bununla birlikte yukarıda bahsettiğimiz ilerlemenin/gelişmenin tanımı da değişmiştir. İnsanın ilerlemesi olarak adlandırılan gelişme bu süreçten sonra maddi ilerleme ve ekonomik büyüme ile bağlantılı hale gelmiştir (Pisani, 2006).

19. yüzyılda ise insanların neden olduğu olumsuz çevresel etkilerle birlikte konuyla ilgili araştırmalar artmıştır (Pisani, 2006). 1962 yılında bir deniz biyoloğunun, kimyasal kullanımının vahşi hayata nasıl zarar verdiğini ve nihayetinde kanser gibi hastalıklara neden olarak insanlığı nasıl zehirleyeceğini değerlendirdiği "Silent Spring" adlı kitabında, zehirlenme ve kirliliğin yakında gıda tedarik zincirini

etkileyeceği korkusundan söz edilmiştir. Bunun sonucu olarak bu endişe durumu ve halkın konuya olan kaygılarından dolayı bir dizi kimyasalın yasaklanmıştır (Carson, 1962). Yine bu yüzyılda A.Comte'nin yazdığı “Law of Progress” düşüncesi de pozitif felsefenin potansiyeli üzerinde şekillenmiştir. Comte, Hegel, Marx, Spencer gibi düşünürlerin tanımına göre insanoğlu Dünya'nın altın çağına başarılı bir şekilde adım adım önlenemez, durdurulamaz ve geri dönüşü olmayan bir şekilde ilerlemektedir. Bunlara karşıt olarak da bilimsel ve teknolojik ilerlemenin ahlaki mükemmelliğe yaratacağına inanan optimistlerde vardı. Kant'ta insanlığın ilerlemesi için daha fazla bireysel özgürlüğün olması gerektiğine inanıyordu (Von Wright 1997; Pisani 2006). Bu süreç kademeli olarak sekülerleşmiş, ilahi buyruklardan kaçarak mezarın ötesinde vaad edilmiş; bilimsel ve teknolojik gelişme garantili dünyada daha iyi bir hayata geçilmesidir (Pisani, 2006).

18. yüzyıldan 20. yüzyılın ortalarını kapsayan süreçte dünyanın gelişmiş çevrelerinde insanlığın ilerleyişine olan inanç vardı ve ilerleme Hristiyanlığın kuruluş ülküsü haline gelmişti. Bunlara karşın daha az iyimser bir tarafta vardı. Ekonomik ilerlemenin olduğu ülkeler zenginliklerden olabildiğine faydalanırken fakir ülkelerde herhangi bir ilerleme meydana gelmiyordu ve bunun sonucunda aradaki uçurum hızla artıyordu. Gelişme sonucunda çevreye verilen zararlar ve çevresel dengenin bozulması da diğer endişe duyulan bir konuydu (Von Wright 1997; Pisani 2006).

1972 yılında “The Club of Rome” Roma Kulübü tarafından yayımlanan “Limits to Growth (Büyümenin Sınırları)” adlı çalışma, sürdürülebilir kalkınma sürecine giden ilk ve en ciddi çalışmadır (UN, 1973; Nemli, 2004; Şen vd., 2018; Zorlu, 2019; Akpulat, 2019). Roma Kulübü tarafından Massachusetts Institute of Technology (MIT)'den bir grup akademisyene hazırlattırılan bu çalışmaya 1960'ların ikinci yarısına kadar dayanmaktadır ve 1972 yılında sonuçlandırılabilmiştir. Kapsamlı bir içeriği sahip olan bu çalışmada Batı tipi büyümenin yarattığı sorunlar ele alınmıştır. “Kontrolsüz ve sınırsız bir büyümenin sürdürülebilirliğinin olmadığı, büyümenin doğal kısıtlarının olduğunun göz ardı edilmemesi gerektiği üzerinde durulmuş ve nüfus–gıda üretimi–sanayileşme–çevrenin kirlenmesi–doğal kaynak tüketimi ilişkileri analiz edilmiştir. Yine söz konusu raporda çevresel kısıtlarla uyumlu bir büyüme için toplumların önünde birçok seçenek bulunduğu konusu işlenmiştir” (Şen vd., 2018: 15). Ayrıca rapor, nüfus artışı, çevre kirliliği,

saniyileşme ve yenilenemez doğal kaynakların tükenmesinin aynı hızla devam etmesi halinde, dünyanın taşıma kapasitesinin yüzyıl daha yetmeyeceği ve bu bağlamda yüzyıl içerisinde beklenen sorunlar ve bu sorunlara ilişkin mantıklı temellere dayanan tahminlerde bulunulmuştur. Ayrıca bu konulara değinilerek sürdürülebilir kalkınmadan da bahsedilmiştir (Peşkircioğlu, 2016). Büyümenin Sınırları'nın yarattığı etkiden sonra hükümetler kamuoyu baskısından dolayı sembolik olarak yerel çevre meselelerine ilişkin bir dizi önlemler açıklamışlardır. Ancak küresel boyuttaki çevre sorunlarına ise duyarsız tutum devam ettirilmiştir. Devam eden süreçte ise çevre hareketi kesintiye uğramıştır. Büyümenin Sınırları tartışmasına katılan bazı yazarlar durumun aşırı büyütüldüğü yönünde görüş bildirmişlerdir ve çevre sorunlarına karşı yeniliklerle gelişen teknolojinin çözüm olacağını belirtmişlerdir (Beder, 1994; Cole, 2006; Yeni, 2014).

Sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma konusundaki bir diğer önemli gelişme de, yine aynı yıl içerisinde Birleşmiş Milletler tarafından Stockholm'de yapılan Çevre ve Kalkınma Konferansı'dır. Tema olarak büyümenin ve sanayileşmenin gerçekleştirilmesinin çevreye zarar vermeden de mümkün olduğu anlayışı seçilmiştir. Gelişmekte olan ülkelere büyümenin farklı yollarını aramaları teşvik edilmiştir. Bu konferansta çevre ile büyüme/kalkınma çatışmasını ilk kez gündeme getirilmiştir "Eco Development (Çevreci Kalkınma)" teması üzerine odaklanılmıştır (Adams, 2006; Şen, Kaya, Alpaslan, 2018). 1980 yılına gelindiğinde ise; "Uluslararası Doğal Hayatı ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği (IUCN)", "Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP)" ve "Dünya Vahşi Yaşam Fonu (WWF)" ile birlikte "BM Gıda ve Tarım Örgütü (FAO)" ve "BM Eğitim, Bilim, ve Kültür Teşkilatı'nı tarafından yayınlanan "The World Conservation Strategy (Dünya Koruma Stratejisi)" belgesinde, sürdürülebilir kalkınma kavramı ilk defa net olarak tanımlanmıştır (IUCN, 1980; Nemli, 2004; UNEP, 2014; Yeni, 2014; Şen vd., 2018; Akpulat, 2019).

Sürdürülebilirlik fikri ilk defa resmi olarak ise 113 ülkenin, 19 uluslararası kuruluşun, 27 uzmandan oluşan başkanlığında Dünya çevre ve Kalkınma Komisyonu (WCED)'nda Norveç Başbakanı G. Harlem Burtland'in başkanlığında yayımlanan "Ortak Geleceğimiz" (Burtland Raporu) adlı raporda kullanılmıştır (Vogler, 2007). Kendinden sonraki uluslararası anlaşmalarda katalizör bir rol oynayan Burtland Rapor (1987: 63)'unda yer alan çevresel gelişme ve ekonomik kalkınmada

bağlantının sağlanması ve gelişmenin “sürdürülebilir” bir şekilde devam etmesi bağlamında insanlığın bir çıkış yolu olarak görülmüştür. Ortak Geleceğimiz raporunda gelişmiş ve Birinci Dünya ülkeleri olarak adlandırılan ülkeler tarafından, geri kalmış ve Üçüncü Dünya ülkeleri olarak adlandırılan yoksul kalmış ülkelerin aşırı tüketime bağlı olarak oluşan ve iç içe geçmiş krizin nedeni olduğu iddia edilmiştir. Burtland Raporu’nda ülkeler arası ve nesiller arası eşitlikten, yoksullukla mücadeleden, sektörler arasında ilişkiler ve bağlantılar oluşturulmasından, çevresel kaynak tabanının korunmasından söz edilmiştir. Küçük arazi sahipleri, kırsal çiftçiler, yerel toplumlar, yerel halklar ve kadınların güçlendirilmesiyle sivil ve çevresel olarak hayatta kalma gibi kavramlara ağırlık verilmiştir.

“Rio Zirvesi” ya da “Yeryüzü Zirvesi” olarak da adlandırılan “United Nations Conference on Environment and Development (UNCED)” 3-14 Haziran 1992 tarihlerinde Brezilya’nın Rio de Janeiro kentinde gerçekleştirilen gerçekleştirildi. Dünyanın ve insanlığın geleceğinin tartışıldığı toplantılar gerçekleştirildi (Akpulat, 2019: 11). Bu zirve sonucunda 27 ilkedden oluşan “Rio Deklarasyonu” ilan edildi. Bu zirve sonunda “Gündem 21” eylem planı oluşturuldu. Bu eylem planıyla sürdürülebilirliğin üç bileşeni olan sosyal, ekonomik, çevresel bakımdan kalkınmanın tüm ülkelerde uzun vadeli ve çevreye duyarlı bir anlayışla gerçekleştirilmesini hedef edinen bir program olarak tanımlanmaktadır (Nemli, 2004: 9). Gündem 21 sosyal ekonomik boyutları, kalkınma için kaynakların korunmasını ve yönetimini, ana grupların rollerinin güçlendirilmesini, uygulama şekillerini içeren kısımlardan oluşmaktadır (UNEP, 1992). Rio Zirvesi’nden sonra;

- 1992 yılında Avrupa Birliği 5. Eylem Programı gerçekleştirildi,
- 1995 yılında Mısır’ın başkenti Kahire’de Birleşmiş Milletler Nüfus ve Kalkınma Konferansı gerçekleştirildi,
- 1996 yılında İstanbul’da gerçekleştirilen ve Habitat II olarak da adlandırılan Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Konferansı gerçekleştirildi,
- 1997 yılında New York’ta yer alan BM Genel Kurulunda Rio +5 Forumu, düzenlendi ve aynı yıl yılında 122 ülke tarafından Kyoto Protokolü kabul edildi,
- 2000 yılında Biz Halklar: Birleşmiş Milletlerin 21. Yüzyıldaki Rolü: BM Genel Sekreteri Milenyum Raporu, Cartagena Biyogüvenlik Protokolü, genetik olarak değiştirilmiştir,

- 2002 yılında Johannesburg'ta 9. Sürdürülebilir Gelişme Konferansı gerçekleştirildi,
- 2012 yılında Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı Brezilya'nın Rio de Janerio kentinde düzenlendi,
- 2015 yılında 21. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Taraflar Konferansı (COP21) Paris'te düzenlendi,
- 2016 yılında 22. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Taraflar Konferansı (COP22) – Fas'ın Marakeş kentinde düzenlendi,
- 2017 yılında 23. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Taraflar Konferansı (COP23) – Almanya'nın Bonn kentinde düzenlendi,
- 2018 yılında 24. BM İklim Değişikliği Taraflar Konferansı (COP24) Polonya'nın Katowice kentinde düzenlendi,
- 2019 25. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Taraflar Konferansı (COP25) İspanya'nın başkenti Madrid'de gerçekleşti,
- 2020-2021 yılında yapılması planlanan COP26 ve COP27 ise COVID 19 Pandemisi nedeni ile 2022 yılına ertelenmiştir. (Şen vd., 2018; Zorlu, 2019; Sezer, 2021).

Düzenlenen bütün bu etkinliklerin ve faaliyetlerin temel felsefesi sürdürülebilirliğin ve sürdürülebilir kalkınmanın çerçevesinde oluşturulmuştur. Günümüzde ise sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma, hem akademik hem de iş dünyasında hem de devletlerin politikalarında oldukça kullanılan bir söz haline gelmiş durumdadır. Bu bağlamda bu kavramın özünü, evrimsel sürecini, geçmişini bilmek, gelecekteki eğilimleri tahmin etmemize yardımcı olabilir ve 21. yüzyılın “Sürdürülebilirlik Yüzyılı” olmasını sağlamamıza yardımcı olacaktır (Elkington, 1997; Paul, 2008).

Carter ve Rogers (2008) yaptıkları çalışmada, doğal çevre, toplum ve ekonomik performansın üç bileşeninden örgütsel sürdürülebilirliğe bakmayı önerdi. Bu bağlamda sürdürülebilirliğin üç boyutuna da değinmek konunun anlaşılması için faydalı olacaktır. Sürdürülebilirliğin boyutlarına sürdürülebilir turizmin içinde değinilecektir.

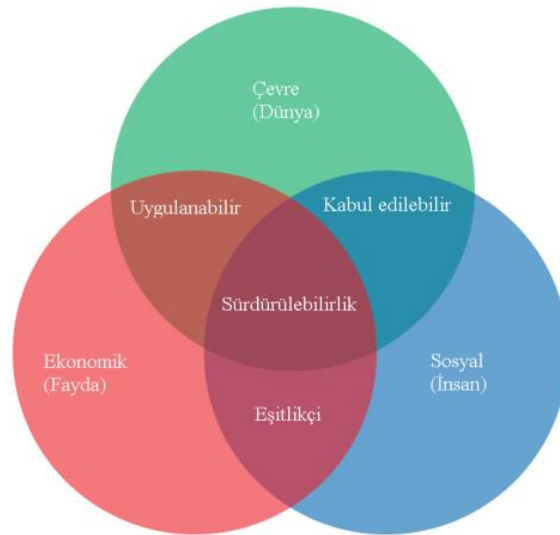
2.2.2. Sürdürülebilir Turizm ve Sürdürülebilir Turizmin Boyutları

Sürdürülebilirlik kavramına önem veren sektörlerden birisi de turizmdir. Turizm sektöründe, sürdürülebilir turizm olarak adlandırılan kavram belirli bir zaman için bir mekânda yaşayabilirliğini devam ettirebilen ve koruyabilen bir turizm türü olarak söz edilmiştir (Butler, 1993). Başka bir ifadeyle, sürdürülebilir turizm, gelecek için bakış açılarını genişleterek, geliştirerek ve koruyarak, ziyaretçi ve turistlerle; turistleri karşılayan ve konuk eden yerel halkın; destinasyonun güncel ihtiyaçlarını karşılayan, canlı sistemlerin biyolojik çeşitliliğini ve temel ekolojik süreçlerle kültürel bütünlüğünün göz önüne alındığı estetik, ekonomik, sosyal gereksinimlerle birlikte kaynakların tamamının yönetimini bütünleştiren turizm türüdür (Kuntay, 2004; Baran ve Sat, 2015). Sürdürülebilir turizmden önceki kavramların izleri, kitle turizmindeki patlamanın olası olumsuz etkilerinin ilk kez fark edildiği 1960'lara kadar dayanmaktadır (Swarbrooke, 1999; Page ve Conell, 2009; Cooper, 2012). Örneğin, Michael Dowers tarafından 1965'te yayınlanan "Fourth Wave-The Challenge of Leisure" adlı bir rapor insanları boş zamanlarındaki devasa büyümenin potansiyel etkilerini tartıştı (Swarbrooke, 1999). 1970'lerde, kitle turizminin olumsuz etkileri giderek daha fazla kabul edildi ve bunun sonucunda ziyaretçi yönetimi kavramındaki büyüme daha da belirginleşti. O zamanlar ziyaretçi yönetim teknikleri küçük ölçekliydi ve kısa vadede en kötü turizm etkilerini iyileştirmek için dar bir şekilde tasarlanmıştı. O zamanlarda bütün olarak turizmin doğasını değiştirmek bir amaç değildi (Swarbrooke, 1999). 1970'lerin sonuna kadar geçen süreçte ise pek çok bölgede ve ülkede az miktarda finansal kaynak ile yüksek fayda elde edilmesini sağlayan bir getiri unsuru olarak görülürken aynı zamanda insan topluluğu ve doğa üzerindeki zararları göz ardı edilebilir nitelikteydi. Ancak yüzlerce araştırmacı tarafından hazırlanan birçok raporun ardından çevre hareketi, turizm sektörü ve hükümetlere en uygun düzeyde sosyo ekonomik fayda sağlamanın yanı sıra yeni çevrecilik standartlarının ihtiyaçlarının karşılanması ve turizmi geliştirme sisteminin yeniden düzenlenmesi konusunda baskı yapmıştır (Choi ve Sirakaya-Türk, 2005). Ancak 1980'ler, uluslararası sözleşmeler, deklarasyonlar ve girişimler tarafından desteklenen bir kavram olan yeşil turizmin doğuşu ve büyümesiyle damgasını vurdu (Swarbrooke, 1999; Cooper, 2012). Yeşil turizm, çevre sorunlarına artan ilgiyi yansıtıyordu ve amacı, çevresel faydayı en üst düzeye çıkarırken turizmin çevresel zararları azaltmaktı. 1987 yılında Brundtland'ın "Ortak

Geleceğimiz” raporunun yayınlanmasından üç yıl sonra ortaya çıkan “sürdürülebilir turizm” kavramı, günümüze kadar olgunlaşmaya devam etmiştir (Butler, 1999; Swarbrooke, 1999; Cooper, 2012). Yine 1980’lerin sonlarında yapılan çalışmalarda turizmin çevresel, ekonomik ve sosyo- kültürel etkileriyle ilgilenilmeye başlanmıştır ve sürdürülebilirlik ile turizm arasındaki ilişki 1992’deki Birleşmiş Milletler Yeryüzü Zirvesi’nden beri bilinmektedir (Smith, 2012; Perez vd., 2013). Ancak, “sürdürülebilir turizm” kavramının tam olarak nasıl kavramsallaştırılması gerektiği konusunda bugüne kadar bir fikir birliği olmamıştır (Font, 2004; Sharpley, 2009; Cooper, 2012). Kavram için en yaygın kabul gören tanım: “Ziyaretçilerin, turizm endüstrisinin, çevrenin ve ev sahibi olan yerel halkların ihtiyaçlarını ele alan, günümüzdeki ve gelecekteki ekonomik, sosyal ve çevresel etkilerini tam olarak dikkate alan turizm” olarak tanımlanmıştır (UNWTO, 2005: 12). Ancak UNTWO (2005) tarafından yapılan tanımın oldukça genel olduğu düşünüldüğünde, sürdürülebilir turizmin nasıl tanımlanması ve neleri içermesi gerektiği konusunda hala tartışmalar vardır (Cooper, 2012; Font, 2005; Sharpley, 2009). Tüm doğa temelli ya da küçük ölçekli turizm gelişimi sürdürülebilir olarak algılanırken sürdürülebilir turizmin kitle turizmine karşı kutup olduğu düşünülmüştür (Butler, 1999; Cooper, 2012). Bununla birlikte, gelişimsel olarak, 1990’ların sonunda sürdürülebilir turizm yaklaşımları, kitle turizmine karşı çıkanlardan sürdürülebilir turizmin her şeyi kapsayıcı olması gerektiğini öne sürenlere kadar görüşlerini yansıtan bir süreklilik halinde organize edildi (Clarke, 1997). Bu süreklilik, turizmin tüm biçimlerinin sürdürülebilir olması gerektiğine dair şu anda kabul edilen ve hâkim olan görüşe göre hareket etmiştir (Cooper, 2012). 1990 yılında Eylem Stratejisi Komitesi uluslararası bir konferans düzenledi. Bu konferansta sürdürülebilir turizm için yalnızca kitle turizmine karşı gelişen bir şey değil daha fazla gerekçe sağlamaya doğal, kültürel ve insani çevreler üzerindeki turist etkisinin faydalarının ve zararlarının anlaşılmasını teşvik etmeye geçiş için kilit bir rol oynamıştır. 1990’dan beri sürdürülebilir turizmin sürdürülebilirliğin üç ayağı (ekonomik, çevresel, sosyal) üzerinde durduğu kabul edilmektedir (Cooper, 2012). Bu bağlamda turizmin sürdürülebilir olarak gelişimi, çoğunlukla sürdürülebilirliği kolaylaştıran çevresel, ekonomik ve sosyal-kültürel olarak kurumsal bakış açılarının boyutları etrafında belirlenmiştir. Bölgede yaşayan sakinlerin sürdürülebilir turizm gelişimini benimsemesiyle ilgili olarak son 30 yıldır bir çok çalışma yapılmıştır (Pizam, 1978; Liu ve Var, 1986; Liu vd., 1987; Ap, 1992; Johnson vd., 1994; Getz, 1994; Wall, 1997; Sirakaya vd., 2001; Gursoy, Jurowski, ve

Uysal, 2002; Sirakaya, Teye ve Sönmez, 2002; Tosun, 2002; McGehee ve Andereck, 2004; Jurowski ve Gursoy, 2004; Andereck vd., 2005; Choi ve Sirakaya, 2005; Cole, 2006; Saarinen, 2006; Wang vd., 2006; Dyer vd., 2007; Okazaki, 2008; Wang ve Pfister, 2008; Choi ve Murray 2010; Nunkoo ve Ramkissoon, 2010; Brida, Osti ve Faccioli 2011; Abdollahzadeh ve Sharifzadeh, 2014; Nunkoo ve So, 2016; Gonzalez, Coromina ve Galí, 2018; Szromek, Kruczek ve Walas, 2019; Rua Sira, 2020; Kim ve Kang, 2020; Moraru vd., 2021). Sürdürülebilir turizm ve turizmin gelişimi kavramlarıyla ilgili olarak araştırma yapan birçok araştırmacı sürdürülebilir turizmi ve gelişimini çevresel, ekonomik ve sosyal olarak üç kategoriye ayırmıştır (Butler 1999; Murphy ve Price 2005; Swarbrooke, 1999). Sürdürülebilir turizmde sürdürülebilirliğin ekonomik, çevresel ve sosyal temellerinin, sosyal, ekonomik ve çevresel faydaları en üst düzeye çıkarmak için, herhangi bir bileşeni diğerinin üzerinde vurgulamadan, uyulanabilir ve esnek bir şekilde dengelenmesi gerektiği tartışılmaktadır (Wight, 1995; Bramwell ve Lane, 1993; Horochowski ve Moisey, 1999; Hobson ve Essex, 2001; Sekhar, 2003; Farrell ve Twining-Ward, 2004; Carbone, 2005; UNWTO, 2007; Pickering ve Byrne, 2014; Pomeroy, Noble ve Johnson, 2011; Tölkes, 2018; Nugraheni vd., 2019). Çok belirsiz şekilde tanımlanmış üç bileşene dayanan her şeyi kapsayan bir kavram olarak “sürdürülebilir turizm”, çeşitli turizm türleri için bir şemsiye terim olma eğiliminde olmuştur (Cater, 1993; Bendell ve Font, 2004; Farrell ve Twining-Ward, 2004; Bramwell, 2007; Bascomb ve Taylor, 2008). Ancak, anlamsal esnekliği nedeniyle “sürdürülebilir turizm” tartışması, yanlış varsayımlar ve argümanlarla düzensiz, kopuk ve kusurlu olarak görülmeye başlandı (Liu, 2003; Weaver, 2006). Bazı yazarlar, “sürdürülebilir turizmi”, doğanın doğal uyumuna ve insanlığın doğuştan gelen iyiliğine dair ütopyik inancın bir yansıması olarak algılamaktadır (Pigram, 1990; Butler, 1999; Wheeller, 2007). Şaşırtıcı olmayan bir şekilde, turizm sürdürülebilirliğinin operasyonel tanımları, konuyla ilgili akademik alanyazında baskın olan kavramın belirsiz yorumlarıyla her zaman uyuşmamaktadır (Johnston ve Tyrrell, 2005). Bir kavram olarak, “sürdürülebilir turizm”, sahiplenilmeye karşı savunmasız ve tüm insanlar için her şey olma riskiyle karşı karşıyadır (Weaver, 2006). Bu bağlamda sürdürülebilir turizmin aşamalarının her birinde çevresel duyarlılık, toplumsal sorumluluk ve ekonomik verimlilik içermelidir. Aynı zamanda sürdürülebilir turizm bunları uyumlu bir duruma getirmeye çalışmalıdır. Bunun sağlanması için destinasyonun (ülke/bölge/yöre) kaynaklarının (tarihi, kültürel, doğal), temel çevresel süreçlerin,

biyolojik bakımdan çeşitlilikle canlı türlerinin zarara uğramadan korunması, devamlılığının sağlanmasıdır (Sarkım, 2008). Sürdürülebilir turizmin sağlanması için elde edilen gelirleri bilinçsizce en yüksek seviyeye getirmekten ziyade, çevreye duyarlı bir ekonomik gelişme modeli sağlamak gerekmektedir. Bunu sağlarken de turizmin ortaya çıkmasına zemin hazırlayan varlıkların nicelik ve niteliğinin korunarak, sürekliliğinin sağlanacağı birtakım ilkelere uyulması gerekmektedir (Tosun, 2001). Bu noktada sürdürülebilir turizmin, ürün kalitesi ve turist memnuniyetini gözeterek ekonomik faaliyetler, yerel topluluklar ve çevre arasında bir denge oluşturarak uzun vadeli bozulmaları önlediği özelliği akla gelmektedir (Butler, 1999). Sürdürülebilir gelişim kavramı 1980'lerin sonundan günümüze kadar geçen süreçte tüm dünyaca kabul edilmiştir. Butler, (1999: 8)'e göre Turizmde sürdürülebilir gelişim kavramı "Turizmin doğasını büyük ölçüde değiştirebilecek" etken olarak gösterilmiştir. BM Çevre ve Kalkınma Konferansı ile Gündem 21'den çıkan eylem planıyla sürdürülebilir gelişimin çevresel, ekonomik ve sosyal boyutlarına özellikle değinmektedir (Şekil 2.1.), (UNEP, 2005). Bu bağlamda ekonomik sürdürülebilirlik, kaynak verimliliği hedefiyle uyumlu uzun vadede kârlılığın elde edilmesidir. Sosyal sürdürülebilirlik ise sosyal adaleti, sosyal sermayeyi, toplumsal kalkınmayı ve sosyal sorumluluğu kapsamaktadır. Çevresel sürdürülebilirlik de doğal kaynakların korunması anlamına gelmektedir (Purvis, Mao ve Robinson, 2019).

Şekil 2.1. Sürdürülebilirlik boyutlarının Venn şeması (Purvis, Mao ve Robinson, 2018)

Sürdürülebilir turizmde, sürdürülebilir gelişimin yapısından dolayı çok boyutlu ve kapsayıcıdır (Butler, 1999). Ayrıca çevresel, sosyal ve ekonomik

sürdürülebilirliğin yönetsel boyutlarını da kapsayan sürdürülebilir turizm boyutları da belirlenmiştir (Coccossis, 1996; Bramwell ve Rawding, 1996). Turizmin sürdürülebilirliği ise birçok faktöre bağlıdır. Turistler, yerel halk, yerel alışveriş dükkanları, hastaneler, bankalar, caddeler, sokaklar ve halka açık yerler gibi somut yerler ve ayrıca yerel kültür, yere ait olma duygusu ve duygusal çevre gibi somut olmayan kaynakları tüketmektedirler (Briassoulis, 2002). Sürdürülebilir turizmin amacı Er, Şimşit ve Fırat (2013)'a göre;

- Turizmin topluma, çevreye ve kültüre zarar vermeden ya da en az zararla gerçekleşmesini sağlamak,
- Turizmde türlerinde çeşitliliği arttırmak, turizmi zaman olarak sezonlara ayırmak ve yer olarak da bölgelere yaymak,
- Turizmin yapıldığı bölgeye katkısını arttırmak ve yöre halkının gelirinin yükseltilmesi,
- Turizmdeki yatırım olanaklarını geliştirmek ve arttırmak,
- Turizmdeki tanıtım ve pazarlama etkinliklerini arttırmaktır.

Sürdürülebilir kalkınmada çevresel ve sosyo-kültürel boyutlara göre ekonomik boyut sürdürülebilirlikte yakalanması en kolay olan boyuttur (Stoddard vd., 2012). Çevresel sürdürülebilirliğin diğer sürdürülebilirlik boyutlarıyla ilişkisini sınırlandırmak oldukça zordur ve bir diğer önemli hususta sürdürülebilirliğin içine yerel halkın entegre edilmesidir (Laws ve Swarbrooke, 1996).

2.2.2.1. Ekonomik Boyut- Fayda

Sürdürülebilirlik bir tür örgütlenme ve diğer destinasyonlarla rekabet edebilme olanağı veren ve çevresel ve kültürel çeşitlilikleri değişik coğrafi boyutlarda avantajlara dönüştürülebilmektedir. Ekonomik açıdan sürdürülebilirlik kalkınma süreci ile ilgilidir ve yöre, bölge ya da millet (bireysel, toplumsal, çevresel ve kültürel farklılıklarıyla) sahip oldukları doğal alternatiflerin optimal seviyeye getirilmesine çalışmaktadır (Becker, 2002). Bu bağlamda ekonomik sürdürülebilirlik, sürdürülebilirlik kavramı ve teorisine göre sürdürülebilir yaklaşımlarla ekonomik büyümenin incelenmesidir (Bramwell ve Lane, 2011). Ekonomik sürdürülebilirlik, Birleşmiş Milletler Çevre Programı ve Dünya Ticaret Örgütü (2005)'e göre ise toplumun çeşitli ve farklı taraflarına gelir adaleti sağlamak ve tüm ekonomik etkinliklerde maliyet ile yarara yönelmektir. Yine, Birleşmiş Milletlerin

Sürdürülebilir Kalkınma Raporunda (2012) ise yoksulluğun son bulması ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için yeşil ekonomi, önemli araçlardan biri olarak görülmüştür. Sürdürülebilir ekonomik büyüme, dünya genelindeki ekosistemlerin sağlıklı bir şekilde işleyişini sürdürürken insan refahını arttırma, sosyal katılımı artırma, iş olanakları ve istihdam için yeni olanaklar oluşturma gibi rollere de sahip olduğu belirtilmiştir. Sürdürülebilirliğin ölçütü ise, işletmelerin ve etkinliklerin uygulanabilirliğini zamana yayarak ve süreyi uzatarak sürdürülebilirlik kabiliyetleriyle ilgilidir. Stoddard ve arkadaşlarına (2012) göre ekonomik boyut, sürdürülebilir turizmde ulaşılması diğer boyutlara göre nispeten daha kolay ve rahat boyut olduğu belirtilmektedir. Bu boyut, fayda ve yararları en azami seviyeye getirerek maliyet ve zararları da en asgari düzeye getirmeye çalışmaktadır (Nicholas ve Thapa, 2010). Ekonomi boyutu, özellikle kırsal alanlarda turizmle yöre sakinlerinin yaşam kalitelerini yükseltecek bir ekonomik faaliyettir (Andereck vd., 2005; McAreavey ve McDonagh, 2011). Bunun yanı sıra çeşitli turizm gelişimleri ekonomik yönle odaklanarak toplumda çevresel, sosyal ve fiziksel boyutların önemini ihmal etmektedir (Costa, 2001). Ekonomik sürdürülebilirlik için turizm işletmelerinin topluluklarda uzun vadeli ekonomik kalkınmayı teşvik etmesi, koruma değerlerini gelecek nesiller için seçeneklere göre ölçmesi ve ekonomiyi “yeşil” hale getirmeye çalışması önerilmektedir (Pigram, 1990; Reddy, 2008; Hardy vd., 2002; Timur ve Getz, 2009; Cooper, 2012). Ayrıca ekonomik boyut olarak da ifade edilen bu sürdürülebilirlik türü, diğer sürdürülebilirlik türleri ile de yakından ilişkilidir (Mensah ve Castro, 2004).

2.2.2.2. Sosyal Boyut – İnsan

Yeryüzünde 1990’lı yıllardan itibaren ortaya çıkan sürdürülebilirliğin sosyal boyutu, yoksulluk gibi sosyo-ekonomik sorunların yanında sosyal dışlanma, katılımcılık, demokrasi, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve siyasi hak ile güç toplumun güçlendirilmesi gibi konuların tartışılması boyutlarıyla ilgilidir (Wise, 2001). Sosyal sürdürülebilirlik, adalete, nesiller arası hakkaniyete ve “kendi imkanlarımız dahilinde yaşamaya” odaklanır (Weaver, 2006; Lee ve Jamal, 2008; Timur ve Getz, 2009; Klein-Vielhauer, 2009; Cooper 2012). Sosyal sürdürülebilirlik, Birleşmiş Milletler Çevre Programı ve Dünya Turizm Örgütü (2005)’e göre, toplumun tüm kesimleri için eşit ve adil olanakların sunulmasıyla insan haklarına saygı gösterilmesi anlamına gelmektedir. Sosyal sürdürülebilirlik, insanlığın gıda, geçim, barınak, bir arada

yaşam gibi ortak konuları ve bu insani gereksinimlerin nasıl karşılanacağı üzerinde ilgilenmektedir. Sürdürülebilirlik stratejileri boyutunda bakıldığında normatif bir bakış açısından sosyal hedeflere uygun gelmektedir (Saisana, 2014). Bir başka ifadeyle sosyal sürdürülebilirlik, sadece toplumun güncel gereksinimlerini değil bunun yanında gelecek nesillerin de yararlanabileceği toplumu sağlıklı bir şekilde sürdürme ve geliştirme yeteneğine destek veren süreçlerdir (Gedik, 2020). Sürdürülebilir turizm açısından sosyal boyut, yerel halkın çeşitli turizm etkinliklerine katılımı ile ilişkilidir. Bu bağlamda sosyal boyut, toplumlarda yaşam destek sistemlerini koruma altına almak ve güçlendirilmesini sağlamak, yoksulluğu en aza indirmek, kültürel devamlılığı sağlamak ve kültürel açıdan farklılıkları korumayı amaçlamaktadır. Turizmin sürdürülebilir bir biçimde gelişiminde sosyal boyut, çevresel kadar dikkat çekmemiştir (Swarbrooke, 1999). Sürdürülebilir turizm gelişimi sosyal boyuttan ise, toplumdaki tüm paydaşlar arasında sosyal boyuttan bütünlüğü sağlamaya ve ilişkileri arttırmaya çalışmaktadır (Casper, 2001). UNEP ve UNWTO (2005)'ya göre ise sosyal sürdürülebilirlik, toplumun her kesmi için eşit ve adil olanaklar sunulması ve insan haklarına saygı gösterilmesidir. Bu boyut, paydaşlar arasındaki gelir adaletsizliğini indirmeyi, daha yaşanılabilir sistemleri korumayı ve güçlendirmeyi, kültürel farklılıkları korumayı ve bu farklılıkların devamlılığını sağlamaya yöneliktir. Sosyal boyuta sürdürülebilir turizm tartışmalarında çevresel boyuta göre daha az yer verilmiştir (Zorlu, 2019). Sosyo-kültürel etkilerin genellikle maddi boyutu olmadığından dolayı diğer boyutlara göre daha yavaş bir evrededir. Sürdürülebilir turizm gelişiminde sosyal boyut, toplumun paydaşları arasındaki ilişkileri geliştirerek sosyal bütünlüğü sağlamaya çalışmaktadır (Casper, 2001). Sosyal sürdürülebilirlik, yerel halk ve turistlerin farklı kültürel özellikleri tanımaya yönelik etkileşimleri, tarihi yerlerin onarımı, bakımı ve korunması olarakta ifade edilmektedir (Edgell, 2006). Ayrıca, sosyal sermaye ile ekonomik büyüme arasında bağlantı sağlayan sosyal sürdürülebilirlik, eşitsizlik, sosyal sermaye, politika ve kurumlar, eşitsizlik ile ekonomi arasındaki ilişkilerle ilgili çeşitli konular ile ilgilenmektedir. Eğitim seviyeleri, demokrasi, güvensizlik, eşitsizlik ya da küreselleşme gibi konular da sosyal sürdürülebilirlik çerçevesinde değerlendirilebilir (Helliwell, 1998). Buna ek olarak, turizm ile ilgili olarak sosyal sürdürülebilirlik incelendiği zaman yerel halk ile turist ve ziyaretçilerin eğitimleri de sürece eklenmektedir. Ayrıca yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, dezavantajlı sosyal grupların turizme dahil edilmesi ve yerel toplulukların karar alma süreçlerine dahil

edilmesi gibi birçok sosyal boyutta ön planda olan konulardır (Alvarez vd., 2014). Daha geniş bir perspektiften bakıldığında ise sosyal sürdürülebilirlik, bir bütün olarak toplumun huzuru ve gelişimine yöneliktir. Bu perspektif, Eylül 2015'te Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen “Dünyamız için İnsanları ve Gezegeneimizi Dönüştürüyoruz: 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi” adlı belgede de yer almaktadır (Özdemir, 2018: 15). Uluslararası Ekoturizm Topluluğu bu bilgilere ek olarak ekoturizmi, “çevreyi koruyan, yerel halkın refahını sağlayan, doğal alanlara karşı olan sorumlu, tecrübe ve eğitim içeren seyahatler” şeklinde nitelendirmiştir. Ayrıca Collin ve Collin (2009: 175)'e göre ekoturizmin ilkeleri “yerel halk için finansal faydalar ve güçlendirme sağlamak” ve “ev sahibi ülkenin politik, çevresel ve sosyal iklimine duyarlılığı artırmak” ilkeleri sosyal sürdürülebilirlik perspektifi içinde yer almaktadır.

2.2.2.3. Çevresel Boyut- Dünya

Dünyadaki tüm organizmalar, bilinçaltında farkına varmaksızın hayatta kalmak için ve gelişimleri için rekabet içindedirler ya da hayatta kalmak için işbirliği yapmaktadırlar. Ancak insanı diğer tüm canlılardan ayıran özellikler vardır; hayatta kalmak için bağlı oldukları ekosistemleri tehlikeye atma ve hatta yok etme yeteneğine sahiptir. Bir diğer ise yaşadığımız gezegendeki tüm ekosistemlere yayılış göstermektedir ve teknoloji sayesinde ekosistemleri kontrolü altına almaktadır (Alpagut, 1997; Ponting, 2008). Ayrıca, Ponting (2008)'e göre, insanların karşılaştığı en büyük problem, farklı talepleri dengeleyememek ve ekosistemlerin ortaya çıkan baskılara dayanamamasıdır. Yüzbinlerce yıldır insanoğlu doğal çevre ile uyum içinde yaşamını sürdürmüştür. İlk başlarda küçük gruplar halinde yaşayan insanlar ilkel araç gereç kullanarak avcı-toplayıcı olarak yaşamlarını idame ettirdiler. Esnek yaşam tarzları aracılığıyla doğal ekosisteme en asgari düzeyde zarar vermişlerdir ve başarılı bir sürdürülebilir yaşamın içinde yer almışlardır. Yaklaşık olarak 8–10 bin yıl önce insanların tarıma geçişiyle beraber yerleşik hayata geçen toplumlarda artış olmuştur. Bu geçen sürede insanoğlunun doğal çevreyle olan ilişkisi ilk başladığı noktadan farklı bir boyuta ulaşmıştır. Tarıma bağlı olarak dünyada nüfusun artış hızı artmış ve dünya nüfusu çoğalmıştır. Artan nüfusla birlikte beslenme ihtiyaçları için daha fazla tarım alanına ihtiyaç duyulmuştur. Bu nedenle ormanlık alanlar, meralar, bataklıklar ekilebilir alanlar haline dönüştürülmüştür. Tarım alanlarının arttırılmasıyla ortaya çıkan ormansızlaşma, aşırı sulama sonucu ile toprağın tuzlanması, toprak kaybı

yaşanması ve çölleşme gibi problemler günümüzdeki önemli sorunlardandır. Bu faaliyetler, insanoğlunun da içinde yaşadığı ekosistemlerde geri dönüşü olmayan zararlara sebebiyet vermiştir. Bazı durumlarda ise görece olarak izole edilmiş ekosistemlerdeki insan varlığını da yok etmiştir. Sınırlı verimlilik artışı ve yeni ekilebilir alanların açılması ile on binlerce yıldır artan tarımsal üretim, sanayi devriminden sonra geri planda kalmıştır. Sanayi Devrimi'nin ardından büyüyen ve gelişim gösteren endüstrilerde artan enerji ihtiyacına bağlı olarak petrol ve kömür gibi yenilenemeyen doğal kaynakların kullanılmasına yol açmıştır. Sanayinin zaman içerisinde baskın sektör haline gelmesi, insanların neden olduğu ekonomi temelli çevresel bozulmaya tarımın yanı sıra bir yenisi de eklenmiştir. Hızlı bir şekilde gelişim gösteren sanayileşme ve sanayileşmenin beraberinde gelen hızlı nüfus artışı ve modern kentleşme gibi etkenler toprak, su ve hava kirliliğine, biyolojik çeşitlilik kaybına, toprak kaybı ve çölleşme gibi sorunlara yol açmaktadır ve bu problemler ciddi boyutlara ulaşmıştır (Childe, 1983; Gowdy ve McDaniel, 1995; Ponting, 2008; Keleş, Hamamcı ve Çoban, 2009). Çevresel sürdürülebilirliğin geçirdiği tarihsel süreç temel özellikleri ile alındığında, öncelikle gelişmiş ülkelerde çevre bilincinin arttığı ve bu duruma bağlı olarak Dünya Koruma Birliği (World Conservation Union) faaliyete geçirilmiştir. Ardından 1957–1958 yılları arasında, Uluslararası Jeofizik Yılı (International Geophysical Year) küresel zorluklara işaret etmiştir ve sürdürülebilir bir çevre gerekliliğini vurgulamıştır. 1961 yılında Dünya Doğayı Koruma Vakfı (World Wide Found for Nature) faaliyetlerine başlamıştır. 1972'de Birleşmiş Milletler çevresel kökenli endişelerde bağlı olarak, Stockholm'de düzenlenen İnsan ve Çevre Konferansı'nda bu konun üzeri vurgulanmıştır. Geçen süreçte çok sayıda yayın, çevresel sürdürülebilirliğe vurgu yapmıştır ve farkındalık kazandırmak istemiştir (Hardy vd., 2002). Özetle, insan doğal çevre üzerinde bozucu bir etkiye sahiptir ve doğal çevrenin tekrardan kendini toparlamasından insanın yarattığı çevre tahribatı daha hızlı ve baskındır. Bu bağlamda bir diğer konu ise esnekliktir. Esneklik, ekosistemdeki davranışlara yön veren değişkenlerle süreçleri değiştirmektedir ve kendi yapısını tekrar belirlemeden önceki dayanabileceği rahatsızlık oranıdır (Holling, 1973). Özetle esneklik ekosistem içinde meydana gelen bir değişimin veya rahatsızlığın absorbe edilmesi ve popülasyonlar veya durum değişkenlerinin ilişkilerini devam ettiribilme yeteneğidir (Holling, 1973; Gunderson, 2000). Bu bağlamda çevresel sürdürülebilirlik, ilk olarak doğal kaynakların korunması ve ikinci olarak da büyümeye sınırlar dayatarak çevrenin korunması

etrafında dönmektedir (Gossling, 2000; Hardy vd., 2002; Miller, 2003; Cole, 2006; Dolnicar ve Leisch, 2008; Reddy, 2008; Timur ve Getz, 2009; Gossling vd., 2009; Cooper, 2012). Çevresel sürdürülebilirlik Dünya Turizm Örgütü (1995)'e göre ise, bir bölge ya da alanda yer alan biyolojik çeşitliliğin, kaynakların ve çevrenin korunmasına yönelik olduğu için ekolojik sürdürülebilirlik olarak da adlandırılmaktadır. Turizmin temel unsurlarından birisi de çevredir. Bu bağlamda sürdürülebilir turizmde çevre yönetimi ve çevrenin korunması konuları turizmin sürdürülebilir olarak gelişiminde temel konular haline gelmiştir. Bazı kesimler çevresel boyutu doğal sermaye olarak da adlandırmaktadırlar (Zorlu, 2019). Çevresel sürdürülebilirlik, sürdürülebilirlik kavramına ve teorisine uygun olarak kırsal alanlarda su, toprak ve hava kirliliğini en asgari düzeye getirerek çevrenin korunmasıyla ilgilenmektedir (Bramwell ve Lane, 1993). İnsan ilişkileri ve doğa etkileşimini kapsayan çevresel sürdürülebilirlikte, toplumun gereksinim duyduğu kaynakların tamamını doğa kendiliğinden vermektedir. Doğadan elde edilen bu kaynaklar insanlar tarafından kullanarak enerji üretimi sağlamaktadır. Bunun yanı sıra insanlar bu kaynaklarla yaşamlarını devam ettirmektedirler ve ekonomik mallar üretmektedirler. Yenilenebilir doğal kaynakların aşırı tüketimi ve hatta yok edilmesinden dolayı çevre tehdit altındadır. Bu bağlamda bu gerçekleşen gelişmeler çevresel sürdürülebilirliğin felsefesi ile çelişmektedir. Bu durumda çevresel sürdürülebilirliğin gerçekleştirilmesi için yenilenemeyen kaynaklar ile yenilenebilir kaynakların tüketimi sınırlandırılmalıdır ya da tüketimden fazla üretim gerçekleştirilmelidir. Biyoçeşitliliğin sağlanmasına bağlı olarak çevresel sürdürülebilirlik uzun yıllar boyunca devam edebilecektir (Pearce, 2002). Çevresel sürdürülebilirlik, Dünya Turizm Örgütü (1995)'nce ekolojik sürdürülebilirlik olarak da adırılmaktadır ve bir alanın çevre, biyolojik çeşitlilik ve kaynaklarının korunmasına odaklanmaktadır. Sürdürülebilirlik kavramı, dünyada bulunan yetersiz veya az kaynaklarla çevre meselelerinde oluşan farkındalık sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu duruma bağlı olarak çevresel sürdürülebilirlik sosyal, kültürel ve ekonomik sürdürülebilirlik gibi diğer boyutları da etkileyen sürdürülebilirlik boyutudur. Çevresel sürdürülebilirlik, su, hava ve toprak kirliliğini en asgari düzeye getirmek, biyoçeşitlilikle doğal mirası koruma altına almak için geliştirilen çeşitli faaliyetleri uygulamayı amaçlamaktadır (UNWTO ve UNEP, 2005). Turizmin ana unsuru çevredir ve çevrenin korunması ve yönetimiyle ilgili çalışmalar günden güne sürdürülebilir turizm gelişiminin temel konuları haline gelmeye başlamıştır. Bazı

kesimler çevresel boyuta, doğal sermaye olarak da adlandırmaktadırlar. Bu bağlamda, “yaşam temelini yok eden herhangi bir zenginlik servet değildir” sözü de çevrenin önemini vurgulamaktadır (Onyx ve Bullen, 2000: 13). Biyoçeşitliliğin korunması ve ekolojik süreçlere önem verilmesi çevresel sürdürülebilirliğin temelidir. Çevresel sürdürülebilirlik, sürdürülebilirlik kuramı doğrultusunda su, toprak ve hava kirliliklerini en asgariye indirerek özellikle kırsal alanlar başta olmak üzere çevrenin korunmasını amaçlamaktadır (Bramwell ve Lane, 1993).

2.3. Sosyal Değişim Teorisi ve Turizm

Sosyal Değişim Teorisi (SDT), insan davranışı ve sosyal etkileşimin değişim faaliyetleri olduğu ilkesine dayanmaktadır. Bu bağlamda sosyoloji ve sosyal psikoloji alanyazınında popüler olmuştur ve en eski sosyal davranış teorilerinden biri olarak kabul edilmektedir. Sosyal psikoloji alanında ve ona bağlı alanlarda yaygın olan ve sosyal davranış konusunda öncü çalışmalar olarak da görülen SDT, maddi olduğu kadar maddi olmayan olarak da kabul edilir ve ayrıca hizmet karşılığı kazanılan kazanımlardan ve harcamalardan oluşmaktadır (Homans, 1958; Homans, 1961). SDT’nin gelişim süreciyle ilgili olarak; Homans (1958), değişim sürecinde sosyal davranışın rolünü incelemiştir, Thibaut ve Kelley (1959), değişim ve katkı bağlantılarındaki aktörlerin değişim sürecinden kâr elde etme biçimini incelemiştir. Emerson (1962), farklı aktörlerin değişim süreci arasındaki güç-otorite kavramıyla ilgilenmiştir, Blau (1964) ise değişim süreci olarak sosyal etkileşimi vurgulamıştır (Boley vd., 2014; Nunkoo, 2015; Rashid, 2020). Emerson (1981), sosyal değişimin, her biri diğerine bazı faydalar sağlayan ve diğerinden gelen hizmet karşılığında aldıkları karşılığa bağlı olan iki personeli içerdiğini ve sosyal değişim kavramının, karşılıklı yarar sağlayan ve birbirlerinin hizmet karşılığında aldıkları karşılığa bağlı olan bireyleri kapsadığını gözlemlemiştir.

1970’lerin ve 1980’lerin büyük ölçüde keşfedici yerel halk tutumları araştırmalarına teorik derinlik katma girişimi olarak Perdue, Long ve Allen bir çalışma üçlemesi (Perdue, Long ve Allen, 1987; Perdue vd., 1990; Long vd., 1990) ile yerel halkın turizm gelişimini neden desteklediğinin veya gelişime neden direndiğinin potansiyel bir açıklama olarak Sosyal Değişim Teorisini (SDT) önerdiler (Boley, 2013).

SDT kullanımları büyük ölçüde Bryant ve Napier (1981)'in rekreasyon ve boş zaman alanındaki çalışmalarına dayanıyordu ve açık hava rekreasyoncularının neden mevcut açık hava rekreasyon tesislerinden memnun olmadıklarını ve yeni rekreasyon tesislerini desteklediğini açıklamak için SDT'yi uygulamıştılar. Kullanılan değişim teorisinin mantığı, açık hava rekreasyoncularının sayıları artan rekreasyon tesislerinden yararlandıkları için, kalkınma seçeneklerini açık hava rekreasyonuna katılmayanlara göre daha olumlu değerlendirecekleriydi (Boley, 2013). SDT, alanyazında yerel halkın etkisine ilişkin tutumunu bulmak için kullanılan en önde gelen teoridir (Blau, 1964; Nunkoo ve Ramkisson, 2012; Boley, 2013; Nunkoo, 2015). SDT yerel halk tarafından algılanan turizmin hem olumlu hem de olumsuz etkilerini açıklayan teorik çerçevedir ve kişiler ya da gruplar arasında yer alan ilişkileri açıklamak için geliştirilmiş genel bir sosyoloji teorisi olmasının yanı sıra; sosyal, davranışsal psikoloji, iktisad ve antropoloji gibi perspektifleri içinde bulunduran multi disiplinler bir teoridir. SDT'nin dayandığı varsayımı, birey ya da grupların bir sosyal ilişkide fayda (kar) ya da maliyete (zarara) dayanan bir etkileşim içinde yer almaktadır. Kişiler ya da gruplar herhangi bir ilişkiye başladığında bir ödül beklentisindedirler. SDT, faydacılık (kar sağlama) temeli üzerine kurulmuştur (Ap, 1992; Latkova ve Vogt, 2012; Lee, 2013; Boley vd., 2017).

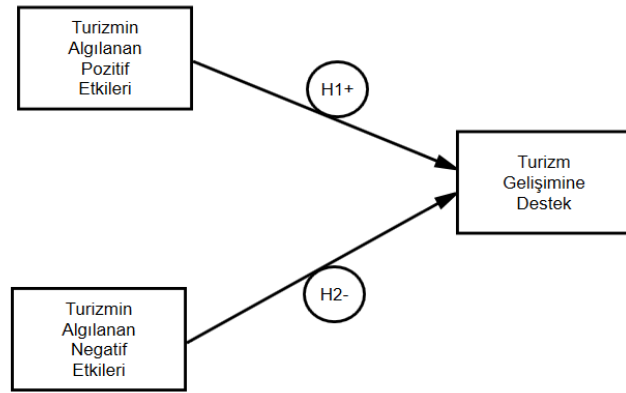
“SDT karşılıklı koşulla ve karşılıklı olarak ödüllendirici süreci içeren alım – satım işlemlerini veya kısaca değişim ve iddia edilen SDT genişletilmiş neoklasik anlayışın mantığıyla ilişkisel değişimlerde değişken miras içeren Ekonomik Değişim Teorisi'nden (EDT) farklıydı” (Boley vd., 2014: 6). Emerson (1976), ekonomik değişim teorisi ile sosyal değişim teorisi arasındaki farkları açıkça belirtirken, iki teori arasındaki farklar konusunda yerel halkın tutumlarının yer aldığı alanyazında bir miktar kafa karışıklığı da olmuştur (Boley, 2013). Bu, birçok kişinin turistler ve bölge sakinleri arasındaki ekonomik alışverişin önemine aşırı derecede odaklanmasına neden olan iki teorisin eşanlamlı olarak ele alınmasıyla sonuçlanmıştır (Woosnam vd., 2009; McGehee ve Andereck, 2004). Sosyal değişim teorisinin orijinal kavramsallaştırmasından bu farklılık, SDT'nin yerel halkın tutum araştırmalarında kullanımına yönelik mevcut eleştirilerin çoğuna yol açmıştır. Bu bağlamda SDT dolaylı ya da açık olarak yerel halkın turizme karşı olan tutumlarını açıklamak için kullanılan çoğu çalışmanın arkasındadır (Andereck vd. 2005). Yerel halkın turizmin maliyetleri ve yararları hakkındaki algılarına bağlı olarak farklı birey

gruplarının farklı tutumlara sahip olabileceği görüşünü heterojen bir biçimde ele alan SDT bu bağlamda popülerliğini de korumaktadır (Nunkoo vd. 2013). Yerel halkın tutum araştırmalarında turizme desteklerinde olumlu ve olumsuz etkilerinin algıları SDT'nin temelini oluşturur (Jurowski vd., 1997; Choi ve Murray, 2010; Gursoy vd., 2010; Nunkoo ve Ramkissoon, 2012; Boley ve McGehee, 2014). Yerel halkın tutumlarının birçok çalışmada doğru olduğu bulunmuştur (Perdue vd., 1990; Ap, 1992; Jurawski vd., 1997; Ko ve Stewart, 2002; Gürsoy vd., 2002; McGehee ve Andereck, 2004; Gursoy vd. 2010; Ward ve Berno, 2011; Nunkoo ve Ramkissoon, 2011a; Nunkoo ve Gursoy, 2011; Látková ve Vogt, 2012; Nunkoo ve Ramkissoon, 2012; Boley vd. 2014; Zorlu, 2019). Bu bağlamda önceki çalışmalara bakarak oluşturulan hipotezler şunlardır (Şekil 2.2.):

Hipotez 0 (+): Turizmin algılanan pozitif etkileri ile turizme genel destek arasında bir ilişki yoktur.

Hipotez 1 (+): Turizmin algılanan pozitif etkileri ile turizme genel destek arasında bir ilişki vardır.

Hipotez 2 (-): Turizmin algılanan negatif etkileri ile turizme genel destek arasında negatif ve anlamlı bir ilişki vardır.

Şekil 2.2. Turizmin algılanan (pozitif-negatif) etkileri araştırma modeli

Turizm alanyazınında EDT ve SDT arasında bazı farklılıklar konusunda karışıklıklar da olmuştur. Bu bağlamda sosyal değişimler, ekonomik değişimlerden birkaç temel yönden farklıdır. Ekonomik değişimlerde yer alan faydalar resmi ve genellikle sözleşmeye dayalı olsa da, bu tür faydalar ve bunların kesin doğası, sosyal değişimlerde nadiren tartışılır ya da gündeme dahi getirilmez (Blau, 1964). Sağlanan faydaların karşılıklı olacağının da bir garantisi yoktur. Bu nedenle, sosyal değişimler, özellikle ilişkinin ilk aşamalarında belirsizliği içerir ve ekonomik değişimlerde olduğu gibi, sosyal değişimde de getirilerin kesin doğası bilinmemektedir ya da

üzerinde durulmamaktadır. Değişim ortakları arasında katkılar için gelecekte bazı getiriler için beklentiler vardır. Sosyal değişim, ekonomik değişimleri karakterize eden kısa vadelerin aksine, uzun vade ile karakterize edilir (Blau, 1964; Nunkoo, 2015; Rashid, 2020). EDT'ye ilişkin bazı görüşler turistler ile yerel halk arasında orantısız bir ilgi görmüştür ve bu farklılık SDT'nin orijinal kavramsallaştırılmasına yönelik birçok eleştirilere sebep olmuştur (Boley vd., 2014: 7):

- Bireylerin her zaman kişisel kazançlarını düşünerek kararlar almasıdır
- Yerel halk o sırada en ihtiyatlı seçimi yaptığını düşünebilir ancak daha sonra bazı seçimlerinin faydalı olmadığını anlayacaktır.
- Yerel halk ve turistler arasında sadece ekonomik boyutu dahil etmek ve turistler ile yerel halk arasındaki ilişkiyi etkileyen diğer faktörleri dahil etmemek.

Bu bağlamda SDT bir başka teori ile birleşimi daha uygun olacaktır (Boley vd., 2014). WBÖRK ile entegre etmek yöre sakinlerinin turizme yönelik tutumunu anlamakta daha işlevli olacaktır (Andereck vd., 2005).

2.4. Weber'in Biçimsel ve Özsel Rasyonalite Kuramı ve Turizm

Rasyonalizasyon kavramının ilk sistematik incelemesi, temelde Doğu ile Batı arasındaki ayrımı belirleyen rasyonalite farklılıklarını açıklığa kavuşturmaya çalışan bir kavramdır ve Sosyolog Max Weber (1978) tarafından yapılmıştır. Bu noktada modern Batı toplumunda gelişen bir başka rasyonalitenin daha olduğuna ve bu rasyonalitenin ekonomiden hukuka, bürokrasiden dine kadar toplumsal hayatın geniş bir alanında etkili olduğuna işaret etmiştir (Akpınar, 2014). Ayrıca Weber bir kişinin ekonomik faaliyetlerin arkasında duran motivasyonları açıklamak için Biçimsel ve Özsel Rasyonalite Kuramını geliştirmiştir. Weber bu teoride aradaki farkı inceleyen teoriyi savunmuştur. Bu bağlamda çeşitli kültürlerdeki rasyonelleştirme süreçleri ve bunun sonunca kültürler arasında var olan ve her ikisini de içeren, amaç rasyonel eylem anlamına gelmektedir (biçimsel rasyonalite) ve piyasa dışı eylemler, rasyonel değer (özel rasyonalite) olarak tanımlamıştır (Kalberg, 1980; Jagd, 2002; McGehee ve Kim, 2004; McGehee, 2007). Değerler, inançlar ve gelenekleri dahil eden felsefenin yerel halkın tutumu için büyük bir potansiyele sahip rasyonalite spektrumunun bir tanımıdır ve hem ekonomik değerlere (biçimsel) hem de inanç, duygusal dayanışma gibi ekonomik olmayan değerlere (özel) yer verir (Andereck vd., 2005; Boley vd., 2014). Ayrıca Weber, biçimsel rasyonalite ile özel rasyonaliteyi birbirinden ayırmıştır ve bu iki görüşü birbirine karşıt olarak görmüştür

(McGehee ve Kim, 2004). Biçimsel rasyonalite piyasa yasaları aracılığıyla ekonomik kazancı maksimize etmeye odaklanır. Bu durum SDT ile örtüşmektedir. Gerekli olan hesaplanabilir ve nesneldir. Gelir, kar ve fayda gibi ekonomik sonuçlarla adlandırılır. Duygusal etkenler veya hatalarda etkilenmez (Roth ve Wittich, 1978; Holton ve Turner, 1989; McGehee ve Kim, 2004). Weber'in Özsel Rasyonalite Kuramı ise ekonomik olmayan ihtiyaçlara odaklanır ve ahlak duygusu, inançlar, değerler, toplumsal değişim veya belirli bir felsefi eğilim görüşüyle ifade edilmektedir. Somut akıl yürütme ve sonraki davranışlarda bireysel algıları şekillendirme potansiyeline sahip bu kuramda, kişi eylemlerinde sahip olduğu değerlerle tutarlı olmalıdır. Birçok farklı kişisel değer nedeniyle özsel rasyonalite belirlisizliklerle dolu olarak tanımlanır (Kalberg, 1980; Jagd, 2002; McGehee 2007; Boley vd., 2014; Strzelecka vd., 2017; Rasoolimanesh, Jaafar ve Barghi, 2017).

Ev sahibi toplumların son 30 yılda turizme yönelik tutum ve algılarına etki eden faktörlerin öğrenilmesi için SDT birçok çalışmada kullanılmıştır (Perdue vd., 1987; Perdue vd., 1990; Ap, 1992; Jurowski vd., 1997; Lindberg ve Johnson, 1997; Yoon vd., 2001; Ko ve Stewart, 2002; Gürsoy vd., 2002; McGehee ve Andereck, 2004; Jurowski, 2004; Gursoy ve Rutherford, 2004; Harrill, 2004; Andereck vd., 2005; Gursoy ve Kendall, 2006; Vargas-Sanchez vd., 2009; Nicholas vd., 2009; Gursoy vd., 2010; Choi ve Murray, 2010; Nunkoo ve Ramkisson, 2010c; Nunkoo ve Ramkisson, 2010d; Nunkoo ve Ramkisson, 2011a; Nunkoo ve Ramkisson, 2011b; Nunkoo ve Gürsoy, 2011; Látková ve Vogt, 2012; Nunkoo ve Ramkisson, 2013 Nunkoo ve So, 2015). Araştırmacılar SDT'nin temelini ekonomik faydalar olmasından dolayı SDT'nin daha gerçekçi ve daha sağlıklı sonuçlara ulaşması için farklı kuramlar ve farklı değişkenlerle SDT'de yer alan boşluğu doldurmaya çalışmışlardır. Yerel halkın turizme yönelik tutumlarını etkileyene (ekonomik ve ekonomik olmaya) faktörlerin nasıl ele alınacağı üzerine literatürde ki boşluğu doldurmak için SDT ile birlikte kullanılmıştır.

Fayda-maliyet ilişkisine odaklanan SDT yerel halkın tutumlarını açıklayabilmede yetersiz kalmıştır. Yerel halkın turizme yönelik tutumlarını etkileyene (ekonomik ve ekonomik olmaya) faktörlerin nasıl ele alınacağı üzerine literatürde ki boşluğu doldurmak için öz saygı ve öz yeterlilik (Chen vd., 2017), duygusal dayanışma/yakınlık (Woosnam vd., 2009; Woosnam, 2012; Maruyama vd., 2019; Riberiro vd., 2020) ve Foucauldian yaklaşımla güven ve güç kavramları

(Nunkoo ve Ramkinssoon, 2011a; Nunkoo ve Ramkissoon, 2012) gibi başka teorilerle birlikte kullanılmıştır. Ayrıca SDT ve WBÖRK (McGehee ve Kim, 2004; Andereck vd., 2005; McGehee, 2007; Woosnam vd., 2009; Boley vd., 2014; Boley vd., 2015; Strzelecka vd., 2016; Boley vd., 2017; Strzelecka vd., 2017; Palardy vd., 2018; Strzelecka vd., 2021; Zorlu ve Yılmaz, 2022; Li vd., 2022) ile kullanılmıştır.

2.5. Yerel Halkın Turizmden Algılanan Kişisel Ekonomik Fayda Tutumları

SDT bakış açısı ile turizmden algılanan kişisel ekonomik fayda sağlayan kişilerin algı ve tutumları test edilmiştir. Ev sahibi topluluk sakinleri, turizmden ekonomik olarak yararlanırsa turizme karşı tutumları olumludur (Rasoolimanesh vd., 2017). Destinasyonlarda yer alan yerel halkın kişisel gelirleri ile destinasyona sahip olan devletin gelirindeki artış çoğunlukla turizm gelişmesine bağlıdır (Stylidis, 2012). Birçok çalışma, turizm aracılığıyla kişisel ekonomik fayda sağlayan bölge sakinlerinin turizme destek algıları üzerindeki etkisini araştırmıştır (Perdue vd., 1990; Ap, 1992; Jurowski vd., 1997; Vargas-Sanchez vd., 2009; Ko ve Stewart, 2002; Gursoy vd., 2002; McGehee ve Andereck, 2004; Andereck vd., 2005; Gursoy ve Rutherford, 2004; Wang ve Pfister, 2008; Sharma ve Dyer, 2009; Nicholas vd., 2009; Gürsoy vd., 2010; Nunkoo ve Ramkissoon, 2010a; Nunkoo ve Ramkissoon, 2010b; McDowall ve Choi, 2010; Nunkoo ve Ramkissoon, 2011a; Nunkoo ve Gürsoy, 2011; Nunkoo ve Ramkissoon, 2011b; Andereck ve Nyaupane, 2011; Látková ve Vogt, 2012; Nunkoo ve Ramkissoon, 2013; Rasoolimanesh vd., 2015; Nunkoo ve So, 2015; Ekici ve Çizel, 2015; Ayazlar, 2016; Wang ve Wang 2018; Bükey, 2020; Türkmen ve Saatçı, 2020; Atsız, 2021). Bu bağlamda literatürde turizmin ev sahibi toplumların gelirlerine fayda sayladığına ve bunun sonucunda turizme destek verdikleri görülmektedir (Perdue vd., 1990; Long vd., 1990; Jurowski ve Brown, 2001; Ko ve Stewart, 2002; McGehee ve Andereck, 2004; Dyer vd., 2007; Sharma ve Dyer, 2009; McDowall ve Choi, 2010; Látková ve Vogt, 2012).

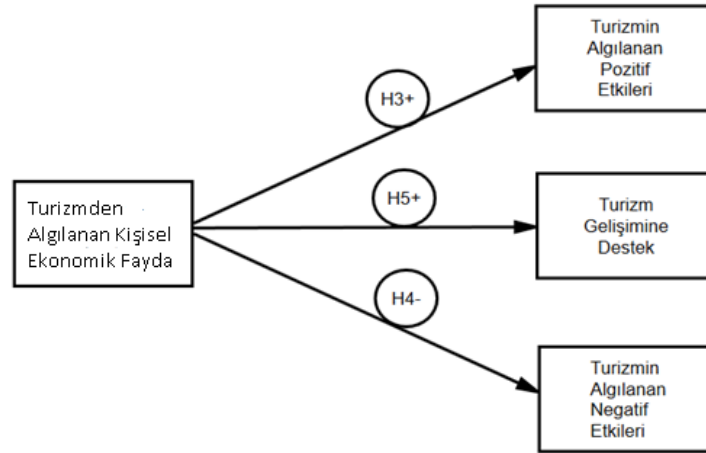
Weber'in teorisi, SDT ile uyumlu olduğunda, yerel halkın turizme yönelik tutumlarını etkileyen ekonomik ve ekonomik olmayan faktörleri araştırmak için sağlam bir teorik mercek sağlamaktadır (Boley, 2013). Bu bağlamda WBÖRK, ile tarımsal turizm–agroturizm işletmelerinin sürdürülebilir gelişimiyle ilgili olarak (McGehee ve Kim, 2004; McGehee, 2007), yerel halk–şehirsel yeşil alanların ilişkileri ile bağlantılı olarak (Palardy vd., 2018), turizmde sakinlerin tutum ve

algılarını açıklamada ve yerel halkın güçlendirilmesiyle ilgili olarak (Boley vd., 2014; Zorlu ve Yılmaz, 2022), turizmde güçlendirme ve yer aidiyeti ile ilgili konuyla ilişkili (Strzelecka vd., 2017) güçlendirme, turizm bilgisi ve turizmde politik aksiyonlar ilişkisiyle ilgili (Joo vd., 2020) gibi birtakım turizm çalışmalarında kullanılarak başarılı sonuçlara ulaşılmıştır ve turizmde WBÖRK'ü kullanan araştırmalarda son yıllarda artış vardır (Boley vd., 2014; Strzelecka vd., 2016; Boley vd., 2017; Strzelecka vd., 2017; Strzelecka vd., 2021; Zorlu ve Yılmaz, 2022). Turizmden Algılanan Kişisel Ekonomik Fayda'nın yerel halkın turizme genel desteği ve turizme etkisinin önemli bir öngörü olduğu düşünülmektedir (Boley vd., 2014). Araştırma sahası olan Boğazkale'deki yerel halkın turizme ve turizmin gelişimine yönelik tutum ve algılarını anlamak için "Turizmden Algılanan Kişisel Ekonomik Fayda" yapısı WBÖRK ile SDT perspektifinde oluşturulmuştur ve alanyazın dayanak alınarak, araştırmada şu hipotezler önerilmiştir (Şekil 2.3.):

Hipotez 3 (+): Turizmden algılanan kişisel ekonomik fayda ile turizmin algılanan pozitif etkileri arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 4 (-): Turizmden algılanan kişisel ekonomik fayda negatif etkileri arasında negatif ve anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 5 (+): Turizmden algılanan kişisel ekonomik fayda ile turizme genel destek arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.

Şekil 2.3. Turizmden algılanan kişisel fayda araştırma modeli

2.6. Turizmde Toplum Katılımı ve Güçlendirme

Sürdürülebilir turizm literatüründe güçlendirme kavramı önemli bir yere sahiptir (Scheyvens, 1999; Cole, 2006). Yerel halkın turizme yönelik tutumlarına etkisi, yetkilendirme ve bölge sakinlerinin tutumları arasında bir bağlantı vardır

(Boley vd., 2014). Bu bağlamda güçlendirme Cole (2006: 27) topluluk katılım merdiveninin “en üst basamağı” olarak kabul edilmektedir ve sürdürülebilir turizm literatüründe çok sayıda çalışmanın odak noktası olmuştur (Scheyvens, 1999; Sofield, 2003; Di Castri, 2004; Boley vd., 2014; Boley ve McGehee, 2014; Strzelecka vd., 2016; Boley vd., 2017; Strzelecka vd., 2017; Strzelecka vd., 2021; Zorlu ve Yılmaz, 2022). Bu bağlamda çalışmanın bu bölümünde güçlendirme kavramının kuramsal olarak gelişimi, güçlendirmenin boyutları, turizm başta olmak üzere kullanıldığı bilimsel alanlar açıklanmıştır.

2.6.1. Güçlendirme

Güç, bir başkasını etkilemek için tavizler olarak kullanılabilecek değerli kaynakların miktarına ve varlığına verilen isimdir (Ap, 1992). Bir başka ifadeyle güç, amaçlara ulaşmak için genellikle başkaları üzerinde hedeflenen etkiler üretme kapasitesi olarak da kavramsallaştırılabilir (Boley, 2013). Ayrıca güç, kavramsal olarak bireylerden ziyade topluluk gruplarını içerecek şekilde genişletilebilir (Emerson, 1962). Bu bağlamda güçlendirme ise, “insanların, toplumların, kurum ve kuruluşların kendi işleri üzerinde hakimiyet kazanma” yeteneğine odaklanmasıdır (Rappaport, 1987: 122). En geniş anlamıyla ise güçlendirme, kontrolü elde etmeyi ifade etmektedir (Rappaport, 1984; Friedmann, 1992; Scheyvens, 1999; Cole, 2006). Güçlendirme, bireysel veya kolektif düzeyde bir şeyler yapma gücüdür (Mosadale, 2005). Sadan (2004: 144) güçlendirmeye ilgili olarak “kişinin güçsüzlük durumundan; yaşamını kaderini ve çevresini göreceli olarak kontrol durumuna geçiş süreci” olduğunu belirtmiştir. Bunun yanı sıra çok katmanlı olan güçlendirme, her seviyedeki analizin birbirleriyle bağlantılı bir yapıdır (Friedmann, 1992; Zimmerman, 1995; Scheyvens, 1999; Ramos ve Prideaux, 2014). Güçlendirmenin bu çok katmanlı görüşü, gücün her yerde var olduğunu ve ilişkisel alanların tamamında meydana geldiğine dair bir bakış açısını yansıtmaktadır (Foucault, 1982). Topluluk psikolojisi için anahtar bir kavram olan güçlendirme Cattaneo ve Chapman, (2010)’a göre iyi tanımlanamamıştır. Rappaport (1984: 3) güçlendirmenin zor tanımıyla ilgili olarak: “yokluğunda tanımlanması kolaydır. Güçsüzlük, gerçek veya hayali; öğrenilmiş çaresizlik; yabancılaşıma; kişinin kendi hayatı üzerinde kontrol duygusunun kaybıdır. Sadece farklı insanlar ve bağlamlarda farklı bir biçim aldığı için pozitif anlamda ise tanımlamak zordur”. Rappaport (1985: 17) ise

güçlendirmenin tanımının zorluğunu “güçlendirme biraz müstehcenlik gibidir; tanımlamakta zorlanıyorsun ama gördüğünde anlıyorsun” olarak tanımlamıştır.

Tanımlaması zor ve çok boyutlu olan güçlendirmeyi, Friedmann (1992) alternatif bir kalkınma paradigması olarak çalışmıştır. Bu çalışmada bireylerin başarılı bir yaşam sürdürebilmeleri için psikolojik, sosyal ve politik güçlendirmeden söz edilmiştir (Friedmann, 1992). Çok boyutlu bu kavramın bireyler üzerindeki etkisi tartışılırken toplumlardaki etkisinin de önemli olduğu öne sürülmüştür (Friedmann, 1992; Scheyvens, 1999). Ayrıca çoklu disiplinlere ve sosyal adaletsizliklerin üstesinden gelmek için de kullanılan güçlendirme, eğitim, psikoloji ve planlama/geliştirme literatüründen gelişmiştir. Eğitim disiplini içinde yer alan güçlendirmenin izi büyük ölçüde Freire (1973) tarafından Brezilya’daki yoksul toplulukların eğitim yoluyla özgürleştirme girişimlerine kadar uzanmaktadır (Hur, 2006). Eğitim dışında bireysellik ve kolektiflik (Moser, 1989); planlama ve geliştirme (Friedmann, 1992); ekonomik, bilişsel, politik ve psikolojik (Stromquist, 1999) gibi birçok alanda yer almaktadır. Son yıllarda ise bu kavram turizm çalışmalarında dikkat çekmektedir (Zorlu, 2019).

2.6.2. Turizmde Yerel Halkın Katılımı Açısından Güçlendirme

Turizm toplumlarında güç sakinlerin işgücü, sermaye, kültür ve doğal kaynaklar gibi gerekli kaynakları kontrol etme ve sahip oldukları bireysel getirileri güvence altına alma yeteneği olarak kavramsallaştırılabilir (Kayat, 2002). Bu bağlamda güçlendirme ise kişilerin, kurumların ve toplumların gelişimini anlamak için hayati bir yapı haline gelmiştir (Perkins ve Zimmerman, 1995). Bir turizm bağlamında ise güçlendirme, bireysel değişimler, kişiler arası değişimler ve sosyal yapıdaki değişimler ile bağlantılı olabilmektedir (Simmons ve Parson, 1983; Kieffer, 1984). Turizm bağlamında toplumların katılımı ile güçlendirilmesi sürdürülebilir turizm bağlamıyla birebir örtüştüğünden turizmde güçlendirme ve toplum katılımı üzerine yapılan birçok araştırma vardır. Ayrıca bu araştırmaların alanyazında pek çok benzerliği vardır. Birçok çalışma, bir destinasyonun ekonomik, çevresel ve sosyo-kültürel sürdürülebilirlik ile üretim ve kârdan daha anlamlı bir şekilde maksimum fayda sağlama şeklinde yerel halkın yaşam kalitesi üzerine odaklanması üzerinde durmaktadır (Dwyer, 2005; McCool ve Lime, 2001). İlk olarak turizmde toplum güçlendirmenin gerekliliğini önerilmiştir (Akama, 1996), daha sonra güçlendirmenin çerçevesi oluşturulmuştur (Scheyvens, 1999). Friedmann (1992)’nın görüşlerine

bağlı olarak ise çerçevesi oluşturulan güçlendirmenin toplum turizmi için psikolojik, sosyal, siyasi ve ekonomik boyutlarını kapsayan bir güçlendirme iskeleti oluşturulmuştur (Boley, 2013). Güçlendirme kavramı turizme, yöntemleri ve teorileri daha da detaylandırarak ve derinlemesine bir sürdürülebilir turizm bakış açısı şeklinde alanyazına kazandırılmıştır (Sofield, 2003). Geçmişteki araştırmalarda SDT kullanarak algılanan ekonomik faydaların bir fonksiyonu olarak görülen ve turizm için ev sahibi toplumun desteği modellenmiş olsa da Boley ve McGehee (2014)'nin Turizm Ölçeği ile Sakinlerin Güçlendirilmesi gibi çerçeveler altında yer alan ekonomik olmayan yapıların dahil edilmesine doğru yönelim vardır. Bu bağlamda güçlendirme SDT ve WBÖRK'e entegre edilerek turizmde güçlendirme ve sakinler arasındaki ilişkileri, geliştirdikleri Resident Empowerment through Tourism Scale–Turizm Ölçeğiyle Yerel Halkın Güçlendirilmesi (RETS) ile empirik olarak test etmişlerdir.

Turizm için ev sahibi toplumun desteği, turizmin sürdürülebilir kabul edilmesi için bir koşuldur ayrıca yaygın olarak üzerinde anlaşmaya varılan dinamik ve karmaşık bir kavramdır (Cole, 2006). Bu bağlamda ev sahibi toplumlar, hem ekonomik bileşenleri hem de sosyo–kültürel ve çevresel faktörleri içermektedirler. Yine ev sahibi toplumlar turizmin hem olumlu hemde olumsuz etkileriyle doğrudan ya da dolaylı olarak karşılaşmaktadırlar. Bu nedenlere bağlı olarak turizmin oluşturduğu faydaları için turizme katılımları gerekir (Timothy ve Tosun, 2003; Andriotis ve Vaughan, 2003; Cole, 2006). Ayrıca turizm bağlamında ev sahibi toplum turizm gelişimi için gerekli olan işgücü, sermaye, kültür ve doğal kaynaklar gibi kaynakları kontrol etmede ve turizm planlaması, sürdürülebilir turizm gelişimi gibi birçok ihtiyacın karşılanmasında gereklidir (Kayat, 2002; Timothy ve Tosun, 2003; Andriotis ve Vaughan, 2003; Cole, 2006; Bramwell, 2010; Saarinen, 2010).

Alanyazında bir toplumda sürdürülebilir turizmin gerçekleşmesi için güçlendirme olması gerektiği vurgulanmaktadır (Cole, 2006; Strzelecka ve Wicks, 2015). Bu bağlamda daha az güçlendirilmiş ev sahibi toplumda turizm gelişimine şüpheyile yaklaşırken, daha fazla güçlendirilen ve katılım sağlayan ev sahibi topluluklar turizme olumlu yaklaşma eğilimindedirler (Nunkoo vd., 2012; Li vd., 2022). Sürdürülebilir turizm için önemli unsurlardan birisi de ev sahibi olan sakinlerin turizme katılımıdır (Sofield, 2003).

Son yıllarda alanyazında güç ve güçlendirme süreçleri sürdürülebilir turizm bağlamında kuramsal ve empirik olarak değerlendiren çalışma sayısı çoğalmaktadır (Scheyvens, 1999; Cole, 2006; Petrić, 2007; Cole, 2007; Weaver, 2010; Jensen, 2010; Farrelly, 2011; Lapeyre, 2011; McMillan vd., 2011; Ferguson, 2011; Kwaramba, Lovett, Louw ve Chipumuro, 2012; Sutawa, 2012; Scheyvens ve Russel, 2012; Coria ve Calfucura, 2012; Tucker ve Boonabaana, 2012; Hall, 2013; Nunkoo ve Ramkinson, 2013; Weng and Peng, 2014; Boley ve McGehee, 2014; Kirby, 2014; Tran ve Walter, 2014; Boley vd., 2014; Ramos ve Prideaux, 2014; Han vd., 2014; Boley vd., 2015; Marcinek ve Hunt, 2015; Annes ve Wright, 2015; Moswete ve Lacy, 2015; Strzelecka, 2015; Maruyama vd., 2016; Wang, Cater ve Low, 2016; Alsawafi, 2016; Boley ve Johnson Gaither, 2016; Mazro-Navaro vd., 2016; Boley vd., 2017; Chen, Li, ve Li, 2017; Maruyama vd., 2017; Strzelecka, Boley, ve Woosnam, 2017; Strzelecka, Boley ve Strzelecka, 2017; Wang ve Wang 2018; Zorlu ve Yılmaz, 2022). Zorlu ve Yılmaz (2022) sürdürülebilir turizmde yerel halkın güçlendirilmesiyle ilgili olan bu çalışma dışında ülkemizde güçlendirme ve sürdürülebilir turizmle ilgili çalışmalar oldukça sınırlıdır. Turizm işletmeciliği alanında personel güçlendirme (Pelit vd., 2011; Öz, 2013; Karakaş ve Serçek, 2014; Çavuşoğlu ve Güler, 2017; Yılmaz ve Eroğlu, 2018; Yılmaz, 2019; Tahmaz, 2020), turist rehberlerinin davranışsal personel güçlenmeleri üzerine (Tetik, 2015; Özdemir, 2016) ve turizm – toplumsal cinsiyet ilişkisi (Önen, 2016) araştırmaları vardır. Bu bağlamda alanyazına bakıldığında turizm etki ve gelişimiyle yerel halkın güçlendirilmesi ile ilgili ilişkiyi kuramsal bir çerçevede empirik bir biçimde değerlendiren araştırmalar sınırlıdır.

Güçlendirme ile ilgili yapılan araştırmalar sürdürülebilir turizm alanyazınında, bu güçlendirmenin çeşitli boyutlarda ele alınmasıyla öne çıkmaktadır. Bu çok boyutlu anlayış güçlendirmeyi, ilişkisel alanların tamamında meydana gelen ve her yerde bulunan Foucauldian güç perspektifini yansıtmaktadır (Foucault, 1982). Bazı araştırmalardaki yaklaşımlar güçlendirmeye tek boyutla bakmıştır ve politik güç bağlamında odaklanmıştır (Cole, 2006; Moswete ve Lacey, 2015; Nunkoo ve Ramkissoon, 2012; Strzelecka, 2015), Bazı araştırmacılar ise çok boyutlu (ekonomik, politik, psikolojik ve sosyal) perspektifle bakmışlardır (Rappaport, 1984; Friedmann, 1992; Scheyvens, 1999; Sofield, 2003; Di Castri, 2004; Cole, 2006; Boley ve McGehee, 2014; Boley vd., 2014; Boley vd., 2015; Maruyama vd., 2016; Strzelecka

vd., 2017; Boley vd., 2017; Maruyama vd., 2017; Strzelecka vd., 2017; Strzelecka vd., 2021; Zorlu ve Yılmaz, 2022; Li vd., 2022). Ramos ve Prideaux (2014), çevresel bir boyut ekleyerek Scheyvens'in (1999) çerçevesinin boyutunu genişletti. Ramos ve Prideaux (2014)'e göre sakinler çevre açısından güçlendirildiklerinde doğal çevrenin daha az zarar görmesi olası olacağını belirtmişlerdir.

Sürdürülebilir turizmin toplum katılımına odaklanması önemlidir. Bu bağlamda güçlendirme, yerel toplulukların kapasitelerini ve varlıklarını hem bireysel hem de toplu olarak geliştirmek için yararlı bir araç olabilmektedir; topluluk güçlendirme ise bireysel olarak yapılan eylemlerden ziyade topluluk üyelerinin katılımına ve toplu olarak hareket etmeye ihtiyaç duymaktadır (Mosadale, 2005). Topluluğun güçlendirilmesi için toplumun tüm kesminin, yerel toplulukların ve yerel kuruluşların güçlendirilmesi ve bunlara ses verilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, toplum temelli sürdürülebilir turizm yaklaşımıyla yerel toplumun turizm planlamasına entegre edilmesi turizmin gelişim sürecinde güçlendirme için önemlidir (Jamal ve Getz, 1995; Ryan, 2002; Mosadale, 2005; Byrd, 2007). Boley ve arkadaşları (2014) tarafından geliştirilen RETS ile güçlendirmenin çok boyutlu (psikolojik, sosyal ve politik) kavramlaştırılmıştır.

2.6.2.1. Psikolojik Güçlendirme

Psikolojik güçlendirme, yerel halkın turizme katılımıyla öz saygının, güvenin, saygınlığın ve gururun artması olarak ifade edilmektedir (Ramos ve Prideaux, 2014). Bu durum, bir topluluğun benzersizliğini ve değerini kabul eden yabancıların tepkileri ile sakinlerin gururunun ve öz saygısının arttığında ortaya çıkmaktadır (Scheyvens, 1999; Ramos ve Prideaux, 2014; Maruyama vd., 2016; Strzelecka vd., 2017). Psikolojik güçlendirme boyutu, dışarıdan gelen ziyaretçilerin yöre sakinlerinin kültürlerini takdir ettiğinde, bireylerin ve toplulukların gelenekleriyle gurur duymalarına ve böylece deneyimlerini ve bilgilerini başkalarıyla paylaşma istekliliklerini artırmalarına da neden olmaktadır (Aghazamani ve Hunt, 2017). Bunlara ek olarak destinasyonda yaşayan sakinlerle ile ziyaretçi ve tursitlerin tarihe ve doğal güzelliklere verilen değerler bu iki topluluğun arasındaki en önemli ortak özelliklerden biri olduğu tespit edilmiştir (Strzelecka vd., 2017). Gurur ve öz saygının artmasıyla oluşan psikolojik güçlendirme Scheyvens (1999)'e sürdürülebilir turizmin temel unsurlarından, Stronza ve Gordillo (2008)'ya göre ise ekonomik olmayan faydalarındandır. Besculides ve arkadaşları (2002)'na göre ise gurur ve öz

saygı ile toplulukların kültürleri, doğal kaynakları ve geleneksel bilgileri turizmle birlikte yeniden değerlendirilmektedir. Ancak psikolojik güçlendirme her zaman ekonomik güçlendirmeye yol açmamaktadır, çünkü ataerkillik ve ırkçılık gibi yapısal eşitsizlikler bu durumu sınırlayabilmektedir (Aghazamani ve Hunt, 2017).

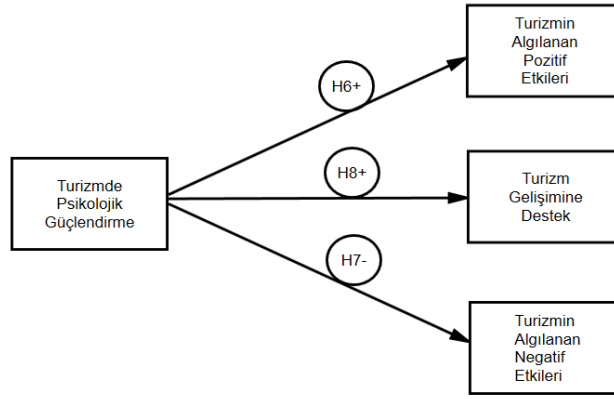
Ayrıca psikolojik güçlenme boyutu gurur ve öz saygının yanısıra özgürlük olarak gelişme kavramını da ifade etmektedir (Aghazamani ve Hunt, 2017). Bu bağlamda Annes ve Wright (2015) yaptıkları çalışmada Fransa kırsallarında yer alan kadınların çiftlik turizmine katılımı sayesinde kadınların kişisel isteklerinin peşinden gidebildiklerinden, yeni insanlar tanıyabileceklerinden, sosyal çevre kurabildiklerinden ve daha fazla özgüven kazanabildiklerinden söz etmişlerdir. Bu güçlendirmeye bağlı olarak artan öz güven, daha fazla eğitim ve öğretim fırsatı arayışı ve toplum içinde fazla söz sahibi olmayan kesimlerin statüsülerinde iyileştirmeler olabilir (Aghazamani ve Hunt, 2017) . Fransa kırsalında yaşayan kadınlar örneğindeki gibi ötekileştirilmiş toplulukların üyeleri için psikolojik güçlendirme topluma katılımlarına yarar sağlayabilir. Psikolojik güçlendirme, eğitilmiş bireyler, bir işle ilgili uzmanlığı ve tecrübesi olan kişiler tarafından kazandırılabilir ve bu güçlendirme türü bu tür bireyleri çıkartabilir (Lepeyre, 2011; Lemelin, Koster ve Youroukos, 2015). Psikolojik güçlendirme, bireyin engelleri aşma ve kendi çıkarları doğrultusunda hareket etme yeteneğidir (Cole, 2007). Moya (2013: 133), Kosta Rika’da yaptığı çalışmada tekne kullanan ve fuarlara katılım sağlayan kadınlar için psikolojik güçlendirmenin önemine değinmiştir ve bu güçlendirme ile yöre kadınlarının hayata karşı kendilerine olan inançlarının ve güvenlerinin arttığından söz etmiştir.

Boley ve arkadaşları (2014) psikolojik güçlendirmeyle ilgili olarak yerel halkın turizmle birlikte öz saygı ve gururlarını artıran psikolojik fayda ve yarara dayanılarak, turizmin faydaları (yararları) ve maliyetleri (zararları) ile ilişkili yerel halkın turizme olan desteğinin direkt etkisi olduğundan söz etmişlerdir. Bu bağlamda araştırma için önerilen hipotezleri şunlardır (Şekil 2.4.):

Hipotez 6 (+): Turizmde psikolojik güçlendirme ile turizmin algılanan pozitif etkileri arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 7 (-): Turizmde psikolojik güçlendirme ile turizmin algılanan negatif etkileri arasında negatif ve anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 8 (+): Turizmde psikolojik güçlendirme ile turizme genel destek arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.

Şekil 2.4. Turizmde psikolojik güçlendirme araştırma modeli

2.6.2.2. Sosyal Güçlendirme

Bir topluluğun uyum ve bütünlük duygusunun turizmle güçlendirildiği durumlara sosyal güçlendirme denilmektedir (Scheyvens, 1999). Sosyal güçlendirme ile ilgili olarak Kay (2006) uyum ve işbirliğine vurgu yaparak yerel ekonomik kalkınmada temel gereksinimlerden biri olduğundan söz etmiştir. Di Castri (2004) ise insanların ortak çıkarları üzerinde çalışmak için bir araya getirmeye yardımcı olmada önemli bir rolü olduğundan söz etmiştir. Perkins ve Zimmerman (1995), sosyal güçlendirmeyi bir toplumdaki yaşam kalitesi ve toplum arasındaki bağ olduğundan söz etmişlerdir. Scheyvens (2003) ise, sadece sosyal açıdan güçlendirilmiş bireylerin ve grupların, kendilerine fayda sağlayan, yerel topluluk tarafından da desteklenecek yerel bir turizm sektörü oluşturmak için birlikte çalıştığı sonucuna varmıştır. Özetle, sosyal güçlendirme yaygın literatürde sürdürülebilir turizm gelişiminde, toplumlara kazandırılması gereken uyum ve iş birliğine odaklanma olarak tanımlanmıştır (Scheyvens, 1999; Kay, 2006; Boley ve McGehee, 2014; Boley vd., 2014; Ramos ve Prideaux, 2014; Strzelecka vd., 2017; Zorlu ve Yılmaz, 2022). Bu bağlamda Kosta Rika’da orman yangınları riskine karşı kadınlardan oluşan bir ekoturizm topluluğu kendi üyeleriyle adadaki çiftçileri de toplayarak eğitimler organize etmişlerdir ve adada ilk eğitilmiş gönüllü itfaiyeci topluluğunu oluşturmuşlardır (Stronza ve Gordillo, 2008). Bir başka çalışmada ise Strzelecka ve arkadaşları (2017) komünizmden sonra Avrupa Birliği üyesi olan ülkelerin kırsal alanlarında yer alan toplumlarda sürdürülebilir turizm ve güçlendirme arasındaki ilişkiyi değerlendirmişlerdir. Polonya’da bir yerleşim yeri olan Choczewo’da yaptıkları çalışmada turizm yerel kimliklerini ve kişisel hedeflerini desteklediğinde turizmin

yararına birlikte çalışmaya istekli olacaklarından yani sosyal güçlenmenin artacağından söz etmişlerdir. Boley ve arkadaşları (2017) ise Amerika Birleşik Devletleri'nde 3 ve Japonya'da 2 yerleşim yeri olmak üzere 5 farklı destinasyonda RETS kullanarak, cinsiyet ve turizmde güçlendirme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. ABD'deki yerleşim yerlerinde kadınlar turizm bağlamında erkeklerden daha fazla güce sahip oldukları yönünde, Japonya'daki yerleşim yerlerinde ise cinsiyetler arasında önemli bir farklılık olmadığı yönünde sonuçlar bulunmuştur.

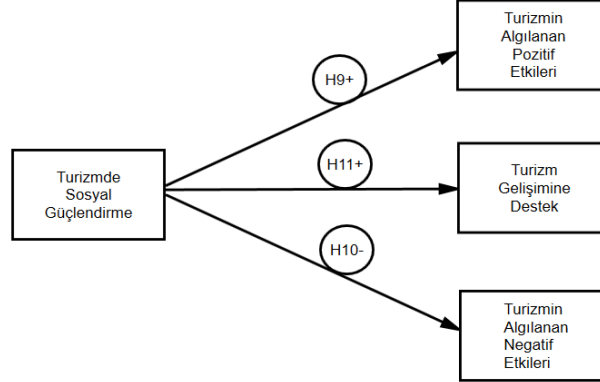
Topluluk üyelerini birbirine bağlayan sosyal yapıştırıcı güç olan turizm bazende toplumu bölen balta olabilmektedir (Strzelecka vd., 2017). Sosyal olarak güçlenme sağlanamadığı toplulukta, topluluğa dahil edilen sınırlı turizm geliri için yerel paydaşlar birbirleriyle rekabet ederler (Davis ve Morias, 2004). Turizm, toplumun yaşadığı mekanla olan bağına zarar verirse bu durumun sonucunda sakinler içerisinde kıskançlıklar, kavgalar ve çatışmalar artacaktır yani sosyal güçsüzleşme olacaktır (Strzelecka vd., 2017). Stronza ve Gordillo (2008)'nin Ekvador, Bolivya ve Peru'yu kapsayan çalışmalarında, ekoturizmin toplumlara liderlik ve beceri kazandırması, öz benlik saygısını artırması gibi olumlu etkileri olmuştur ancak toplumdaki bazı geleneksel ilişkilerin bozulması, kazanılan gelirin dağıtımıyla ilgili çatışmaların olduğu bazı olumsuz sonuçlara neden olduğunu belirlemişlerdir. Ishii (2012), Tayland'da yaptığı çalışmada Akha kadınları tarafından elde edilen turizm gelirleri, yörenin erkekleri tarafından ataerkil görüşleriyle uyuşmadığı ve erkeklerin daha sonra alkol ve uyuşturucu kullanımına yöneldiği görülmüştür. Sonuç olarak topluluğun dağılmasına neden olmuştur.

Bu topluluk temelli kavramların arkasındaki genel öncül, güçlü uyum ve işbirliğine sahip toplulukların, bu duruma sahip olmayanlara göre daha iyi durumda olacağı yordamasıdır (Boley ve McGehee, 2014). Literatürde de yaygın olarak sosyal güçlendirme ile birlikte artan uyum ve iş birliğinin, destinasyonda yer alan sakinlerin turizmin etkilerini nasıl yorumladıkları ve turizme verdikleri genel destek üzerinde önemli bir etkiye sahip olacağı düşünülmektedir (Boley vd., 2014; Boley ve McGehee, 2014). Bu bağlamda çalışma için önerilen hipotezleri şunlardır (Şekil 2.5.):

Hipotez 9 (+): Turizmde sosyal güçlendirme ile turizmin algılanan pozitif etkileri arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 10 (-): Turizmde sosyal güçlendirme ile turizmin algılanan negatif etkileri arasında negatif ve anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 11 (+): Turizmde sosyal güçlendirme ile turizme genel destek arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.

Şekil 2. 5. Turizmde sosyal güçlendirme araştırma modeli

2.6.2.3. Politik Güçlendirme

Politik güçlendirme boyutu, turizm planlama ve geliştirmede güçlendirmenin en yaygın incelenen boyutlarından biridir (Cole, 2006; Timothy, 2007; Nunkoo ve Ramkissoon, 2011a; Latkovga ve Vogt, 2012; Moswete ve Lacey, 2014; Boley ve McGehee, 2014; Boley vd., 2014; Nunkoo ve So, 2015; Strzelecka ve Wicks, 2015; Moswete ve Lacey, 2015; Strzelecka vd., 2017; Strzelecka vd., 2021; Zorlu ve Yılmaz, 2022). Scheyvens (1999)'e göre politik güçlendirme, tüm topluluk üyelerinin adil bir şekilde temsil edildiklerini hissettiklerinde ve turizmin gelişmesiyle ilgili endişelerini paylaşılabilecekleri bir çıkış noktalarına sahip olduklarında ortaya çıkmaktadır. Yine politik güçlendirme, planlama sürecinde aktif bir söz sahibi olmak yoluyla turizm gelişimi üzerinde bölge sakinlerine kontrol verme ihtiyacının arttığını da vurgulamaktadır (Scheyvens, 1999). Destinasyonda yer alan yerel halkın demokratik karar almaya entegre edilmesinin gerekliliğini ve tüm paydaşların yönetimde bir görüş belirtme olanağı olduğu vurgulanmalıdır (Miller, 1994). Politik güçlendime boyutu Rappaport (1987)'e göre ise bölge sakinlerinin yaptıkları faaliyetlere hâkim olma kavramına benzer güçlendirme boyutudur. Turizm yoluyla politik olarak güçlenen bölge sakinleri, politik etkinlik sergilerler ve bu bağlamda politik ve sosyal kaynakları kullanmak için daha isteklidirler (Zimmerman ve Rappaport, 1988).

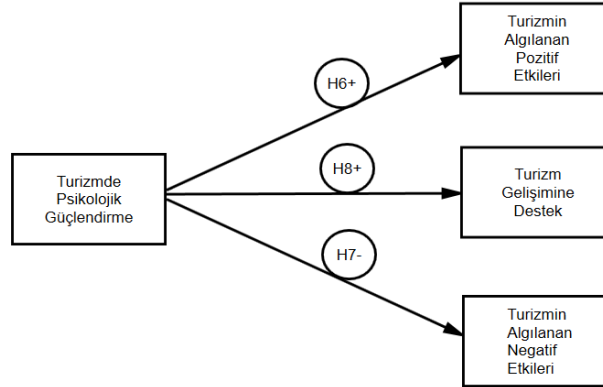
Politik güçlendirme boyutu, toplum katılımı liderlik yeteneklerinin güçlü bir şekilde geliştirilmesi, turizmden sağlanan ekonomik faydalarının eşitçe dağıtılması ile kolektif bir odaklanma (Stronza ve Gordillo, 2008), turizm geliştirme projelerinin toplum tarafından desteklenmesini ve kabul edilmesinin sağlanmasında (Cole, 2006), turizm gelişimi ile ilgili endişeleriyle problemleri önerme konusunda bir zemin hazırlamasında (Scheyvens, 1999) önemlidir. Ayrıca politik güçlendirme kalkınma alanyazınında, Arnstein (1969) ve Choguill (1996) topluluk katılımı merdivenlerinin en üst basamağı olarak kabul edilmektedir (Boley ve McGehee, 2014). Bu bakımdan politik olarak güçlendirilmiş sakinler, yerel turizm gelişimini kendi avantajlarına yönlendirmek için sosyal ve politik kaynakları kullanmak için politik etkinlik ve motivasyon sergilerler (Cole, 2006; Timothy, 2007; Strzelecka vd., 2017; Strzelecka vd., 2021). Turizmden gelen bu güçlendirme biçiminin turizme verilen destekle pozitif bir ilişkisi olduğu sıklıkla varsayılmaktadır ancak alanyazınında pozitif ve anlamlı bir ilişki henüz gerçekleşmemiştir (Boley vd., 2014; Maruyama vd., 2017; Strzelecka vd., 2017; Yeager vd., 2020; Strzelecka vd., 2021; Zorlu ve Yılmaz, 2022).

Turizm gelişimine yönelik yerel halkın tutumların en iyi yordayıcısı olma gücü SDT ve WBÖRK'ün birleştirilmesiyle olmaktadır (Strzelecka vd., 2021). Bu bağlamda bu perspektifden gelen güçlü teorik desteğe ve gücün bölge sakinlerinin turizme yönelik tutumları üzerinde etkisi vardır (Boley vd., 2014; Strzelecka vd., 2021). Ayrıca yapılan çalışmalarda politik güçlendirmeninde diğer güçlendirme boyutlarında olduğu gibi yerel halkın turizme karşı tutumları ve turizmi nasıl algıladıklarıyla ilgili olarak önemli bulgular vurgulanmıştır (Boley ve McGehee, 2014; Boley vd., 2014; Strzelecka vd., 2017; Strzelecka vd., 2021; Zorlu ve Yılmaz, 2022). Alanyazın odak alınarak sürdürülebilir turizmin temel boyutlarından olan toplum katılımı, karar alma aşamalarında kolektif ve demokratik bir zemin hazırlamasıyla politik güçlendirmeyle uyumluluk göstermektedir. Bu bakımdan çalışmada, politik güçlendirmenin yerel halkın turizmin faydaları ve maliyetleri ve turizm gelişimi için genel destekleri üzerine şu hipotezlere yer verilmiştir (Şekil 2.6.):

Hipotez 12 (+): Turizmde politik güçlendirme ile turizmin algılanan pozitif etkileri arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 13 (-): Turizmde politik güçlendirme ile turizmin algılanan negatif etkileri arasında negatif ve anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 14 (+): Turizmde politik güçlendirme ile turizme genel destek arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.

Şekil 2. 6. Turizmde politik güçlendirme araştırma modeli

2.7. Destinasyon ve Destinasyonlar Yaşam Döngüsü

2.7.1. Destinasyon

Destinasyon kavramının kökeni Fransızcadır ve sözlükte yer alan anlamı varılacak yer anlamına gelmektedir (TDK, 2022). Destinasyon, ilk olarak girdi ve çıktılar, topluluğun, hizmetlerin ve iş sahalarını kapsayan bir sistem olarak değerlendirilir (Kocaman, 2012). Akyurt ve Atay (2009: 1) ise: “turistler tarafından ziyaret edilen ve diğer bölgelerden farklı özellikler barındıran yerler” olarak ifade etmektedir. Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) destinasyon tanımını “bir turistin en az bir gece kaldığı fiziksel bir mekândır ve bir günlük seyahat süresinde destek hizmetleri, çekicilikler ve turist kaynakları gibi turizm ürünlerini içerir” şeklinde yapmaktadır.

Destinasyonlar geleneksel olarak ülkeler, adalar veya şehirler olarak adlandırılan coğrafi bölgeler olarak görülmüştür. Bununla birlikte, bir destinasyon tüketicinin seyahat rotası, kültürel geçmişi, ziyaret amacı, eğitim düzeyi ve geçmiş deneyimlerine göre kişisel olarak yorumlanabilen algısal bir kavramdır. Bir seyahatin varış noktası (destinasyon), kişinin bir yolculuk sırasında varmak veya varmak için seçtiği ve bir nokta olarak belirlediği yerdir (İçöz ve Başarır 1996). Doğası gereği karmaşık bir kavram olan destinasyon; turizmde bir dizi mekânsal ölçek olan kıtalar, eyaletler, iller, belediyeler ve diğer idari birimler, turizm merkezleri ve turist ürünleriyle ilgilidir (Framke, 2002). Destinasyonların temel özellikleri şu şekilde sıralanmaktadır (Morrison, 2013: 4):

- İdari sınır ya da sınırlara sahip olan coğrafik bir bölge
- Ziyaretçilerin gece konaklama imkânı bulabilecekleri bir yer
- Ulaşımın, altyapının, yiyecek-içecek sektörünün, etkinliklerin düzenli olduğu bir yer
- Turizm pazarlaması girişimi içerisinde olan bir yer
- Yapılandırılmış düzenli kuruluşların oluşturulduğu bir yer
- Ziyaretçilerin zihninde imajı olan bir yer
- Turizm paydaşlarının var olduğu bir yer

Buhalis (2000: 98) ise turizm destinasyonlarının bileşenlerini altı kategoride toplamaktadır:

- Çekicilikler (doğal, doğal olmayan, özel üretim, kültürel-doğal-tarihi miras, özel olaylar)
- Ulaşılabilirlikler (bütün taşıma sistemleri, rotalar, terminaller, araçlar)
- Tesisler (yiyecek-içecek ve konaklama tesisleri, perakende mağazacılık, diğer turist servisleri)
- Uygun tur paketleri
- Etkinlikler (ziyaret sırasında destinasyondaki bütün faaliyetler)
- Yan hizmetler (vize, döviz, telekomünikasyon, hastane hizmetleri vb.).

Turistlerin destinasyonları farklı amaçlar doğrultusunda tercih etmesi, çoğu destinasyonun sahip olduğu temel çekicilikler kapsamında, çeşitli kategoriler doğrultusunda sınıflandırılmasına yön vermektedir. Bu kapsamda destinasyon türleri aşağıdaki gibidir (Buhalis, 2000:102; Howie, 2003: 78):

- Şehirler, tarihi, kültürel ve turist şehirleri (Paris, Tokyo, Barselona, New York, İstanbul vb.)
- Köyler ve küçük kasabalar (Güzelköy, Bra vb.)
- Sahil destinasyonları ve tatil merkezleri (Florida, Rio de Janeiro, Goa, Phuket, Antalya, Marmaris vb.)
- Korunan alanlar, doğa temelli kırsal bölgeler (Nemrut Dağı, Hattuşa, Yedigöller, Yellowstone, Grand Canyon vb.)
- Bölgeler (Kuzey Avrupa, Balkanlar, İskandinavya vb.)
- Ülkeler (Tayland, Türkiye, G.Afrika, Meksika vb.)
- Kış turizmi destinasyonları (Alpler, Aspen, Uludağ vb.)
- Benzersiz-Egzotik-Özel Destinasyonlar (Butan, Kapadokya ve Bora Bora vb.)

Genel çerçevede destinasyonun bir kavram olarak coğrafya, pazarlama, yönetim alanında yaşanan gelişimler ve değişimler doğrultusunda açıklandığını

söylemek mümkündür. Tablodan da anlaşılabilirliği gibi destinasyonun herkes tarafından kabul edilmiş genel geçer bir tanımı bulunmamaktadır (Pike, 2007). Bu durumun nedeni olarak, destinasyonun çok boyutlu olması ve birden fazla değişkeni içermesinin etkili olduğu söylenebilir.

Coğrafik yaklaşımda turizm destinasyonu sosyal olarak inşa edilmiş bir “bölge” olarak tanımlamakta ve bu kapsamda analiz edilmesine temel sunmaktadır (Saarinen, 2004: 166). Bunun yanında, coğrafik yaklaşım turistlerin destinasyonu yeniden ziyaret etmesini sağlayan çekiciliklerle ve turist talebini karşılayan arz unsurlarının bir karışımını içeren coğrafi bir mekâna odaklanmaktadır (Framke, 2002). Geleneksel olarak destinasyonlar, turistlere çekicilikler ve deneyimler sunan turistlerin ihtiyaçlarının karşılandığı ülke, ada veya kasabalar olarak tanımlanmaktadır (Butler, 1980; Swarbrooke, 1995; Leiper, 1995; Davidson ve Maitland, 1997; Pike, 2007; Morrison, 2013; Barnes vd., 2014). Dünya genelinde milyarlarca yerli ve yabancı turistin destinasyonlar arası kısa süreli seyahat etmesi, sosyal bilimcilerin ve planlamacıların görmezden gelemeyeceği önemli bir coğrafi fenomendir. Bu durum, insanların diğer insanlarla, yerlerle, çevrelerle meşgul olmaları için temel bir yol haline gelmiştir. Destinasyon kavramı bu açıdan değerlendirildiğinde coğrafi bir bölge olma özelliği taşımaktadır. İnsan-çevre etkileşimleri ve peyzaj; yerlerin ve ortamların korunması ve yönetimi, çevresel algılar ve yer duygusu, mekânsal davranış ve insan hareketliliği boyutlarını içermesi coğrafi yönü üzerinde durulmasının temel etkenlerindendir. “Bu kilit boyutlar, aynı zamanda turizmin oluşabileceği farklı coğrafi alan türlerini ve turizmin periyodik alanlarla ilgili olduğu zıt şekilleri turizm, coğrafya ve coğrafyalarını sınırlayan süreçlerin merkezinde yer almaktadır” (Williams ve Lew, 2014: 3 – 4).

2.7.2. Destinasyonlar Yaşam Döngüsü

Destinasyonlar yaşam döngüsü kavramı, ürünler gibi destinasyonlar olarak yerlerin nispeten tutarlı bir gelişim süreci ve tanınabilir bir evrim döngüsü izlediğini ima etmektedir (Butler 1980; Meyer-Arendt 1985; Crompton vd., 1987; Butler, 2004; Uysal vd., 2012). Destinasyonlar yaşam döngüsü (TALC), iş sektöründe bir ürünün zaman içindeki ölçek eğrisini modellemek için kullanılan ürün yaşam döngüsü (PLC) kavramına dayalı olarak geliştirilmiştir (Uysal vd., 2012). PLC pazarlama, ekonomi, kentsel araştırma ve çalışmalar ile coğrafya gibi çeşitli alanlarda gelişim ve değişim sürecinin incelenmesinde literatürde çokça tercih edilen bir kavramdır (Oppermann,

1995). Uysal ve arkadaşları (2012)'na göre ürün yaşam döngüsü, bir ürünün S-şekilli bir modeli izleyen ve ürün satışlarının büyümesiyle giriş, büyüme, olgunluk ve düşüş aşamalarından oluşur. Ürün yaşam döngüsü modeline bağlı olarak 1960'lardan itibaren turizmle ilgili çalışma yapan araştırmacılar, turizm destinasyonlarının evrim geçirdiklerini ve bir yaşam döngüsü sürecinden geçtiğinden söz etmişlerdir (Martin ve Uysal 1990; Tooman 1997; Uysal vd., 2012).

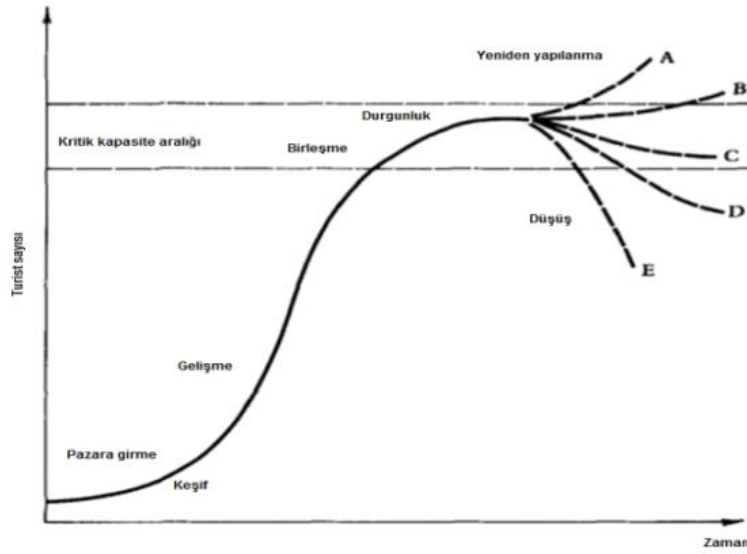
Bu bağlamda coğrafya alanında uzman olan Gilbert (1939) adalar ve sağlık merkezleri için ilk yaşam döngüsü kavramını Büyük Britanya'da ortaya koymuştur (Aydın, 2020). Christaller (1963) ilk olarak turizm bölgelerinin nispeten tutarlı bir evrim süreci izlediğini gözlemlemiştir. Sanatçıların, resim yapmak için el değmemiş yerler aradığından ve bu yerlerin daha sonra diğer ressamı, sinemacıları ve gurmeleri kendine çeken bir sanatçı kolonisinin dönüşmesinden söz etmiştir. Bu ilerleme ve dönüşüm, destinasyonun modaya uygun olarak tanımlanmasıyla sonuçlanmaktadır. İlerleme sonucu ticarileşme süreci başlamaktadır. Destinasyonun popüleritesinin artmasıyla işçi sınıfından daha fazla insan için cazibe merkezi haline gelir. Reklam ve seyahat acenteleri destinasyonun tanıtımını yapmaya başlarlar ancak orijinal turistler, yeni bakir yerler bulmak için destinasyonu terk ederler ve döngü kendini tekrar eder (Uysal vd., 2012).

Daha sonra Plog (1974) bir destinasyonun yükselişini ve düşüşünü turistlerin sosyal psikolojiden yararlanarak turistlerin psikografik özellikleri bağlamında açıklamaya çalışmıştır (Uysal vd., 2012). Doxey (1975) ise sosyoloji alanından yararlanarak, turizm gelişim sürecini destinasyon sakinleri ve turistler arasındaki ilişki bağlamında açıklamıştır (Aydın, 2020). Butler (1980), PLC kavramını genişleterek ve turizm ortamlarında turizm alanı yaşam döngüsü (TALC) kavramını tanıtmıştır. TALC kavramında, PLC kavramını genişletmesinin yanı sıra farklı aşamalar arasında ayırım yapılabilmesi için Christaller (1963), Cohen (1972), Plog (1974) ve Doxey (1974) gibi önceki yaşam döngüsü modellerinden başlayarak, altı aşaması olan turizm bölgesi yaşam döngüsü modeliyle açıklamıştır (Butler, 2011; Uysal vd., 2012).

2.7.2.1. Butler’ın Destinasyonlar Yaşam Döngüsü

Destinasyonlar Yaşam Döngüsü (TALC) ilk olarak Ottawa’da 1972 yılında Butler ve Brougham tarafından sunulmuştur (Aydın, 2020). Butler ve Brougham tarafından bu sunum destinasyonların gelişimleri ve taşıma kapasiteleriyle ilgilidir. Ayrıca destinasyonların gelişimi ve büyüme süreci mekânsal boyutta değerlendirilmiştir (Butler, 2004). TALC modeli, bir destinasyonun gelişiminde gelişim göstergeleri olarak destinasyona gelen ziyaretçi sayısı, destinasyonun altyapı ve üstyapı durumlarını içeren bir dizi yaşam aşamaları belirlemiştir (Uysal vd., 2012). PLC’ye benzeyen aşamaların yer aldığı Butler (1980) TALC modeli, ürün yaşam döngüsü gibi S eğrisine benzeyen bir gelişim seyri izlemektedir. Keşif (exploration), dahil oluş (involvement), gelişim (development), sağlamlaşma (consolidation), durgunluk (stagnation) ve çöküş (decline) – yeniden canlanma (rejuvenation) aşamalarından (Şekil 2.7.) oluşmaktadır (Butler, 1980). Bu bağlamda Coğrafyacı olan Butler (1980) tarafından önerilen “Destinasyonlar Yaşam Döngüsü” modeli (TALC), turistik bir destinasyonun başlangıçtan düşüşüne kadar geçirdiği döngüyü ya da geçirdiği döngülerle içinde yer aldığı aşamayı tahmin eden bir modeldir ve TALC stratejik karar verme rehberidir (Butler, 1980).

Butler (1980) Destinasyonlar Yaşam Döngüsü modeline göre başlangıçta turistler/ziyaretçiler destinasyona altyapı, ulaşım, tesis ve bilgi eksikliğinden dolayı az sayıda gelmektedir. Destinasyona gelen küçük gruplar halinde gelen turist ve ziyaretçiler destinasyondan memnuniyet duymaktadırlar. Sakinler ise ekonomik fayda beklentisi nedeniyle turizme karşı olumlu bir yaklaşım sergilemektedirler. Bilgi birikiminin artması ve yayılması, pazarlama faaliyetlerinin başlaması, destinasyondaki tesis olanaklarının artmasıyla birlikte destinasyonun popülerliği de hızla artmaktadır. Destinasyonun zamanla aşırı kullanım artması ve destinasyonun çekiciliğinin azalmasıyla olağan ziyaretçi sayısında düşüşler gerçekleşir (Butler, 2006). Gülenç–Birsen (2017) turizm alanlarının sadece turizm ürünleri olarak değil de Butler (2006)’ın belirttiği coğrafyanın, siyasetin, ekonominin ve etnografinin eşsiz bir karışımını olarak belirtmiştir.

Şekil 2.7. Butler (1980) Destinasyonlar yaşam döngüsü modeli (Butler, 1980: 7)

TALC modeli, her evreyi turist/ziyaretçi sayıları ve destinasyonun ziyaretçilerine sunduğu altyapı imkanları, turizm endüstrisindeki sayılar, değişimler ve bunların sakinlerle ilişkisi açısından tanımlanmaktadır (Butler, 1980; Agarwal, 1997; Uysal vd., 2012). Her evreyi kendi parametreleri ile açıklayan TALC modelinin yanı sıra destinasyonlar yaşam döngüsü modelinden yararlanılarak gerçekleştirilen çalışmalarda vardır (Uysal vd., 2012). Bu modeller aşamaları ölçmek ve tanımlamak için farklı parametrelerden yararlanıldığı görülmektedir. Bu bağlamda Haywood (1986), turist göstergesini geliştirmek giriş aşaması, büyüme aşaması, olgunluk aşaması ve gerileme aşaması olmak üzere dört değişken önermiştir. Bu bağlamda giriş aşamasında, yıllık gelen turist sayısı en çok gelen yılın %5'inden azdır. Yıllık büyüme oranı, tüm dönem için standart sapmanın yarısından fazla ise, bu aşama büyüme aşamasıdır. Büyüme hızı standart sapmanın eksi yarısı ile artı yarısı arasında olduğunda olgunluk aşaması ortaya çıkmaktadır ve büyüme oranı standart sapmanın eksi yarısının altına düştüğünde ise düşüş aşaması başlamaktadır. Destinasyonların yaşam döngüleri kavramı literatürde farklı yaklaşımlarla çalışılmıştır ancak, sonuçlarda büyük benzerlikler vardır ve bunun yanında genel bir tema da ortaya çıkmaktadır (Uysal vd., 2012). Butler (1980) TALC modeli en çok ilgiyi çeken ve tartışılan modeldir (Tooman 1997). Butler (1980) Destinasyonlar Yaşam Döngüsü modeli, destinasyonların gelişim süreçlerinde yer alan yaşam evrelerinden her birine ilişkin değişim, gelişim özellikleri birbirinden farklıdır ve TALC göstergeleri şu şekilde özetlenebilir (Tablo 2.1.):

Keşif (exploration) aşaması, bu aşamada fazla bilinmeyen destinasyonun kendine özgü doğal ve kültürel özelliklerinden etkilenen az sayıda ziyaretçi ve maceraperest turistler gelirler. Maceraperest turistler keşfedilmemiş ve bozulmamış olan destinasyonu keşfetmenin ayrıcalığını tatmak için gelirler. Destinasyon, özel olarak belirlenmiş veya inşa edilmiş yerlere sahip değildir, bölgeye özgü doğal ve kültürel değerlere ziyaretçi ilgisi ile karakterize edilir, destinasyon belirli bir ziyaretçi modeline sahiptir ve turizm endüstrisi ile bir ilgisi yoktur. Yine ziyaretçiler, yerel halkın kullandığı birçok yerel tesisi kullanırlar ve yerel halk ile yüksek düzeyde temas halindedirler. Bu aşamada genellikle turistler yerel halkın kullandığı dili ve yerel kültürü de öğrenirler. Destinasyonun fiziksel dokusunda bozulmalar yoktur, sosyal hayata turizmin etkisi azdır, turistik ziyaretler yöre sakinlerinin ekonomik geliri ve sosyal hayatı için de fazla önemi yoktur. Bu bakımdan turizmin faydaları fazla değildir özellikle ekonomik faydalar önemsiz sayılabilecek düzeydedir. Yerel halkın turizme bakışı da pozitifdir. Gelirlerin az olmasına bağlı olarak turizm destinasyonunun daha fazla geliştirilmesi için sağlanan kamu harcamaları da sınırlıdır. Destinasyon, gelen ziyaretçilerin ihtiyaç ve beklentilerini karşılayarak onlara değerli bir deneyim sunmaktadır (Butler, 1980; Andriotis, 2003; Andriotis, 2006; Uysal vd., 2012).

İlgi (involvement) aşaması, bu evrede sakinler, ticaretle uğraşanlar, yerel yönetimler turizm endüstrisine bağlı özel hizmet üretimi için yatırımlar yapmaya başlarlar. Ayrıca yerel yetkililer turistlerin yaşadıkları yere ilgilerinin arttığını fark ettikleri zaman altyapı, küçük çapta konaklama ve yiyecek içecek olanakları gibi temel turizm hizmetleri oluşmaya başlar. Bu aşamada turist sayısı giderek artar ve turistler için özel yerler oluşturulmaya başlanır. Destinasyonda artık belirli bir turizm sezonu da vardır. Artan turist eğilimi ve talebi, altyapı yatırımlarını artırmaları için hükümetler ve yerel yönetimler üzerinde baskı oluşturmaya başlar (Butler,1980; Uysal vd., 2012).

Gelişim (development) aşamasında, destinasyonun tanınırlığı veya marka değerinin artmasıyla birlikte turizm endüstrisi için farklı yerlerden destinasyona gelen işletme sahipleri, etkinliklerin çeşitliliğinin çoğalması ve hepsinin bir sonucu olarak işgücünün artışı meydana gelir. Ayrıca reklam çalışmaları da daha da artmıştır. Destinasyonun çevresinde büyük fiziksel değişiklikler yapılır ve bu değişimler sakinler tarafından hoş karşılanmama durumunu yaratabilir. Bu aşamada

destinasyona gelen turistlerde de önemli ölçüde artış görülür öyle ki turist sayısının pike ulaştığı dönemde, turistlerin toplamı sakinlerin toplamından daha fazladır. Turist sayısındaki artışa ve turistik kaynakların kullanımı gibi sebeplere bağlı olarak turistik hizmet kalitesinde azalma görülür (Butler,1980; Uysal vd., 2012).

Sağlamlaşma (consolidation) aşamasında, ziyaretçi sayısının artışı devam eder ancak artış oranı azalmaya başlar. Büyüme oranında ise düşüş yaşanmaktadır. Bu aşamada ziyaretçi ve turist sayısı sakinlerden fazladır. Destinasyonun ekonomisi bu aşamada büyük oranda turizme bağ(ım)lı olmaya başlamıştır. Ziyaretçi sayısını arttırmak ve turizm piyasasını canlı tutmak için reklamcılık ve pazarlama faaliyetleri daha geniş ölçekli olmaya başlar. Büyük zincir ve franchises firmalar destinasyondaki turizm endüstrisinde artış gösterirler. Yerli halk arasında, oluşan bu duruma karşı rahatsızlık hissi hissedilir derecede artmaya başlar. Turizm hareketlerine bağlı olarak yerel halkın yaşam kalitesinin giderek kötüye gidişi yerel halk tarafından daha fazla hissedilir. Buna bağlı olarak yerel halkın ziyaretçilere karşı olumsuz tutumlar sergilemesine neden olur (Butler,1980; Garay ve Canovas, 2011; Uysal vd., 2012).

Durgunluk (Stagnation) aşaması, bu aşamada en yüksek ziyaretçi sayısına ulaşılmıştır. Gelenlerin birçoğu tekrar gelen turistlerdir. Bu aşamada ulaşılan en yüksek ziyaretçi sayısının korunması için tesislerin teşvikleri arttırması gerekmektedir. Destinasyonda çevresel, sosyal ve ekonomik sorunlar belirgindir. Destinasyonun imajı vardır ancak demode olmuştur. Doğal kültürel çekiciliklerin yerini yapay tesisler almaya başlar (Butler, 1980; Butler, 2004; Uysal vd., 2012).

Çöküş (Decline) aşaması, durgunluk evresi devam eden destinasyon, bundan sonra çöküş evresine veya kendini yenileyerek tekrardan yaşam sürecini devam ettirecektir. Çöküş aşamasında destinasyon turistlere cazip gelmemeye başlamıştır ve devre mülk devir hızı yüksektir. Ayrıca bu aşamada destinasyon diğer destinasyonlarla yarışamayacak duruma gelir ve iç-dış güçlerin karşılıklı etkilerinin bir sonucuna bağlı olarak rekabet edebilirliği azalır. Turistik tesisler turizmle ilgili olmayan yerlere dönüştürülür kalan turistik tesislerin uygulanabilirliği sorgulanabilir hale gelmektedir. Destinasyon artık turistik gecekondu mahallesi haline gelebilir veya bu süreçte destinasyon turistik işlevini tamamen kaybedebilir (Butler, 1980; Butler, 2006; Uysal vd., 2012).

Gençleştirme (Rejuvenation) aşaması, bu aşama ürün yaşam döngüsünde yenileme aşamasına veya ürünün yeni özelliklerle yeniden piyasaya sunulması aşamasına karşılık gelmektedir. Bu aşamaya genellikle destinasyon planlayıcılarının ve pazarlama organizasyonlarının aktif katılımı olmadan ve turizmin dayandığı cazibe merkezlerinde ve tesislerde tam bir değişiklik olmadan ulaşamaz. Çoğu zaman, insan yapımı çekim merkezlerinin eklenmesi gereklidir. Ancak komşu ve rekabet halindeki yerlerde aynı şeyi yaparsa, önlemler etkili olmayacaktır. Bu aşamada tüm paydaşların ortak katılımı ile gençleştirme süreci daha önce kullanılmamış doğal çekiciliklerin geliştirilmesi, yapay çekiciliklerin oluşturulması ile mümkün olabilir. Gençleştirme, turizm üretim sistemine dahil olan tüm paydaşlar adına uyumlu bir çaba gerektirir (Butler, 1980; Butler, 2006; Butler, 2008; Uysal vd., 2012).

Tablo 2.1. Butler (1980) Destinasyon Yaşam Döngüsü Modeli (Butler, 1980)

Destinasyon Yaşam E	Karakteristik Özellikler
Keşfetme	Özel olanaklar yok Belirli bir tesis yok Yalnızca yerel olanaklar Turizm nedeniyle fiziksel doku değişmedi Daimi ikamet eden bir kişinin turizm, ekonomik ve sosyal hayatı için çok az ö
Dahil olma	Yerel halk ziyaretçi etkileşimi iyi seviyededir Basit turistik hizmetlerin başlamaktadır Artan tanıtım çalışmaları mevsimsel turizmi teşvik etmektedir Tam bir turizm piyasası oluşmaya başlar Kamunun altyapı hizmetleri başlar
Gelişme	Turistik tesisler gelişir ve turizmi geliştirme çabaları artar Yabancı işletmeciler destinasyon turizmine hakimdir Yoğun sezonlarda turist sayısı yerel halkın toplam sayısına eşdeğerdir ya da aş Halkın turizme karşı olumsuz fikirleri oluşmaya başlamaktadır Bölgenin fiziksel görünümü dikkat çekici oranda değişmiştir Gelen turistlerin profili değişmektedir
Güçlenme	Turizm yerel ekonominin önemli bir bölümünü oluşturur ancak ziyaretçi s büyüme oranları düşük seviyededir Turizm artık iyi bir iş sektörüdür Eski tesislerin bir kısmı ikinci sınıf olarak görülmektedir Turizm sezonunu uzatmak için yerel çabalar yapılır Özellikle turizmle uğraşmayan yerel halkın bölgenin turizm gelişimine yör açısı olumsuz yöndedir
Durgunluk	Maksimum turist sayısı ve kapasite sınırına ulaşılır Destinasyonun iyi bir imajı vardır ancak popülerliği kaybolmuştur Konaklama stoğu giderek erozyona uğrar ve emlak satışı yüksek seviyededir Artan turist sayısı ile beraber çevresel, sosyal ve ekonomik problemler belirginleşmektedir
Çöküş	Turist piyasası düşme eğilimindedir Yeni destinasyonlarla rekabet gücü azalmıştır Sonuç ya gençleşme ya da çöküştür

TALC modeli, turizm gelişiminde tahmin edici bir araç olarak kullanışlıdır ve turizm planlamalarında politika yapıcılara kolaylıklar sağlamaktadır. Ancak TALC modeli bunlara rağmen eleştirilmektedir bu bağlamda; Choy (1992), modelin uygulamasında coğrafi farklılıklardan söz etmiştir. Bu farklılıklardan dolayı modelin her zaman aynı olmayacağı ve farklı destinasyon türlerinin tek bir model olarak modellenmesi zor olabileceğini belirtmiştir. Copper ve Jackson (1989), model için destinasyonun gelişimini analiz etmede faydalı olduğunu, ancak destinasyonda başarılı bir turizm gelişiminin planlama ve stratejilere bağlı olduğunu savunmaktadır. Martin ve Uysal (1990), destinasyonların turist sayısında ve turizm gelirlerinde düşüşe geçmesinin taşıma kapasitesiyle ilişkilendirilerek açıklanması gerektiğinden söz etmişlerdir ve modeli bu yönde eleştirmişlerdir. Cooper (1992), TALC'ın destinasyonun bir gelişim aşamasından diğerine geçiş sürecinin tahmininde kullanılamayacağını öne sürmüştür. Agarwal (1997) model ile ilgili olarak gelişim aşamalarının açıklanmasında dış faktörlerin belirlenmesine de ihtiyaç duyulması gerektiğini öne sürmüştür ve destinasyonun tek bir kaynağı varmış gibi modelin uygulamasına karşı çıkmıştır, destinasyonun birden fazla unsuru barındırdığı ve farklı unsurlardan oluştuğunu belirtmiştir. Zimmermann (1997) ise, farklı özellikleri kapsayan turizm aktivitelerinin ve çeşitli döngülerin incelenmesinde geniş bir ölçüm modelinin kullanılmasını önermiştir. Baum (1998), bu modele yeniden müdahale ya da çıkış aşamalarının eklenmesi gerektiğini belirtmiştir. Oppermann (1998), TALC modeli ile ilgili olarak destinasyonun belirli bir zaman diliminde bakılmasının yanı sıra turist sayıları üzerinde etkili olabilecek siyasi, sosyal ve ekonomik durumlarının dikkate alınması gerektiğinden söz etmiştir. Tosun (2000), modelin gelişmekte olan ülkelerde kayıt tutmanın mevcut olmamasından dolayı evrensel uygulanabilirliğindeki zorluktan bahsetmiştir. Butler (2006), modelin destinasyonda başarılı bir şekilde uygulaması için destinasyonun yaklaşık otuz-kırk yıl gibi uzun bir süre boyunca doğru bir şekilde toplanmış doğru verilere sahip olması gerektiğini belirtmiştir. Park (2006), TALC modelinin kullanıldığı çalışmaların çoğunun her aşamada özellikleri karşılaştırmak için turist sayısını kullanmalarını eleştirmiştir. Zhong, Deng ve Xiang (2008), TALC ile ilgili yaptıkları çalışmada, bir destinasyondaki turizm gelişimindeki artışları ve azalışları anlamada anlamlı bir gösterge sunmasına rağmen geçerliliği ve uygulanabilirliği konusunda fikir birliğine sahip olmadığından söz etmişlerdir. Kaewta (2014), temel bir hipotezin farklı lokasyonların modellenmesinde kullanılmasının aksaklıklar yaratacağından söz

etmiştir. Ayrıca Getz (1983), Haywood (1986), Copper ve Jackson (1989), Pearce ve arkadaşları (1991), Choy (1992), Anthony ve George (1998) gibi araştırmacılar aşamaların birbirleriyle örtüşmesinin tahmin yeteneğini bulanıklaştırdığından, turizm gelişim türleri ile analiz birimlerinin açık olmamasını eleştirmişlerdir. Bu eleştirilerin yanı sıra turist sayısı yerine; destinasyondaki değişikliklerin yer alması gerektiğini Smith (1992), turist harcamalarının yer alması gerektiğini Toh ve arkadaşları (2001), işletmelerin sayısının yer alması gerektiğini Pulina ve arkadaşları (2006) önermiştir.

Butler (1980) Destinasyonlar Yaşam Döngüsü modeli, birçok araştırmacı tarafından eleştirilmesine ve TALC dışında turizm destinasyonlarının gelişimine ilişkin çeşitli modellerin olmasına rağmen araştırmacılar tarafından genellikle tercih edilen modeldir (Choy, 1992; Agarwal, 1997; Zimmermann, 1997; Coles, 2006). Model ile ilgili yapılan çalışmaların modelin önerilmesinden sonra önemli ölçüde de arttığı görülmektedir (Butler, 1980; Hovinen, 1981; Haywood, 1986; Richardson 1986; Weaver, 1988; Cooper, 1990; Weaver, 1990; Martin ve Uysal, 1990; Cooper, 1992; Choy, 1992; O'Hare ve Barrett, 1993; Johnson ve Snepenger 1993; Cooper, 1994; Braunlich, 1996; Allen ve Meyer, 1996; Formica ve Uysal 1996; Agarwal, 1997; Tooman, 1997; Russell ve Faulkner, 1998; Priestley ve Mundet, 1998; Oppermann, 1998; Agarwal, 1998; Baum, 1998; Knowles ve Curtis, 1999; Agarwal, 2002; Hovinen, 2002; Moss vd., 2003; Boyd 2006; Rodriguez vd., 2008; Brooker ve Burgess, 2008; Zhong vd., 2008; Whitfeild 2009; Singal ve Uysal 2009; Garay ve Canoves, 2011; Kozak ve Martin, 2011; Baidal vd., 2013; Lee ve Weaver, 2014; Lundberg, 2015; Chapman ve Light, 2016; Liu vd., 2016; Güney, 2016; Gülenç-Birsen, 2017; Marsiglio, 2018; Cruz-Milán, 2019; Gülenç-Birsen ve Bilim, 2019; Adamiak, 2020; Odum, 2020). Destinasyonların gelişimiyle ilgili çalışma yapan araştırmacılar tarafından genellikle tercih edilmesiyle ilgili olarak Odum (2020) çalışmasında TALC modelinin basit ve mantıklı oluşuyla birlikte modelin kendi içerisinde de tutarlı olmasından söz etmiştir. Butler (1980) modeli en çok ilgiyi ve tartışmayı çeken modeldir (Uysal vd., 2012). Butler (2000) modeli tekrar ele alarak 1980'den beri devam eden ilişkiyi açıklayan yönlerini vurgulamıştır. Tooman (1997) birçok çalışmaya TALC modelinin açıklama ve yorumlama için yararlı bir çerçeve sağladığı inancını desteklemiştir. Anthony ve George (1998) ise modelin farklı destinasyonlarda uygulandığı ve tahminleri olduğu için turizm yapıcılara kolaylıklar sağladığını belirtmişlerdir. Odum (2020) çalışmasında TALC modelinin turizm

faaliyetlerine yeni dahil olacak destinasyonların gelişim evrimini anlamak için bir ön kılavuz sunacağından, değişime ve gerilemeye karşı bilim adamlarını sürdürülebilirlik konusunda düşünmeye sevk edeceğinden bahsetmiştir. Literatür incelemesi sonucunda araştırmının nitel kısmında yer alan sorular için oluşturulmuş yarı yapılandırılmış sorular şunlardır (Gülenç–Birsen, 2017):

- 1- İlk turizm hareketleri ne zaman, nasıl başladı ve turizm Boğazkale’de başlangıçtan itibaren nasıl bir gelişim seyri izledi?
- 2- Yerel halkın ve yerel yönetimlerin sürece dahil oluşları nasıl oldu?
- 3- Yaşanan süreçte üst yapı ve altyapı gelişimi nasıl oldu?

2.7.2.2. Diğer Turizm Modelleri

Plog Modeli: Plog (1974) tatil döngüsünün bir başka görüntüsü olan destinasyonun yükseliş ve düşüşünün ağırlıklı olarak ziyaretçilerin psikolojisine bağlı olduğunu ileri sürmüştür. Bu model temel olarak bu unsurları sosyal psikolojiye dayandırmaktadır (Cruz-Milan, 2017). Plog’a göre destinasyonlar, yaşam döngüsü boyunca gelişir ve önce maceracıların ilgisini çeker, ardından aşamalı olarak daha az maceralı turistlerin ilgisini çekmektedir. Plog (1974) modelinde üç ana turist türünden söz etmektedir ve bu bağlamda:

- Allosentrik turistler, bu turist türü bir yeri ziyaret eden ya da keşfeden ilk kişilerdir ve maceraperesttirler. Önceden yapılmış planlamaları ve zaman sınırları yoktur. Bu turist türünde keşif tutkusu vardır ve yeni deneyimler aramaktadırlar. Bu bakımdan yeni ve ilginç yerlere seyahat etmeyi, bu tür yerleri keşfetmeyi tercih ederler. Bu turist türünde farklı kültürleri tanıma isteği vardır (Cruz-Milan, 2017).
- Midsentrik turistler, bu turist türü elverişli, tahmin edilebilir, erişilebilir ve konforlu alanlar aramaktadırlar. Tanınırlığı artmış ya da artmaya başlayan destinasyonları tercih etmektedirler. Dinlenmek, doğal ve tarihi yerleri ziyaret etmek, ailesiyle ya da arkadaş grubuyla eğlenceli zaman geçirmek için seyahate çıkan turist türleri çoğunluğu oluştursa orta grubu oluşturduğu için da az da olsa daha maceracı ya da daha tedbirli olan turistlerde yer almaktadır (Cruz-Milan, 2017).
- Psikosentrik turist türü, bu tür turistler nadiren seyahat ederler ve az para harcarlar buna bağlı olarak da gittikleri yerde daha az vakit geçirirler. Macera aramak yerine dinlenecekleri yeri, yemek yiyecekleri yerleri, yapacakları aktiviteleri bilirler ve tanınırlığı olan seyahat yerlerini seçerler. Bu bağlamda daha çok önceden planlanmış tatilleri tercih etmektedirler (Cruz-Milan, 2017).

Cohen Modeli: Yaklaşık olarak son elli yıldır turizmle ilgilenen sosyologlar arasında turist türleri ve turizmde özgünlük konuları popüler konular haline gelmiştir (Cohen, 1972; Cohen, 1979; Krippendorff, 1992; Wang, 2000; Cohen, 2002). Bu

bağlamda bir turizm sosyoloğu olan Cohen (1972), turistleri aşinalık ve yenilik arama derecelerine göre dört tipe ayırmıştır: gezgin, kâşif, bireysel kitle turisti ve organize kitle turisti olmak üzere. Bu bağlamda:

- Kâşif turistler, bu turist tipi yaptıkları seyahatte belirli bir destinasyon seçimi yapmazlar, zaman planları yoktur. Ziyaret ettikleri yerde yer alan sakinler gibi davranmayı tercih ederler ve yenilik ararlar (Cohen, 1972).
- Gezgin tip turistler, bu turistler seyahatlerinin programlarını kendileri yapmaktadırlar. Seyahat ettiği yerdeki yerel halk ile ilişki içine girerler ve yenilikçidirler (Cohen, 1972).
- Bireysel kitle turisti, bir gruba bağlı olmayan ancak zaman ve destinasyonu planlayan turist tipidir. Ayrıca bu turist tipi bütünüyle planlanmamış bir seyahati tercih etmektedirler (Cohen, 1972).
- Organize kitle turistleri, maceradan uzak, önceden planlanmış, aşinalık arayan turist tipidir ve bu turistler genelde paket tur satın alırlar (Cohen, 1972).

Doxey Irredix Modeli: Turizm gelişimi ve bu gelişime bağlı olarak yerel halkın değişen tutumu arasında ilişki olduğunu belirtmek için Doxey (1975) Rahatsızlık İndeksi modelini ortaya koymuştur. Bu bağlamda Doxey (1975), bir destinasyonda yerel halkın algı ve tutumu ile turizmin gelişimi arasında bir bağlantı olduğunu belirtmektedir ve modele göre bir destinasyonda turist sayısında yaşanan artışlara bağlı olarak turizm gelişim gösterdikçe sakinlerin tutumunun genel olarak olumlu yönden olumsuz yöne değişim gösterdiği belirtmektedir. Doxey Irredix (1975) modeli hoşnutluk (euphoria), kayıtsızlık (apathy), rahatsızlık (irritation) ve düşmanlık (antagonism) şeklinde dört aşamadan oluşmaktadır ve bu bağlamda:

- Hoşnutluk (euphoria), bu aşamada destinasyona gelen turist sayısı azdır ve allosentrikler olarak nitelendirilen turistler bu evrede yerel halk tarafından misafir olarak görülmektedir. Ayrıca destinasyon turizm açısından tam olarak gelişim göstermemiştir. Turistlere yönelik olarak hizmetler bulunmamaktadır (Mason ve Cheyne, 2000).
- Kayıtsızlık (apathy)i, bu aşamada turist sayısında artış görülür. Bu artışla birlikte turistlere yönelik mal ve hizmetin sunulmaya başlanır. Yerel halk ile turistler arasındaki ilişki ticari düzeye gelmiştir. Bu seviyede destinasyonu midsentrik turistler ve ziyaretçiler tercih etmeye başlar (Mason ve Cheyne, 2000).
- Rahatsızlık (irritation), bu aşamada turizmin destinasyonda gelişim göstermesine bağlı olarak turist sayısının artar. Destinasyon kitle turizmi destinasyonuna dönüşmeye başlar. Destinasyonu psikosentrikler tercih etmeye başlamıştır. Bu aşamada sakinler ile turistler arasındaki ilişki rahatsızlık düzeyine gelmeye başlar (Mason ve Cheyne, 2000).
- Düşmanlık (antagonism), bu aşamada destinasyon tamamen bir kitle turizmi haline gelmiştir. Bu aşamada destinasyonda aşırı kalabalıklaşma ve gürültü görülür. Destinasyon ekonomik, sosyal ve çevresel açısından taşıma kapasitesinin aşılmasıyla birlikte yerel halk tarafından turistlere karşı düşmanlık tutumu görülür (Mason ve Cheyne, 2000).

3. METODOLOJİK ÇERÇEVE

Bu bölümde “Sürdürülebilir Turizmde Yerel Halkın Tutumu ve Güçlendirilmesi: Boğazkale Örneği” üzerine yapılan araştırmanın felsefesi, araştırmanın modeli, araştırmanın evreni ve örnekleme, veri toplama aracı, verilerin toplanması ve verilerin analizlerine ilişkin bilgiler yer almaktadır ve metodoloji ayrıntılı olarak tartışılmıştır. Araştırmaya yönlendiren paradigmlar ana hatları ile açıklanmıştır. Daha sonra çalışma süreci ve çalışmanın sistematik olarak işleyişi açıklanmıştır. Diğer bölümde araştırmanın nitel ve nicel desenleriyle ilgili ana hatlarla ilgili bilgiler verilmiştir. Bu bağlamda çalışmanın sorularının cevaplanması için hipotezlerin temellendirildiği yapıları ölçmek için kullanılan ölçüm araçlarına değinilmiştir. En sonunda araştırmada kullanılan istatistiksel yöntemler, analizlerle birlikte ölçeklerin güvenilirlik ve geçerliklerine yer verilmiştir.

3.1. Araştırmanın Paradigması

Paradigma, gerçekliğin ve doğruluğun doğasına ilişkin varsayımları, araştırılabilecek özellikteki soruları meydana getiren ve bu soruların nasıl yapıldığıyla ilgili bir çerçeve veya felsefedir (Glesne, 2015). Ayrıca paradigma, çalışmaya başlanıldığında bilginin doğasıyla gelişimini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır (Saunders vd., 2016). Bu bağlamda paradigmanın dayanağı olay ve olgulara bakmaktan geçer (Tutar, 2013) ve literatürde yaygın olarak kabul gören bir model veya örnek anlamına gelmektedir (Çıvak ve Sezerel, 2018). Kuhn (1995)’a göre ise bilim insanların araştırımlarında örnek aldığı model ve bilim insanların paylaştığı bütün değerler ve alışkanlıklara paradigma denilmektedir. Paradigmalar bir araştırmada problemlere odaklı soruları yanıtlamak için çeşitli felsefi varsayımlara dayandırılır ve paradigmalar dünya görüşleri olarakta adlandırılmaktadır (Lincoln vd., 2011). Her paradigma doğruyu farklı görmekte ve tanımlamaktadır. Bu bakımdan evrensel bir paradigma olamayacağından dolayı evrensel bir doğrudan da söz edilemez (Kuhn, 1995).

Sosyal bilimlere yönelik yaklaşım paradigması varsayımlarla temellendirilir. Paradigmaların ortaya koydukları tutumlarla araştırmayı neyin meydana getirdiğine değinirler. Sosyal bilimler araştırmalarında araştırmayı yapan kişinin kabul ettiği paradigma, uygun yöntemlerle bir araştırmanın nasıl yapılacağını içerir (Neuman, 2013). Ayrıca araştırma, bir sorgulama sürecidir. Bilgi temelli savların nasıl

yapılandırılacağını ortaya koyan felsefi varsayımlar, araştırma stratejileri ile verilerin toplanması, raporlanması süreçlerini içerir (Creswell, 2003). Araştırma paradigmasının dayandığı temeller ontolojik, epistemolojik ve metodolojik temellerdir (Guba ve Lincoln, 1994; Jennings, 2001; Lincoln vd., 2011). Guba ve Lincoln (1994:108)'e göre paradigmanın temel soruları şunlardır:

- “Ontolojik: Gerçeğin doğası ve şekli nedir? Gerçek hakkında bilinebilen nedir?”
- “Epistemolojik: Bilinen ve bilen arasında nasıl bir doğal ilişki vardır?”
- “Metodolojik: İnançları ne olursa olsun araştırmacı, gerçeği nasıl ortaya çıkarabilir?”

Creswell (2003: 6)'e göre bir araştırmacının temel varsayımlarını ortaya koyan bilgi temelli felsefi yaklaşım şu sorulara yanıt vermelidir:

- “Ontoloji: Bilgi nedir?”
- “Epistemoloji: Nasıl bilinir?”
- “Aksiyoloji: Bilgi hangi değerleri ve değişkenleri içerir?”
- “Retorik: Bilgi ve bilginin içeriği nasıl raporlanır?”
- “Metodoloji: Bilgi üzerine çalışmada söz konusu süreçler nelerdir?”

Bilimsel araştırmaların doğasına yönelik sorgulamalara temel teşkil eden pek çok farklı paradigmalardan ve farklı araştırma yöntemlerinden söz etmek mümkündür. Bu bakımdan farklı paradigmalar farklı araştırma yöntemlerine sahiptir ve literatürde, bilim ve bilimsel araştırmayı şekillendiren, yönlendiren bazı paradigmalar vardır. Guba ve Lincoln (1994)'e göre temel paradigmalar dört tanedir bunlar:

- Eleştirel paradigma,
- Pozitivist paradigma,
- Yorumlayıcı paradigma,
- Postpozitivist paradigma.

Neuman (2013) ise üç temel araştırma paradigmasından söz etmiştir ve bunlar:

- Pozitivist paradigma,
- Yorumlayıcı paradigma
- Eleştirel paradigmalar

Ayrıca Neuman (2013)'e göre paradigmaların yönleri kendilerine özgüdür ve bunlar:

- Metodolojik,
- Ontolojik,
- Metodolojiktir.

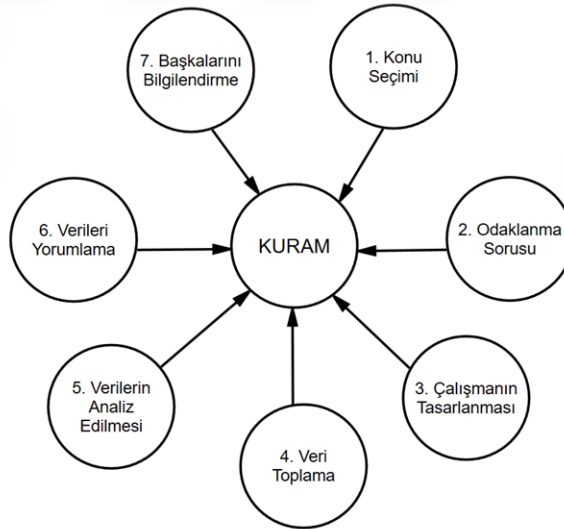
Bu bağlamda bu çalışma anahatlarıyla hatlarıyla Yorumlayıcı paradigma ve Pozitivist paradigma üzerinde temellendirilmiştir.

Pozitivist paradigma 19. yüzyılda Fransız bilim adamı Auguste Comte tarafından ortaya atılmıştır (Glesne, 2015). “Pozitivizm ontolojik olarak, sosyal ve doğal dünyanın evrensel yasalarla yönetildiği anlayışı hakimdir ve gerçek dünya, durağan ve be bir örüntüye sahip, kapalı bir sistemdir. Bu nedenle, gerçekliğin belirlenmesi ile olay ve davranışların tahmin edilmesi mümkündür. Epistemolojik olarak ise, nesneldir ve nicel yöntemden yararlanır” (Jennings, 2007: 14). Pozitivimin Türkçe anlamı olguculuk olarak adlandırılmaktadır (Ertürk, 2004). “Araştırmaları, olgulara, deneylere, gerçeklere dayayan, fizik ötesi açıklamaları da kuramsal olarak olanaksız ve yararsız gören felsefi çağır” olarak tanımlanmaktadır (Aslan ve Uyar, 2018: 57). Lincoln ve Guba (2000)’ya göre ise ampirik araştırmalarda kullanılan pozitivist paradigma doğada değişmez evrensel kurallarını kabul eder ve aynı zamanda kantitatif analizin geniş bir çalışma alanı içerisinde kullanılmasına ortam sağlamaktadır. Patton (2014)’a göre pozitivist varsayım, incelenen, betimlenebilen, tahmin edilebilen ve açıklanabilen bir dış dünyanın varlığını kabul etmesidir. Ayrıca pozitivism paradigmasını benimseyen araştırmacılar araştırma sürecine bir kuramla başlamaktadırlar, buradan sorular/hipotezler üretmektedirler ve bu üretilen soruları/hipotezleri sınamaktadırlar (Creswell, 2013). Yıldırım ve Şimşek (2005: 24–25)’e göre pozitivism birkaç temel özellik altında toplanmaktadır:

- “Gerçekliğin basit oluşu: Bütünün parçaların toplamına eşittir.”
- “Hiyerarşi düzenin ilkesidir: Sistemler en basitten en karmaşığa kadar hiyerarşik bir biçimde sınıflandırılabilir.”
- “Evren mekaniktir: Evren saat gibi çalışan mekanik bir nesne ya da bir makine gibi düşünülür.”
- “Gelecek ve yön belirlidir: Mekanik bir evren söz konusu ise evrenin geleceği önceden kestirilebilir.”
- “Nedensellik ilişkisi: Eğer parçalar arasındaki nedensellik ilişkisi biliniyorsa, ilişkinin sonuçlarını açıklanabilir.”
- “Değişim nicel ve birikimli biçimdedir: Sistemler birikim yoluyla gelişmektedir. Her bir değişim sisteme yeni bir parça ya da boyut ekler. Nitel ya da sıçramalı değişim nadirdir.”

- “Nesnellik zorunludur: Gözlemci ve gözlenen kesin sınırlarla ayrılır. Bilimsel süreç ve ilkeler belirlidir.”

Araştırmayı yalnızca olgulara dayandıran pozitivist paradigma deneyle doğrulamayan soruları anlamsız saymaktadır (Sönmez, 2010). Sosyal bilimlerde yapılan nicel araştırmalarda etkisi olan Pozitivist paradigma sosyal bilimlerde kullanılır. Teoriyi test etmek için nicel araştırma desenlerinin bir yapısı vardır. Ölçek ve anket gibi standart hale getirilmiş veri toplama araçlarıyla bu yapılmaktadır (Bryman ve Bell, 2015). Araştırmacının ilgi duyduğu bir konunun araştırılmasıyla başlayan nicel araştırma başlangıç aşamasında oldukça genel ve oldukça kapsamlı araştırma konusu dahilinde bir araştırma sorusu ile sınırlandırılır. Bu aşamadan sonra çalışma tasarlanır, araştırmaya uygun olarak veriler toplanır ve toplanan veriler analiz edilir. Analiz edilen veriler yorumlanır ve bilgilendirilme için raporlandırılır (Şekil 3.1.), (Neuman, 2006).

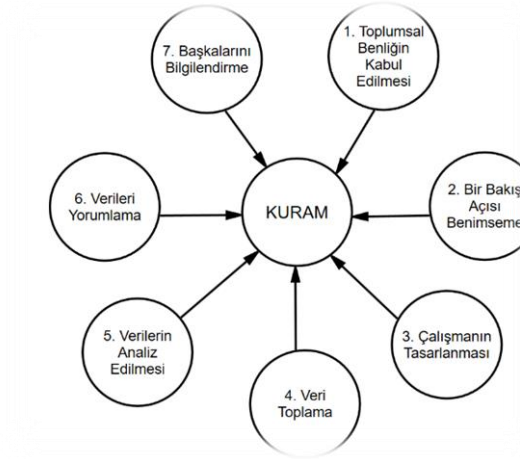
Şekil 3.1. Nicel araştırma sürecinin aşamaları (Neuman, 2006: 22)

Yorumlayıcı paradigma, 19. yy’da ortaya çıkmıştır ve bu kuramın kurucuları olarak Alman filozof Wilhelm Dilthey (1833–1911) ve Max Weber (1864–1920)’dir. Yorumlayıcı paradigmada, yüzeysel ve görünür olandan ziyade içerikte yer alan gerçek anlamın keşfedilmesidir (Neuman, 2006). Yorumlayıcı paradigma, insanın düşünsel yanını, toplum yapılarının yeniden üretimi ve değişimindeki yerinin önemini belirtmektedir (Crotty, 1998). Yorumlayıcı paradigmada araştırmacı, araştırmaya konu olan ortamın bir unsurudur ve araştırma konusunu kişilerle paylaşarak anlamak ister (Neuman, 2006). Ayrıca Neuman (2006) olay veya olguların bağlamlarından ayrı düşünülemeyeceğinden ve her bir olay veya olgunun

bağlamı ile bağlamı sınırlılığında anlamlı olduğunu belirtmiştir. Yorumlayıcı paradigmanın dayandığı özellikler Yıldırım ve Şimşek (2005: 31)'e tarafından ele alınmıştır ve bu bağlamda yorumlayıcı paradigmanın temel nitelikleri şunlardır:

- “Gerçeklik karmaşıktır: Değişkenlik, çeşitlilik ve karşılıklı etkileşim bütün sistem ve olguların doğal özelliği olup, her sistemin kendine özgü nitelikleri bulunmaktadır.”
- “Heterarşi düzendir: Sistemler pozitivistin varsayımlarında olduğu gibi hiyerarşik ve piramitsel değil, önceden kestirilemez karşılıklı sınırlılık, etkileşim ve hareketlerle belirlenen heterarşik düzenlerdir.”
- “Evren holografiktir: Evren bileşenlerinin ayrıştırılıp tam tersi bir düzende birleştirilebileceği mekanik biçimde kavranamaz. Her parçada bütünün bilgisi bulunmaktadır ve her parça birbiriyle ilişkilidir.”
- “Gelecek ve yön belirsizdir: Olasılıklar bilinse de, kesin sonuçları kestirmek mümkün değildir.”
- “İlişkiler doğrusal değildir ve karşılıklı nedensellik vardır: neden sonuç ilişkisi yaratan değişkenler karşılıklı etkileşerek birlikte değişir.”
- “Değişim morfojenetiktir: Sistemler nicel değişimlerden çok, nitel değişimi yansıtacak biçimde çeşitlilik, açıklık, karmaşıklık, karşılıklı nedensellik ve belirsizlik gösterir.”
- “Gözlemci belirli bir bakış açısına sahip katılımcıdır: Gözlemci gözlenenden soyutlanmış ve uzak değildir. Nesnellik yoktur, bakış açısı vardır.”

Yorumlayıcı paradigmanın dayandığı araştırmalar tanımlayıcı olduğundan, nitel yöntemden yararlanmaktadır (Glesne, 2015). Bu bağlamda bir nitel araştırma yaklaşımında ilk olarak araştırmacının toplumsal sistem içindeki bulunduğu yer ve varlığının kabulü söz konusudur. Araştırmacıyı toplumdan bağımsız düşünemeyiz. Araştırmacı toplumun unsurlarından biridir. Nitel araştırma, araştırmacının toplumdaki varlığının kabulü ile başlamaktadır. Nitel çalışmada cevabı aranan bir sorudan çok derinlemesine düşünülecek ve incelenecek bir sorunun belirlenmesi, bu sorunun incelenmesinde bir bakış açısı veya yaklaşımın özümsemişi söz konusudur (Şekil 3.2.), (Neuman, 2006).

Şekil 3.2. Nitel araştırma sürecinin aşamaları (Neuman, 2006: 23)

Bu araştırmada nitel ve nicel araştırma yöntemleri bir arada kullanılmıştır. Bu bakımdan araştırmanın temellendirildiği paradigmlar Yorumlayıcı paradigma ve Pozitivist paradigmadır. Bryman ve Bell (2015) bu iki paradigmayı birbirine zıt ve karşıt olarak görmektedir fakat birçok araştırmacı (Johnson ve Onwuegbuzie, 2004; Jack ve Raturi, 2006; Creswell ve Creswell, 2017) Yorumlayıcı paradigma ve Pozitivist paradigma nitel ve nicel yöntemleri, birbirine karşıt değildir aksine birbirlerini tamamlayıcıdır. Murphy (1990), Johnson ve Onwuegbuzie (2004) ve Creswell (2016) karma yöntemler sadece bir araştırma yöntemine güvenilmediği zaman, Yorumlayıcı ve Pozitivist yaklaşımlardan yararlanmak fayda sağlamaktadır.

Pozitivizm, sadece fiziksel ya da maddi dünyanın gerçeklerine dayanan bir bilim anlayışına sahip olduğundan dolayı bu yaklaşım, özellikle beşeri coğrafyacılar olmak üzere birçok coğrafyacı tarafından ileri derecede eleştirilmiştir (Özgen, 2010). Kaya (2014)'e göre beşeri coğrafya coğrafyanın merkezine insanı koymayı çalışan bir anlayıştır bu bakımdan insanı makineleştiren pozitivizme karşı tepkiler vardır. Özgen (2010) ise pozitivist anlayışla coğrafya biliminin açıklanmasının yetersiz olacağından söz etmiştir. Öztürk (2007), pozitivizmin hâkim olduğu dönemde coğrafyanın istisnai bir bilim olduğu ve kendine özgü yöntemleri kullanma fikrinden uzaklaştığından ve bu bağlamda objektif olarak belli hipotezlerin sınanması ve tümevarımsal bir yaklaşımla teorilerin üretildiğinden söz etmiştir. Coğrafya bilimini yalnızca pozitivist paradigmlarla açıklamak, genellikle ölçülemeyen ve gözlenemeyen veya detaylarda gizli olan çok sayıda sosyo-kültürel etkileşimsel ve nedensel farklılıkları gösteremediğinden dolayı coğrafya alanında yapılan araştırmalarda pozitivist paradigma yeterli değildir (Özgen, 2010). Kaya (2005)'e göre, mekân bilimlerinde pozitivist paradigma son 50 yıl içinde post-pozitivizme

evrilmiştir, ayrıca modernizmden de post-modernizme doğru bir dönüşüm vardır ve bu bağlamda paradigmatic değişim yaşanmaktadır. Bu bakımdan tek bir paradigma özelinde coğrafya biliminin savulması oldukça zordur ve yetersizdir. Ayrıca içinde bulunduğumuz çağda turizm ilgili araştırmalar içerisinde mekânın üretimi ve tüketiminden daha çok yerel halk ile ziyaretçi arasındaki bağlantılara ve bu iki kesim arasındaki ilişkilere yönelim gösteren coğrafya bilimi ile turizm coğrafyası alanında oldukça önemli bir araştırma konusu olarak ele alınmaktadır (Zoğal ve Emekli, 2017).

Bu çalışmada pozitivistin doğası gereği oluşan olumsuz yanları gidermek, daha sağlıklı sonuçlar elde etmek ve pragmatik fayda sağlamak için yorumlayıcı paradigmanda çalışmaya entegre edilmiştir. Bu nedenlere bağlı olarak araştırmada nitel ve nicel analiz yöntemleri birlikte kullanılmıştır.

3.2. Araştırmanın Deseni

Araştırma felsefesinde verilen bilgiler doğrultusunda bu araştırmada hem nitel hem de nicel araştırma yöntemlerinin birlikte kullanıldığı karma yöntem tercih edilmiştir. Karma yöntem araştırması, nitel ve nicel yöntemlerle veri toplama, toplanan verileri analiz etme ve bütünleştirmeye imkân tanıyan çalışma olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2005; Creswell ve Clark, 2007). Nitel ve nicel veri setlerinin karışımı çalışmayı; çeşitleme, sentez ve bütünleştirme adımlarıyla daha zengin ve daha geniş bir konuma getirmektedir (Duban ve Yelken, 2010). Karma yöntem kullanılmasının başka bir nedeni de, yaşadığımız alanda meydana gelen olay ve olguların çok boyutlu ve karmaşık olmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2005).

Bir turizm alanında turizmin sürdürülebilir bir şekilde gelişimini planlamak, değerlendirmek ve yönetmek, turizm alanında yer alan paydaşların katılımlarıyla gerçekleştirilebilir. Turizmle sağlanan ekonomik yarar ve faydanın adil bir şekilde paylaşımı, dağılımı önemlidir. Ayrıca ekonomik kazanç sayesinde paydaşların yaşam kalitelerinde yükseltilmesi beklenir. Sürdürülebilir turizmin temel ilkelerinden birisi de kültürel ve doğal değerlerinin muhafazasıdır. Bu nedenle Boğazkale yerel halkının turizme karşı algıları ve tutumlarını öğrenmek, araştırmadan daha sağlıklı sonuçlar almak için araştırmada nitel ve nicel yöntemlerin birlikte kullanıldığı karma araştırma yöntemi seçilmiştir. Bu karma yaklaşımın kullanılmasının nedeni bir

yöntemle ulaşılması düşünölmeyen çalışma sorularının özömlenmesinde yöntem çeşitlenmesiyle çalışma sonuçlarının güvenirliği arttırmaktadır (Hussein, 2009).

3.2.1. Nicel Araştırma Deseni

Bu araştırma deseni karma araştırmanın temelini oluşturan pozitivist paradigmanın yöntemi için kullanılan nicel analizler, çalışmanın evren ve örnekleme, veri toplama teknikleri bu kısımda incelenmiştir.

3.2.1.1. Evren ve Örnekleme

Araştırılmakta olan konuyu meydana getiren elemanların tamamını kapsayan yapıya evren denmektedir (Arık, 1992). Evren, araştırma konusu ile ilgili canlı ve cansız bütün elemanları, katılımcıları kapsayan topluluktur (Karaasar, 1998; Saunders vd., 2016). Evreni oluşturan yapı, araştırma kapsamına dahil olan olay, olgu veya varlıklardan oluşmaktadır ve evreni, bu birimlerden daha çok bunların göstermiş olduğu özellikler meydana getirmektedir (Ural ve Kılıç, 2013). Araştırmanın evreni Boğazkale ilçesinde yer alan yerel halktan oluşmaktadır. Veri elde etmek amacıyla anketlerin yapıldığı 15 Ağustos 2021–30 Ekim 2021 tarihlerini arasındaki zamanı kapsamaktadır.

“Bir alışma için seçildikleri büyük grubu (evren) temsil edebilecek şekilde, grup içerisinden belli sayıda elemandan (denek) oluşan bir alt elemanlar grubu oluşturma sürecine” örnekleme denilmektedir (Coşkun vd., 2015: 133). Kullanılabilecek istatistik çeşitleriyle bu istatistiklerin nasıl yorumlanması gerektiğini etkileyen unsur örnekleme boyutudur (Hair vd., 2010). Evrendeki nüfusun temsili bir örneğini araştırmada kullanılacak örnekleme boyutu temsil etmelidir (Ural ve Kılıç, 2013). Çalışma örnekleme nüfusun cinsiyet grubuna göre tabakalı bir örnekleme (160 kadın ve 165 erkek) seçilerek hedefe ulaşılmak istenmiştir. Çalışma evreni sonsuz kabul edilerek, %95 güven aralığında Boğazkale ilçe merkezindeki nüfus miktarından dolayı 278 örnekleme (Tablo 3.1.) ulaşılmak hedeflenmesine rağmen 325 örnekleme ulaşılmıştır. Bu bilgiler doğrultusunda nicel araştırma için uygulanan anket sayısının yeterli olduğu düşünölmektedir.

Tablo 3.1. $p=0,05; \pm 0,05$ için Örneklem Büyüklükleri (Ural ve Kılıç, 2013: 47)

Evren Büyüklüğü	Gerekli Örneklem Büyüklüğü
100	80
500	217
750	254
1.000	278
2.500	333
5.000	357
40.000	380
10.0000	383
1.000.000	384
10.000.000	384

3.2.1.2. Nicel Veri Toplama Teknikleri

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket formları kullanılmıştır. Modelin ölçekleri doğrultusunda, 15–30 Ağustos 2021 tarihlerinde geçerlikleri ve güvenilirliği test edilmesi amacıyla pilot uygulama yapılmıştır. Bir uzman yardımı alınan sonuçlar neticesinde 15 Eylül 2021–30 Ekim 2021 tarihleri arasında araştırmanın anketleri yapılmıştır. Boğazkale ilçe merkezini oluşturan Çarşı, Hisar ve Hattuşaş mahallelerinde yerel halka anket uygulamaları yüz yüze bir biçimde gerçekleştirilmiştir. 325 anket uygulanmıştır ancak bütün soruların büyük çoğunluğunun boş bırakıldığı, hepsinin aynı şıkkı işaretlediği anketler geçersiz sayılmıştır. Buna göre bu analize uygun olmayan anketler elendiğinde 311 tane anket kalmıştır ve bu anketler araştırmanın nicel analizlerinde kullanılmıştır.

3.2.2. Nitel Araştırma Deseni

Çalışmanın temellendirildiği yorumlayıcı paradigmanın metodolojisi olarak nitel analizler kullanılmıştır. Çalışma grubu, nitel veri toplama teknikleri bu kısımda ele alınmıştır.

3.2.2.1. Çalışma Grubu

Araştırmanın nitel verilerini temsil eden kısmında ise paydaş analizi yapılmak suretiyle mülakat tekniğine başvurulmuştur. Çalışmanın nitel bölümünde yapılan görüşmelerde amaca göre (purposive) örneklem yöntemi seçilmiştir. Araştırmanın amacı gereği görüşmelerden önce hazırlanan soruların konuyla ilgili bilgi birikimi ve deneyime sahip kişiler tarafından yanıtlanacak olmasıdır. Örneklem seçiminde araştırmanın problemlerine ilişkin olarak zengin bilgi kaynağı olabilecek kişilerin seçiminde kartopu örnekleme seçimi yapılmıştır. Nitel araştırmalarda kullanılan bu

yöntem görüşmelerde yaygın olarak tercih edilen bir uygulamadır (Gülenç-Birsen, 2017). “Bu konuda en çok bilgi sahibi kimler olabilir? Bu konuyla ilgili olarak kim ve kimlerle görüşmemi önerirsiniz?” (Noy, 2008: 330). Basit soruyla başlayan kartopu örnekleme süreci, süreç ilerledikçe elde edilen kişiler bir kartopu gibi büyüdüktan sonra artık belirli isimler öne plana çıkmaya başlamaktadır, bu sayede araştırmayı yapan kişinin görüşmesi gereken kişi sayılarında da azalma görülür (Noy, 2008; Voicu ve Babonea, 2011). Bu bağlamda Boğazkale ilçesinde turizmle doğrudan bağlantısı olan kişiler belirlenmiştir ve bu kişilerle yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Ayrıca Guba ve Lincoln (1994) nitel araştırmalardaki örneklem seçimi için olabildiğince geniş oranda bilgi sağlayacak olan kişilerin seçilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu bağlamda nitel araştırma için örneklem sayısından ziyade örneklemin araştırmayı yapan kişinin gereksinim duyduğu bilgi oranının karşılanma düzeyi ile ilgilenilmektedir. Araştırmanın örneklemini ulaşılmak istenen hedefler doğrultusunda turizm gelişimi ile ilgili bilgisi olan farklı mesleklerden, turizm konusunda farklı perspektiflere sahip bireylerden ve destinasyonda uzun yıllar yaşayan, resmi kurum veya turizm işletmelerinde etkisi ve yetkisi olan kişiler tercih edilmiştir. Bu çalışmada, faal olarak devam eden 4 turizmci, 2 heykeltıraş, 2 akademisyen, kazı heyetinden 1 kişi, 1 eski yerel yönetici ve Boğazkale Belediyesi’nden 1 kişi belirlenmiş ve toplamda 11 kişi hedef kitle olarak belirlenmiştir. 11 kişi ile 15 Ağustos–1 Eylül tarihlerinde ön görüşmeler gerçekleştirilmiştir ve 15 Eylül–30 Kasım arasında görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Kişi sayısının 11 olarak belirlenmesindeki faktörlerden birisi örneklem seçimi sürecinde kartopu örneklem seçimine uygun olarak önerilen bireylerin isimlerinin tekrarlanmasıdır. Bir diğer etken ise çalışma sorularına yönelik olarak araştırmaya katılan katılımcılardan alınan yanıtların tekrarlanmasıdır. Bu bağlamda araştırmada araştırmacı kişi sayısına ve verilerin yeterli olduğuna ilişkin doygunluğa ulaştığı zaman; başka bir ifadeyle katılımcıların araştırma sorusuyla ilgili verdiği yanıtlar benzer bir şekilde tekrara düşmeye başlayınca araştırmayı yapan kişi elde ettiği verilerin ve görüştüğü katılımcı sayısında doygunluğa ulaştığına karar vermektedir (Guest vd., 2006; Sita ve Nor, 2015).

3.2.2.2. Nitel Veri Toplama Teknikleri

Çalışmanın nitel analizlerinin yer aldığı kısımda yarı yapılandırılmış görüşme formu, nitel veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Butler (1980) Yaşam Döngüsü

Teorisi ile bağlantılı ve Boğazkale'nin turizm gelişimiyle ilgili 3 soru sorulmuştur. 15 Eylül 2021–30 Kasım 2021 tarihleri arasında, ilçe genelinde 9 ve Çorum il merkezinde yer alan Hitit Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi'nde 1 kişi ve pandemi şartlarından dolayı 1 kişi ile de görüşmeler internet üzerinden gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların Boğazkale'deki turizm gelişimi hakkında bilgi ve tecrübeye sahip olmasına büyük önem verilmiştir. Görüşmelerin 10 tanesi yüz yüze gerçekleştirilmiştir ve bir tanesi ise online olarak gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların düşüncelerini rahat bir şekilde ifade etmeleri için uygun ortam sağlanmıştır. Ayrıca katılımcıların izni doğrultusunda, verilen yanıtlar ses kayıt cihazıyla kaydedilmiştir. Katılımcılardan iki tanesi ses kaydı istememiştir ve bu katılımcıların söyledikleri not edilmiştir ve notların yanında kişisel notlarda yer almaktadır.

3.3. Veri Toplama Araçları ve Yapısı

Çalışmada kullanılan nicel ve nitel analiz yöntemleri için seçilen veri toplama araçları farklıdır ve kullanılan veri araçlarıyla aşağıdaki bölümlerde detaylı bir şekilde incelenmiştir.

3.3.1. Nicel Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada veri toplamak amacıyla nicel araştırma yöntemlerinden anket tekniği kullanılmıştır. Modelin ölçekleri doğrultusunda, 15 Eylül 2021–30 Ekim 2021 tarihleri aralığında Boğazkale ilçesinde sakinlerine anket uygulamaları gerçekleştirilmiştir. Sahada, anket uygulamaları covid-19 pandemi koşullarına dikkat ederek ve sosyal mesafe dikkate alınarak yüz yüze şeklinde gerçekleştirilmiştir. Veri toplama teknikleri arasında yaygın bir kullanıma sahip olan anket tekniği kullanılmıştır. Anket tekniği, soruları cevaplayanların belirli kurallara göre önceden oluşturulmuş sorulara verdikleri yanıtların sonucunda ortaya çıkan veri elde etme metodudur (Ural ve Kılıç, 2013; Coşkun vd, 2015). Anket tekniğinin kolay ve ekonomik bir teknik olması, geniş kitlelere ulaşabilme özelliği ile evreni temsil etme gücünün artması ve istatistik programları aracılığıyla daha kolay analiz edilebilmesi bakımından yaygın olarak kullanılan bir tekniktir (Yazıcıoğlu vd. 2014). Boğazkale ilçe merkezinde Hisar, Hattuşaş ve Çarşı mahallelerinde yaşayan yerel halkın turizm etkileri ve turizme genel destek tutumları için 6 ölçek kullanılmıştır. Kullanılan 6 ölçek içerisinde 37 soru yer almıştır. Ölçeklerin alanyazında güvenilirliği ve geçerliği çeşitli araştırmacılarca test edilmiştir ve uygun bulunmuştur. Bu bağlamda

oluşturulan anketin birinci kısmında katılımcıların sosyo-demografik bilgilerini tanımlamak için oluşturulan sorular yer almıştır. Anketin ikinci kısmında ise ölçeklere ait sorular 5’li likert ölçek ile değerlendirilmiştir. Bu bağlamda anket soruları, 5-kesinlikle katılıyorum, 4-katılıyorum, 3-kararsızım, 2-katılmıyorum, 1-kesinlikle katılmıyorum şeklinde uygulanmıştır.

Elde edilen verilerin analizlerde sırasıyla SPSS 25 programı ve AMOS 22 programlarından yararlanılmıştır. Çalışmada, Yapısal Eşitlik Modeli (YEM) için, Sosyal Güçlendirme Ölçeği (SG), Psikolojik Güçlendirme Ölçeği (PG), Politik Güçlendirme Ölçeği (POG), Turizmden Algılanan Kişisel Ekonomik Fayda Ölçeği (TAKEF), Turizmin Algılanan Etkileri (Pozitif – Negatif) Ölçeği, Turizme Genel Destek Ölçeği (TGD) ölçeği uygulanmıştır.

3.3.1.1. Turizmde Yerel Halkı Güçlendirme Ölçeği (TYHGÖ)

Turizmde Yerel Halkı Güçlendirme; Scheyvens (1999)’a göre güçlendirme sosyal, psikolojik ve politik olarak üç boyuttan oluşmaktadır bu bağlamda bu boyutlar çalışmada ayrıntılı olarak ele almıştır. Araştırmada, Boley ve arkadaşları (2014) tarafından geliştirilen ve psikolojik, sosyal ve politik yapılardan oluşan, “Resident Empowerment Through Tourism Scale (RETS)–Turizmde Yerel Halk Güçlendirme Ölçeği” kullanılmıştır.

Psikolojik Güçlendirme (PG), turizm hedeflerinin başarılı bir şekilde gerçekleşmesi için vazgeçilmez unsurlardan birisi de psikolojik güçlendirmedir. Yerel halk turizmle psikolojik olarak kendilerini güçlendirdikçe turizme olan destekleri de artacağı sonucuna ulaşmışlardır. Turizm yoluyla psikolojik olarak güçlendirdikçe, turizmi destekleme sonucuna ulaşmışlardır. Psikolojik güçlendirme yapısı 5 maddeden oluşmaktadır (Boley vd., 2014), (Tablo 3.2.).

Tablo 3.2. Psikolojik güçlendirme ölçeği (Boley vd., 2014: 38)

Psikolojik Güçlendirme (PG)

- 1- Bu ilçenin bir sakini olarak beni gururlandırıyor.
 - 2- İnsanlar ilçemin eşsiz özelliklerini (güzellikleri) görmeye geldikleri için özel hissettiriyor.
 - 3- İlçemizde insanlara sunabileceğimiz güzellikleri anlatmamı sağlıyor.
 - 4- Ziyaretçilerle paylaşabileceğim eşsiz bir kültürümü olduğunu hatırlatıyor.
 - 5- İlçemizi özel kılmak için çalışma isteği uyandırıyor.
-

Sosyal Güçlendirme (SG), topluluk içindeki iş birliği ile uyumun artırılması ve toplum içindeki beraberlik hissinin oluşturulması açısından da önemlidir (Boley vd., 2014). Sosyal Güçlendirme 3 yapıdan oluşmaktadır (Tablo 3.3.).

Tablo 3.3. Sosyal güçlendirme ölçeği (Boley vd, 2014: 38)

Sosyal Güçlendirme (SG)

- 1- Topluluğa daha bağlı hissettiriyor.
 - 2- İçimde bir “topluluk ruhu” duygusu uyandırıyor.
 - 3- Toplum içerisinde yer almam için (karışmam için) yollar sağlıyor.
-

Politik Güçlendirme (POG), turizm bağlamında Politik Güçlendirme yerel halkın katılım sürecine dahil olmasının yanı sıra yerel halkın turizmi yönlendirmesi, turizmin gelişimine destek vermesi, süreci kontrol etmesi açılarından önemli olduğu belirtilmektedir (Boley vd., 2014). POG yapısı 4 maddeden oluşmaktadır (Tablo 3.4.).

Tablo 3.4. Politik güçlendirme ölçeği (Boley vd., 2014: 38)

Politik Güçlendirme (POG)

- 1- Boğazkale’deki turizm geliştirmelerinde söz sahibi olduğumu hissediyorum.
 - 2- Boğazkale’deki karar verme sürecine erişimim olduğumu hissediyorum.
 - 3- Kullandığım oyun Boğazkale’deki turizmin gelişimini nasıl (ne yönde) etkileyeceğini hissediyorum.
 - 4- Boğazkale’deki turizm geliştirmeleri hakkındaki endişelerimi paylaşacağım bir çıkışım olduğumu hissediyorum.
-

3.3.1.2. Turizmden Algılanan Kişisel Ekonomik Fayda Ölçeği (TAKEF)

SDT, WBÖRK ve geçmişe ait bulgulara dayandırılan TAKEF’in yerel halka turizm etki ve turizme desteğinin önemli bir yordayıcısı olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Boley vd., 2014). TAKEF yapısı 4 maddeden oluşmaktadır (Tablo 3.5.).

Tablo 3.5. Turizmden algılanan kişisel ekonomik fayda ölçeği (Boley vd., 2014: 38)

Turizmden Algılanan Kişisel Ekonomik Fayda (TAKEF)

- 1- Boğazkale’deki turizm faturalarımı ödememde yardımcı olur.
 - 2- Gelirimden bir kısmı Boğazkale’deki turizme bağlıdır.
 - 3- Boğazkale’deki turizm gelişmelerinden maddi olarak daha fazla yararlanmak isterim.
 - 4- Ailemin maddi geleceği Boğazkale’deki turizme bağlıdır.
-

3.3.1.3. Turizme Genel Destek Ölçeği (TGD)

Yerel halkın turizmin hem olumlu hem de olumsuz etkilerini değerlendirmeleri ve çeşitli etkenlerden etkilenmektedir. Bunlar ekonomik, çevresel ve sosyo-kültürel faktörler olarak gösterilebilmektedir (Boley vd., 2014). TGD yapısı 5 maddeden oluşmaktadır (Tablo 3.6.).

Tablo 3.6. Turizme destek ölçeği (Boley vd., 2014: 38)

Turizme Destek (TD)
1- Genel olarak Boğazkale'deki turizmin olumlu etkileri olumsuz etkilerinden fazladır.
2- Boğazkale'deki turizmin aktif olarak teşvik edilmesi (desteklenmesi) gerektiğine inanıyorum.
3- Boğazkale'deki turizmi ve öneminin Boğazkale için kalıcı olmasını desteklerim.
4- Boğazkale turist (turizm) destinasyonu olarak kalmalı.
5- Boğazkale turizmin tanıtımına destek vermeli.

3.3.1.4. Turizmin Algılanan Etkileri (Olumlu-Olumsuz) Ölçeği (TAE)

Turizm, destinasyon ve ev sahibi toplum hem olumlu hem de olumsuz çeşitli çevresel ekonomik ve sosyo-kültürel etkiler gösterebilmektedir (Boley vd., 2014). Turizmin algılanan etkilerinden olan pozitif etkileri 10 maddeden, turizmin algılanan etkilerinden negatif etkileri ise 6 maddeden oluşmaktadır (Tablo 3.7.).

Tablo 3.7. Turizmin algılanan (olumlu-olumsuz) etkileri (Boley vd., 2014: 39)

Turizmin Algılanan Etkileri (TAE)
Turizmin Algılanan Pozitif Etkileri (TAPE)
1- Turizm gelişmeleri, Boğazkale'nin daha güzel (bakımlı) olmasını sağlar.
2- Turizm, Boğazkale'deki yeni park (korunan arazi) geliştirmelerine teşvik sağlar.
3- Turizm gelişmeleri, yerel halk için hobi imkanlarını (eğlenme alanlarını) artırır olmasını sağlar.
4- Turizm, Boğazkale'deki kültürel kimliği ve tarihi yapıları korumaya yardımcı olur.
5- Alışveriş, restoran ve eğlence imkanları turizmin bir sonucu olarak daha çoktur.
6- Turizm, Boğazkale'deki gelir ve hayat standardına katkı sağlar.
7- Boğazkale'deki ziyaretçi sayısı ne kadar artarsa, yerel ekonomi de o kadar gelişir.
8- Turizm, yerel yönetimi yenilik ve gelişmelere teşvik eder (yollar, belediye hizmetleri gibi).
9- Turizm gelişmeleri, Boğazkale'deki hayat kalitesini artırır.
10- Turizm, doğal ve tarihi mirasın korunup gelişmesini sağlar.
Turizmin Algılanan Negatif Etkileri (TANE)
1- Turist sayısındaki artış, yerel halklar turistler arasındaki anlaşmazlığa sebep olur.
2- Turizm, Boğazkale'yi aşırı kalabalıklaştırır.
3- Turizm, Boğazkale'deki yaşam maliyetlerini artırır.
4- Turizm, Boğazkale'nin kirlenmesine sebep olur.
5- Turizm gelişmeleri, Boğazkale'deki suç oranlarını artırır.
6- Turizm gelişmeleri, Boğazkale'deki trafik sorununa sebep olur.

3.3.2. Nitel Veri Toplama Aracı

Nitel araştırmalar, algı ve tutumlar ile olayların, nitel veri toplama tekniklerinden olan gözlem, görüşme, doküman analizi kullanılarak doğal bir ortamda, bütüncül ve gerçekçi bir yaklaşımla ve indüktif olarak analiz edilen bir araştırma yöntemidir. Bu çalışmalarda teori oluşturmaya dayanan bir anlayış vardır (Yıldırım ve Şimşek, 2005; İslamoğlu ve Alınışık, 2014). Bu araştırma yöntemlerinde süreç içerisinde değişkenlik ve hareketlilik dahilinde olan sosyal

olguları araştırmak ve araştırılan bu olgularla ilgili kişilerin perspektiflerini anlamaya çalışmaktadır. Bu tür araştırmalarda süreç, doğal ortam, tutum ve algılarla ilgili olmak üzere veriler toplanır. Verilere ulaşmak için, kullanılan veri toplama yöntemleri genelde kullanılan gözlem, görüşme ve literatür taramasıdır (Yıldırım ve şimşek, 2005: 40). Çalışmada süreç analizi dahilinde, Boğazkale destinasyonunun turizm gelişimini araştırmak ve yaşam döngüsünün hangi evrede olduğunu belirlemek için geçmişe dönük veriler elde edilmek istenmiştir. Bu bağlamda geçmişe yönelik yeterli düzeyde kayıtlı ve basılı verilere ulaşılamaması sonucunda araştırma kapsamında sınırlı düzeyde yazılı doküman analizi gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle bu araştırma özelinde geçmişe ait derinlemesine verileri elde edebilmek için görüşme yöntemi kullanılmıştır. Sözlü iletişim aracılığıyla bilgi toplamak için uygunu olan görüşme tekniği seçilmiştir. Bu teknik verilere ulaşmak için kullanılan ve oldukça yaygın olan bir tekniktir (Yıldırım ve şimşek, 2005; Mil, 2007; Creswell, 2009; Longhurst, 2010). Yapılan bu araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme formu, nitel analiz yöntemleri için kullanılmıştır (Tablo 3.8.). Boğazkale ilçesinde turizmin gelişimi ve geçirdiği aşamalarla ilgi bilgisi ve tecrbesi olan sakinlerle mülakatlar yapılmıştır. Bu kısımda çalışmada kullanılan veri toplama aracına değinilecektir.

3.3.2.1. Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu

Nitel araştırmalarda temel veri toplama araçlarından olan görüşme yöntemi, sosyal bilimlerde yaygın olarak kullanılan araştırma yöntemlerindendir (Yıldırım ve şimşek, 2005). Her ne kadar nicel araştırmalara benzese de görüşme tekniği nitel araştırmalarda kullanılan sayısal sonuçlar içermeyen farklı bir yaklaşımdır. Bilgiye olabildiğince en geniş şekilde ulaşılacak kişileri seçmeye dikkat eden bir yaklaşımdır (Guba ve Lincoln, 1994). Görüşmenin amacı görüşülen kişilerin çalışma sorusuyla ilgili perspektiflerini anlamak ve ortaya çıkarmaktır. Nicel araştırmalarda kullanılan anket tekniği gibi görüşmecinin anket yanıtlarını kayıt altına almanın yeterli olmayıp; bu teknikte alınan yanıtlara bağlı olarak çok boyutlu ve yönlendirici olmayan sonda sorularla daha detaylı ve daha derinlemesine konu ortaya çıkarılabilir (Mil, 2007; İslamoğlu ve Alınık, 2014). Nitel görüşmelerde aranılan bilginin özelliğine göre içerikler farklılıklar gösterebilirler. Bu bağlamda kültürel konulara ilişkin, insanların görüşleri ve deneyimleri ğrenilecekse ve gelecek nesillere ulaştırılacak şeyler üzerine sorular sorulur; belirli bir zaman içinde meydana gelen önemli olaylara şahitlik edenler ise betimleme beklentisiyle içinde dinlenilir.

Görüşmelerin ortak özellikleri söyleşi tarzında olmasıdır ve katılımcının perspektifini yakalamaya önem vermesidir. Ayrıca görüşmeler esnek bir yapıda gerçekleşir. Bu teknikte görüşme yapılan katılımcının perpektifinin keşif sürecinde, söylediklerinin yanı sıra mülakat sürecinde katılımcının jest ve mimiklerine de dikkat edilir ve jest ve mimikler önemli bir veri kaynaklarıdır (Mil, 2007). Yapılandırılmış, yapılandırılmamış ve yarı yapılandırılmış olmak üzere üç tür görüşme tekniği vardır. Çalışmanın amacına ve hedefine uygun olarak görüşme tekniği tercih edilebilmelidir (Mil, 2007; Gill vd., 2008). Bu bağlamda bu çalışma için veri toplamak için bu araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmeler, standartlığı ve esnekliğin sayesinde belirlenen bir konuda derinlemesine bilgi edindiği için sıklıkla tercih edilen bir yöntemdir (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Bu çalışmada çalışma sorularına uygun olan ve elde edilecek verilere ulaşmak için kullanışlı olacağı düşünüldüğü için yarı yapılandırılmış görüşme tekniği tercih edilmiştir. Bu teknik bireylerin deneyimlerine, görüşlerine ilişkin bilgi edinmede kullanılan etkili ve sosyal bilimler alanında yaygın olarak kullanılan bir tekniktir (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Araştırmada görüşme yöntemi yarı yapılandırılmış soru formları aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılandırılmamış görüşmeler gibi esnek değildir ve yapılandırılmış görüşmeler gibi de katı değildir ve bu ikisi arasında yer almaktadır (Karasar, 2011). Veri toplama aracı olarak Gülenç-Birsen (2017: 122)'nin araştırmasındaki sorular (Tablo 3.8.) değiştirilerek seçilmiştir. Nitel çalışma için, araştırmanın evrenini Boğazkale ilçesi yerel halkından turizm gelişimi konusunda bilgi sahibi olan kişilerden oluşturulmuştur.

Tablo 3.8. Yarı yapılandırılmış görüşme formu (Gülenç-Birsen, 2017: 122)

Görüşme Formu Soruları
1- İlk turizm hareketleri ne zaman, nasıl başladı ve turizm Boğazkale'de başlangıçtan itibaren nasıl bir gelişim seyri izledi?
2- Yerel halkın ve yerel yönetimlerin sürece dahil oluşları nasıl oldu?
3- Yaşanan süreçte üst yapı ve altyapı gelişimi nasıl oldu?

3.4. Veri Analizleri ve İstatistiksel Yöntemler

Nitel ve nicel araştırma yöntemleri ve veri toplamak için farklı araştırma teknikleri kullanılmaktadır. Bu çalışmanın nicel yöntemi pozitivist paradigma üzerine odaklanmıştır ve bunun yanı sıra nitel araştırma içinde yorumlayıcı paradigmanın görüşme yöntemi seçilmiştir. Nitel yöntem, nicel yöntemi desteklemek

için kullanılmıştır. Araştırma sorularıyla önerilen hipotezleri cevaplamak için çoklu istatistiksel testler kullanılmıştır (Zorlu, 2019; Buzlukçu, 2020). Bu bağlamda bu nicel çalışmada altı ölçek arasındaki ilişkileri inceleyen 14 hipotez ile birlikte kavramsal bir model oluşturulmuştur. “Turizmden algılanan kişisel ekonomik fayda”, “turizmde güçlendirme (psikolojik, sosyal, politik)”, “turizmin algılanan olumlu etkileri”, “turizmin algılanan olumsuz etkileri” ve Boğazkale ilçesinde yaşayan yerel halkın “turizme genel destekleri” arasındaki yapısal ilişkileri test etmek için Yapısal Eşitlik Modellemesi (YEM) kullanılmıştır. YEM analizinden önce nicel verilerin çeşitli analizlerden geçmesi gerekmektedir. Öncelikle model uygunluğu ve doğrulanması için de YEM’in ilk basamağı olan, Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) gerçekleştirilmiştir. DFA’dan sonra YEM analizi ile birlikte hipotezler test edilmiştir. İstatistiksel analizleri gerçekleştirmek için SPSS 22.0 ve Amos 24 programları kullanılmaktadır ve bu istatistik işlemleri için uzman kişilerden yardım alınmıştır. Bu istatistiksel programların kullanımı ile verilerin ve modelin güvenilirlik ve geçerlilik analizleri gerçekleştirilmiştir.

Nitel araştırmada Boğazkale ilçesinde turizmin gelişimine dair verilere ulaşmak için ve Butler (1980) Destinasyonlar Yaşam Döngüsü Modeli içerisinde Boğazkale’nin hangi evrelerde yer aldığını öğrenmek için araştırma sahasında turizme katkıda bulunmuş ve halen katkıda bulunan kişilere ise yarı yapılandırılmış nitel araştırma tekniği olan görüşme tekniği uygulanmıştır. 3 soruluk açık uçlu sorular sorulmuştur ve toplanan veriler için betimsel analiz yapılmıştır ve bir uzman yardımı alınmıştır. ATLAS.ti 22 programı kullanılarak belirli tema ve kodlar çerçevesinde içerik, betimsel ve frekans analizleri de gerçekleştirilmiştir.

3.5.1. Nicel Verilerin Analizi

Çalışmanın nicel analizlerinde, öncelikle verilerin toplanması, veri setinin oluşturulması ve veri kontrolü-yönetimi gerçekleştirilmesi şeklinde olmuştur. Bundan sonraki aşamada, kullanılan veri toplama araçlarının güvenirliği-geçerliği test edilmiştir. Son aşamada ise, tanımlayıcı istatistikler, DFA ve YEM analizleri gerçekleştirilmiştir.

3.4.1.1. Güvenirlik ve Geçerlik

Çalışma için kullanılan nicel veri toplama aracının katılımcılar tarafından hem anlaşılabilirliğini hem de güvenilirliğini belirlemek için pilot çalışma gerçekleştirilmiştir.

Pilot çalışmada küçük grubun örneklemin %10'unu temsil etmesi uygun görülmektedir (Esin, 2015). Bu bağlamda 2021 Ağustos ayında Boğazkale ilçesinde ikamet eden 50 katılımcıya anket uygulanmıştır. Elde edilen verilerin güvenirlik değerleri incelendiğinde, ölçüm aracının güvenirliği Cronbach's Alpha (α) katsayısının hesaplanması suretiyle belirlenmiştir ve SPSS 22.0 programı kullanılarak, yaygın olarak kullanılan Cronbach's Alpha (α) katsayısı dikkate alınmıştır ve 0,937 Cronbach's Alpha (α) değerine ulaşılmıştır. Genel olarak bu değer 0,7 üzerinde olması kabul edilebilir, 1'e yaklaştıkça mükemmel olarak değerlendirilmektedir. Araştırmalarda geçerlik ve güvenirlikten bahsetmek için iyi tanımlanmış bir evren ile doğru seçilmiş bir örnekleme gereklidir (Delice, 2010). Ayrıca araştırmalarda doğru bir güvenirlik analizi için şu nitelikler gerekmektedir (Şencan, 2005: 621):

- Örneklem kabul edilebilir bir hata marjına sahip olacak büyüklükte olmalıdır,
- Örneklem öğeleri raslantısal bir örneklem yöntemi ile seçilmelidir,
- Seçilen öğeler ya da birimler ana kütleyi temsil edecek nitelikte olmalıdır.

Araştırmalarda doğru bir geçerlik analizi için ise, ölçeğin ölçmeyi amaçladığını ölçüp ölçmediğini ve genellenebilirliğini gösterir, ölçüt, yüzey, içerik ve yapı geçerliği olarak gruplandırılmaktadır (Altındış ve Ergin, 2018). Bu bağlamda kullanılan ölçme araçları ve yapıların güvenirlik ve geçerliği daha doğru tahminlerle sonuçlara ulaşılması içinde önemlidir (Şencan, 2005; Hair vd., 2010; Delice, 2010; Özdamar, 2013). Şencan (2005)'a göre araştırmalarda kullanılan ölçeklerin güvenirliği genelde:

- Test-yeniden test güvenirliği (test-retest reliability),
- Eşdeğer (paralel) ölçek güvenirliği (alternativeform reliability),
- Derecelendiriciler arası güvenirlik (inter-rater reliability),
- İçsel güvenirlik (iç tutarlılık-internal consistency).

Yöntemleri ile test edilmektedir. İçsel güvenirlik (iç tutarlılık-internal consistency) yöntemi likert ölçme araçlarında sıklıkla kullanılan yöntemdir ve içsel güvenirlik yöntemiyle tek bir ölçüm kullanılarak maddelerin belirli bir kavramsal yapı içinde tutarlılık derecesinin ne tarzda ölçtüğü araştırılmaktadır (Şencan, 2005). Literatürde iç tutarlılığın incelenmesi için birçok formül ve teknik vardır. Bu bağlamda Cronbach's Alpha katsayısı, iki cevap seçeneğinin üzerinde olan ölçeklerde en yaygın kullanılan yöntemlerden biridir (Bademci, 2007).

Ölçekte yer edinen k maddenin varyansları toplamının genel varyansa olan oranlanmasıyla beraber bulunan bir ağırlıklı standart değişim ortalamasına Cronbach's Alpha katsayısı denmektedir (Özdamar, 2013). Cronbach's Alpha katsayısı, ölçeğin maddelerinin birbiriyle ne ölçüde tutarlı olduğu ile ilgili arka planda hipotetik ve gizil değişkeni de ne derecede temsil ettiğiyle ilgili bilgi vermektedir (Şencan, 2005). Sarmento ve Costa (2017) güvenilirliği ve iç tutarlılığı ölçen Cronbach's Alpha katsayısında Cronbach'ın alfasını (α) kullanarak iç tutarlılığı tanımlamak için ölçek güvenilirliğini şu şekilde yorumlamaktadır:

- 0-0.49'a kadar kabul edilemez
- 0,50-0,59 arasını zayıf
- 0,60-0,69 arasını tartışmalı,
- 0,70-0,79 arasını kabul edilebilir,
- 0,80-0,89 arası iyi
- 0,9-1,00 arası mükemmel bir ölçektir.

Nunnally ve Bernstein (1967) tarafından önerilen, katsayılara ait alfa (α) değerleri en az .70 seviyesine dikkat edilerek değerlendirilmektedir. Ayrıca alanyazında iç tutarlılık, gözlenen değişkenler arasındaki korelasyon katsayısına bağlı olan Cronbach's Alfa (α), güvenilirlik en çok tercih edilen ölçütüdür. Ancak DFA kullanılırken Hair ve arkadaşları (2010) ölçüm hatasını hesaplayan Composite Reliability (CR)–bileşik güvenilirliğin hesaplamasını tavsiye etmektedirler. Bu ölçütün, CR değerinde tıpkı Cronbach's Alfa (α) gibi minimum 0.7'den yüksek değere sahip olması gerekmektedir (Zorlu, 2019). Aynı zamanda gizli yapıyı devamlı bir şekilde ölçen ölçeğin bütün unsurlarını temsil eden iç tutarlılığını da göstermektedir (Hair vd., 2010). Ayrıca YEM'in kullanıldığı çalışmalarda en çok tercih edilen geçerlik sağlama yöntemlerinden biride, Construct Validity–yapısal geçerliliktir. Yapısal geçerlilik türü için, convergent validity yakınsak (birleşen) geçerlilik, discriminant validity–ıraksak (ayırt edici) geçerlilik ve faktör geçerliliği dikkate alınmaktadır (Hair vd., 2010).

3.4.1.2. Tanımlayıcı İstatistikler

Tanımlayıcı istatistiklerin ana eğilimleri veya ortalama etrafındaki değişkenlik ve ortalama veya standart sapma ile ilgili bilgiler vererek, araştırmada kullanılan yapılar olarak tanımlamaktadır (Şencan, 2005; Özdamar, 2013).

3.4.1.3. Doğrulatoryı Faktör Analizi (DFA)

Algı, tutum ve inanç gibi doğrudan gözlenemeyen gizil değişkenler sosyal bilimlerde birçok çalışmada yer almaktadır ve araştırmacılar bir takım analiz yöntemi kullanarak gözlenebilen değişkenleri inceleyerek gözlenemeyen gizil değişkenler ya da faktörler hakkında bilgi sahibi olabilmektedirler (Gündüz ve Akarçay, 2018). Bu bağlamda gizli değişken ya da faktörleri önceden oluşturulan bir modelleri inceleyen bir yöntem olan Doğrulatoryı Faktör Analizi (DFA), ölçme modellerinin geliştirilmesinde sık kullanılan ve önemli kolaylıklar sağlayan bir analiz yöntemidir (Schumacher ve Lomax, 2004). Bir araştırma yöntemi olan DFA yapısal eşitlik modellemesinin (YEM) bir türüdür (Şimşek 2007). Doğrulatoryı faktör analizi Karl Joreskog tarafından geliştirilmiştir ve 1969'da ilk makalesi yazılmıştır (Schumacker ve Lomax, 2004). DFA ile değişkenler arasındaki ilişki ile ilgili önceden kurgulanmış ya da belirlenmiş bir yapının ya da hipotezin test edilmesi istenmektedir (Tabachnick ve Fidell, 2007; Bryne, 2016). Myers (2000)'e göre DFA'yı oluşturan adımlar şunlardır:

- Yapının belirlenmesi,
- Yapının tanımlanması,
- Yapının tahmini,
- Yapının değerlendirilmesi,
- Yapının yeniden tanımlanmasıdır.

Ayrıca DFA modelden daha çok teori test eden yapıdır (Stevens, 2002). DFA için çalışmanın bir teorik temelini olması gerekmektedir (Brown, 2006). Regresyon analizi, PATH analizi, DFA ve YEM sırasına göre gelişim gösteren DFA'nın mantığı YEM'in yarısı niteliğindedir ve YEM kullanılırken DFA bir zorunluluktur (Schumacker and Lomax 2004; Byrne, 2016). Brown, 2006'ya göre DFA'nın temel amaçları şunlardır;

- Ölçüm araçlarının psikometrik olarak değerlendirilmesi,
- Yapı geçerliliği,
- Yöntem etkisi,
- Ölçme değişmezliğinin değerlendirilmesidir.

DFA analizden öncesinde kurulan hipoteze ya da modelin değişkenlerinin, boyutlarının hangileriyle ilişkili olduğu belirlenir ve bu sayede model kuramsal ya da deneysel bir temele dayandırılır (Stevens, 2002). YEM araştırmalarında ölçüm

modelinin doğruluğunun test edilmesi için DFA, yapısal modelin doğruluğunun test edilmesi için de yapısal modellerden yararlanılır (Çokluk vd., 2010). DFA, gizli değişkenler ile ilgili olan teorileri test etmek ve ileri seviye araştırmalar için tercih edilen oldukça yaygın bir tekniktir (Tabachnick ve Fidell, 2007). DFA gizli değişkenlerle ya da faktörlerle belirlenen değişkenler arasında uyumluluğa bakar (Özdamar, 2010). Bu bakımdan DFA, araştırmacı kişilerin önyargılı teorilerini kabul etmesini ya da reddetmesini sağlamaktadır (Hair vd., 2010). DFA, özellikle ölçüm modelleri, yani gözlemlenen değişkenler ya da göstergeler ile gizli değişkenler ya da faktörler arasındaki ilişkiler ile ilgilenen YEM'in bir türüdür ve DFA'nın amacı, bir dizi göstergenin varyans ve kovaryansını hesaba katan gizli değişkenlerin sayısını ve doğasını belirlemektir (Kline, 2005; Hoyle, 2012).

DFA'da belirlenen yapının doğrulayıcı tekniklerle teyit edilmesi ya da reddedilmesi gerekmektedir (Jöreskog ve Sörbom, 1993). DFA, ölçme aracının temelinde yer alan boyutların sayısını veya faktörlerini ve madde-faktör ilişkilerinin modelini veya faktör yüklemelerini doğrulamak için kullanılır (Hoyle, 2012). Ayrıca sosyal bilimlerde yapı ölçümlerin geliştirilmesi için ve teori testleri için vazgeçilmez şart yapı geçerliliğidir (Brown, 2014). DFA ile araştırmacı önemli bir özelliği iddia eden yapıları tanımlayabilir, gizli değişkenleri düzenleyebilir ve böylece yapılar için verilerin uygunluk yeteneğini test edebilir (Hoyle, 2012). Test edebilmek için bir matris oluşturulur. Oluşturulmuş bir matris, bir kestirim ya da tahmin yöntemi seçilerek inceleme sağlanır ve DFA esnasında bir sonraki aşamayı kestirim yönteminin seçilmesi oluşturur. Jöreskog ve Sörbom (1993)'e göre en yaygın kestirim yöntemleri şunlardır:

- Maximum Likelihood (ML),
- Generalized Least Squares (GLS),
- Weighted Least Squares (WLS) ,
- Two-Stage Least Squares (TSLS),
- Instrumental Variables (IV),
- Diagonally Weighted Least Squares (DWLS),
- Unweighted Least Squares (ULS)'dir.

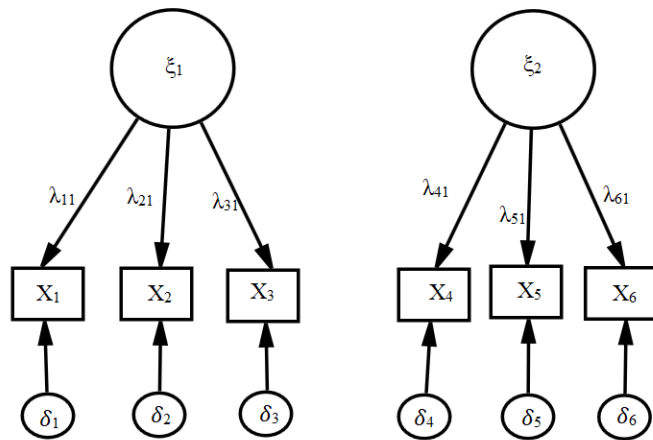
DFA'da uygun kestirim yöntemi belirlendikten sonraki aşama modele ait olan sonuçların uyum indeksleri vasıtasıyla uygunluğunun değerlendirilmesi gerekir (Hair vd., 2010). Uyum indeksleri, belirli bir modelin gösterge terimleri arasında

gözlemlenen kovaryans matrisini ne derece iyi ürettiğini göstermektedir (Hair vd., 2010). Uyum indekleri, bu indekslerce oluşturulan modelin gerçek ile ne kadar uyduğunu test etmektedirler (Bagozzi vd., 1991; Portella, 2012). Zorlu (2019)'a göre DFA'da uyum indeksinin sonuçlarına bağlı olarak modelin teori ile uyumluluğuna kararı verilir. Bu modelde maddelerin faktör yükleri çok iyi sonuç verse dahi uyum indeksleri normal değerlerde çıkmayabilir (Zorlu, 2019). Bu bağlamda model uyumu için birçok değer vardır ancak araştırmaların çoğunda genellikle dikkate alınan değerler χ^2/df , RMR, GFI, NFI, CFI, RFI, TLI, PCFI, PGFI, PNFI ve RMSEA'dır (Tablo 3.9.), (Portella, 2012).

Tablo 3.9. DFA için uyum endeksleri (Portella, 2012: 28)

Değerler	Çok İyi	İyi	Kabul Edilebilir	Kabul Edilemez
χ^2 / df	≤ 1	1-2 arası	2-5 arası	> 5
RMR		0'a ne kadar yakınsa o kadar iyidir		
GFI	$\geq 0,95$	0,9-0,95 arası	0,8-0,9 arası	$< 0,8$
NFI	$\geq 0,95$	0,9-0,95 arası	0,8-0,9 arası	$< 0,8$
CFI	$\geq 0,95$	0,9-0,95 arası	0,8-0,9 arası	$< 0,8$
RFI		1'e ne kadar yakınsa o kadar iyidir		
TLI	$\geq 0,95$	0,9-0,95 arası	0,8-0,9 arası	$< 0,8$
PCFI	$\geq 0,8$	0,8-0,6 arası		$< 0,6$
PGFI	$\geq 0,8$	0,8-0,6 arası		$< 0,6$
PNFI	$\geq 0,8$	0,8-0,6 arası		$< 0,6$
RMSEA (p-value ≥ 0.05)	$\leq 0,05$	0,05-0,08 arası	0,08-0,10 arası	$> 0,10$

DFA, özellikle ölçüm modelinin genel geçerliliğini ölçüm modelinin uygunluğu ile yapı geçerliliği kriterlerine göre test eder. Şekil 3.3. ve Tablo 3.10. örnek bir DFA modeli ve açıklamaları bulunmaktadır.

Şekil 3.3. Doğrulayıcı faktör analizi yol diyagramı ve örnek ölçüm modeli

Tablo 3.10. Doğrulayıcı faktör ölçme modelinde kullanılan semboller

Semboller	Anlamları
δ (Delta)	Gözlenen dışsal değişkendeki ölçme hatası
ξ (Ksi)	Gizil değişken
λ (Lambda)	Örtük değişkeni gözlenen değişkene bağlayan yol katsayısı
X	Gözlenen dışsal değişken

Araştırmada yapısal modeli test etmeden önce, ölçüm modelinin uygunluğunu tahmin etmek için DFA kullanılmıştır. DFA, yapılar ve model için güvenilirliği oluşturmak, yakınsak ve ıraksak geçerliliği kontrol etmek ve modelin ön aşamadaki genel uyumunu değerlendirmek için kullanılmıştır ve son aşamada, tam yapısal modeli için YEM kullanarak test edilmiştir (Hair vd., 2010; Zorlu, 2019).

3.4.1.4. Yapısal Eşitlik Modeli (YEM)

YEM’de gözlenen ve gizil değişken olmak üzere iki değişken vardır (Schumacker ve Lomax, 2010). Gizli (gizil, gözlenemeyen ve ölçülemeyen) ve gözlenen (açık ve ölçülen) değişkenler arasındaki korelasyonel ilişkilerin (çift yönlü okla gösterilir); nedensel ilişki (tek yönlü okla gösterilir) (Schumacker ve Lomax, 2010). Bu bağlamda YEM bir arada yer alan modellerin test edilmesi için kullanılan kapsamlı bir istatistiksel yaklaşımdır (Schumacker ve Lomax, 2010; Hoyle, 2012; Gündüz ve Akarçay, 2018). YEM veri analiz ve hipotez testinde değerlidir ve çoğu durumda değişkenler arasında nedensel ilişkileri test etmek için kullanılır (Hoe, 2008; Gündüz ve Akarçay, 2018). YEM, birden çok regresyon analizini birlikte yapan, gizil ve gözlenen değişkenler arasındaki ilişkileri tanımlamayı sağlayan, hipotezlerin test eden çoklu regresyon modelinin geliştirilmiş şekli niteliğindedir (Hoyle, 2012). Raykov ve Marcoulides (2012) YEM’le ilgili şu özelliklerden bahsetmiştir:

- Modeller çoğunlukla doğrudan ölçülemediği ya da çok iyi tanımlanmadığı için kuramsal (varsayımsal) yapılarla tasarlanır,
- Modeller çoğunlukla gözlemlenen değişkenlerin tüm çiftleri arasındaki kovaryans ya da korelasyon matrislerini dikkate alır,
- Modeller çoğunlukla gözlemlenen değişkenlerde, özellikle bağımsız değişkenlerde olası ölçüm hataları dikkate alınır.

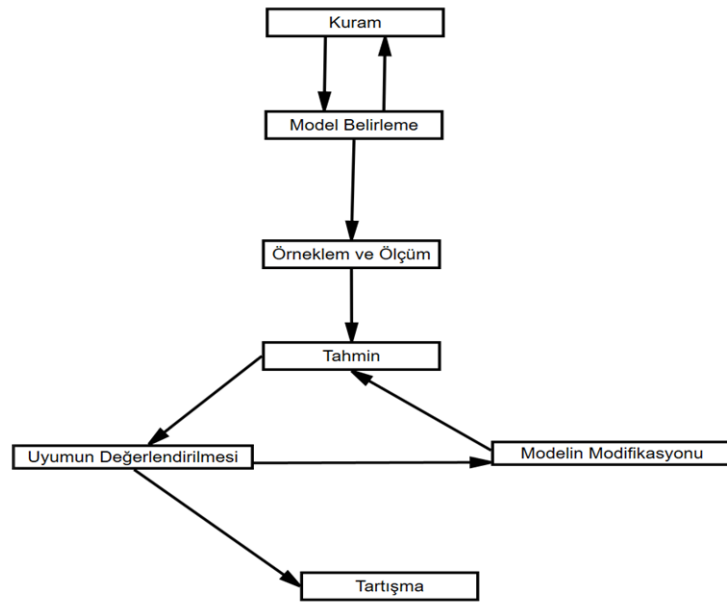
YEM, regresyon gibi birinci nesil istatistiksel tekniklere göre ikinci nesil bir veri analiz tekniğidir (Zorlu, 2019). Ayrıca YEM regresyona göre, birçok bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkilerin modellenmesi ile karmaşık bir araştırma problemini tek bir süreçte, kapsamlı ve sistematik olarak ele almaya olanak sağlamaktadır (Anderson ve Gerbing, 1988). YEM, eğitim bilimleri, pazarlama,

ekonomi, davranış bilimleri, sağlık ve turizm bilimleri gibi birçok sosyal bilim alanında tercih edilmekte ve kullanılmaktadır (Raykov ve Marcoulides, 2012; Gündüz ve Akarçay, 2018).

- AMOS,
- Stata,
- EQS,
- Mplus,
- AMOS,
- SAS
- LISREL

İstatistiki paket programlarında modellerin çözümlenmesi yapılabilmektedir (Gündüz ve Akarçay, 2018).

YEM regresyon, faktör analizi ve varyans veya kovaryans analizi gibi çok değişkenli analiz yöntemlerini etkin olarak içerisinde barındıran bir modelleme zinciridir ve çoklu regresyon denklemlerini aynı anda yerine getirerek birden fazla bağımlılık ilişkisini inceleme becerisi sağladığı avantajlardandır (Hair vd., 2010; Çokluk vd., 2010). YEM analizlerinde nedensel ilişkiler gösterilir fakat YEM genel doğrusal modeldir ve korelasyonel bir yöntemdir (Buhi vd., 2007). YEM analizlerin başarılı olabilmesi için; uygulamada metodolojik planlama yapılmasına ve nedenselliğe dikkat edilmesi gerekmektedir (Şekil 3.4.), (Çokluk vd., 2010).

Şekil 3.4. Yem için akış şeması ve geleneksel yaklaşım (Çokluk vd., 2010: 256)

DAF ve YEM tekniklerinde, kuramlarla birlikte analiz sonuçlarının gösterilmesi için yol (path) diyagramları kullanılmaktadır. YEM, elips ya da daire, dikdörtgen ya da kare, çift yönlü ok, tek yönlü ok, daireye gelen ok ve kareye gelen ok olmak üzere farklı geometrik semboller kullanılarak şematik olarak gösterilmektedir ve Tablo 3.11.'de YEM'de yaygın olarak kullanılan şekil ile açıklamalar verilmiştir. Elipsler ya da daireler gizil (gözlemlenmemiş) faktörleri; kareler ya da dikdörtgenler gözlenen değişkenleri, tek yönlü oklar, bir değişkenin başka bir değişkene etkisini; çift yönlü oklar ise kovaryantları ya da değişkenler arasındaki korelasyonları temsil etmektedirler. Daireye gelen ok gizil değişkendeki hatayı, kareye gelen ok gözlenen değişkendeki ölçme hatasını; temsil etmektedir (Byrne, 2016).

Tablo 3.11. YEM'de kullanılan sembol ve şekiller (Schumacker ve Lomax, 2010)

Semboller	Anlamları
	Gözlenen değişken
	Gizli değişken
	Tek yönlü ilişki
	Karşılıklı ilişki
	Kovaryans
	Gözlenen değişkendeki ölçme hatası
	Gizli değişkendeki hata

Yol analiz modelleri yalnızca gözlemlenen değişkenlerin kullanıldığı model türüdür ve DFA modeli, yapılar arasındaki ilişkilerin karşılıklı olarak durumunu incelemek için genellikle kullanılan bir modeldir. Modele dahil olan her yapı genellikle gözlemlenen kendi göstergeler seti ile ölçülmektedir. DFA modelinde yapılar sadece birbirleriyle ilişkilendirilir ve yapıların arasındaki belirli bir yönlü ilişkiler varsayılmamaktadır (Zorlu, 2019). Yapısal regresyon modellerindeyse DFA modellerine benzese de temel farkı gizli değişkenlerin kendi aralarındaki çift yönlü ilişkilerin yerine, yol (path) analizi ve gizli (gizil) regresyon etkilerine sahip olmalarıdır (Raykov ve Marcoulides, 2012).

Jöreskog ve Sörbom (1993)'e göre YEM modelleme açısından üç temel strateji üzerindedir. Çok net bir şekilde belirlenmiş bir modelin veri tarafından doğruluğunun test edilmesi, doğrulayıcı modelleme stratejisi (Büyüköztürk, 2004); bir dizi değişken arasındaki ilişkileri açıklamada alternatif modeller modelleme stratejisi (Akkuzu, 2011); bir dizi değişken arasındaki ilişkileri en iyi açıkladığı varsayılan bir modelin test edilmesi ve analiz sonuçlarına göre modelin geliştirilmesi yönünde

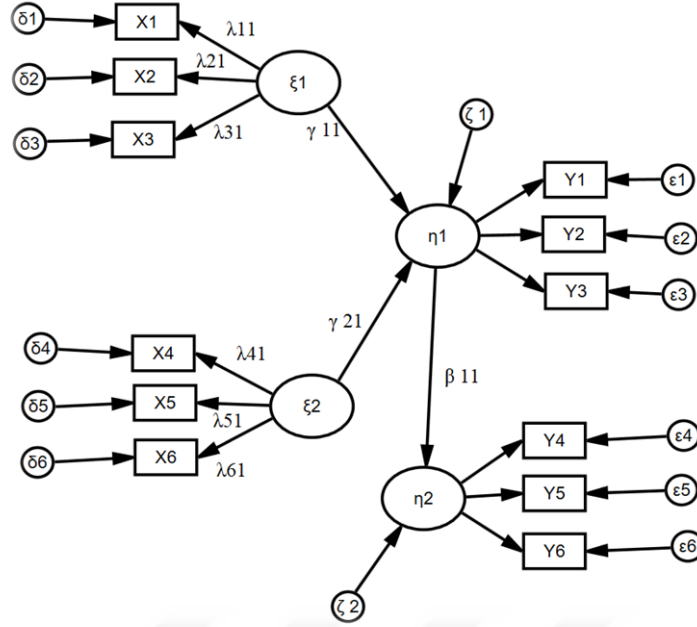
iyileştirilmeler yapılmasına da model geliştirme stratejisi denmektedir (Şimşek, 2007).

YEM’de modelin oluşturulması için gereken en zor ve en önemli evrelerden birisi de tahmin sürecidir. Modelden elde edilecek olan verim ile güvenilirlik tamamen bu evreye bağlıdır. YEM’de birçok tahmin yöntemi kullanılmaktadır. Bollen (1989)’e göre en çok kullanılan yöntemlerden şu şekildedir:

- En Küçük Kareler Yöntemi – EKK; (Least Square- LS),
- En Çok Olabilirlik Yöntemi – EÇOB; (Maximum Likelihood- ML),
- Ağırlıklandırılmış En Küçük Kareler Yöntemi – AEKK; (Weighted Least Square- WLS),
- Genelleştirilmiş En Küçük Kareler Yöntemi – GEKK; (Generalized Least Square- GLS),
- Diğer Tahmin Yöntemleri.

YEM, ölçüm modeli ve yapısal model olmak üzere iki ana bileşenden meydana gelmektedir. YEM’de faktör sayısını, birtakım göstergelerin faktörlerle nasıl bağlantılı olduğunu ve gösterge hataları arasındaki bağlantıları belirten modele ölçüm modeli; birtakım faktörlerin birbirleriyle nasıl bağlantılı olduğunu belirten modele ise yapısal model denilmektedir (Hoyle, 2012).

Yol (path) analizi ise neden–sonuç ilişkilerinin test edildiği modellerdir. Model çoklu regresyon kullanarak iki veya daha fazla değişken arasındaki korelasyon matrisinin uygunluğunu test etmek için kullanılır (Maruyama, 1997; Çokluk vd., 2010). Yol analizi, yalnızca nedensellikleri ortaya çıkaran bir yöntem değildir. Nedensellik modelleme olarak adlandırılan değişkenler arası kuramsal ilişkileri ortaya çıkarma aracı olarak da adlandırılmaktadır (Schumacker ve Lomax, 2010). Yapısal model gizil değişkenlerle ilişkileri ve gizil değişkenlerin gözlemlenen değişkenlerdeki regresyonlarını belirtmektedir ve Şekil 3.5. ve Tablo 3.12.’de örnek bir YEM ilgili açıklamalar yer almaktadır.

Şekil 3.5. Yapısal modelde kullanılan semboller

Tablo 3.12. Yapısal modelde kullanılan sembollerin anlamları (Zorlu, 2019: 67)

Semboller	Anlamları
X	Gözlenen dışsal değişken
Y	Gözlenen içsel değişken
η (Eta)	Gizil içsel değişken
λ (Lambda)	Gizil değişkeni gözlenen değişkene bağlayan yol katsayısı
γ (Gamma)	Dışsal bir değişkenden, içsel bir değişkene olan yapısal etki
ε (Epsilon)	Gözlenen içsel değişkendeki ölçme hatası
ζ (Zeta)	Gizil içsel değişkenle ilgili hata terimi
β (Beta)	İçsel bir değişkenden diğer bir içsel değişkene olan yapısal etki

3.4.2. Nitel Verilerin Analizi

Nitel araştırma insanların ve insan topluluklarının yaşam tarzlarını, hikayelerini, davranışlarını, örgütsel yapılarını ve toplumsal değişimi anlamaya yönelik bilgi üretme süreçlerindendir (Strauss ve Corbin, 1990). Nitel veri analizi Miles ve Huberman (2016)'a göre üç adımda gerçekleştirilmektedir:

- Veri azaltımı,
- Veri gösterimi,
- Sonuç çıkarma.

Araştırmanın sonunda verilerin seçilmesi, seçilen verilerin incelenmesi, basite indirgenmesi ve özetlenip dönüştürülmesi sürecine veri azaltımı; sonuçların ortaya

konması için toplanan verilerin düzenlenmiş halini oluşturmaya veri gösterimi; olay ve nesneler arasındaki nedensel ilişkileri, örüntüleri, olası yapıları ortaya çıkarmaya ve sonuçları geçerlik bakımından test etmeye ise sonuç çıkarma denilmektedir (Miles ve Huberman, 2016; Çelik, Baykal ve Kılıç Memur, 2020). Nitel araştırmadaki en önemli adım veri analizidir ve analiz esnasında olguları tanımlama, sınıflandırma ve kavramların birbirleriyle olan ilişkilerini betimleme süreçlerini kapsamaktadır (Dey, 1993; Flick, 2013; Maxwell, 2013). Ayrıca nitel araştırma, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi veri toplama yöntemlerini kullanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2005).

Sosyal bilimlerde en yaygın kullanılan nitel veri toplama yöntemlerinden birisi de görüşme yöntemidir (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Görüşme sürecinde araştırma yapılan alana yönelik sorulara odaklanarak görüşmeci ve katılımcının birlikte yer aldığı konuşma sürecidir (DeMarrais, 2004). Çalışmanın nitel kısmında veri toplamak için görüşme yöntemi kullanılmıştır ve görüşme yöntemi yarı yapılandırılmış açık uçlu soru formlarıyla gerçekleştirilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşmeler önceden belirlenmiş bir takım soruların ve özel konuların uygulanmasını içerir (Berg ve Lune, 2019). Ayrıca yapısı gereği yapılandırılmış görüşmeler kadar katı değildir, yapılandırılmamış görüşmeler kadar da esnek değildir ve bu iki görüşmenin arasındadır (Altunay vd., 2014; Berg ve Lune, 2019). Bu araştırmada yer alan nitel verilerin analizleri için kullanılan analiz yöntemleri detaylı olarak açıklanmıştır. Çalışmanın nitel analizleri için öncelikle veriler toplanmıştır. Veri toplanması sürecinden sonra ise veri setinin oluşturulmuştur. Bu bağlamda veri kontrolü-veri yönetimi gerçekleştirilmiştir. Sonraki aşamada yapılan veri analizinin geçerliği ve güvenilirliği sağlanmıştır. Son aşamada ise, geçerliği ve güvenilirliği sağlanan veriler kodlanmıştır. Bu bağlamda içerik analizi, betimsel analiz -bu analizde katılımcılardan alıntılar dahil edilmiştir- ve frekans analizi -kodların tema sayıları içi- gerçekleştirilmiştir.

3.4.2.1. Geçerlik ve Güvenirlik

Bir nitel çalışma tasarlanırken, sonuçları analiz edilirken ve çalışma değerlendirilirken, araştırmacının geçerliği ve güvenilirliğini arka plana atmamak gerekmektedir (Patton, 2002). Ayrıca Maxwell (2005) geçerliğin bir üründen çok amaç olduğundan ve geçerliğin göreceli olduğundan söz etmiştir. Geçerliğin yöntem ve sonuçların, durum ile şartlardan bağımsız olarak değilde bağlantılı olarak

değerlendirilmelidir. Güvenirlik ise yapılan araştırma elde edilen bulguların yeniden üretilip üretilmemesiyle ilgilidir (Merriam, 2018). Bir başka geçerlik ise araştırma sonuçlarının ne derece uygulanabilirliği ile ilgilidir ve bunada dış geçerlik denilmektedir (Merriam, 2018). Nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenirliliğin sağlanması için iç geçerlilik veya inanırılık, güvenirlilik veya tutarlılık ile dış geçerlik veya nakledilebilirlik adımları takip edilmelidir (Merriam, 2018). Bu kavramlar nicel araştırmada yer alan iç geçerlik, dış geçerlik, güvenirlilik ve nesnellik kavramlarına karşılık gelmektedir (Lincoln ve Guba, 1985; Merriam, 2018).

İç geçerlik, araştırma bulgularının dış dünyadaki gerçekliğe uyup uymadığı sorunsalı ile ilgilidir (Merriam, 2018). İç geçerlik şu sorulara yanıt vermelidir (Merriam, 2018: 203):

- Bulgular mevcut gerçeklikle uyumlu mudur?
- Bulgular orada olanı gösteriyor mu veya ifade ediyor mu?
- Araştırmacı gerçekte ölçmeyi düşündüğü kişi, nesne ya da durumu mu gözleyor ya da ölçüyor?

İç geçerliliğin sağlanmasında araştırma ile gerçek dünya arasındaki haberleşmeyi sağlamada bir grup stratejiden yararlanılır (Walcott, 2005; Merriam, 2018). Bu stratejilerden ilki mülakatlarda katılımcıların söyledikleri, araştırma sahasında yapılan gözlemler ve araştırma konusu ile ilgili dökümanların analiz edilmesiyle yapılan üçgenleme stratejisidir (Guba ve Lincoln, 1985; Merriam, 2018). İç geçerliliği ya da inandırıcılığı arttırmak için bir diğer strateji ise katılımcı doğrulaması (üye kontrolü ya da üye sorgulaması) olarak adlandırılan ve katılımcılardan süreç ilerlerken bulgularla ilgili geri bildirim almaktır (Merriam, 2018). Bir diğer strateji ise veri toplama süreçlerine uygun ve yeterli oranda katılımdır. Yapılan her araştırma kendi içerisinde bir gözlem zamanına ve katılımcı sayısına sahiptir. Bu bağlamda araştırmacının bu hususda dikkat edeceği en önemli kriter doyum noktasına geldiğini hissetmesidir (Patton, 2002; Merriam, 2018). Bir başka stratejisi ise negatif durumdur araştırmacı burada bulguları çürütecek ya da zorlayacak verileri aramalıdır (Patton, 2002). Ve iç geçerliği sağlamak için en son yapılacak stratejisi ise uzman incelemesidir (Merriam, 2018).

Güvenirlilik, elde edilen bulguların tekrardan elde edilip edilemeyeceği ile ilgilidir. Güvenirlilik veya tutarlılık insan davranışlarının durağan olmamasından dolayı sosyal bilimlerde sorunlu bir alandır (Merriam, 2018). Merriam (2018: 2011)'e göre güvenirlilik şu soruya yanıt vermelidir:

- Eğer çalışma yeniden yapılırsa aynı sonuçlar ortaya çıkabilir mi?

Yine Merriam (2018: 212) nitel araştırmalarda güvenilirlik için esas yanıt aranması gereken sorunun “ulaşılacak sonuçların toplanan verilerle ne kadar tutarlı olduğu” sorusudur ve nitel araştırmalarda bulguların tekrarlanması ya da tekrarlanmaması değil de sonuçların toplanan verilerle tutarlılığı esas sorundur (Lincoln ve Guba, 1985; Merriam, 2018). Güvenirliğin sağlanması için üçgenleme, uzman incelemesi, araştırmacının konumu ve denetleme tekniği stratejileri kullanarak sağlanabilir (Merriam, 2018). Bağımsız bir araştırmacının esas araştırmacının uyguladığı yol ve yöntemi takip ederek çalışmanın bulgularını doğrulamasıdır (Lincoln ve Guba, 1985). Ve iyi bir nitel araştırmada güvenilirlik için araştırmacının bulgu ve sonuçların ulaşılacak sonuçlar arasında en iyisi olduğu hakkında okuyucuya güven vermesine bağlıdır (Richards, 2005; Merriam, 2018).

Dış geçerlik, bir çalışmanın sonuçlarının ne kadar genellenebilir olduğu ile ilgilidir (Merriam, 2018). İç geçerlik olmadan dış geçerliğin olması mümkün değildir. Bu durumla ilgili olarak Guba ve Lincoln (1985: 115) şu soruyu sormaktadır:

- Anlamsız bilgilerin genel uygulanabilirliği mümkün müdür?

Ayrıca araştırmacı, nitel araştırmalarda genel doğrunun ne olduğunu bulmak yerine, dikkatli ve özenli bir biçimde belirli veya özgün olanı derinliğine anlamak ister. Bu durumun sağlanması içinde küçük bir durum ve tesadüfi olmayan amaçlı bir örneklem seçilmelidir (Merriam, 2018). Bir başka hususta genelleme yerine değer biçme kavramının kullanılmasıdır çünkü değer biçmeler istatistiksel değildir, problem tabanlıdır (Patton, 2002). Aynı zamanda genelleme somut evrensellik içermelidir yani en ince ayrıntılarına kadar ulaşılan veriler ve bulgular benzer çalışmalarla karşılaştırılabilirler (Merriam, 2018).

Merriam (2018: 221) güvenilirliğin ve geçerliğin geliştirilmesi için bazı stratejilerden bahsetmiştir. Bu stratejiler:

- Üçgenleme, birden fazla araştırmacı, çoklu veri kaynağı ve çoklu veri kullanılmasıdır.
- Katılımcı doğrulaması, bazı katılımcılardan araştırma konusu ile ilgili geri bildirim alınması
- Yeterli katılım, araştırmanın zaman ve katılımcı sayısı olarak yeterli doygunluğu ulaşmasıdır.
- Uzman değerlendirmesi, bulgular, veriler ve sonuçlarla ilgili olarak uzmanlarla tartışmaların yapılmasıdır.
- Denetleme, araştırma süreci ile ilgili olarak kayıtların tutulmasıdır.

- Zengin ve yoğun tanımlama, araştırmanın bir bağlama oturtulması ve detaylı tanımlamaların yapılmasıdır.
- Azami çeşitlilik, araştırmanın başka yerlerde de kullanılabilmesi için örneklem seçiminde çeşitlilik ve farkındalık aranmasıdır.

Ayrıca nitel araştırma yöntemlerinde iç güvenirliği sağlamak için Miles ve Huberman (1994) sıklıkla tercih edilen bir formül geliştirmişlerdir. Çalışmada veri kaynağını oluşturan katılımcıların araştırma sorularına verdikleri cevaplar, araştırmayı gerçekleştiren araştırmacıyla araştırma konusunda uzman bir araştırmacı tarafından verilere içerik analizi uygulanır. Her iki araştırmacı da analiz esnasında verilere ayrı ayrı kodlama yaparlar ve her iki analizin sonucu araştırmacılar tarafından karşılaştırılır. Bu karşılaştırmaya bağlı olarak araştırmacılar tarafından elde edilen benzer yönlerle farklı yönler tartışılır. Ayrıca kodlamaların benzer ve farklı yönlerine bağlı olarak güvenirlik hesaplaması da yapılır Miles ve Huberman, 1994). Bu bağlamda Miles ve Huberman (1994) tarafından geliştirilen ve araştırma için uygulanan formül şu şekildedir:

$$\text{“Güvenirlik} = \frac{\text{Görüş Birliği}}{(\text{Görüş Birliği} + \text{Görüş Ayrılığı})} \times 100\text{”}.$$

Bu formüle göre her iki kodlama arasındaki benzerlik (görüş birliği) oranının en az %70 olması gerekmektedir (Miles ve Huberman, 1994).

3.4.2.2. İçerik, Betimsel ve Frekans Analizleri

Veri analizi, tekrar eden tutum ve algılar, evreler, nesneler ya da düşünceler ve fikirler gibi verideki desenleri incelemektir. Desenin tanımlanmasından sonra, sosyal teori veya gerçekleştiği ortam bakımından yorumlanması gerekmektedir (Neuman, 2013: 488). Verilerin analizinde şu yollar izlenmelidir (Bogdan ve Biklen, 2007):

- Çalışma daraltılmalıdır,
- Gerçekleştirmek istenilen çalışma türüyle ilgili karar alınmalıdır,
- Analitik sorular geliştirilmelidir,
- Önceki gözlemlere bağlı olarak veri toplama aşaması planlanmalıdır,
- Süreç ilerledikçe daha fazla notlar alınmalıdır,
- Katılımcılardan temalar ve örüntülerle ilgili olarak fikirler almak,
- Araştırma sahasındayken literatür taramasına başlamak,
- Metaforlar ve görsel yöntemler kullanmaktır.

Ayrıca nitel araştırmalarda veriler, araştırmayı gerçekleştiren araştırmacının gözlemleri, araştırma sahasına ilişkin aldığı notlar gibi verileri de içermelidir. Bu bağlamda Neuman (2013: 488)’e göre veri analizi süreci şunları içermelidir:

- Kodlanmış verileri inceleme,

- Kodlanmış verileri sıralama,
- Kodlanmış verileri sınıflandırma,
- Kodlanmış verileri değerlendirme,
- Kodlanmış verileri karşılaştırma,
- Kodlanmış verileri sentezleme,
- Ham ve kaydedilen verileri gözden geçirmektir.

Bu bağlamda elde edilen orijinal ham verilerin nezdinde verilerden daha objektif sonuçlar elde etmek ve verilerin karmaşıklığını basitleştirmek için ampirik bilgilerin dikkatli ve detaylı bir şekilde incelenmesi nitel veri analizinin amacıdır (Neuman, 2013). Verileri toplama, azaltma, görüntüleme ve verileri doğrulama veya sonuç çıkarma ise nitel araştırma sürecini oluşturmaktadır (Miles ve Huberman, 1994). Veriler hazırlandıktan sonra nitel araştırmada veri analizi gerçekleştirilir ve nitel çalışmalarda yaygın olarak betimsel, frekans ve içerik analiz teknikleri kullanılmaktadır (Zorlu, 2019). Elde edilen verilerin açıklanabileceği kodlara (kavramlara) ulaşılmasına içerik analizi denmektedir (Creswell ve Clark, 2011). Ayrıca Gibson ve Brown (2009: 130)'a göre kodlama, verilerin genel bir özelliğini tanımlama ve gruplar oluşturmak için kullanılan bir yöntemdir. İçerik analizi, benzer verileri belirli kodlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmektedir (Creswell, 2016). Ayrıca Creswell (2016)'a göre içerik analizinin çalışmayı okuyanların anlayabilecekleri şekilde düzenlenerek yorumlanmasıdır (Creswell, 2016). Nitel araştırma teknikleriyle ulaşılan verilerin önceden belirlenmiş temalara bağlı olarak özetlenmesi ve yorumlanmasını kapsayan analiz türüne betimsel analiz denmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Bu bağlamda betimsel analizde katılımcıların görüşleri doğrudan alıntılarla araştırmada yer alır. Sayısal, oransal ve yüzdesel olarak birim ve ögelerin görülme sıklığını ortaya çıkaran analize ise frekans analizi denmektedir (Büyüköztürk, 2004).

Elde edilen nitel verilerin analiz aşaması verilerin hazırlanması, organize edilmesiyle başlar ve bir sonraki aşamada bu veriler, içerik analiziyle kodlanır. Kodların bir araya gelmesiyle temalar oluşturulur ve bu aşamadan sonra, katılımcıların doğrudan görüşlerinin doğrudan aktarıldığı betimsel analizler almaktadır. Son aşamada ise temaların ve kodların frekanslarının gösterildiği tablolar frekans analizi ile oluşturulur ve araştırma yorumlama ve tartışma şeklinde sunulur (Creswell, 2016; Zorlu, 2019).

4. ÇALIŞMA SAHASININ GENEL ÖZELLİKLERİ

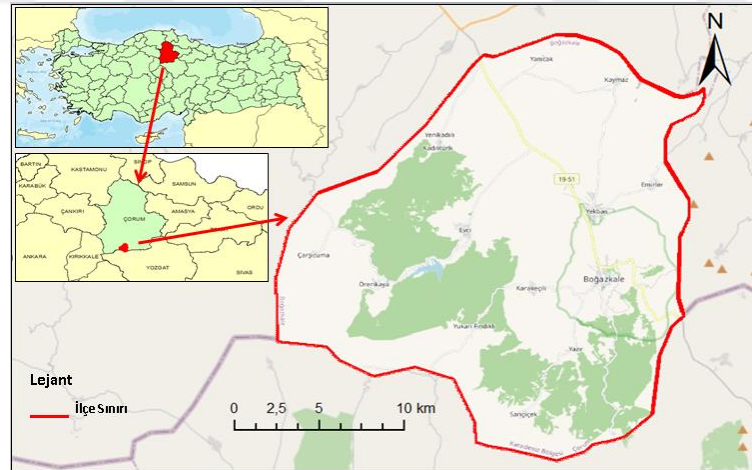
4.1. Giriş

Çalışmanın bu bölümünde Boğazkale ilçesine ait genel özellikler elde edilen çeşitli verilerle birlikte incelenmiştir. Araştırma sahasının tarihi, kültürel ve doğal turistik kaynakları, turizm altyapısı, ulaşım durumu ve turistik talep durumu maddelerinde araştırmaya uygun olarak genel bilgiler yer almaktadır.

4.2. Araştırma Sahasının Yeri ve Genel Coğrafi Özellikleri

4.2.1. Boğazkale'nin Fiziki Coğrafya Özellikleri

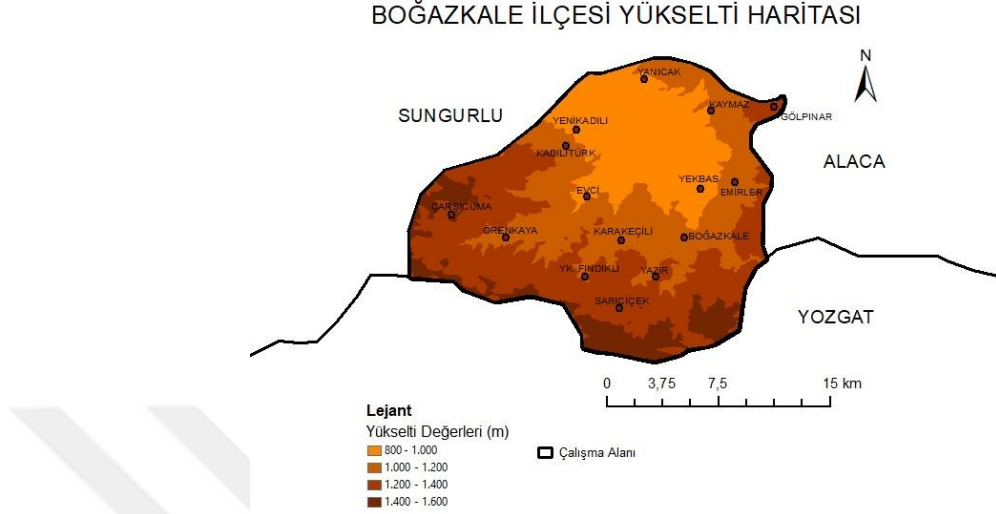
Çalışma sahası Yukarı Kızılırmak ile Orta Karadeniz Bölümü içerisinde yer alan ve yaklaşık olarak 1590 km²'lik yüzölçüme sahip olan Budaközü Çayı Havzası içerisinde yer almaktadır. Kızılırmak Bölümü'nün kuzey kenarında yer alan Boğazkale ilçesi, idari olarak bağlı olduğu Çorum ilinin güneyinde yer almaktadır ve 260 km² yüzölçümüne sahiptir. Boğazkale, Çorum şehrine 82 km, Yozgat il merkezine 40 km, Sungurlu'ya 30 km, Alaca'ya 32 km ve Ankara'ya 208 km uzaklıktadır. İlçenin doğusunda Çorum iline bağlı Alaca ilçesi ve Yozgat ili yer almaktadır, batısında Çorum iline bağlı Sungurlu ilçesi ve Yozgat ili, kuzeyinde Çorum iline bağlı Alaca ve Sungurlu ilçeleri yer almaktadır (Şekil 4.1.).

Şekil 4.1. Araştırma sahasının lokasyon haritası

Çalışma sahasının bulunduğu Budaközü Çayı Havzası ana hatlarıyla bir depresyon tabanıyla çevresindeki dağlardan oluşmaktadır. Güneyi Bozok Platosu içerisinde yer alan Boğazkale Bozok Plato'sunun kuzey ve kuzeybatı kısmında yer alan Budaközü ve Budaközü'nün kolları tarafından yarılarak şekillendirilmiştir (Gümüşçü, 1994; Aylar, 2006). Gümüşçü (1994: 9) yaptığı çalışmaya göre ilçenin yükseltisinin en düşük olduğu yer 850 metre civarındadır ve Sungurlu karayoluna

yakın bir yer olan Hanyeri'ndedir. İlçenin yükseltisi güneyde yer alan Zincirli Dağ doğru artmaktadır ve en yüksek yeri ise 1500 metreden daha yüksek olan Sarıçiçek köyünün güneyinde bir yer alır (Şekil 4.2.).

Şekil 4.2. Boğazkale ilçesi yükselti haritası

Çalışma sahasında Bozok platosunun uzantıları olan ve halk arasında dağ olarak nitelendirilen Aygar Dağı ile Akçadağ platoları Permo-Triyas yaşlı arazilerdir ve sahanın en yaşlı arazileridir. Mesozoikte oluşmuş ofiolitik seriler vardır, Eosen'de volkanik faaliyetler olmuştur ve Jura-Kretase kireçtaşları ile Eosen-Neojen yaşlı andezitler bulunmaktadır. Sahada Alt-Orta Miyosen yaşlı, yükselti seviyesi 1200-1450 metreleri bulan nispeten büyük bir aşınım yüzeyi vardır ve Budaközü Çayı, Gökyokuş Dere ve Evcı Deresi gibi akarsular tarafından büyük bir kısmı deforme olmuştur (Gümüşçü, 1994; Aylar, 2006).

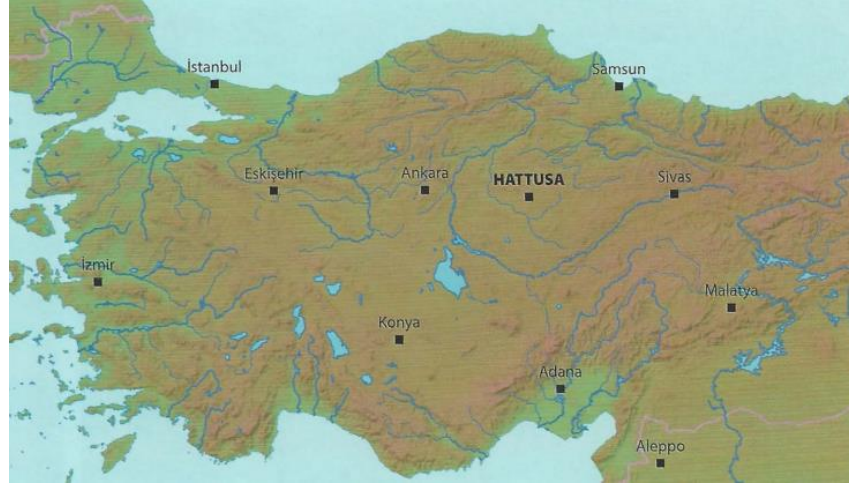
Budaközü Çayı Havzası içerisinde anakayanın farklı özellikler gösterdiği 1250 metreden daha alçak sahalarda oldukça geniş bir yayılım gösteren kahverengi topraklar Boğazkale içinde de oldukça geniş bir yayılım gösterir. Kahverengi topraklar, 11°C civarı yıllık ortalama sıcaklığa ve 500-700 mm arasında yıllık yağış miktarına ihtiyaç duyar. Budaközü Çayı Havzası'nın güneyinde yani Boğazkale'de geniş yayılım gösteren bir diğer toprak ise kahverengi orman topraklarıdır. Araştırma sahasındaki kahverengi orman toprakları genellikle engebeli ve dalgalı topoğrafyalarda yer almaktadır ve anakayası da çoğunlukla, Mesozoik yaşlı ofiolitler, Eosen ve Neojen yaşlı andezitik lav-tüf ve aglomeralar ile Jura yaşlı kireçtaşlarıdır. 8-11°C yıllık ortalama sıcaklık ile yıllık 700 mm'nin üzerinde ortalama yağış almaktadır. Budaközü Çayı'nın ve yan kollarının taşkınlar ve birikmeler yaptığı

alanlarda ve birikinti konileri üzerinde çiftçiler yoğun bir şekilde üzerinde tarımsal faaliyette bulundukları alüvyon topraklar yaygın olarak bulunmaktadır. İnce bünyeli ve tabansuyu yüksek alanlarda düşey geçirgenlik azdır. Dağlık alanların eteklerinde ise yamaçlardan yerçekiminin ve yüzeysel akışa geçen suların etkisi sonucunda taşınmış malzemelerin meydana getirdiği kolüvyal topraklar bulunmaktadır. Kolüvyal topraklar diğer topraklara göre nispeten daha az bir yayılım gösterir. Boğazkale’de kahverengi orman toprağının görüldüğü yerlerde bitki örtüsü olarak meşe, çam çeşitleri, çalı ve otlar görülür, kahverengi toprağın yayılım gösterdiği yerlerde otsu step bitkiler, alüvyal sahalarda halofit bitkiler ve kolüvyal topraklarda antropojen step görülür (Aylar, 2007).

Çalışma sahasının iklim özelliklerine bakıldığı zaman Çoban (2010)’un yaptığı çalışma kapsamında Thornthwaite formülüne göre yarı nemli, orta derecede sıcak (mezotermal), su fazlası kış mevsiminde ve orta derecede olan deniz tesirine yakın bir iklim ve Erinç formülüne göre ise; Boğazkale yöresi yarı nemli bir iklime sahiptir. Aralık ayında başlayan çok nemli dönem mart ayına kadar, nemli ve yarı nemli dönem hazirana kadar sürer. Yaz mevsiminde kuzey ve kuzeybatıdan Anadolu’ya sokulan hava kütleleri doğru ilerleme sırasında iç bölgelerde alttan ısınır ve duruma bağlı olarak bağıl nemliliği gittikçe azalır, bağıl nemin azalmasına bağlı olarak iç bölgelerde yaz yağışları olmaz. Temmuz-Ekim ayları arasında bu dönemi yaşayan Boğazkale’de 4-5 aylık bu süreçte tam kurak dönem yaşanır.

4.3. Boğazkale’nin Tarihi ve Yerleşim Özellikleri

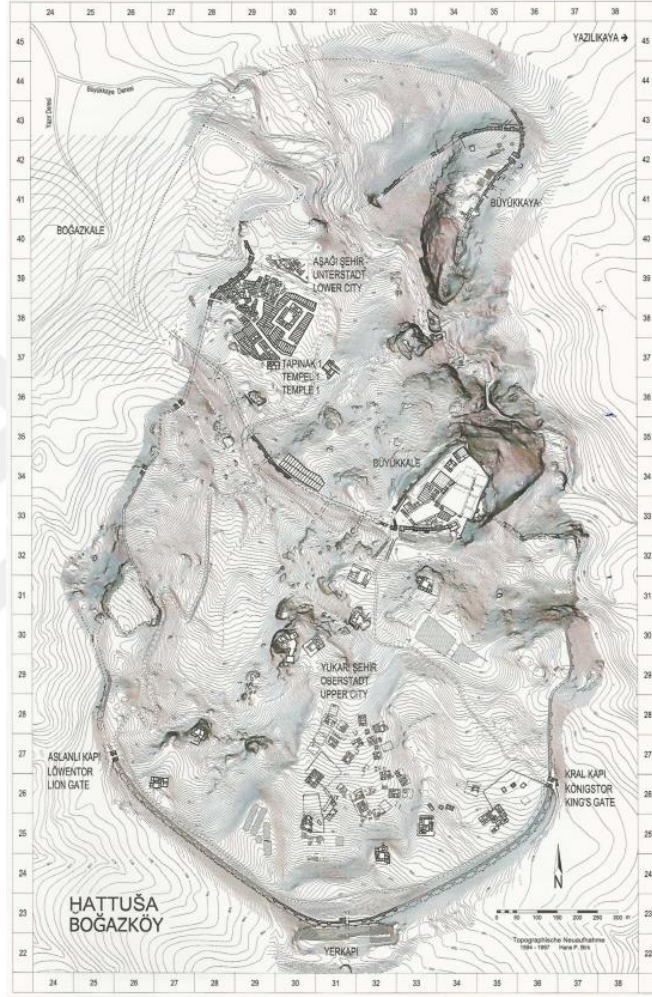
Budaközü Çayı Havzası’nda yer alan Boğazkale/Hattuşa Anadolu’da yerleşme tarihi bakımından oldukça önemli olan Kızılırmak yayında kurulmuştur (Şekil 4.3.). Boğazkale’nin geçmişten günümüze kadar gelen süreçte yerleşim özelliklerine bakıldığı zaman günümüzde ormanlarının çoğunluğu tahrip edilmiştir. Ayrıca Boğazkale’de yapılan araştırmalar sonucunda tarım ve hayvancılığın geçmiş dönemlerde günümüze göre daha iyi olduğu görülmektedir. Ormanlarında sayısız yabani hayvana yaşam olanağı sununan Boğazkale insanların toplayıcılık ve avcılık yaparak göçebe hayat sürdükleri Paleolitik ve Mezolitik dönemle, insanların büyük oranda yerleşik hayata geçip tarım ile hayvancılıkla uğraştığı Neolitik döneme ait bilgiler pek fazla değildir. Neolitik’te Anadolu’da ilk yerleşimler Çumra yakınlarında yer alan Çatalhöyük gibi güneyde kurulmuştur (Gümüüşü, 1994; Seeher, 2006).

Şekil 4.3. Hattuşa antik şehrinin kurulduğu yer (Seeher, 2007: 9)

Boğazkale’de insan yerleşimine ait ilk izler ise Kalkolitik Dönem’de (MÖ VI. bin yıl) görülmektedir. Gayet küçük gruplar dağ yamaçları ile dağ düzlüklerinde dağınık halde olduğu düşünülmektedir. İlk yerleşim ise Hattuşa ören yerinde bulunan Büyükkaya’dır ve buranın en yüksek kısmında bir köy kurulmuştur. Kalkolitik’te bir diğer yerleşme ise Hattuşa’nın iki km kuzeydoğusunda yer alan Yarikkaya’dır ve bu yerleşim yerlerine ait buluntular Boğazköy Müzesi’nde sergilenmektedir. İlk Tunç Dönemi’nde (MÖ III. bin) daha büyük yerleşme kuşakları gelişmiştir ve bu yerleşmeler birbirleriyle sıkı ilişkiler içinde bulunmuşlardır. Bu kuşaklar küçük yerleşmelerden ziyade dini ve siyasi olarak oluşan merkezlerdir. Bu oluşan merkezler daha geniş alanlara hükmetmişlerdir. Boğazkale’ye 25 km uzaklıkta ve Hatti egemenliğinde yer alan Alaca Höyük buna iyi bir örnektir. İlk Tunç Çağın geç döneminde Hattuşa’da buna benzer bir Hatti yerleşmesi ortaya çıkar ve Hattuşa’da sürekli yerleşim başlar. Hattiler Aşağı Şehrin neredeyse tamamında, Büyükkale ve Büyükkaya olarak bilinen bölgelerde yerleşmişlerdir ve buralarda bir kent kurmuşlardır. Bu bağlamda yapılan kazılar sonucunda Büyükkaya, Yarikkaya, Büyükkale ve Çamlıbel Tarlasında ilk insan izlerine rastlanılmıştır. Hattiler kurdukları kente de Hattuş adını vermişlerdir. Bu yerleşim alanı M.Ö 2000-1700 arasında Orta Tunç Çağı’nda önemli bir kent haline gelmiştir. Asurlu tüccarların ticaret kolonisi olan bir Karum burada kurulmuştur. Bu ticaretlerin yapıldığına dair tutulan kil tabletlerde bu yerleşmenin adı Akadça çiviyazısıyla adı Hattuş olarak geçmektedir. Bu dönemde Hatti yerleşmesi Hattuş beylerinin oturduğu düşünülen ve etrafı surlarla çevrilen Büyükkale ile surun aşağı tarafındaki yamaçta, Hititlerin daha sonra Büyük Tapınak yaptıkları alana kadar iniyordu (Şekil 4.4.). Asurlu tüccarların mahallesi olan Karum ise bu yerleşmenin kuzeyinde yer alıyordu (Seeher, 2006;

Seeher, 2007; Atila, 2018). M.Ö. 1700'lü yıllarda ise Kuşar'lı kral Anitta, Hattuş kralını yenerek şehri tahrip eder. Seeher (2006: 172-173) aktardığı bilgiye dayalı olarak Kral Anitta şehri tahrip ettiğinde şunları söylemiştir: “Kenti geceleyin yaptığım bir saldırı ile aldım. Yerine yaban otu ekim. Benden sonra her kim kral olur ve Hattuş'u yeniden iskân ederse, gökyüzünün Fırtına Tanrısı'nın laneti üzerine olsun”.

Şekil 4.4. Hattuşa antik kenti şehir planı (Seeher, 2007: 16)

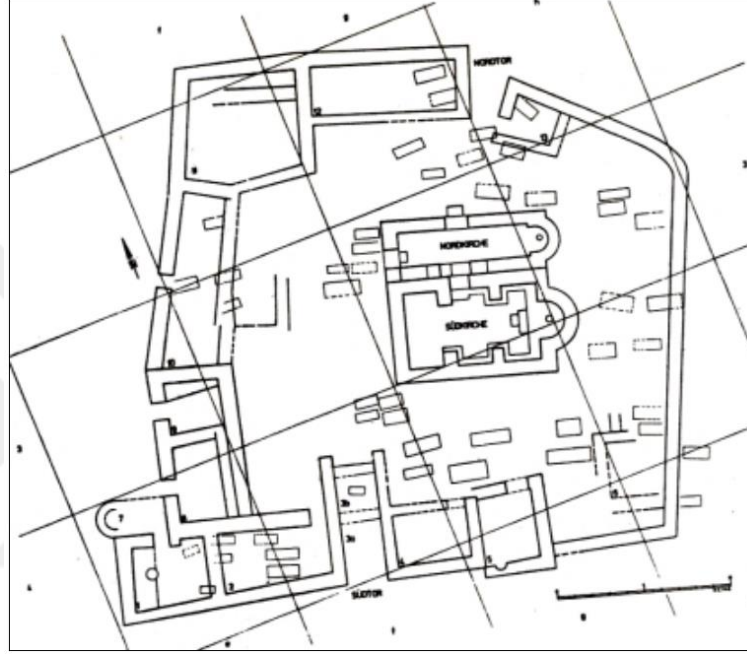
Kesin tarih vermemekle birlikte Anadolu'ya dalga dalga gelen Hititler Hatti şehrine yerleşmeye başlarlar ve M.Ö. 18. yüzyıldan 13. yüzyıla kadar Hattuşa Hitit İmparatorluğu'na kesintisiz başkentliğini yapmıştır (Seeher ve Schachner 2014: 132). Hattilerden şehri alan Hititler, Hattuş şehrine adına Hattuşa adını verirler. Hititler bu ismi değiştirmemiş ve tabletlerde de okunan bilgilere göre sonuna “a” ya da “aş” kelimelerini getirmişlerdir ve şehre Hattuşa ya da Hattuşaş demişlerdir. Bu isimde Hattuş isminden türetmişlerdir. Anitta'nın lanetine rağmen şehre yerleşen ilk Hitit kralı “Hattuşa'lı” anlamına gelen Hattuşili adını almıştır. Ayrıca Hattuşa ismi

Sümerce’de gümüş anlamına gelen KÚ. BABBAR ideogramıyla yazılmaktaydı. Bu durumda gümüş ticaretinin yapıldığı önemli bir merkez olduğu tahmin edilmektedir (Neu, 1974; Seeher, 2002; Atila, 2015; Ateş, 2018). Uzun bir süre Hitit başkenti olan Hattuşa’da M.Ö. 1650/1600-1400/1350 arası Eski Hitit Krallığı dönemi yaşanır. M.Ö. 1400/1350-1180 arası ise Hitit Büyük İmparatorluk dönemi yaşanmıştır ve bu dönemde M.Ö. 1274 yılında Asi ırmağı kıyısında Hitit kralı II. Muvatalli ile Mısır firavunu II. Ramses arasında savaş olur ve kazanan çıkmaz. Bu savaş sonucunda Hititlerin yıkılışına kadar Mısır ile sürecek bir Kadeş Barış Antlaşması imzalanır. Günümüzde, Kadeş Barış Antlaşması’nın Hattuşa’da bulunan nüshası büyütülerek bir kopyası Birleşmiş Milletlerin New York’taki ana binasında sergilenmektedir. Hatti ülkesinin bin tanrısın kenti olan Hattuşa Anadolu ve Kuzey Suriye’de geniş bir alana hükmeden Hitit Devletinin siyasi merkezi olmasının yanı sıra kült merkezi de olmuştur (Seeher, 2006; Seeher, 2007; Atila, 2018).

Yerleşme tarihi binlerce yıl öncesine dayanan Hattuşa/Boğazkale Hattiler ve Hititler zamanının önemli bir yerleşme merkezi haline gelmiştir. Hititler zamanında tüm şehir surlarla kapatılmıştır ve şehir yerleşmesi bu surların içinde olmuştur. Şehir bir dağ kenti olarak nitelendirilmektedir. Doğusu ile batısında derin vadilerle çevrelenen ve bir dağ sırtında kurulan kentin verimli ova yerine dağ sırtı tercih edilmesinin sebebi güvenlik ve su kaynaklarıyla bağlantılı olduğu düşünülmektedir (Seeher, 2006; Seeher, 2007; Atila, 2018).

Hititlerden sonra ise Frigler, Galatlar ve Roma/Bizanslılar yaşamıştır (UNESCO). M.Ö. 1180-334 yılları arası Frig ve Pers dönemlerini kapsamaktadır. Bu döneme Anadolu’da karanlık çağ denmektedir ve bu 300 yıllık dönemde Anadolu’da çok az yerleşme yerleri saptanmıştır. Bunlardan birisi de Hattuşa’nın kuzeydoğusundaki Büyükkaya yerleşmesidir (Şekil 4.4.). Büyükkaya dışında Aşağı Şehir’deki Yamaç Evi’nde, Büyükkale’de ve 7 No’lu Tıpanak’ta bu döneme ait izler bulunur. Orta Demir Çağı’nın (M.Ö. 9. yüzyıl) Büyükkaya’yı tamamen kaplayan bir alanda yerleşim görülür. Orta ve Geç Demir Çağı yerleşmesi Frig olarak adlandırılır. Daha sonra bölge Perslerin eline geçer. MÖ 5. yüzyılda önemini kaybeden yerleşme tamamen terk edilmez (Seeher, 2006). Büyük İskender’in Asya seferine başlamasıyla Anadolu’da Hellenistik dönem başlar. MÖ 3. yüzyılda Avrupa’dan göçen Kelt kökenli Galatlar yerleşirler. Bu dönemde Aşağı şehirde bir köy yerleşmesi kurulmuştur ve Büyükkale üzerine de yeniden bir kale inşa edilmiştir.

M.Ö. 25 yılında bölgeyi Romalılar ele geçirir. Yukarı şehirde 10.-11. yüzyıllara ait Orta Bizans dönemine ait yerleşme izleri bulunur. Hititlerden kalma kale içerisinde yöresel ve küçük bir Bizans yerleşmesine ait kalıntılar mevcuttur. Büyükkale ve Sarıkale'nin doğusunda birbirine bitişik iki kilise, kilisenin güneyinde 500'ü aşkın mezardan oluşan mezarlık alan ve bu alanda yer alan bir şapel bulunmaktadır (Şekil 4.5.). Bulunan sikkelerden bu yapıların erken Bizans dönemine (11. yüzyıla kadar) ait olduğu tahmin edilmektedir (Neve, 1984, 136; Seeher, 2006; Keskin, 2010).

Şekil 4.5. Erken Bizans Dönemi Yapılarını Gösteren Harita (Neve, 1984: 168)

1071 Malazgirt Savaşından sonra ise bölgede Türk egemenliği başlamıştır ve Bizanslılara ait en son buluntularda bu zaman dilimini göstermektedir (Seeher, 2006). Binlerce yıl sonra Türklerin Anadolu'ya gelmesiyle bugünkü Boğazkale yerleşmesi Budaközü ve Gökyokuş akarsularının derin yarmalarla açmış olduğu aşınım yüzeyine, harabelerin kuzey kenarında Hanyeri ile geride kalan yamacın eteğine kurulmuştur. Ayrıca ilçe olmadan önceki ismi olan Boğazköy adı Budaközü akarsuyunun Jura-Kretase yaşlı kalkerlerden oluşan Büyükkaya üzerinde açtığı dar ve derin yarma vadiden gelmektedir. 16. Yüzyılda Dulkadiroğulları'nın Maraş civarındaki etkilerini kırmak için bu beyliğe ait bir grubu Boğazkale'ye sürgün olarak gönderilmiştir. Bu dönemlerde Boğazkale ve çevresine yerleşen Dulkadiroğulları kendi isimleri ile bilinen konaklar yapmışlardır. Yine Osmanlı döneminde yörede Budaközü isminde Budaközü Havzası'nı kapsayan bir kaza oluşturulmuştur ve Boğazkale'de bu yöre içinde yer almıştır. Cumhuriyete kadar bu

şekilde gelen yerleşme daha sonra Sungurlu'nun bir nahiyesi olmuştur. Osmanlı döneminde Hanyeri civardaki küçük yerleşmelerin merkezi olmuştur ve 1907 yılında kazılarında başlamasıyla Boğazkale çevredeki yerleşimlere göre daha çok gelişmiştir (Gümüşçü, 1994; Özlü ve Kaleli, 2019).

Boğazkale'de yer alan Hattuşa antik kentinin bulunması ise 1834 yılında olmuştur. Arkeolog ve mimar olan Fransız Charles Texier'in 1834 yılında Anadolu'da çıktığı keşif gezilerinde, Anadolu'da yaşamış olan medeniyetlerin araştırılması ve keşfedilmesi açısından bir dönüm noktası olmuştur. 1834 yılında çıktığı gezide Texier Galatlar'a ait Tavium kentini bulmayı amaçlamıştır. Bu amaçla Boğazköy'e ulaşan Texier, Hitit başkenti Hattuşa'nın (farkında değildir) kalıntılarını bulmuştur. Texier, Hititlerin başkenti Hattuşa'nın yer aldığı Boğazköy'de bir haftadan biraz daha uzun bir süre kalmıştır. Bu süre içinde harabelerin resimlerini yapıp, planlarını çıkarmıştır. Texier, araştırmaları kapsamında bu antik kentin Tavium değil de İranlı Medler'in Kuzey Kapadokya'da kurmuş olduğu Pteria şehri olduğuna dair çalışması kapsamında fikre ulaşmıştır. 1836 William J. Hamilton, Charles Texier'in yazdıklarının etkisi ile Boğazköy'e gelmiştir ve Boğazköy'de kaldığı süre içerisinde antik kentin planlarını çizmiştir. 1858 yılına gelindiğinde Boğazköy'e Andreas David Mortmann ve Heinrich Barth gelmiştir ve onlarda antik kentin Pteria olduğunu iddia ederler. Boğazköy'e 1861 ve 1864 yıllarında pek çok gezgin ve araştırmacılar gelirler ve onlarda şehrin Pteria olduğu sonucuna ulaşırlar. Epigraf Alfred von Domszewski ve Bergama hafiri Carl Human 1882 yılında antik kente gelirler ve kent kalıntılarını inceleyerek burasının Pteria kenti olduğunu belirtirler. 19. yüzyılın sonlarına kadar Boğazköy'de gerçekleştirilen araştırmalarda bir sonuç elde edilememiştir. 1884 yılında, Boğazköy'ün 20 km güneyindeki Büyük Nefesköy civarında eski Tavium kentinin olduğunun tespit edilmiştir (Seeher, 2006; Ateş, 2018).

Boğazkale'de 1893-1894 yıllarında Ernest Chantre tarafından ilk sistemli kazılar başlatılmıştır. Kazılar sonucunda Boğazköy'deki Yazılıkaya, Büyükkale ve Büyük Tapınak'ta çok miktarda buluntular çıkarılmıştır (Seeher, 2006; Ateş, 2018). “İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde çalışan çivi yazısı uzmanı Jean Vincent Scheil bu çivi yazılı tabletleri incelemiş bunların Hititçe olabileceğini öne süren ilk araştırmacı olmuştur” (Ateş, 2018: 144). Chantre'den sonra Osman Hamdi Bey'in kazı yapma önerisinde bulunmuştur. Bu öneri sonucunda İstanbul Arkeoloji Müzesi

uzmanlarından Theodor Makridi Bey ile birlikte bu antik kentte gerçekleştirilen keşif gezisinin ardından 1906 yılında Alman Şark Cemiyeti'nin destekleriyle ilk geniş kapsamlı kazılar Theodor Makridi Bey ve Dr. Hugo Winckler tarafından gerçekleştirilmiştir. 1906'dan 1912'ye kadar devam eden kazılarda ve çok sayıda kentte arkeolojik kalıntılarla birlikte çok sayıda çivi yazılı tabletlere ulaşılmıştır. Kazılar sonucu ele geçirilen tabletlerde “saray yazışmaları, III. Hattuşili ile Mısır Firavunu II. Ramses arasında yapılan yazışmaların bulunması” bilim dünyasında büyük bir merak uyandırmıştır (Ateş, 2018: 145). 1913 yılında Winckler'in ölmesi akabinde I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla kazılara ara verilmiştir ancak arkeolojik buluntular üzerindeki araştırmalar devam etmiştir. Bu ara verilen sürece kadar geçen zaman 10.000'in üzerinde çivi yazılı tablet gün yüzüne kavuşturulmuştur. 1914 yılında Hugo Heinrich Figulla ve Bedrich Hrozný'ı Alman Şark Cemiyeti tabletleri düzenlemeleri için göndermiştir. 1915 yılında Bedrich Hrozný Hitit dilini çözmüştür (Seeher, 2006; Ateş, 2018). Araştırmacıların kenti sürekli olarak karıştırmalarının sebebi ise büyük kentlerin o dönemde Mezopotamya'da, Mısır'da bereketli topraklar üzerinde kurulmuş olmasıdır ve büyük bir kent olan Hattuşa'nın Anadolu'da çorak bir bölgede kurulmasına fazla anlam verememişlerdir (Atila, 2018).

Alman Arkeoloji Enstitüsü 1929'da İstanbul'da açılmıştır ve Türk hükümetinden gerekli izinlerle ve desteği almıştır. Kurt Bittel başkanlığında 1931 yılında Boğazköy'de kazı çalışmaları yeniden başlatılmıştır. Bu kazılarda arkeolojik bulgularla birlikte çok sayıda çivi yazılı tabletler bulunmuştur. Hans Gustav Güterbock, 1933–1936 yıllarında filolog olarak Boğazköy kazılarına dahil olmuştur. Güterbock, II. Dünya Savaşı sırasında Nazi zulmünden kaçmıştır ve Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde profesör olarak görev yapmıştır. 1939 yılında II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla kazı çalışmaları tekrardan kesilmişmiştir. 1952 yılında ara verilen kazılara tekrardan başlanılmıştır ve 1952-1978 arasında kazılar Kurt Bittel yönetiminde gerçekleştirilmiştir. 1954-1977 yıllarında Mimar olan Peter Neve, 1963 yılına kadar öğrenci olarak 1963 yılından sonra alan sorumlusu olarak ve 1978-1993 yılları arasında da kazı başkanı olarak kazılarda yer almıştır. Katılımcıların anlattıklarına göre yerel halkın turizme katılımında katkıları olmuştur. Ayrıca Peter Neve'nin kazı başkanı olduğu dönemde, 1986 yılında Boğazkale UNESCO Kültür Mirası Listesi'ne alınmıştır. Yine katılımcıların anlattıklarına göre bu dönem Boğazkale'ye en çok ziyaretçinin geldiği

dönemdir. 1987 yılında ise Boğazkale'nin idari yapısı değişerek ilçe olmuştur ve adı da Boğazköy'den Boğazkale'ye dönüştürülmüştür. 1994 yılından itibaren ise kazı başkanlığını Jürgen Seeher yapmıştır. Seeher idaresinde kazılar 2005 yılına kadar sürdürülmüştür. Bu dönemde içinde yer alan 2001 yılında İstanbul Arkeoloji Müzesi ve Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzelerinde muhafaza edilen yaklaşık olarak 30.000 adet Hattuşa çivi yazılı tabletler arşivi Unesco'nun "Memory of the World" (Dünya Hafızası) listesine dahil edilmiştir. Ayrıca Seeher Aşağı Şehir'de Hitit kentlerindeki surlarla ilgili önemli bilgiler veren bir sur rekonstrüksiyonu yapmıştır. Hattuşa kazılarını 2006 yılından itibaren ise kazı başkanlığını Andreas Schachner'in yaptığı bir Alman Bilim Heyeti devam ettirmektedir (Seeher, 2006; Seeher, 2007; Atila, 2018; Ateş, 2018).

4.4. Boğazkale'nin Nüfus Özellikleri

Budaközü Çayı Havzası'nda yer alan Boğazkale/Hattuşa Anadolu'da yerleşme tarihi bakımından oldukça önemli olan Kızılırmak yayında kurulmuştur (şekil). Kızılırmak'ın kollarından olan Budaközü ve Gökyokuş akarsularının derin yarmalarla açmış olduğu aşınım yüzeyine kurulmuş olan Boğazkale'deki ilk yerleşme izleri Kalkolitik Dönem'e (M.Ö VI. bin yıl) kadar uzanmaktadır. Yapılan kazılarda Büyükkaya'nın en üst kısmında bir köy bulunmuştur. Küçük gruplar dağ yamaçları ile dağ düzlüklerinde dağınık halde yaşadığı bu dönemden sonraki daha büyük yerleşme kuşaklarının olduğu dönem ise İlk Tunç Dönemi'ne (M.Ö III. bin) kadar uzanmaktadır. Bu döneme ait kalıntılar ise Aşağı Şehir, Büyükkaya ve Büyükkale sırtları yerleşim alanı olarak kullanılmıştır. Şehir bir dağ kenti olarak nitelendirilmektedir. Doğusu ile batısında derin vadilerle çevrelenen ve bir dağ sırtında kurulan kentin verimli ova yerine dağ sırtı tercih edilmesinin sebebi güvenlik ve su kaynaklarıyla bağlantılı olduğu düşünülmektedir (Gümüşçü, 1994; Seeher, 2006; Atila, 2018).

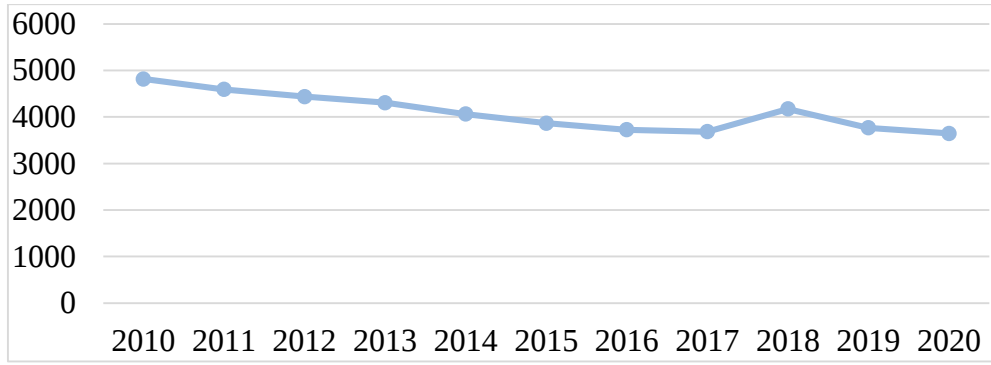
Boğazkale 1967 yılında belediye olmuştur ve UNESCO Kültür Miras'ı listesine girdikten bir yıl sonra yani 1987 yılında ise ilçe olmuştur. Günümüzde ilçe merkezi, Çarşı, Hisar ve Hattuşaş mahallerinden oluşmaktadır. Boğazkale ilçesine idari olarak bağlı Çarşıcuma, Emirler, Evci, Gölpınarlar, Kadıltürk, Karakeçili, Kaymaz, Örenkaya, Sarıçiçek, Yanıcak, Yazır, Yekbas, Yenikadı, Yukarıfındıklı olmak üzere 14 tane köy vardır. ADNKS verilerine göre Boğazkale İlçesi'nin 2020 yılı nüfus miktarı 3.648 kişidir (Tablo 4.1.). 2013 yılında idari olarak Boğazkale

ilçesine bağlı Evcı Kasabası ve Yekbas Kasabasının belediyelikleri düşürülerek idari olarak köy statüsüne dönüştürülmüştürler. Ayrıca Evcı'nın tekrar köye dönüştürülmesiyle Evcı Belediyesinin bir mahallesi olan Çarşıcuma idari olarak köye dönüştürülmüştür.

Tablo 4.1. Boğazkale İlçesinin Yıllara (2010–2021) Göre Nüfusu (TÜİK, 2022a)

YILLAR	NÜFUS MİKTARI
2010	4818
2011	4593
2012	4437
2013	4308
2014	4064
2015	3867
2016	3728
2017	3686
2018	4175
2019	3766
2020	3648

Yıllara göre toplam nüfus verileri incelendiğinde ilçe nüfusu 2010-2011 yılları arasında yaklaşık olarak %-4,7, 2013-2014 yılları arasında %-5,7 ve 2018-2019 yılları arasında ise ilçe nüfusunda %-9,8 oranında bir azalış olmuştur. 2017-2018 yılları arasında genel azalmanın aksine yaklaşık olarak %13,2'lik bir artış olmuştur. 2010 yılından 2020 yılına kadar geçen süreçte ilçe nüfusunda yaklaşık olarak %-24,3'lük bir azalma olmuştur ve 2010 yılında 4818 kişi olan ilçe nüfusu 2020 yılında 3.648 kişiye gerilemiştir. Geçen bu süreçte ilçenin nüfusu 2018 yılında artış gösterse de genel olarak azalış eğilimi içerisindedir (Şekil 4.6. ve Tablo 4.1.). “TR83 Bölgesi İlçeleri Gelişmişlik Endeksi” adlı çalışmada da Boğazkale'nin nüfus bakımından bölgenin en küçük ilçelerinden biri olduğundan söz edilmiştir ve ilçedeki olanaklara bağlı olarak göçler olmaktadır. Yıllık nüfus artış hızı %-0,55'dir. Boğazkale'de meydana gelen göç olayının en önemli nedeni istihdam olanaklarının kısıtlı olmasıdır.

Şekil 4.6. Boğazkale İlçesinin Yıllara Göre (2010-2020) Nüfus Artış Hızı (TÜİK, 2022a)

Çarşıcuma köyünün 2014-2020 yılları arasında yaklaşık olarak %-25,6, 2013 yılında idari olarak belediyelikten köy statüsüne geçen Evcî köyünün 2013-2020 yılları arasında nüfusu yaklaşık olarak %-47,5 azalmıştır ve bu azalış oranının bu kadar fazla olmasında Çarşıcuma'nın köy olması da etkilidir. 2013 yılında idari olarak statüsü değişen Yekbas köyünün ise 2013-2020 yılları arasında nüfusu yaklaşık olarak %-11,4 azalmıştır (Tablo 4.2.).

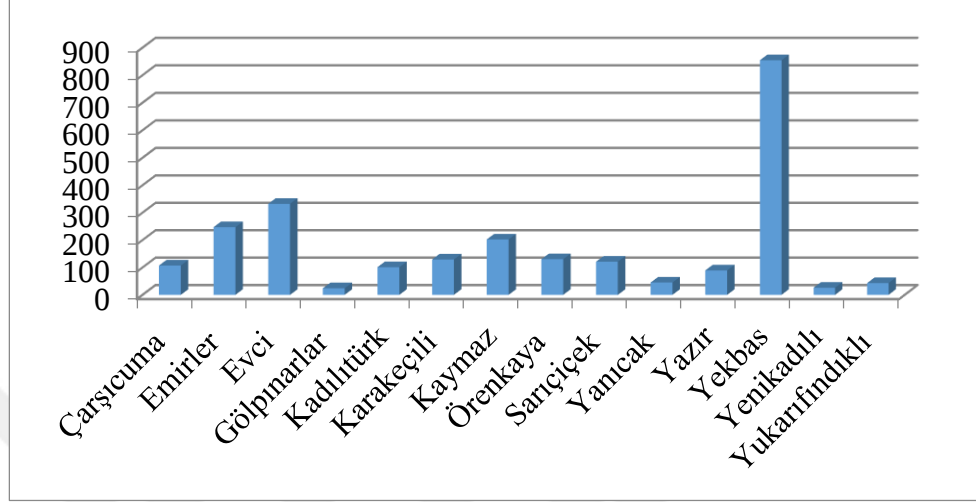
201-2020 yılları arasında Emirler, Kadılıtürk, Karakeçili, Kaymaz, Örenkaya, Yazır, Yenikadılı ve Yukarıfındıklı köylerinin nüfuslarında azalamalar olmuştur. Sarıçiçek ve nüfusu yüz kişinin altında olan Yanıcak ve Gölpınarlar köylerinin ise nüfuslarında artış olmuştur (Tablo 4.2.).

Tablo 4.2. Boğazkale İlçesine Bağlı Köylerin Nüfusu (TÜİK, 2022a)

Köyler	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Çarşıcuma					144	139	131	131	128	124	107
Emirler	312	310	297	285	275	288	282	261	270	253	247
Evcî				633	432	396	374	361	348	339	332
Gölpınarlar	14	16	14	12	14	13	11	14	20	25	24
Kadılıtürk	162	155	142	123	124	117	116	110	107	105	101
Karakeçili	201	195	195	181	136	140	136	130	134	138	129
Kaymaz	255	241	227	221	206	202	195	191	191	197	202
Örenkaya	183	166	164	149	146	140	131	128	123	122	130
Sarıçiçek	106	107	109	107	99	99	104	104	115	121	121
Yanıcak	30	29	35	38	39	29	28	30	34	43	45
Yazır	104	107	113	111	105	102	103	101	93	90	89
Yekbas				964	938	885	844	830	836	853	854
Yenikadılı	62	49	50	44	40	33	31	32	35	30	26
Yukarıfındıklı	92	90	90								
1				91	76	68	66	54	54	43	43

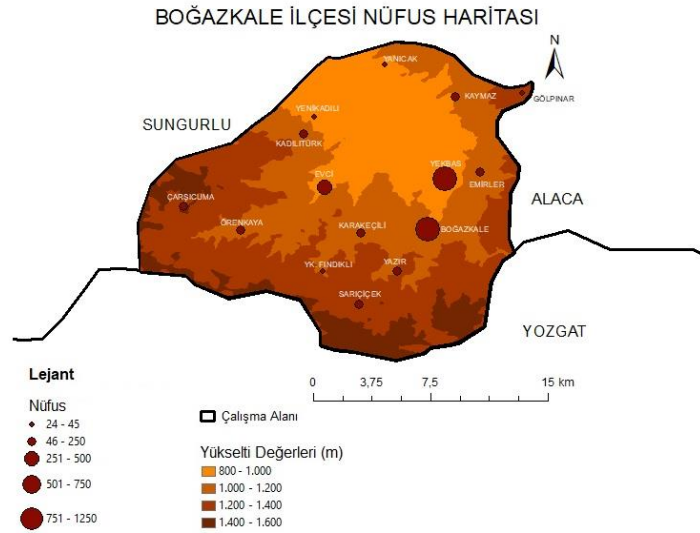
Boğazkale nüfusunun %32,8'i ilçe merkezinde ve 67,2'si ise köylerde yaşamaktadır. Köylerdeki toplam nüfusun %34,8'i Yekbas köyünde yaşamaktadır

ayrıca Yekbas köyünde toplam nüfusunda %23,4'ü yaşamaktadır. Köylerdeki toplam nüfusun %13,5'i ve toplam nüfusun %9,1'i Evcî köyünde yaşamaktadır. Bir diğer dikkat çeken yerleşme ise Emirler köyüdür. Emirler köyünde toplam nüfusunun %10,1'i ve toplam nüfusun %6,7'si yaşamaktadır. Bu üç köyde toplam nüfusun %39,2'si ve toplam köy nüfusunun %58,4'ü yaşamaktadır (Şekil 4.7.).

Şekil 4.7. Boğazkale İlçesine Bağlı Köylerin Nüfus Grafiği (TÜİK, 2022a)

Boğazkale ilçe merkezi, 2013 yılı öncesine kadar belediye olan Evcî ve Yekbas köyleriyle birlikte Emirler ve Kaymaz köyleri diğer köylere nispeten daha fazla nüfusa sahip yerleşmelerdir (Şekil 4.8. ve Tablo 4.3.).

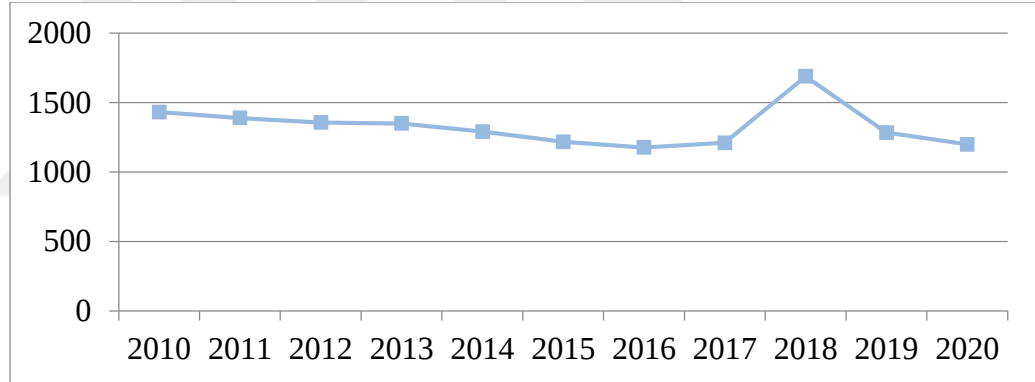

Şekil 4.8.Boğazkale İlçesi nüfus haritası

Tablo 4.3. Boğazkale İlçe merkezi nüfusu 2010-2020 yılları arası (TÜİK, 2022a)

Yıllar	Nüfus Miktarı
2010	1431
2011	1388
2012	1356
2013	1349
2014	1290
2015	1216
2016	1176
2017	1209
2018	1687
2019	1283
2020	1198

2010-2020 yılları arasında nüfusu yaklaşık olarak %16,3 azalan Boğazkale ilçe merkezindeki en dikkat çekici nüfus azalmaları 2014-2015 yılları arasında Boğazkale nüfusu %-8,8 ve 2018-2019 yılları arasında %-29,3 ile olmuştur. 2016-2017 yılları arasında yaklaşık olarak %2,8 ve 2017-2018 yılları arasında da %39,5 oranında ilçe merkezi nüfusu artmıştır (Şekil 4.9.).

Şekil 4.9. Boğazkale İlçe merkezi nüfusu (TÜİK, 2022a)

4.5. Boğazkale'nin Sosyo Kültürel Özellikleri

Boğazkale'nin sosyo-kültürel özellikleri olarak eğitim durumu ve sağlık durumu ile ilgili edinilen bilgiler çeşitli göstergelerde kullanılarak yorumlanmıştır ve eğitim ve sağlık durumu ile ilgili bilgiler verilmiştir. Boğazkale ilçesinde 2 ilkokul, 3 ortaokul, 1 lise ve 1 halk eğitim merkezi bulunmaktadır ve toplamda 6 adet eğitim kurumu yer almaktadır. İlçede 6 okul/kurumla birlikte, 32 adet derslik yer almaktadır. İlçede 340 öğrenci ve 42 öğretmen bulunmaktadır. İlk okulda öğretmen başına 14 öğrenci, derslik başına 14 öğrenci düşmektedir. Ortaokulda öğretmen başına 8-9 öğrenci ve derslik başına 9 öğrenci düşmektedir. Lisede öğretmen başına 5 öğrenci ve derslik başına 9-10 öğrenci düşmektedir (Tablo 4.4.).

Tablo 4.4. Boğazkale ilçesi eğitim göstergeleri (Boğazkale İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü, 2022)

Kurum	Kurum Sayısı	Derslik Sayısı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı
İlkokul	2	9	127	9
Ortaokul	3	13	119	14
Lise	1	10	94	19

Ayrıca Boğazkale ilçesinin %95'i en az ilkokul, %85'i en az ortaokul, %70'i en az lise ve %20'si en az lisans mezunudur (Boğazkale İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü, 2022). Boğazkale ilçesinde giyim, el sanatları, besicilik gibi türlerde açılan 10 adet kurslarda 144 kursiyer 10 öğretmenden kurs almaktadır (Boğazkale Kaymakamlığı, 2022).

“TR83 Bölgesi İlçeleri Gelişmişlik Endeksi” adlı çalışmada Boğazkale için, lise ve üniversite mezunlarına bakımından eğitim seviyesinin düşük olduğundan söz etmiştir. Boğazkale’de herhangi bir yükseköğretim kurumu yoktur.

Boğazkale ilçe merkezinde entegre ilçe hastanesi yer almaktadır. İlçe genelinde 2 tanesi aile hekimi olmak üzere 7 doktor, 3 hemşire, 1 tanesi Evcil Sağlık Evinde olmak üzere 5 ebe, 3 acil tıp teknisyeni, 1 tıbbi sekreter ve 1 çevre sağlığı teknisyeni görev yapmaktadır (Boğazkale Kaymakamlığı, 2022).

“TR83 Bölgesi İlçeleri Gelişmişlik Endeksi” adlı çalışmada araştırma sahası için nüfus başına düşen uzman hekim sayısının bölgede yer alan alt gruplardaki diğer ilçelerden yüksek olduğundan söz edilmiştir ancak, nüfus başına düşen yatak sayısı ise yetersizdir. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı’ndan yardım alan kişi sayısı ile asgari ücret alan kişi oranına bakıldığında da yoksulluğun Boğazkale için önemli bir sorun teşkil ettiği görülmektedir. Ayrıca ilçede kadınların sosyal ve ekonomik hayata katılımı da düşük düzeydedir. Yöre kadınlarının güçlenmesi ve ekonomik hayata entegre edilmesi amacıyla Puduhepa Kadın Girişimcilik Kooperatifi kurulmuştur ve bu kooperatif 4 yıldır faaliyetlerine devam etmektedir.

4.6. Boğazkale’nin Ekonomik Özellikleri

Binlerce yıllık geçmişi olan yerleşim merkezinde Hititlerden beridir süregelen en önemli ekonomik faaliyetler tarım ve hayvancılıktır. “TR83 Bölgesi İlçeleri Gelişmişlik Endeksi” adlı çalışmada Boğazkale ilçe merkezinde ve köylerinde yaşayanların büyük çoğunluğunun tarım ve hayvancılık yaparak geçimini sağladığından söz edilmiştir. Tarım alanları yeteri kadar çok fazla olmayan ve yeterli

faýdanın sağlanamadığı Boğazkale’de tarımdaki önemli sorunlardan birisi de nadas arazilerin geniş bir yayılım göstermesidir. Ekili alanların yaklaşık %25’lik kısmı kadar olan tarım arazi nadas bırakılmaktadır (Tablo 4.5.). Ekili alanlarda tarla ziraatı genellikle buğday ve nohut ağırlıklıdır ve sulanabilir arazilerde ise şeker pancarı, mısır, fasulye kısmi olarak da aile sebzeciliği yapılmaktadır. Boğazkale ilçe merkezi ve köylerinde ekili arazilerde yetiştirilen tarım ürünlerinden başlıcaları şunlardır:

- Başlıca yetiştirilen tahıl türleri buğday, arpa, çavdar ve tritikaedir.
- Başlıca yetiştirilen yem bitkileri türleri yonca, korunga, fiğ, slajlık mısır ve yem bezelyesidir.
- Başlıca yetiştirilen baklagiller nohut ve fasulyedir.
- Başlıca yetiştirilen sebze türleri domates, biber, soğandır.
- Başlıca yetiştirilen sanayi ürünleri şeker pancarı ve yağlık ayçiçeğidir.

İlçede en geniş yayılıma sahip meyve arazileri ise ceviz, elma ve kirazdır. Meyve arazilerinden ceviz ve elma arazilerinin en geniş yayılımı Boğazkale ilçe merkezidir ve kiraz arazisi ise yalnızca Yazır köyünde yer almaktadır (Tablo 4.5.).

Tablo 4.5. Boğazkale İlçesi merkez ve köylere ait tarımsal arazi durumu (Boğazkale İlçe Tarım ve Orman Müdürlüğü, 2022)

Yerleşme	Ekili Alan (da)	Nadas Alan (da)	Meyve Arazisi (da)			Toplam (da)
			Ceviz	Elma	Kiraz	
Merkez	9.458	1.685	52	61	-	6.898
Yekbas	22.671	2.317	-	21	-	16.777
Evcı	11.300	1.456	1	-	-	9.209
Emirler	6.390	2.050	-	9	-	4.381
Kadıltürk	3.458	513	-	-	-	1.976
Karakeçili	4.296	745	-	-	-	2.480
Kaymaz	6.287	4.813	47	2	-	6.995
Gölpınarlar	1.947	316	-	-	-	938
Örenkaya	687	620	3	2	-	472
Sarıççek	1.985	740	-	-	-	1.173
Yanıca	5.832	1.010	-	-	-	3.781
Yazır	1.980	1.345	19	13	3	1.077
Yenikadı	1.987	1.598	8	-	-	1.641
Y. Fındıklı	654	378	-	-	-	293
Çarşıcuma	985	414	-	2	-	761
Toplam	79.917	20.000	130	110	3	100.160

Boğazkale ilçe merkezi ve köylerinde başlıca yetiştirilen büyükbaş hayvanlar inek ve mandadır. Küçükbaş hayvanlar ise koyun ve keçidir. Boğazkale ilçesinde 1 adet ilçe tarım ve orman müdürlüğü, 1 adet tarım kredi kooperatifi, 1 adet ziraat odası ve Yekbas köyünde de 1 adet tarımsal sulama kooperatifi yer almaktadır. En çok hayvan yetiştiriciliği tarımsal sulama kooperatifinin yer aldığı Yekbas köyünde

yapılmaktadır. Yekbas köyünden sonra en çok büyükbaş hayvan sayısına sahip yerleşmeler Örenkaya, Evcı ve Çarşıcuma köyleridir. Yekbas köyünden sonra en çok küçükbaş hayvan sayısına sahip yerleşme Emirler köyüdür. Yekbas köyünden sonra en çok kanatlı hayvan sayısına sahip yerleşmeler ise Boğazkale ilçe merkezi ve Evcı köyüdür (Tablo 4.6.). Boğazkale ilçe genelinde arılı kovan varlığı ise 330 kovandır (Boğazkale Ziraat Odası, 2022).

Tablo 4.6. Boğazkale İlçesi merkez ve köylere ait hayvan sayıları (Boğazkale İlçe Tarım ve Orman Müdürlüğü, 2022)

Yerleşme	Büyük Baş Hayvan Sayısı (adet)	Küçük Baş Hayvan Sayısı (adet)	Kanatlı Hayvan Sayısı (Adet)
Merkez	430	250	783
Yekbas	1.878	2.392	1.051
Evcı	694	527	611
Emirler	560	2.009	147
Kadılıtürk	228	58	101
Karakeçili	554	30	127
Kaymaz	331	72	151
Gölpınarlar	23	128	21
Örenkaya	788	583	36
Sarıççek	422	460	86
Yanıcak	117	-	40
Yazır	191	-	90
Yenikadılı	54	-	93
Y. Fındıklı	218	-	80
Çarşıcuma	621	511	83
Toplam	7.244	7.020	3.500

Boğazkale ilçesine bağlı Yanıacak, Kaymaz ve Kadılıtürk köyleri Sungurlu Salman Tarım Kredi Kooperatifiyle birlikte 40 ortaklı bir çalışma yapmaktadır. 1488 Sayılı Boğazkale Tarım Kredi Kooperatifi ise Boğazkale ilçe merkezli bir proje yapmaktadır ve 60 ortağı vardır. Boğazkale ilçe genelinde 2022 yılında çiftçi eğitimleri üzerine 6 adet eğitim çalışması olmuştur. Ayrıca 2022 yılı itibari ile İl Özel İdare Müdürlüğü tarafından iki tane proje, Çorum il tarım ve orman müdürlüğü tarafından da 4 tane proje yürütülmektedir. 2022 yılı çiftçi kayıt sistemine de 770 başvuru olmuştur (Boğazkale İlçe Tarım ve Orman Müdürlüğü, 2022).

“TR83 Bölgesi İlçeleri Gelişmişlik Endeksi” adlı çalışmada Boğazkale’de sanayi ve hizmetler sektörünün gelişmemesinin yanı sıra tarım alanlarının azlığı ve yeterince değerlendirilememesi, hayvancılıkta modern yöntemlerin yeterince uygulanamamasına bağlı olarak artan nüfusun ihtiyaçlarının karşılanamamasından söz edilmiştir. Boğazkale gelişmişlik sıralamasında genelde 717. sırada 5. kademede

yer almaktadır ve skoru eksidir. Çorum ilindeki gelişmişlik sıralamasında ise 8. sırada yer almaktadır (Tablo 4.7.). Bu şartlar sonucunda son yıllarda Boğazkale’den büyük şehirlere doğru göç artmıştır.

Tablo 4. 7. Çorum İline bağlı ilçelerin gelişmişlik sıralaması (SEGE, 2022)

İlçe Adı	Genel Sıralama	İl İçindeki Sıralama	Skor	Kademe
Merkez	129	1	1,026	2
Osmancık	430	2	-0,194	4
Sungurlu	463	3	-0,243	4
Alaca	516	4	-0,339	4
İskilip	627	5	-0,492	4
Dodurga	639	6	-0,511	5
Kargı	700	7	-0,583	5
Boğazkale	717	8	-0,604	5
Ortaköy	780	9	-0,697	5
Mecitözü	793	10	-0,719	5
Laçın	830	11	-0,789	5
Oğuzlar	850	12	-0,820	5
Bayat	874	13	-0,868	6
Uğurludağ	887	14	-0,923	6

4.7. Turizm Coğrafyası

Çalışma sahası olan Boğazkale’nin turizm coğrafyası, doğal, tarihi ve kültürel kaynakları, turizm altyapısı ve erişilebilirlik bağlamında ele alınmıştır. Literatürden elde edilen bulgular sayısal verilerle ve görsellerle de desteklenmiştir. Coğrafi araştırma turizmde kıyılar, dağlar, kırsal alanlar, tarihsel yerler gibi çeşitli coğrafi kaynakların belirlenmesi, değerlendirilmesi ve analiz edilmesinde turizm çalışmalarına temel oluşturur (Özgüç, 2007).

4.7.1. Doğal Çekicilikler

4.7.1.1. Jeomorfolojik

Araştırma sahasının içinde yer aldığı Budaközü Çayı Havzası’nda görülen en eski formasyonlar Mesozoik yaşlı Jura kalkerleridir. En eski kayalar ise Mesozoik’e ait kireçtaşlarıdır. Sahada Eosen-Neojen yaşlı olarak ise andezitler de bulunmaktadır. Andezitin yanı sıra Eosen’de konglomera, kumtaşı, kilitaşı, marn ve kumlu kalker aralanmasından oluşan fliş serisi vardır. Neojen’de altta konglomera üstte kalker ve en üstte kırmızı kahverengi kil, kum ve çakıldan oluşmuş bir seri vardır. Kuaterner’de ise yamaç molozu, birikinti konisi ve alüvyonlar vardır. Hititler pek çok yapılarında bu kayaları kullanmışlardır ve kentlerindeki Büyükkaya, Kesikkaya, Kızılarkayası, Ambarlıkale, Yenicekale, Mihraplıkaya, Tanıkkaya, Sarıkale ve

Nişantaş gibi büyük yerleşim yerlerini de büyük kaya kütlelerini yontarak düzledikleri yerlere inşa etmişlerdir. Ayrıca Hititler Yazılıkaya mabedinde ve diğer anıtsal yapılarda kireçtaşlarını kullanmışlardır. Yine Büyükkaya ile Ambarlıkale arasında kurulan asma köprüünün yapımında da kireçtaşı kullanılmıştır. Hititler, günümüzde heykel yapımında da kullanılan gabro kayacını da kolay işlenmesinden dolayı yapılarında tercih etmişlerdir (Gümüşçü, 1996; Aylar, 2006; Atila, 2018).

4.7.1.2. Hidrografik

Budaközü Çayı havzasında bulunan çalışma sahası için en büyük önem teşkil eden hidrografik birim Budaközü Çayı'dır. Araştırma sahası, Budaközü ve kolları tarafından aşındırılarak parçalanmıştır (Gümüşçü, 1994). İlçede yer alan Yazır deresi ve Budaközü dereleri ilçe içerisinde birleşerek Delice ırmağına oradan da Kızılırmak nehrine ulaşmaktadır. Boğazkale ilçesinde doğal göl olarak ilçe merkezine yakın bir konumda yer alan ve halk arasında Sülük Gölü olarak bilinen küçük bir göl bulunmaktadır. Bunun dışında Evcı köyünde Evcı Göleti, Boğazkale ilçe merkezinde ise Boğazkale (İbikçam) Göleti (Şekil 4.10.) olmak üzere 2 adet yapay gölet bulunmaktadır. Yazır ve Emirler köylerinde ise proje ihalesi yapılmış 2 adet daha yapay gölet çalışması devam etmektedir (Boğazkale Kaymakamlığı, 2022).

Şekil 4.10. Boğazkale Göleti

4.7.1.3. Yaban Hayatı

Araştırma sahasının yer aldığı Çorum ili İran-Turan ve Avrupa-Sibirya bitki coğrafyalarının kesişim noktasında yer almaktadır. Araştırma sahası da dahil ilin büyük bir kısmı İran-Turan Floristik Bölgesi'nde yer almaktadır. Araştırma sahasınında idari olarak içinde yer aldığı Çorum ilinde, 79 familyaya ait 779 damarlı bitki taksonu tespit edilmiştir. İldeki toplam endemik bitki tür sayısı 95'dir ve bu

bitkilerin endemizm oranı %12,2'dir. Çalışma sahası olan Boğazkale'de dahil ilde lokal bir endemik damarlı bitki türü yoktur. Ayrıca il genelinde farklı bitki toplumları ile temsil edilen zengin habitat tipleri vardır ve 9 vejetasyon tipine ait 34 bitki birliği ile bitki grubu tanımlanmıştır, 35 farklı habitat tipi belirlenmiştir. Çorum genelinde bozkır (step), alpin bozkır, karasal kumul, orman ve makilik habitat tiplerinin çeşitliliği floranın zenginliği açısından önem arz etmektedir. Araştırma sahasında ise düzlük sahalarda step formasyonu ve yüksek sahalarda ise orman ve çalı formasyonu görülmektedir. Geçmişte ormanların daha geniş bir yayılım gösterdiği sahada binlerce yıldır süregelen orman tahripleriyle Hititler zamanında "orman denizi" olarak adlandırılan ve kapılarından birisinin ormana açıldığı bu yöredeki orman alanlarının birçoğu çalılık duruma düşmüştür (Gümüşçü, 1994; Çiçek, vd., 2016; Atila, 2018; Çorum İli 2021 Yılı Çevre Durum Raporu, 2022). Ayrıca Uysal (2004) "Çorum ili Boğazköy-Alacahöyük Milli Parkı florası" isimli çalışmada Boğazköy-Alacahöyük (Çorum) Milli Parkı'nın florası incelenmiştir ve 40 familyaya ait 130 cins, 195 tür ve tür altı takson tespit etmiştir. Sahada 19 endemik takson tespit etmiştir ve sahadaki endemizm oranı ise % 9.74'dür. Aylar (2006: 183-204)'da araştırma sahasında "tüylü meşe (*Quercus pubescens*), karaçam (*Pinus nigra*), ve boylu ardıç (*Juniperus excelsa*) dominant olan kuru orman türlerini tespit etmiştir. Bunların dışında "saçlı meşe (*Quercus cerris*) gürgen (*Carpinus betulus*)" gibi geniş ve iğne yapraklı türleri tespit etmiştir. Ayrıca kuru ormanların tahrip edildiği yerlerde boyları 1 ile 3 metre arasında olan "tüylü meşe (*Quercus pubescens*), saçlı meşe (*Quercus cerris*) ve bodur meşe (*Quercus robur*)" meşe türleri başta olmak üzere "karaçalı (*Paliurus spina christii*), kuşburnu (*Rosa canina*), türlerinin yayılım gösterdiğinden ve bu ağaçlık formasyonlar arasında menengic (*P. terebinthus*) ve katran ardıcı (*Juniperus oxycedrus*)" gibi Akdeniz elemanlarını tespit etmiştir. Tahribatın çok daha fazla yerler ise günümüzde antropojen step alanlarıdır. Bu alanlardaki başlıca türleri ise, "geven (*Astragalus* sp.), ada çayı (*Salvia viridis*), yogurt otu (*Galium aparine*), engerek otu (*Echium italicum*), kayunkıran (*Hypericum calycinum*), kadın tuzluğu (*Berberis crataegina*), çoban dikenini (*Acanthus dioscoridis*), mum çiçeği (*Cerinth minor*), zamkotu veya hindiba (*Cichorium intybus*), kantoron (*Centaureum iberica*), yalancı ısırgan (*Ballota nigra*), topuz dikenini (*Echinops orientalis*), pire otu (*Eryngium giganteum*), boz ot (*Marubium vulgace*), pıtrak (*Xanthium strumarium*), deve dikenini (*Alhagi pseudalhagi*), yavşan otu (*Aitemisia absinthium*), üzerlik ya da nazar otu (*Peganum harmala*)" oluşturmaktadır

(Aylar, 2006: 183-204). “Karaçalı (*Paliurus spina christii*), katran ardıcı (*Juniperus oxycedrus*), kuşburnu (*Rosa canina*), alıç (*Crataegus orientalis*), yabani erik (*Pronus spinosa*)” antropojen step alanlarında seyrek olarak rastlanılan bazı çalı türlerini oluşturmaktadır (Aylar 2006: 44). Akarsu boylarında ise edafik koşullara bağlı olarak gelişmiş bulunan hidrofit bir bitki topluluğu vardır ve akarsular boyunca “söğüt (*Salix alba*), kavak (*Populus alba*), ılgın (*Tamarix smyrnensis*), it üzümü (*Chenopodium foliosum*), çınar (*Platanus orientalis*), kamış (*Phragmites sp.*)” dar ve uzun şeritler halinde uzanmaktadır (Aylar, 2006: 183-204).

Memeli sınıfından 48 memeli taksonu vardır ve 1 memeli türü endemiktir. Kuş sınıfından 230 kuş taksonu vardır. Balık sınıfından 10 familyaya ait 19 balık taksonu tespit edilmiştir ve %42,1’i endemiktir. Sürüngen sınıfından 16 sürüngen taksonu tespit edilmiştir ve ülkemizde yaşayan sürüngen türlerinin %10’u Çorum’da görülmektedir. Çift yaşarlar sınıfından 7 çift yaşar taksonu, tohumuz bitkilerden 247 tohumuz bitki taksonu ve omurgasız hayvanlardan ise 424 omurgasız taksonu tespit edilmiştir (Çiçek vd., 2016). Ayrıca Dede (2019) yaptığı araştırmada Boğazköy-Alacahöyük Milli Parkı ve çevresinde Cicadellidae Familyasına ait 14 tür tespit etmiştir.

4.7.2. Tarihi Kültürel Çekicilikler

Boğazkale, UNESCO Dünya Kültür Mirası ve Dünya Belleği Listesi’nde bulunan Hattuşa Antik Kenti ve Yazılıkaya Açık Hava Tapınağına ev sahipliği yapmaktadır. Bu bölge aynı zamanda Milli Park olarak ilan edilmiştir. İlçe merkezinde de 370 yıllık Dulkadirooğulları Konağı da tescilli yapılar arasındadır.

4.7.2.1. Hattuşa Antik Kenti

Yaklaşık 186 hektar büyüklüğünde bir şehir olan Hattuşa’nın Kalkolitikten itibaren şehir yapılanması vardır. 450 yıl boyunca Hititlere başkentlik yapan Boğazköy/Hattuşa’ya Hitit Dönemi mimarisini en iyi yansıtan kenttir ve sivil, askeri, dini mimari açısından büyük bir öneme sahiptir. Dağlık araziye uyum sağlayarak yapılan kent döneminin en iyi kentlerinden birisi olmuştur ve doğal vadi basamaklarına ustaca yapılan surlarla birlikte Hattuşa oldukça da korunaklıdır. Ayrıca kent döneminde yeteri miktarda su kaynaklarına ve verimli tarım arazilerine de sahipti (Atila, 2018). Kızılarkaya akarsu yatağı ile ikiye ayrılan şehrin kuzeyde

kalan kısmına “Aşağı Şehir” güneyde kalan kısmına ise “Yukarı Şehir” denilmektedir (Şekil 4.11 ve Şekil 4.12.).

Şekil 4.11. Büyükkale maketi

Kayalık kütleler üzerine kurulan Hattuşa şehrinde Hititler Büyükkaya, Kızılarkayası, Ambarlıkale, Tanıkkaya ve Sarıkale gibi büyük kaya kütlelerini çok iyi yontmuşlardır. Genelde bu kaya kütlelerinden yonttukları malzemelerle yaptıkları taş temeller ile az da olsa duvar temelleri günümüze kadar ulaşmıştır. Ahşap ve kerpiç gibi kalıcı olmayan malzemelerle yapılan duvarların üst kısımları ise tamamen kaybolmuştur. Yüzlerce yıl Hitit başkeni olan şehirde konut dokusu ise diğer Hitit kentlerine oranla daha sık ve karmaşık bir yapılaşma içindedir (Turgut, 2013; Atila, 2015; Atila, 2018).

Şekil 4.12. Hattuşa şehir maketi

İdari Yapılar (Büyükkale): Hattuşa antik kentinde idari yapılar olarak Aşağı Şehir ile Yukarı şehir arasında kalan ve kraliyet sarayının yer aldığı 1142 metre yükseklikte 31,185m² yer kaplayan Büyükkale vardır. Eski Hitit Dönemi'nde yerleşim yeri olarak kullanılan Büyükkale daha sonra Hititler tarafından kraliyet sarayı olarak kullanılmıştır. M.Ö 13.yy'da büyük bir tadilat yapılmıştır ve temel taşları kalan saray, bu dönemden kalmıştır. Sarayın kente ve çevresine hâkim bir yapıda olması kralın hükümdarlık iddasını yansıtmaktadır. Ayrıca iç huzursuzluk ya da savaş durumunda izole olmasını sağlayacak bir konumdadır (Şekil 4.12, Şekil 4.13., Şekil 4.14, Şekil 4.15. ve Şekil 4.16.).

Şekil 4.13. Büyükkaya uzaktan görünüm

Şekil 4. 14. Büyükkale kalıntıları

Şekil 4.15. Büyükkale'den Boğazkale manzarası

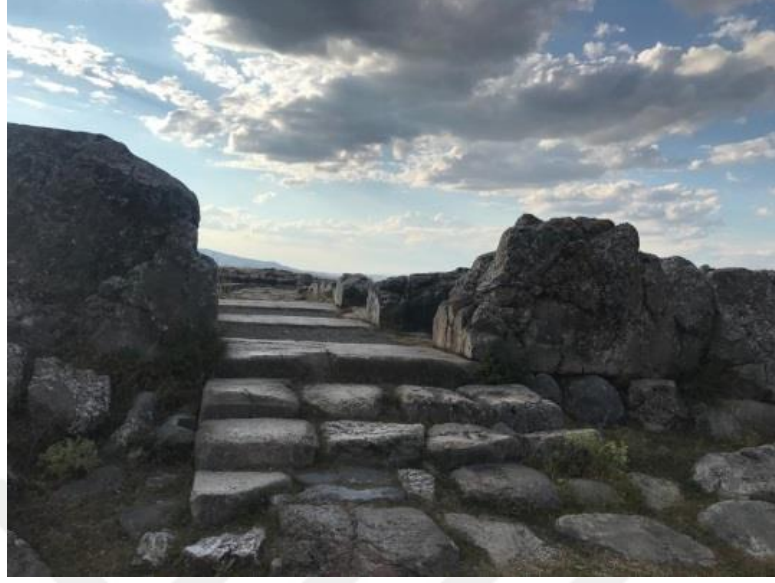

Şekil 4.16. Büyükkaya ilgilendirici levha

Çivi yazılı tabletlerden elde edilen bilgilere göre sarayın içerisinde kraliyet ailesinin, üst düzey memurların, saray muhafızlarının yaşadığı yerler ile kraliyet arşivleri, depo, mutfak, silah deposu, ahır ve atölyeler vardır (Seeher, 2011; Atila, 2018; Schachner, 2019). Hitit Devletinin en büyük kil tablet arşivine sahip olan, 30.000'i aşkın çiviyazılı tablet ve tablet parçası bulunan Hattuşa'da bir diğer önemli yapıda Arşivler'dir. Hititler bu tabletleri kil ile yapmışlardır. Hititlerin bu killeri civar akarsu yataklarından getirdikleri düşünülmektedir. Kil Hititlerde tabletlerin yanı sıra keramik ve mühür yapımında, kerpiç duvarlarda, kent surunun yapımında, sızmayı önlemesi için havuzların ve siloların tabanında kullanılmıştır. Çiviyazılı tabletler bu arşivlerde kraliyet yıllıkları, antlaşmalar, hukuki metinler, mitolojik metinler, dini metinler, kehanetler gibi içeriklerine göre sınıflandırılmıştır. Arşivler, yapılan arkeolojik kazılarla Büyükkale (Kraliyet Sarayında), Nişantepe'nin Batısında, I No'lu Tapınak'ta, Yukarı Şehirde yer alan Tapınak'ta bulunmuştur (Atila, 2018).

Aşağı Şehir: Kentin ikinci merkezini oluşturan bölgede Budaközü'nün kuzey yamacı boyunca yer almaktadır. Bağlangıçta küçük yapılardan ve açık avlulu evlerden oluşan Aşağı Şehir'de yüzyıllar içerisinde yerleşme ve mimari yapılar farklılık göstermiştir ve şehir tipi üzeri kapalı evlerden oluşmaya başlamıştır. Rahiplerin, memurların, tüccarların ve zanaatkarların oturdukları düşünülmektedir. Meskenlerin damları düzdür ve çok odalıdır. İç kısımda fırın, ocak ve banyo küvetlerinin bulunduğu, temiz suyun merkezi çeşmelerden sağlandığı, atık suyun ise kanallardan toplanarak kanalizasyona aktığı konutlar, günümüz şehircilik sistemini

hatırlatmaktadır (Şekil 4.17, Şekil 4.18 ve Şekil 4.19.), (Seeher, 2001; Schachner, 2019; Söylemez, 2022).

Şekil 4. 17. Aşağı Şehir girişi

Şekil 4. 18. Aşağı Şehir'den rekonstrüksiyon surun görünümü

Şekil 4. 19. Aşağı Şehir bilgilendirici levha

Dini Yapılar: Hattuşa'da Aşağı Şehir'de Eski Hitit döneminde kurulduğu anlaşılan I.No'lu Tapınak (Büyük Tapınak) bulunmaktadır. Bu tapınak 42 metre genişliği ve 65 metre uzunluğuyla Hattuşa'da bulunan 31 tapınak içerisinde en büyük olanıdır. M.Ö. 16.yy'dan 15.yy'a geçiş aşamasında, Aşağı Şehir'de I.No'lu Tapınak ve çevresindeki idari ve depolama amaçlı yapıların; iş evi, kült odaları ve sokaklarıyla birden fazla fonksiyona sahiptir. Fırtına Tanrısı ve Arinna'nın Güneş Tanrıçasına adandığını düşünülmektedir. Büyük Tapınak diğer yapılarda kullanılan kesme taş bloklardan farklıdır. Burada devasa taş blokların kullanılmıştır. Ayrıca içerisindeki bir yapıda koyu yeşil renkte gabbro taşı da kullanılmıştır. Bu özellikleri bu yapıyı diğer yapılardan ayırmaktadır (Şekil 4.20. ve Şekil 4.21.), (Atila,2018; Schachner, 2019; Söylemez, 2022).

Şekil 4.20. Büyük Tapınak

Şekil 4. 21. 1 No'lu Tapınakta yer alan Yeşiltaş

Hattuşaya kutsal kent kimliği kazandıran özellik ise Büyükkale'nin yanındaki surların genişlemesiyle birlikte Nişantepe ve Sarıkale yakınlarında, Yerkapı'ya doğru açılan bir arazide 28 adet tapınağın bulunmasıdır. Aşağı Şehir'den yaklaşık iki kat daha büyük bir alanı kaplayan ve Yukarı Şehir'de yer alan bu bölge dini yapılarla donatılmıştır (Atila, 2018).

Erzak Depoları: Hitit kralları Hattuşa kentini bir ambar olarak inşa etmişlerdir. Başkentte birçok silo vardır. Bu siloların Hattuşa'nın konumundan -dağlık bir kenttir- ve işlevinden -idari kent- dolayısıdır. Kentin ekonomisi vergilerden

ve elde edilen ganimetlerden oluşmaktadır. Bir diğer görüş ise Hitit krallarının Hattuşa'nın güvenli bir konumda olmasından dolayı tahılları güvence altına almak için başkente getirerek güvenliğini sağlamışlardır. I No'lu Tapınak'ta, Büyükkaya'da, Büyükkale'de, Poternli Sur'un yakınında ve 2 No'lu havuzunun altında tahıl siloları tespit edilmiştir (Atila, 2018).

Su Yapıları: Kızılırmak kavsi içerisinde yer alan Hattuşa'nın Hitit başkenti olmasında akarsu kaynaklarının merkezinde ve yakınında olması etkili olmuştur. Şehre hayat veren Budaközü çayı Yazır, Büyükkaya gibi derelerin yakınlarına yerleşmeler kurulmuştur. Hattuşa'da Yukarı Şehri'n doğusunda iki, güneybatısında en az beş yapay havuz vardır. Merkezi Tapınak mahallesinde de bir tane yapay havuz bulunmaktadır (Atila, 2018).

Savunma Yapıları: Kentin topografya yapısına göre başkent Hattuşa'ya savunma yapıları yapılmıştır. Güney, doğu, batı yönlerinde dağlık araziden dolayı doğal savunma sistemi bulunmaktadır. Yeryüzü şekillerinin kente kolay giriş için imkan tanıdığı kuzey yönü içinde Hititler savunma sistemlerini burada güçlendirilmişler (Atila, 2018).

Eski Hitit Döneminde kentin surları 76 hektarlık bir alanı çevrelemektedir. Hattuşa'nın büyüyüp genişlemesiyle beraber şehir 186 hektarlık bir alanı çevrelemeye başlamıştır. Kentin büyümesi ve genişlemesiyle beraber yaklaşık 6,8 km uzunluğundaki sur sistemine 9 km'yi aşkın yeni surlar eklenmiştir. En eski kent surlarını oluşturan Poternli Sur, sandık duvar tekniğiyle inşa edilmiştir ve o dönem Hitit mimarisinin karakteristik özelliklerini taşımaktadır. Sandıkların içerisi toprak, taş ve kerpiç artıklarıyla doldurulmuştur. M.Ö. 17. yy sonlarında ise Poternli Sur ile Aşağı Şehir'in sınırları çizilmiştir. Ayrıca bu sur Aşağı Şehri'n güvenliğini sağlamıştır. Dış duvar kalınlığı, 1,5 - 2,5 metre arasındadır iç duvar kalınlığı ise enine 1 ya da 2 metredir. Kazamatlar ise 1.8x3.2 metre ile 1.5x4 metre arasındadır (Atila, 2018). 2003-2005 yılları arasında 9 km'den daha uzun olan kerpiç surun %6'lık kısmı yeniden ayağa kaldırılmıştır (Şekil 4.21.). Ayağa kaldırılan kısımda 2 kule ve 3 sur gövdesi yer almaktadır (Şekil 4.22.). Hititler'in yaklaşık 9 km olan surlarında her 30 metrede bir kule yer almaktadır ve toplamda da 300 tane kule vardır (Seeher, 2007).

Şekil 4. 22. Rekonstrüksiyon Sur

Boğazköy’de savunma mimarisinin vazgeçilmez unsuru surlardır ve bu surların üzerine hem şehre giriş ve çıkışlar için hem de simgesel amaçlar için kapılar inşaa edilmiştir ve kullanılmıştır (Schachner, 2019: 127). Kapıların günümüzdeki isimlerini yöre sakinleri vermiştir ve bu kapıların Hititler zamanındaki isimleri bilinmemektedir (Söylemez, 2022).

Aslanlı Kapı: Yukarı Şehir’in güneybatısında yer almaktadır. Kentin dışına bakan, ağzı kükrermişçesine açık, dili dışarıda ve gözleri pürdikkat açık duran aslan figürü iki aslan kabartmadan dolayı bu kapıya Aslanlı Kapı denmektedir (Şekil 4.23.). Hititler’in Büyük İmparatorluk Çağı olan M.Ö. XIV. yüzyılda inşa edildiği düşünülmektedir ve kapının o zamanki adı bilinmemektedir. 15x10 metre boyutlarındadır ve dikdörtgen biçimde iki kulesi olan taş blokların iç ve dış kapı geçişleri vardır. Bu geçitlerin zamanında bronz saca kaplanan ahşap kapılarla kapatıldığı düşünülmektedir (Şekil 4.23. ve Şekil 4.24.). Bu aslanların yer aldığı mimari aynı dönemde Mezopotamya’da da görülmektedir ve döneminde gücü simgelemektedir (Seeher, 2011; Atila, 2018).

Şekil 4.23. Aslanlı Kapı

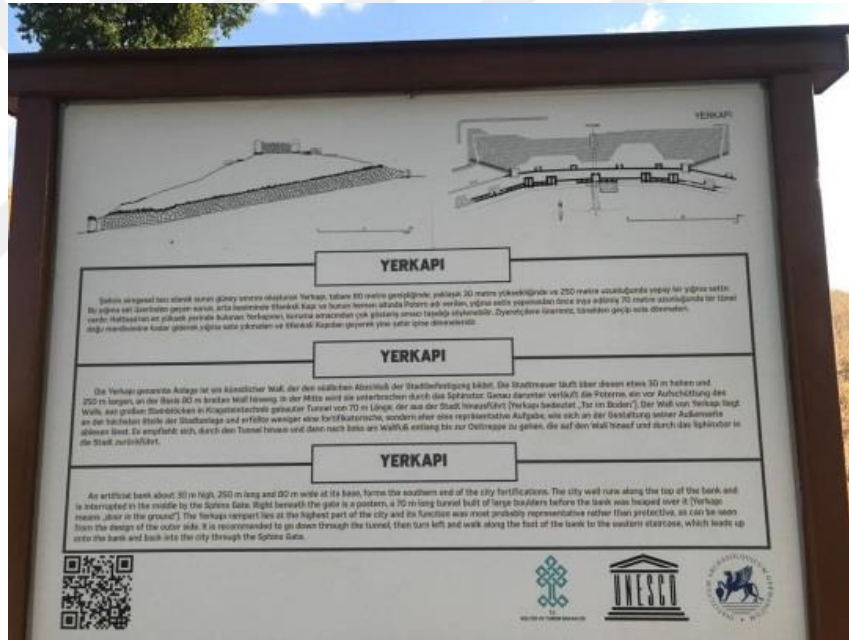

Şekil 4.24. Aslanlı Kapı bilgilendirme levhası

Boğazkale'nin en yüksek ve güney noktasında yer alan kapıya Yerkapı denmektedir. Hattuşa'nın ihtişamlı kapılarından biridir. Batıda Aslanlı Kapı, doğuda Kral Kapı'nın ortasında geniş bir yay çizerek inşa edilen sur, üzerine yapay olarak yığılmış toprak setin üzerinden geçmektedir ve bu kapının tam üzerinde Sfenksli Kapı yer almaktadır. İçine tek girilebilen potern olan Yerkapı'nın adı da buradan gelmektedir. Tünel, yapay toprak set üzerine yığılmadan önce bindirme tekniğiyle inşa edilmiştir. Bu teknik uzun taş blokların bir alttakinden daha öne üst üste koyulup, en üstte kilit taşı olarak sivri bir blok yerleştirilir ve bu sayede sivri üçgen biçimli yalancı tonoz oluşur (Şekil 4.25., Şekil 4.26., Şekil 4.27. ve Şekil 4.28.), (Seeher, 2011; Atila, 2018).

Şekil 4.25. Yerkapı tonozu dıştan görünüşü

Şekil 4.26. Yerkapı bilgilendirici levha

Hitit dünyasında ve eskiçağ kültürlerinde önemli bir yere sahip olan Yerkapı 250 metre uzunluğa, 70 metre ene ve 40 metre de yüksekliğe sahiptir. Bu yapı 20 kilometre öteden dahi gözükebilmektedir. Bindirme taş tekniği ile anıtsal bir görünüm elde edilmiştir. Bu yapı savunmadan ziyade tören alayları ve dini törenler sırasında bir sahne işlevi gördüğü düşünülmektedir. Yerkapı, devletin veya dinin gücünü ve büyüklüğünü vurgulayan, gösteriş amaçlı bir yapıdır. Yerkapı M.Ö XIV. yy'dan itibaren gelişen Hitit-Mısır etkileşimi ile de ilişkilendirilebilir. Yerkapı'nın

sağ ve solunda yer alan 102 basamaklı dik ve dar merdivenlerle Sfenksli Kapı'ya çıkılmaktadır (Schachner, 2019).

Şekil 4. 27. Yerkapı'nın kent dışından girişi

Şekil 4. 28. Yerkapı'nın kent içinden girişi

Sfenksli Kapı: Kentinin en güneyinde yer alan, Anadolu'ya özgü kanatlı yaratıklarla betimlenmiş olan ve Yerkapı'nın üzerinde kentin içine ve dışına bakan dört tane Sfenks bulunan kapıya Sfenksli Kapı denmektedir (Schachner, 2019). Kentin diğer kapılarından farklı olarak yanında 4 tane kule bulunmamaktadır. Sfenksler insan başlı, aslan vücutlu, kanatlı, kuyrukları kalkık ve kalın bacaklı

yaratıklar olarak betimlenmişlerdir. Sfenslerin yüz hatları ve gözleri belirgindir, saçları ise hator örgülüdür. Ayrıca sfenslerin başlarında tanrı sembolü olan boynuzlar vardır. Mısır kültürünün etkisiyle yapıldığı düşünülen bu sfensler, yumuşak hatlarla oyulmuş dişi bir varlık tasvirindedir. Araç ya da yaya geçişleri için kullanılmadığı, dini törenlerde bir geçiş güzergahı olduğu düşünülmektedir. Başka bir görüşe göre ise kutsal alan girişi olduğu düşünülmektedir. Sfenslerin orijinalleri, 2011 yılından beridir Boğazköy Müzesi'nde sergilenmektedir (Şekil 4.29. ve Şekil 4.30.), (Seeher, 2011; Atila, 2018).

Şekil 4. 29. Sfensli Kapı

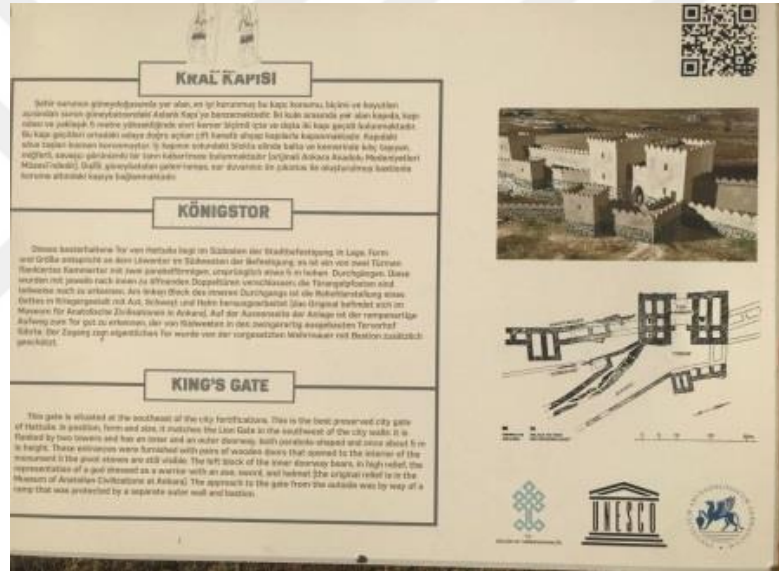

Şekil 4.30. Almanya'dan getirilen ve Boğazköy Müzesi'nde sergilenen orijinal sfensk

Kral Kapı: Hattuşa'nın güneydoğusunda, Yerkapı'daki sur yayının doğu kesiminde, plan ve şema bakımından Aslanlı Kapı'nın eşi olan kapıya Kral Kapı denilmektedir. Ancak Kral Kapı'da yer alan kabartma içe değil dışa dönüktür. İki kapı kulesi ve bunların arasında sivri kemer biçimindeki kapı geçidi görülen Kral Kapı'nın şehrin iç tarafına bakan yüzünde elinde baltası ve kılıcı olan savaşçı kıyafetleriyle betimlenen bir figür vardır. Bu figürün kral, tanrı ya da asker olup olmadığı halen gizemini korumaktadır. Bu Savaşçı Tanrı/Kral/Asker kabartmasından dolayı Hattuşa'da çalışan hafirler buraya Kral Kapı ismini vermiştir ve Hititler zamanındaki adı bilinmemektedir (Şekil 4.31. ve Şekil 4.32.), (Seeher, 2011; Atila, 2018).

Şekil 4.31. Kral Kapı

Şekil 4.32. Kral Kapı bilgilendirici levha

Kapıda bulunan figürün tanrısallık sembolü olan boynuzlu miğfer giymesi ve Hitit dini törenlerinde kullanılan tören baltasına da sahip olması, kabartmanın kral ya da askerden daha çok tanrıyı temsil ettiği düşünülmektedir. Bu figürün yüzünün bir tarafının kentten ayrılanlara bakar gibi görülmesi. Selam verir pozisyonunda, sol kolunu yukarı kaldırmış olması ve elinin yumruk şeklinde betimlenmesi kapının, kralın sefere çıkmadan önce uğradığı, yol göstericiliği ve koruyuculuğa inanılan bir konumda olması da düşünülmektedir. Ayrıca Yukarı Şehir’de yer alan son anıtsal kapı olması da bu durumu desteklemektedir. (Seeher, 2011). Kral Kapı’nın orijinali Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi’nde sergilenmektedir (Şekil 4.33.), (Söylemez, 2022).

Şekil 4.33. Kral Kapı’da yer alan kadın tanrı figürü

Bu kapılar dışında antik kentte bulunan diğer kapılar ise Aşağı Batı Kapı ve Yukarı Batı Kapı’dır. Aşağı Batı Kapı, Kızlar Kayası’ndan rahatlıkla görülebilmektedir. Yukarı Batı Kapı ise Aşağı Batı Kapı’nın güneyinde kalmaktadır (Atila, 2018).

4.7.2.2. Yazılıkaya

Başkent Hattuşa’nın kuzeydoğusunda bir açık hava tapınağı olan Yazılıkaya, başkente yaklaşık olarak 1500 metre uzaklıktadır. 12 metreyi bulan kayaların arasında olmasından dolayı Antik kentteki diğer tapınaklardan farklıdır. M.Ö 13.yy’dan itibaren kullanıldığı düşünülen Yazılıkaya, A ve B odalarından oluşmaktadır ve bu odaların üstü açıktır. Üstünün açık olmasından dolayı Yazılıkaya, Hititler’in Açık Hava Tapınağı olarak adlandırılmaktadır. Yazılıkaya’da tanrı ve tanrıça kabartmaları uzun sıralar halinde, Hitit sanatçıları tarafından yapılmıştır. Hititlerin, tanrılara açık havada ibadet etmek istediğinin bir kanıtı olmakla beraber, tapınakta yeni yıl, ilkbahar kutlamaları ve tahta geçiş törenlerinin yapılması için tüm tanrıların bir araya geldiği düşünülmektedir (Seeher, 2011). Yazılıkaya Açık Hava Tapınağı’nda doğal kayalıklar üzerinde işlenmiş 82 tanrı ve tanrıça figürü vardır. Galerileri A ve B olarak ayrılmış olan Yazılıkaya Açık Hava Tapınağı galerilerin boyutları birbirinden farklıdır.

A Odası: Yazılıkaya Açık Hava Tapınağının A galerisi 30 metre uzunluğundadır. Girişi 20 metre genişlikle başlayan açık hava tapınağının bu kısmı

daralarak 5 metreye kadar inmektedir. Zeminin Hititler döneminde taş döşeli olduğu ve kabartmalara göz hizasından bakıldığı düşünülmektedir. Galeride 61 tane tanrı ve tanrıça yer almaktadır ve hepsi aynı yöne gidecek biçimde işlenmişlerdir. Sol kısımda kısa etekli, sivri başlıklı, ucu yukarı dönük ayakkabılı tanrılar, sağ kısımda ise uzun pilili etekli, küpeli, yüksek başlıklı ve yukarı dönük ayakkabı giyen tanrıçalar yer almaktadır. Sol kısımda yer alan tanrılardan bazıları omuzlarında topuz ve ucu kıvrık kılıç taşırlar. Bazılarının ise dörtgen sakalları vardır. Ortada arka sahnede ise karşılaşma vardır. Bu karşılaşmada Hava Tanrısı (Teşub) ve Güneş Tanrıçası (Hebat) yer almaktadır. Ana sahne olarak tanımlanan baş tanrı ve onun eşi tanrıçanın birlikte tasvir edildiği sahnenin tam karşısında ise galerideki en büyük kabartma olarak IV. Tudhaliya'nın kabartması tasvir edilmiştir. Kalker tabakası ile korunduğundan aşınmadan günümüze kadar ulaşmıştır. Ayrıca Hititler zamanında kabartmalara şeritler halinde kireçtaşı işlenmiştir (Şekil 4.34. ve Şekil 4.35.), (Seeher, 2006; Seeher, 2011; Atila, 2018).

Şekil 4. 34. Ana Sahne

Şekil 4.35. Büyük Kral IV. Tudhaliya

B Odası: Kayalar arasındaki dar bir geçitten gidilen B galerisine girmeden önce tehditkar bakan aslan başlı iki demon kabartması vardır. Yaklaşık olarak 18 metre uzunluğu olan odanın kuzey tarafındaki genişliği 4 metredir ve güneydeki uzunluğu ise 2,5 metredir. Oda 19. yüzyıla kadar toprakla kapalı olduğu için kabartmalar oldukça iyi korunmuştur. Bu oda Kral II. Şuppiluliuma tarafından, ölen babası IV. Tudhaliya anısına yaptırdığı düşünülmektedir. Girişin sağında boynuzlu sivri başlıklar takan, omuzlarında orak biçimli kılıç taşıyan, gömlek, kemer, kısa etek giyen, ucu yukarı dönük ayakkabı giyinen ve birbirinin aynısı olan On İki Yeraltı Tanrısı figürü (Şekil 4.36.) bulunmaktadır (Seeher, 2006).

Şekil 4.36. On İki Yeraltı Tanrısı

Karşı duvarda ise Tanrı Şarruma Kral Tudhaliya'ya sarılarak ona kılavuzluk etmektedir. Kral A odasındaki kıyafetlerin aynısı ile tasvir edilmiştir ve başında yuvarlak bir başlık, önü açık pelerin, uzun manto, sol elinde alt ucu kıvrık bir asa ile

ucu yukarı dönük ayakkabı vardır. Kral IV. Tudhaliya hem A hem de B galerisinde tanrıların arasında betimlenen tek insandır. Şarruma ise Kral IV. Tudhaliya'ya göre çok daha büyüktür, boynuzlu ve sivri başlığının arkasında bir kartuş vardır. Kartuşta kahraman işareti vardır. Ayrıca Şarruma'nın sırtından uzun bir saç örgüsü aşağıya doğru sarkar, hilal biçimli bir kılıç taşımaktadır, kemerli ve kısa bir etek giymiştir (Şekil 4.37.). Bir diğer kabartma ise, Kılıç Tanrısı ya da Yeraltı Tanrısı Nergal'dir. Bu tasvirde iki dikey duran kılıç görülür. Kılıcın kabzasını sivri ve boynuzlu tanrı başlığı takan, kulağı küpeli, saçları ensesinden aşağıya dökülen, omuz yerine ters yönlerde bakan iki aslan başı olan bir figürdür. Asıl kabza dikey yerleştirilmiştir ve ağzı açık iki aslanla oluşturulmuştur. Kabzanın altından aşağıya doğru daralan oluklu kılıç ağzı başlamaktadır ve kılıcın ucu yoktur (Şekil 4.38.). Odanın arka bölümünde ise nişler yer almaktadır (Seeher, 2006).

Şekil 4.37. Tanrı Şarruma ve Büyük Kral IV. Tudhaliya

Şekil 4. 38. Kılıç Tanrısı (Nergal) figürü

4.7.2.3. Dulkadiroğlu Konağı ve Hattuşa Kazısı Anı Evi

1664 yılında inşa edilen Dulkadiroğulları konağına, Ağa konağı da denilmektedir. Seyyahlar ve gezginler burada ağırlanmıştır ve bu konak ilk kazılarına tanıklık etmiştir. Haremlik ve selamlık şeklinde yapılan konağın, haremlik kısmı 350 yıllık bir geçmişe sahiptir. Ayrıca haremlik olan kısım Kazı Anı Evi haline getirilmiştir (Yılmaz ve Atila, 2021). Diğer kısmı ise Puduhepa Kadın Kooperatifi tarafından kullanılmaktadır ve gelen ziyaretçilere bu kooperatif yemek hazırlamaktadır (Şekil 4.39. ve Şekil 4.40.).

Şekil 4.39. Puduhepa Kadın Kooperatifinin işlettiği konağın dıştan görünümü

Şekil 4.40. Dulkadiroğulları Konağı'nın içi ve Puduhepa Kadın Kooperatifinde çalışan kadınlar

12 Eylül 1966 yılından günümüze kadar hizmet veren Çorum Müzesi Müdürlüğü'ne bağlıdır ve yerel müze statüsündedir. 2011 yılında ise yenilenmiştir. Müze her gün açıktır. Hattuşa kazılarında ortaya çıkarılan Kalkolitik, Eski Tunç Çağı, Asur Ticaret Kolonileri Çağı, Frig, Galat, Roma Dönemi ve Bizans dönemi eserlerinin birçoğu Boğazköy müzesinde sergilenmektedir. Bu bakımdan eşsiz bir müzedir. Kültür turizm bakanlığının girişimleriyle Berlin Müzesi'nden getirtilen Boğazköy Yerkapı Sfenksi ile İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü'nde bulunan diğer Sfenks 26 Kasım 2011 tarihinden itibaren Boğazköy Müzesinde sergilenmeye başlamıştır (Şekil 4.30.). Müzede yer alan bu 2 orijinal sfenks ile birlikte üst düzey bir askeri komutanın evinde bulunan Boğa Başlı Vazo (Şekil 4.41.) eserleri dikkat çekmektedir (Çorum İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2021; Şahin, 2021).

Şekil 4.41. Boğa Başlı Vazo

4.7.2.4. Yöresel Halk Kültürü, Festival ve Şenlikler

İlk yerleşme izleri Kalkolitik Dönem'e (M.Ö VI. bin yıl) kadar uzanan Boğazkale'de Osmanlı'nın gerileme ve çöküş zamanları ile Cumhuriyet'in ilk yıllarında olan Büyük Mübadele döneminde ilçeye göçler olmuştur ve bu göçler sonucunda var olan yerleşmelerin nüfusları artmıştır ya da yeni yerleşmeler açılmıştır. 16. yy'da Şanlıurfa civarından Karakeçili aşiretinden gelenler olmuştur. 17. yy'da Dulkadiroğulları'ndan gelenler olmuştur ve Boğazkale'de halen yaşamaktadırlar. 1871 yılında Kırım'dan gelenler olmuştur. Yine o yıllarda Kafkasya'dan gelenler olmuştur ve en son Balkanlar'dan gelenler olmuştur. Bunlara bağlı olarak Boğazkale'de kültürel unsurlar çeşitlilik göstermektedir. Boğazkale'nin sahip olduğu kültürel çeşitlilik gelenek-görenek, giyim-kuşam, ağız, el sanatları ve yöresel mutfak kültürü gibi alanlara yansımıştır. Kültürel çeşitlilik en çok yöresel kültür mutfağında görülmektedir. Bu bağlamda Boğazkale'nin zengin bir mutfağı vardır. Toyga aşısı, diri aş, tutmaç, çatal aşısı, kuru çiçek bamya çorbası ve bulamaç yöreye özgü çorbalara; madımak, gö domates, sütlü kabak, kömeç ve yeşil mercimek sebze ve ot yemeklerine; soğan pidesi, kenepe ve bükme yöreye özgü hamur işlerine örnek verilebilir. Yine yöreye özgü kuskus pilavı ve mantarlı bulgur pilavı pilavlara; pıhtı, Evcı kadayıfı, pekmez helvası, hasıda ve Çarşıcuma helvası tatlılara; ahlat turşuya, tokmak köftesi özel günlerde yapılan yemeklere, kızılıçık şerbeti içecekler için örnek verilebilir. Budaközü Çayı Havzası içerisinde yer alan ilçenin mutfağı gastronomi turizmi için kültürel bir çekicilik oluşturmaktadır.

Boğazkale'de turizmin gelişimine bağlı olarak heykelcilikte gelişmiştir ve yöreye özgü bu sanat onlarca yıldır yapılmaktadır (Kaleli ve Özlü, 2022a). Boğazkale sakinleri yıl boyunca civar yerlerden getirdikleri taşları çeşitli araçlarla işlemektir. Ören yeri ile Yazılıkaya'da yer alan kabartma ve heykellerin küçük kopyalarını yapmaktadırlar. Ayrıca kilden tabletler, mühürlerde yapmaktadırlar. Yerel yönetimler, Dulkadiroğulları konağında kadınlar için bir kooperatif açmıştır ve kadınlar burada turistlerle ziyaretçilere yemek hazırlamaktadırlar. Halk Eğitim Merkezinin katkılarıyla kadınlar bez çanta ve çeşitli hediyelik eşyalar yapmaktadırlar ve bu sayede turizmde arz oluşturulmaya çalışılmaktadır.

Çorum Belediyesi tarafından her yıl Temmuz ayında Uluslararası Hitit Fuar ve Festivali düzenlenmektedir. Ancak 37 yıldır düzenlenen çeşitli tanıtımların, görsel etkinliklerin, konserlerin düzenlendiği festival sadece Çorum il merkezinde

yapılmaktadır. 1890 yılından beridir Boğazkale ilçesinde yer alan Evcî köyünde her mayıs ayında Nöbeti Baba Yağmur (Şükür) Duası Kaynaşma ve Barışma Etkinlikleri düzenlenmektedir. Bunların dışında bazı yıllar sürdürülmüş ancak devamı olmayan ya da çeşitli dönemlerde gerçekleştirilen etkinliklerde vardır. Ağustos ayında yapılan Boğazkale Kültür Etkinlikleri belli bir süre yapıldıktan sonra yapılmamaya başlamıştır. 2011 yılında Höke Bağları Üzüm Festivali düzenlenmiştir. 2015 yılının ekim ayında I. Hattuşa Kültür ve Gastronomi Festivali düzenlenmiştir. 2016 yılında UNESCO Dünya Miras Listesi'ne dahil oluşunun 30. yılı kapsamında sinema gösterimi ve Hitit kıyafetleri defilesi yapılmıştır. 2019 yılının haziran ayında Boğazkale Kaymakamlığı tarafından düzenlenen Hattuşa Barış Günleri etkinliği gibi çeşitli zamanlarda festivaller, etkinlikler ve bunlara ek olarak Boğazkale'de sempozyomlar yapılmaktadır (Boğazkale Kaymakamlığı, 2022).

4.8. Konaklama Tesisleri ve Sosyal İmkanlar

Turizm altyapısı bir destinasyondaki en önemli bileşenlerdir. Bu çalışmada araştırma sahasının sosyal ve konaklama tesisleriyle ilgili bilgiler için Çorum İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün verileri kullanılmıştır ancak veriler alındığında araştırma döneminde açık olan 3 yıldızlı Başkent Demiralan Otel yer almamaktadır. Veriler incelendiğinde Boğazkale Başkent Demiralan Otel (Şekil 4.43.) dışında Boğazkale'de ilk açılan otel olan 2 yıldızlı Aşıkoğlu Otel (Şekil 4.42. ve Şekil 4.43.) 1.11.2022 yılı itibarı ile Boğazkale'de bakanlık belgeli tek tesistir. Çorum ilinde bakanlık belgeli otel sayısı ise 7 tanedir.

Şekil 4.42. Hotel Aşıkoğlu

Şekil 4.43. Başkent Demiralan Hotel

Otel Baykal (Şekil 4.45.) ve Hititevleri (Hittite Houses) (Şekil 4.44.) ise basit konaklama belgeli tesislerdir. 14 odalı Kale Otel ise şu an için kapalıdır.

Şekil 4.44. Hitit Evleri

Şekil 4.45. Hotel Baykal

İl genelinde 36 basit konaklama işletmesinden sadece 2 tanesi Boğazkale ilçesinde bulunmaktadır (Tablo 4.8.). Bilgili ve Koçoğlu (2020)'nin çalışma yaptıkları dönemde Boğazkale'de var olan konaklama tesisi 5 tanedir.

Tablo 4. 8. Boğazkale'de yer alan konaklama tesisleri ve özellikleri

Tesis Adı	Bakanlık Belgeli	Basit Konaklama Belgeli	Oda Sayısı	Yatak Sayısı
Aşıkoğlu Otel	+		32	64
Başkent Demiralan Otel			42	84
Hotel Baykal		+	20	40
Hititevleri (Hittite Houses)		+	10	20

Ayrıca oteller dışında Boğazkale içerisinde özel araçları ya da karavanlarıyla gelen turistlerin kalabilecekleri kamping alanları da vardır (Şekil 4.46. ve 4.47.).

Şekil 4.46. Aşıkoğlu'na ait kamping alanı

Şekil 4.47. Hittite Houses'a ait kamping alanı

Çorum ilinde, 31 adet A grubu seyahat acentesi vardır ve bu acentelerden hiçbiri Boğazkale ilçesinde bulunmamaktadır (Çorum Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2022).

4.9. Ulaşım Özellikleri

İdari olarak bağlı olduğu Çorum ilinin güneybatısında yer alan Boğazkale, Çorum il merkezine 82 km, başkent Ankara'ya yaklaşık 208 km, ülkemizin önemli bir turizm destinasyonu olan Nevşehir'e 202 km, Kapadokya'ya 240 km uzaklıktadır. D190, D785 ve D795 yollarıyla ilişkili durumdadır. Çorum ili Ankara-Çorum-Samsun karayoluna 27 km uzaklıktadır ve karayoluna kadar olan yol ise tek şerittir.

D190 karayoluna 15 km uzaklıktadır ve yine bu yol tek şerittir. Araştırma sahasının mevcut karayolu ulaşım sistemi genelde asfalttır. Boğazkale'yi Ankara-Samsun Karayoluna bağlayan yolun tamamlanması turizm açısından faydalı olacaktır. Boğazkale, Yozgat il merkezine 40 km, Sungurlu ilçesine 30 km. Alaca'ya 32 km, Amasya il merkezine 178 km, Kayseri'ye 220 km ve Samsun'a 250 km mesafededir. Çalışma sahasında havaalanı yer almamaktadır. Çalışma sahasına en yakın havaalanları ise Amasya Merzifon Havaalanı 150 km, Ankara Esenboğa Havaalanı 212 km ve Kayseri Havaalanı 215 km uzaklıktadır. Demiryolu ulaşımı için destinasyondan herhangi bir demiryolu hattı geçmemektedir. Ankara-Çorum-Samsun Hızlı Tren Demiryolu projesi vardır. Bu demiryolu hattı ile önemli bir turizm koridoru da turizme kazandırılacaktır.

4.10. Turizm Talep Durumu

Hattuşa Örenyeri, Yazılıkaya Açık Hava Tapınağı ve Boğazköy Müzesi pandeminde etkisiyle 2020 yılındaki ziyaretçi sayısında ciddi azalmalar olmuştur. Türkiye'deki müze ve örenyerlerindeki toplam ziyaretçi sayısı artarken Boğazkale'deki ziyaretçi sayısında azalmalar görülmüştür. 2000-2020 arası dönemde Boğazkale'ye gelen ziyaretçi sayısında artmalar olsa dahi oransal olarak azalmalar olmuştur. 2000 yılında Türkiye'deki müze ve ören yerlerine giden ziyaretçilerin %43'ü, 2001 yılında ise %49'u Boğazkale'deki örenyerini ve müzeyi ziyaret ederken Boğazkale'ye en çok ziyaretçinin geldiği 2012 yılındaki ziyaretçi oranı toplam ziyaretçilerin ancak %20'si kadardır (Tablo 4.9.).

Tablo 4. 9. 2000 – 2020 Türkiye'de yer alan müzeleri ve Boğazkale'yi ziyaret eden ziyaretçi sayıları

Yıllar	Türkiye Geneli Müze ve Örenyeri Ziyaretçi Sayısı	Boğazkale Toplam Ziyaretçi Sayısı
2000	6.887.344	29.738
2001	7.590.138	37.930
2002	14.268.186	39.418
2003	13.987.747	30.602
2004	13.015.486	51.444
2005	18.384.865	43.216
2006	16.086.050	26.718
2007	18.048.674	28.915

2008	22.662.590	35.485
2009	21.193.627	42.517
2010	25.854.341	54.457
2011	28.462.893	57.892
2012	28.781.308	59.208
2013	29.481.005	54.270
2014	29.774.390	54.942
2015	28.454.284	42.646
2016	17.521.316	29.076
2017	20.509.746	30.417
2018	28.145.550	33.282
2019	34.828.618	40.802
2020	8.918.950	18.039

5. ANALİZ VE BULGULAR

5.1. Giriş

Bu bölümde veri toplama sürecinde ulaşılan nitel ve nicel verilerin analiz ve bulgularına yer verilmiştir. İlk olarak nicel çalışmanın pilot test uygulamasına, nicel verilerin analize hazırlanması, güvenilirliği, verilerden elde edilen demografik bulgular, tanımlayıcı istatistikler, DFA'ya ve hipotezlerin test edildiği YEM'in sonuçları yer almaktadır. Sonraki bölümde turizmin gelişimiyle ilgili olarak bilgi sahibi olan katılımcılarla yapılan görüşmelerde ulaşılan nitel verilerin analiz süreci, analiz ve bulguları, nitel verilerin hazırlanma süreci, güvenilirliği ve geçerliği, nitel analizler yer almaktadır.

5.2. Nicel Çalışmanın Pilot Testi

Bu çalışmada kullanılan nicel veri toplama aracının katılımcılar tarafından anlaşılıp anlaşılmadığını ve güvenilirliğini belirlemek için pilot çalışma uygulanmıştır. Pilot çalışmada küçük grubun örneklemin %10'unu temsil etmesi uygun görülmektedir (Esin, 2015). Bu bağlamda 15-30 Ağustos 2021 tarihlerinde Boğazkale ilçesine bağlı Hisar, Çarşı ve Hattuşaş mahallelerinde ikamet eden 50 katılımcıya anket uygulanmıştır. Araştırmada ulaşılan verilerin güvenilirlik değerlerine bakıldığında Cronbach's Alpha (α) katsayısı nicel ölçüm aracının güvenilirliği için hesaplanmıştır. Bunun için SPSS 25.0 programı kullanılmıştır ve literatürde kabul gören Cronbach's Alpha (α) katsayısı kullanılmıştır. Araştırmada Cronbach's Alpha (α) değeri 0,937 bulunmuştur. Cronbach's Alpha (α) değeri 0,7 ve üzerinde olması durumunda değer kabul edilebilirdir ve bu değer 1'e doğru yaklaştıkça mükemmel olarak değerlendirilir (Özdamar, 2013). Cronbach's Alpha (α) katsayısına bağlı olarak ölçeğin güvenilirliği aşağıdaki gibi yorumlanmaktadır;

- $\leq \alpha < 0.40$ ise ölçek güvenilir değildir,
- $0.40 \leq \alpha < 0.60$ ise ölçeğin güvenilirliği düşük,
- $0.60 \leq \alpha < 0.80$ ise ölçek oldukça güvenilir,
- $0.80 \leq \alpha < 1.00$ ise ölçek yüksek derecede güvenilir bir ölçektir (Özdamar, 2013).

Sarmiento ve Costa (2017) ise güvenilirliği ve iç tutarlılığı ölçen Cronbach's Alpha'da Cronbach'ın alfasını kullanarak iç tutarlılığı tanımlamak için ölçek güvenilirliğini şu şekilde yorumlamaktadır;

- 0 - 0.49'a kadar kabul edilemez

- 0,50 - 0,59 arasını zayıf
- 0,60 - 0,69 arasını tartışmalı,
- 0,70 - 0,79 arasını kabul edilebilir,
- 0,80 - 0,89 arası iyi
- 0,9 – 1,00 arası mükemmel bir ölçektir (Sarmiento ve Costa 2017).

Literatürdeki verilere göre uygulanan pilot çalışmada anket, Sarmiento ve Costa (2017)'ya göre değerler iyi ve mükemmel arasındadır ve Özdamar (2003)'a göre ise yüksek derecede güvenilir sonucu elde edilmiştir. Ayrıca her bir ölçeğinde Cronbach's Alpha (α) değerleri Tablo 5.1.'de verilmiştir.

Tablo 5.1. Pilot Test Çalışmasındaki Ölçeklerin Güvenilirlik Katsayıları

Boyut	Ölçek Madde Sayısı	Cronbach's Alfa (α)
Psikolojik Güçlendirme Ölçeği	5	,888
Sosyal Güçlendirme Ölçeği	3	,901
Politik Güçlendirme Ölçeği	4	,872
Turizmden Algılanan Kişisel Ekonomik Fayda Ölçeği	4	,816
Turizme Genel Destek Ölçeği	5	,874
Turizmin Algılanan Pozitif Etkileri Ölçeği	10	,935
Turizmin Algılanan Negatif Etkileri Ölçeği	6	,863

5.3. Nicel Verilerin Analize Hazırlanması

Çalışmanın nicel veri toplama aşamasından sonra katılımcılara uygulanan 325 anket incelenmiştir. 14 tane geçersiz anket elenmiştir ve kalan 311 anket analizlerde kullanılmıştır. Ankette yer alan sorular önceden belirlenen rakamlarla kodlanmıştır. Bu aşamanın ardından SPSS 25.0 programı kullanılarak analizler için veri seti oluşturulmuştur. Sonraki aşamada veri seti üzerinde tarama yapılarak hatalı veri girişleri kontrol edilmiştir. Belirlenen bazı hatalar bu aşamada düzeltilmiştir. Daha sonra, anketlerde yanıtlanmayan sorular incelenmiştir ve yanıtlanmayan sorulardan dolayı 10 adet kayıp veri belirlenmiştir. Bu bağlamda kayıp veriler için Expectation Maximization Algorithm (Beklenti Maksimizasyonu Algoritması) kullanılmıştır ve en çok olabilirlik kestirimine dayalı kullanılarak belirlenmiştir.

5.4. Nicel Çalışmanın Güvenirlik Analizi

Pilot çalışmadan sonra ana çalışmaya geçilmiştir. Araştırma ölçeğinin iç tutarlılığını ölçmede en çok kullanılan yöntem olan Cronbach's Alpha (α) katsayısı dikkate alınmıştır (Kılınç, 2018). Öncelikle, bütün yapıların güvenilirliğini incelemek için, SPSS 25.0 programı kullanılmıştır. Alfa yukarıda da bahsedildiği gibi değeri 0

ile 1 arasında değerde yer alır ve en az 0,7 olması uygun görülmektedir (Tezbaşaran, 1996; Özdamar, 2013). Bazı araştırmacılara (İslamoğlu ve Alniaçık, 2016)’ına göre inceleme çalışmalarında bu değerin 0,5’e kadar öngörülebileceği yönündedir. Bu bağlamda ölçeklerin güvenilirliklerine bakıldığı zaman;

- Psikolojik güçlendirme ölçeği Özdamar (2013)’e göre “yüksek derecede güvenilir”, Sarmento ve Costa (2017)’e göre “iyi” derecede güvenilir (Tablo 5.2.).
- Sosyal güçlendirme ölçeği Özdamar (2013)’e göre “yüksek derecede güvenilir”, Sarmento ve Costa (2017)’e göre “iyi” derecede güvenilir (Tablo 5.2.).
- Politik güçlendirme ölçeği Özdamar (2013)’e göre “oldukça güvenilir”, Sarmento ve Costa (2017)’e göre “kabul edilebilir” derecede güvenilir (Tablo 5.2.).
- Turizmden algılanan kişisel ekonomik fayda ölçeği Özdamar (2013)’e göre “oldukça güvenilir”, Sarmento ve Costa (2017)’e göre “kabul edilebilir” derecede güvenilir (Tablo 5.2.).
- Turizme genel destek ölçeği Özdamar (2013)’e göre “yüksek derecede güvenilir”, Sarmento ve Costa (2017)’e göre “iyi” derecede güvenilir (Tablo 5.2.).
- Turizmin algılanan pozitif etkileri ölçeği Özdamar (2013)’e göre “yüksek derecede güvenilir”, Sarmento ve Costa (2017)’e göre “mükemmel” derecede güvenilir (Tablo 5.2.).
- Turizmin algılanan negatif etkileri ölçeği Özdamar (2013)’e göre “yüksek derecede güvenilir”, Sarmento ve Costa (2017)’e göre “iyi” derecede güvenilir (Tablo 5.2.).

Çalışmada yer alan verilerin her bir yapı için güvenilirlik analizinin sonuçları için Cronbach’s Alpha (α) katsayısı 0,777 - 0,939 değerleri arasındadır. Genel katsayı değeri de 0,920’dir ve veri toplama aracı Özdamar (2013)’a göre “yüksek derecede güvenilir”, Sarmento ve Costa (2017)’ya göre “mükemmel” derecede güvenilir olduğu saptanmıştır (Tablo 5.2.).

Tablo 5.2. Faktörlerin güvenilirlik katsayıları

Boyut	Ölçek Madde Sayısı	Cronbach’s Alfa (α)
Psikolojik Güçlendirme Ölçeği	5	,893
Sosyal Güçlendirme Ölçeği	3	,897
Politik Güçlendirme Ölçeği	4	,797
Turizmden Algılanan Kişisel Ekonomik Fayda Ölçeği	4	,777
Turizme Genel Destek Ölçeği	5	,879
Turizmin Algılanan Pozitif Etkileri Ölçeği	10	,939
Turizmin Algılanan Negatif Etkileri Ölçeği	6	,868
Genel Cronbach’s Alfa (α) Katsayısı	37	,920

5.5. Nicel Verilerden Elde Edilen Bulgular

5.5.1. Demografik Bulgular

Bir veya birden daha çok değişkene ait değerlerin dağılımına ait olan özelliklerin tanımlanması için verilerin sayısal ve yüzdesel olarak verilmesi analiziyle frekans dağılımı belirlenmektedir (Büyüköztürk, 2004). Çalışmada nicel veriler için uygulanan ankete katılım sağlayanların profilleri, yüzde ve frekans dağılımlarıyla incelenmiştir. Geçerli ve uygun olan 311 ankete yanıt veren katılımcıların cinsiyetlerine göre bilgiler, Tablo 5.3.'de yer almaktadır. Katılımcıların yaşlarına göre bilgiler Tablo 5.4.'te yer almaktadır. Katılımcıların medeni durumları ile ilgili bilgiler Tablo 5.5.'te yer almaktadır. Katılımcıların meslekleri ile ilgili 5.6.'da katılımcıların gelirleri ile ilgili 5.7.'de, eğitimleri ilgili 5.8.'de ve Boğazkale'de ikamet (yaşam) süreleriyle ilgili özet bilgiler ise 5.9.'da yer almaktadır.

Tablo 5.3. Araştırmaya katılanların cinsiyetlerine ait bilgiler

Cinsiyet	n	Yüzde
Kadın	153	49,1
Erkek	158	50,9

Tablo 5.3.'e göre katılımcıların %50,9'unu (n=158) erkekler, %49,1'ini (n=153) kadınlar oluşturmaktadır. Katılımcıların %77,5'ini (n=241) evli bireyler yer almaktadır, %22,5'ini (n=70) ise bekâr bireyler yer almaktadır (5.4.).

Tablo 5 4. Araştırmaya katılanların medeni durumlarına ait bilgiler

Medeni durum	n	Yüzde
Bekâr	70	22,5
Evli	241	77,5

Çalışmadaki katılımcılar eğitim düzeyleri açısından ise yüzdesel olarak oranı en fazla olandan en az olana doğru sıralandığında %28,8'i (n=90) ile lisans mezunları, %25,5'i (n=80) ile lise, %18,8'i (n=58) ilkökul, %15,1'i (n=47) ortaokul ve %8,5'i (n=26) ön lisans mezunları oluşturmaktadır (Tablo 5.5.).

Tablo 5.5. Araştırmaya katılanların eğitim durumuna ait bilgiler

Eğitim durumu	n	Yüzde
İlkokul	58	18,8
Ortaokul	47	15,1
Lise	80	25,5
Ön lisans	26	8,5
Lisans	90	28,8
Lisansüstü	10	3,3

Katılımcıların yaş dağılımlarına bakıldığında ise 30-50 arası yaş grubu %53,5 (n=166), 30 yaş altı %24,4 (n=76) ve 50 yaş üzeri %22,1 (n=69) olduğu görülmektedir (Tablo 5.6.).

Tablo 5.6. Araştırmaya katılanların yaş dağılımlarına ait bilgiler

Yaş	n	Yüzde
30 Yaş altı	76	24,4
30-50 yaş arası	166	53,5
50 yaş üzeri	69	22,1

Araştırmada yer alanların gelir durumları incelendiğinde oransal olarak sırasıyla 2000 TL altı %28,8 (n=90), 5000 TL ve üzeri %28,8 (n=90) en yüksek orana sahip gelir durumlarıdır. 3001-4000 TL arası %8,5 (n=26) ile en düşük orana sahiptir. Bunlar dışında 2001-3000 TL arası %16,2 (n=50), 4001-5000 TL arası %17,7 (n=55) oranlarına sahiptirler (Tablo 5.7.).

Tablo 5.7. Araştırmaya katılan katılımcıların gelir durumuna ait bilgiler

Gelir	n	Yüzde
2000 TL altı	90	28,8
2001-3000 TL arası	50	16,2
3001-4000 TL arası	26	8,5
4001-5000 TL arası	55	17,7
5000 TL üzeri	90	28,8

Araştırmada yer alanların meslek profillerine bakıldığında, sırasıyla en yüksek %35,3'ünün memur, %29,7'sinin işsiz, %9,7'sinin özel sektör, %7,4'ünün esnaf, %6,3'ünün emekli olduğu görülmektedir. %5,6'sını ise turizm çalışanları oluşturmaktadır. Yörede memurlar, işsizler, özel sektör, esnaf turizmden daha baskın sektörler olduğu yorumuna gidilebilir. %2,6 kazı işçileri, %1,9'u çiftçiler ve %1,5'ini diğer sektörler oluşturmaktadır (Tablo 5.8.).

Tablo 5.8. Araştırmaya katılanların meslekler gruplarına ait bilgiler

Meslek	n	Yüzde
İşsiz	92	29,7
Kazı işçisi	8	2,6
Turizm	17	5,6
Memur	110	35,3
Esnaf	23	7,4
Özel sektör	30	9,7
Çiftçi	6	1,9
Emekli	20	6,3
Diğer	5	1,5

Çalışmada yer alanların yaşam sürelerine bakıldığında, 11 yıl ve üzerinin oranı %58,3'tür ve en fazla orana sahip yaşam süresini oluşturmaktadır. 1-5 yıl arası %18,8, 1 yıldan az %14,4 oranlarına sahiptirler ve 6-10 yıl arası %8,5 ile en az orana sahiptir (Tablo 5.9.). En az 6-10 yıl arasının düşük oranda olması ise memurlardan oluşması ve memurların genelde görev süresini doldurduğu zaman gitmesinden dolayıdır.

Tablo 5.9. Araştırmaya katılanların Boğazkale'de yaşam süreleri

Yaşam süresi	n	Yüzde
1 yıl altı	45	14,4
1-5 yıl arası	58	18,8
6-10 yıl arası	26	8,5
11 yıl ve üzeri	181	58,3

5.5.2. Tanımlayıcı İstatistikler

Elde edilmiş verilerin daha doğru bir şekilde anlamlandırılması ve daha doğru bir şekilde karar verilmesi için verilerin özetlenmesi ve tanımlayıcı istatistik yöntemleri ile birlikte sunulmasıdır (Kılınç ve Sünbül, 2018).

5.5.2.1. Psikolojik Güçlendirme

Bu faktöre ilişkin maddelerin betimleyici istatistiklerinden elde edilen sonuçlara göre, “Ziyaretçilerle paylaşabileceğim eşsiz bir kültürüm olduğunu hatırlatıyor” maddesi 4,13 ile en yüksek ortalamaya sahip maddedir. Diğer maddeler sırasıyla “İnsanlar ilçemin eşsiz özelliklerini (güzellikleri) görmeye geldikleri için özel hissettiriyor” 3,96, “İlçemizi özel kılmak için çalışma isteği uyandırıyor” 3,92, “İlçemizde insanlara sunabileceğimiz güzellikleri anlatmamı sağlıyor” 3,90 ve “Bu ilçenin bir sakini olarak beni gururlandırıyor” 3,82 ortalama değere sahiptir. Genel ortalama ise 3,94 değerindedir (Tablo 5.10.). Bu duruma göre çalışma sahasındaki turizm faaliyetlerinin yerel halkı psikolojik olarak güçlendirdiği görülmektedir.

Tablo 5.10. Psikolojik Güçlendirme maddelerinin betimsel istatistikleri

Psikolojik Güçlendirme (PG)	Ort.	S.S.
1- Bu ilçenin bir sakini olarak beni gururlandırıyor	3,82	1,347
2- İnsanlar ilçemin eşsiz özelliklerini (güzellikleri) görmeye geldikleri için özel hissettiriyor	3,96	1,237
3- İlçemizde insanlara sunabileceğimiz güzellikleri anlatmamı sağlıyor	3,90	1,199
4- Ziyaretçilerle paylaşabileceğim eşsiz bir kültürüm olduğunu hatırlatıyor	4,13	1,109
5- İlçemizi özel kılmak için çalışma isteği uyandırıyor	3,92	1,185
Genel Ortalama	3,94	

5.5.2.2. Sosyal Güçlendirme

Bu faktöre ilişkin maddelerin betimleyici istatistiklerinden elde edilen sonuçlara göre ortalaması en yüksek olan madde, “Topluluğa daha bağlı hissettiriyor” maddesidir ve ortalaması 3,60’dır. Sırasıyla diğer maddeler ise “İnsanlar ilçemin eşsiz özelliklerini (güzellikleri) görmeye geldikleri için özel hissettiriyor” 3,96, “İçimde bir ‘topluluk ruhu’ duygusu uyandırıyor” 3,55 ve “Toplum içerisinde yer almam için (karışmam için) yollar sağlıyor” 3,51 ortalama değere sahiptir. Genel ortalama ise 3,55 değerindedir (Tablo 5.11.). Bu duruma göre çalışma sahasındaki turizm faaliyetlerinin yerel halkı sosyal olarak güçlendirdiği görülmektedir.

Tablo 5.11. Sosyal Güçlendirme maddelerinin betimsel istatistikleri

Sosyal Güçlendirme (SG)	Ort.	S.S.
1- Topluluğa daha bağlı hissettiriyor	3,60	1,309
2- İçimde bir ‘topluluk ruhu’ duygusu uyandırıyor	3,55	1,315
3- Toplum içerisinde yer almam için (karışmam için) yollar sağlıyor	3,51	1,258
Genel Ortalama	3,55	

5.5.2.3. Politik Güçlendirme

Bu faktöre ilişkin maddelerin betimleyici istatistiklerinden elde edilen sonuçlara göre ortalaması en yüksek olan madde, “Boğazkale’deki turizm geliştirmeleri hakkındaki endişelerimi paylaşacağım bir çıkışım olduğunu hissediyorum” maddesidir ve ortalaması 3,32’dir. Sırasıyla diğer maddeler ise “Kullandığım oyun Boğazkale’deki turizmin gelişimini nasıl (ne yönde) etkileyeceğini hissediyorum” 3,24, “Boğazkale’deki turizm geliştirmelerinde söz sahibi olduğumu hissediyorum” 3,16 ve “Boğazkale’deki karar verme sürecine erişimim olduğunu hissediyorum” 3,05 ortalama değere sahiptir. Genel ortalama ise 3,19 değerindedir (Tablo 5.12.). Bu durum ilçedeki turizm faaliyetlerinde yerel halkın politik güçlenmeye nispeten psikolojik ve sosyal olarak daha güçlü olduğu görülmektedir.

Tablo 5.12. Politik Güçlendirme maddelerinin betimsel istatistikleri

Politik Güçlendirme (POG)	Ort.	S.S.
1- Boğazkale’deki turizm geliştirmelerinde söz sahibi olduğumu hissediyorum	3,16	1,401
2- Boğazkale’deki karar verme sürecine erişimim olduğunu hissediyorum	3,05	1,345
3- Kullandığım oyun Boğazkale’deki turizmin gelişimini nasıl (ne yönde) etkileyeceğini hissediyorum	3,24	1,350
4- Boğazkale’deki turizm geliştirmeleri hakkındaki endişelerimi paylaşacağım	3,32	2,120

bir çıkışım olduğunu hissediyorum	
Genel Ortalama	3,19

5.5.2.4. Turizmden Algılanan Kişisel Ekonomik Fayda (TAKEF)

Bu faktöre ilişkin maddelerin betimleyici istatistiklerinden elde edilen sonuçlara göre ortalaması en yüksek olan madde “Boğazkale’deki turizm gelişmelerinden maddi olarak daha fazla yararlanmak isterim” maddesidir ve ortalaması 3,55’dir. Sırasıyla diğer maddeler ise “Boğazkale’deki turizm faturalarımı ödememde yardımcı olur” 2,38, “Gelirimın bir kısmı Boğazkale’deki turizme bağlıdır” 2,37 ve “Ailemin maddi geleceğı Boğazkale’deki turizme bağlıdır” 2,21 ortalama değere sahiptir. Genel ortalama ise 2,62 değerindedir (Tablo 5.13.). Yerel halkın ilçedeki turizm faaliyetleri bağlamında turizmden algılanan kişisel ekonomik faydanın ekonomik bakımdan yeterli olmadığı görölmektedir.

Tablo 5.13. Turizmden Algılanan Kişisel Ekonomik Fayda maddelerinin betimsel istatistikleri

Turizmden Algılanan Kişisel Ekonomik Fayda (TAKEF)	Ort.	S.S.
1- Boğazkale’deki turizm faturalarımı ödememde yardımcı olur	2,38	1,442
2- Gelirimın bir kısmı Boğazkale’deki turizme bağlıdır	2,37	1,700
3- Boğazkale’deki turizm gelişmelerinden maddi olarak daha fazla yararlanmak isterim	3,55	1,499
4- Ailemin maddi geleceğı Boğazkale’deki turizme bağlıdır	2,21	1,448
Genel Ortalama	2,62	

5.5.2.5. Turizmin Algılanan Pozitif ve Negatif Etkileri (TAPE)

Turizmin algılanan pozitif etkileri faktörüne ilişkin maddelerin betimleyici istatistiklerinden elde edilen sonuçlara göre, “Boğazkale’deki ziyaretçi sayısı ne kadar artarsa, yerel ekonomi de o kadar gelişir” maddesi 4,50 ile en yüksek ortalamaya sahip ve “Alışveriş, restoran ve eğlence imkanları turizmin bir sonucu olarak daha çoktur” 3,83 ile en düşük değere sahip maddedir. Genel ortalama ise 4,27 değerindedir (Tablo 5.14.). Yerel halkın ilçedeki turizm faaliyetleri bağlamında turizmden algılanan kişisel ekonomik faydanın ekonomik bakımdan yeterli olmadığı görölmektedir. Bu bağlamda Boğazkale ilçesinde en yüksek pozitif etki ekonomik katkısıdır ve ekonomik katkının yanında turizmle birlikte Boğazkale’deki turistik alanların korunması ve gelişmesi, kasabanın daha bakımlı olması, altyapı faaliyetlerinin gelişeceği düşünölmektedir.

Tablo 5.14. Turizmin Algılanan Pozitif Etkileri maddelerinin betimsel istatistikleri

Turizmin Algılanan Pozitif Etkileri (TAPE)	Ort.	S.S.
1- Turizm gelişmeleri, Boğazkale'nin daha güzel (bakımlı) olmasını sağlar	4,43	1,020
2- Turizm, Boğazkale'deki yeni park (korunan arazi) geliştirmelerine teşvik sağlar	4,19	1,233
3- Turizm gelişmeleri, yerel halk için hobi imkanlarını (eğlenme alanlarını) artmasını sağlar	4,23	1,091
4- Turizm, Boğazkale'deki kültürel kimliği ve tarihi yapıları korumaya yardımcı olur	4,34	1,080
5- Alışveriş, restoran ve eğlence imkanları turizmin bir sonucu olarak daha çoktur	3,83	1,376
6- Turizm, Boğazkale'deki gelir ve hayat standardına katkı sağlar	4,07	1,214
7- Boğazkale'deki ziyaretçi sayısı ne kadar artarsa, yerel ekonomi de o kadar gelişir	4,50	,982
8- Turizm, yerel yönetimi yenilik ve gelişmelere teşvik eder (yollar, belediye hizmetleri gibi)	4,33	1,140
9- Turizm gelişmeleri, Boğazkale'deki hayat kalitesini artırır	4,41	1,047
10- Turizm, doğal ve tarihi mirasın korunup gelişmesini sağlar	4,45	1,074
Genel Ortalama	4,27	

Turizmin algılanan negatif etkileri faktörüne ilişkin maddelerin betimleyici istatistiklerinden elde edilen sonuca göre, “Turizm, Boğazkale'deki yaşam maliyetlerini artırır” maddesi 2,40 ile en yüksek ortalamaya sahip ve “Turizm gelişmeleri, Boğazkale'deki suç oranlarını artırır” 1,71 ile en düşük değere sahip maddedir. Genel ortalama ise 4,27 değerindedir (Tablo 5.15.). Yerel halkın ilçedeki turizm faaliyetleri bağlamında turizmden algılanan kişisel ekonomik faydanın ekonomik bakımdan yeterli olmadığı görülmektedir. Bu bağlamda Boğazkale ilçesinde en yüksek pozitif etki ekonomik katkısıdır ve ekonomik katkının yanında turizmle birlikte Boğazkale'deki turistik alanların korunması ve gelişmesi, kasabanın daha bakımlı olması, altyapı faaliyetlerinin gelişeceği düşünülmektedir.

Tablo 5.15. Turizmin Algılanan Negatif Etkileri maddelerinin betimsel istatistikleri

Turizmin Algılanan Negatif Etkileri (TANE)	Ort.	S.S.
1- Turist sayısındaki artış, yerel halklar turistler arasındaki anlaşmazlığa sebep olur	1,77	1,208
2- Turizm, Boğazkale'yi aşırı kalabalıklaştırır	2,15	1,411
3- Turizm, Boğazkale'deki yaşam maliyetlerini artırır	2,40	1,484
4- Turizm, Boğazkale'nin kirlenmesine sebep olur	1,84	1,197
5- Turizm gelişmeleri, Boğazkale'deki suç oranlarını artırır	1,71	1,178
6- Turizm gelişmeleri, Boğazkale'deki trafik sorununa sebep olur	1,89	1,279
Genel Ortalama	1,96	

5.5.2.6. Turizme Genel Destek

Bu faktöre ilişkin maddelerin betimleyici istatistiklerinden elde edilen sonuçlara göre, “Boğazkale’deki ziyaretçi sayısı ne kadar artarsa, yerel ekonomi de o kadar gelişir” maddesi 4,50 ile en yüksek ortalamaya sahip ve “Alışveriş, restoran ve eğlence imkanları turizmin bir sonucu olarak daha çoktur” 3,83 ile en düşük değere sahip maddedir. Genel ortalama ise 4,27 değerindedir (Tablo 5.16.). Yerel halkın ilçedeki turizm faaliyetleri bağlamında turizmden algılanan kişisel ekonomik faydanın ekonomik bakımdan yeterli olmadığı görülmektedir. Bu bağlamda Boğazkale ilçesinde en yüksek pozitif etki ekonomik katkısıdır ve ekonomik katkının yanında turizmle birlikte Boğazkale’deki turistik alanların korunması ve gelişmesi, kasabanın daha bakımlı olması, altyapı faaliyetlerinin gelişeceği düşünülmektedir.

Tablo 5.16. Turizme Genel Destek maddelerinin betimsel istatistikleri

Turizme Genel Destek (TGD)	Ort.	S.S.
1- Genel olarak Boğazkale’deki turizmin olumlu etkileri olumsuz etkilerinden fazladır.	3,80	1,372
2- Boğazkale’deki turizmin aktif olarak teşvik edilmesi (desteklenmesi) gerektiğine inanıyorum.	4,47	1,011
3- Boğazkale’deki turizmi ve öneminin Boğazkale için kalıcı olmasını desteklerim.	4,48	1,025
4- Boğazkale turist (turizm) destinasyonu olarak kalmalı.	4,37	1,070
5- Boğazkale turizmin tanıtımına destek vermeli.	4,52	,975
Genel Toplam	4,32	

5.5.3. Doğrulamalı Faktör Analizi (DFA)

Araştırmada 6 boyut ve 37 maddenin doğrulanması ile ölçüm modelinin yapı geçerliğini test edilmesi için, AMOS 24.0 paket veri programı kullanılmıştır. Bu bağlamda Doğrulamalı Faktör Analizinden (DFA) de faydalanılmıştır. Kavramlar arasındaki bağlantıların yapısal eşitlik modeline uygunluğunu tespit etmede DFA gerekmektedir (Anderson ve Gerbing, 1988). DFA tekniği, tanımlanan ve kısıtlanan bir yapının bir model olarak doğrulandığını ya da doğrulanmadığını test etme üzerine geliştirilmiştir (Çokluk vd., 2012). Bir grup gözlenebilen değişkenin faktörleri (örtük değişkenleri) ne kadar ve nasıl açıkladığını anlamaya çalışan ölçüm modellerinin geliştirilmesinde yaygın olarak kullanılan DFA hipotezlerin test edilmesinde ve yapısal geçerlik çalışmalarında genellikle tercih edilmektedir ve bu çalışmalarda büyük kolaylıklar sağlamaktadır (Öngen, 2010). DFA, daha önce oluşturulan bir

model ile gözlenen değişkenlerden yola çıkarak örtük değişkenleri (faktörleri) oluşturmayı yönelik sağlayan bir analiz yöntemidir (Schumacher ve Lomax, 2004).

5.5.3.1. Ölçüm Modeli

Model uyumu değerlendirmesi, DFA’da “En Çok Olabilirlik (Maximum Likelihood)” yöntemi kullanıldıktan sonra gerçekleştirilmiştir. Bir modelin uyum iyiliğini değerlendirmek için bir dizi uyum indeksi bulunmaktadır. Tablo 5.17 birçok araştırmacı tarafından önerilen uyum indekslerini ve eşik değerleri içermektedir (Fornell ve Larcker, 1981; Anderson ve Gerbing, 1988; Jöreskog ve Sörbom, 1996; Hair vd., 2010; Portela, 2012). Yine ilk ve daha sonra değiştirilen modeller için ortaya çıkan uyum indeksi değerleri Tablo 5.18’de gösterilmiştir. Ayrıca DFA için kullanılan bazı indekslerin özellikleri ise Tablo 5.17.’de verilmiştir.

Chi-squared test (χ^2), ki-kare testi (χ^2), gözlemlenen ve beklenen kovaryans matrisleri arasındaki farkı gösterir. Bu modelin hipotezleri (Gunzler ve Morris, 2016):

H0: önerilen model ve veri yapısı benzer (fark yok)

H1: önerilen model ve veri yapısı arasında bir fark var

Sıfıra yakın değerler daha iyi bir uyumu, yani beklenen ve gözlemlenen kovaryans matrisleri arasında daha küçük bir farkı gösterir. Buna karşılık, küçük bir karşılık gelen büyük bir ki-kare testi, modelin verilere uymadığını gösterir (Suhr, 2006).

Normed Fit Index (NFI), normlu uyum indeksi (NFI), Bentler-Bonett Normlu Uyum İndeksi olarak da adlandırılır ve ayarlanmış modelin uyum kalitesindeki yüzde artışını değerlendirir. Önerilen modelin ki-kare değeri ile boş modelin ki-kare değeri arasındaki uyumsuzluğu analiz eder. NFI negatif taraflı olma eğilimindedir. Küçük örneklerde güvenilir olduğu için az kullanılır. 0,95’e eşit veya daha büyükse çok iyi, 0,9 ile 0,95 arasında iyi, 0,8 ile 0,9 arasında tolere edilebilir ve 0,8’den küçükse kötü olarak kabul edilir. (Portela, 2012), (Tablo 5.17.).

Comparative Fit Index (CFI) karşılaştırmalı uyum indeksi (CFI), ki-kare testinde içsel örneklem büyüklüğü ve normlu uyum indeksi konularını ayarlarken, veriler ile önerilen model arasındaki uyumsuzluğu inceleyerek model uyumunu analiz eder. İncelenen modelin serbestlik dereceleriyle uyumunu, temel modelin serbestlik dereceleriyle uyumu ile karşılaştırır. 0,95’e eşit veya daha büyükse çok iyi, 0,9 ile

0,95 arasında iyi, 0,8 ile 0,9 arasında tolere edilebilir ve 0,8'den küçükse kötü olarak kabul edilir. (Portela, 2012), (Tablo 5.17.).

Relative Fit Index (RFI), göreceli uyum indeksleri (RFI), aynı zamanda “artımlı uyum indeksleri” veya “karşılaştırmalı uyum indeksleri” olarak da adlandırılır. Önerilen model için ki-kareyi boş bir modelle karşılaştırır. Bu boş model neredeyse her zaman tüm değişkenlerin ilişkisiz olduğu ve sonuç olarak çok büyük bir ki-kareye sahip olduğu (zayıf uyumu gösteren) bir model içerir (Portela, 2012), (Tablo 5.17.).

SRMR, 0 ile 1 aralığında değer alır. SRMR değeri 0'a yaklaştıkça iyi uyum belirtecektir. 2,25 Bu da ki-kare gibi kötü uyum indeksidir; yani yüksek değerler kötü uyumu ifade eder (Portela, 2012).

Root Mean Square Error of Approximation (RMSEA), ki-kare istatistiklerinin büyük örneklemli modelleri reddetme eğilimini düzeltmeye çalışan bir ölçüdür. Optimal olarak seçilmiş parametre tahminleri ile önerilen model ve popülasyon kovaryans matrisi arasındaki uyumsuzluğu analiz ederek örneklem büyüklüğü sorunlarını önler (Portela, 2012), (Tablo 5.17.).

Kötü uyum indeksi olarak bilinen ve 0 değerinin mükemmel uyumu gösterdiği RMSEA² için 0,05'in altındaki değerler iyi uyum, 0,08'in altındaki değer makul değer olarak kabul edilir. Ayrıca 0,08 ile 0,10 arasındaki değerler orta düzeyde bir uyum göstergesi iken, 0,10'un üzerindeki değerler kabul edilir değildir. Ayrıca, modeldeki değişken sayısı arttıkça uyum kötüleşmektedir; bundan dolayı SRMR tercih edilmektedir (Portela, 2012).

Tablo 5.17. DFA için model uyum indeks değerleri (Portella, 2012: 28).

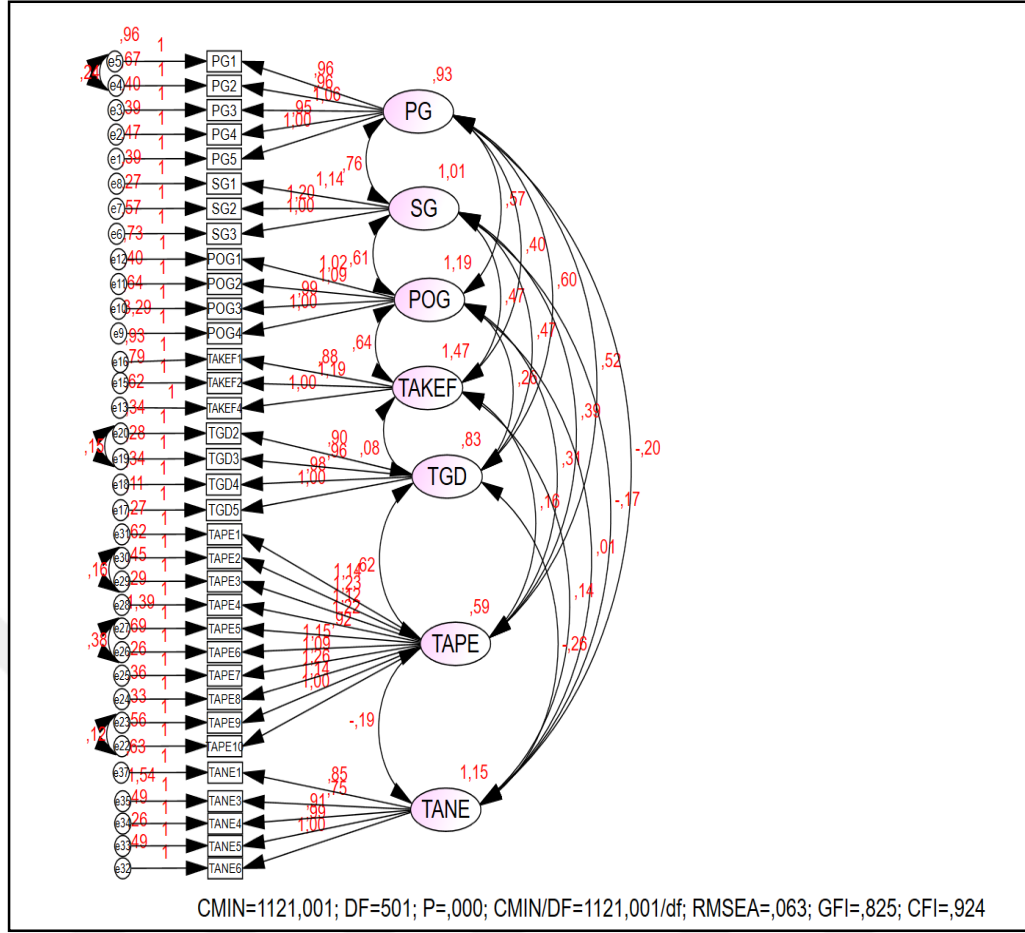
Değerler	Çok İyi	İyi	Kabul Edilebilir	Kabul Edilemez
χ^2 / df	≤ 1	1-2 arası	2-5 arası	> 5
RMR		0'a ne kadar yakınsa o kadar iyidir		
GFI	$\geq 0,95$	0,9-0,95 arası	0,8-0,9 arası	$< 0,8$
NFI	$\geq 0,95$	0,9-0,95 arası	0,8-0,9 arası	$< 0,8$
CFI	$\geq 0,95$	0,9-0,95 arası	0,8-0,9 arası	$< 0,8$
RFI		1'e ne kadar yakınsa o kadar iyidir		
TLI	$\geq 0,95$	0,9-0,95 arası	0,8-0,9 arası	$< 0,8$
PCFI	$\geq 0,8$	0,8-0,6 arası		$< 0,6$
PGFI	$\geq 0,8$	0,8-0,6 arası		$< 0,6$
PNFI	$\geq 0,8$	0,8-0,6 arası		$< 0,6$
RMSEA (p-value $\geq 0,05$)	$\leq 0,05$	0,05-0,08 arası	0,08-0,10 arası	$> 0,10$

Tablo 5.18. DFA için model indeks değerleri

Değerler	İlk Model	Revize Model
χ^2 / df	2,646	2,238
RMR	0,123	0,083
GFI	0,772	0,825
NFI	0,826	0,872
CFI	0,883	0,924
RFI	0,810	0,857
TLI	0,872	0,915
PCFI	0,807	0,825
PGFI	0,668	0,695
PNFI	0,754	0,779
RMSEA (p-value ≥ 0.05)	0,073	0,063

Bu işlemlerden sonra, mutlak, görel ve parsimony endeksleri için tüm eşikleri elde ederek modelin daha iyi uyduğunu görüyoruz (Şekil 5.1.).

İlk modelde yeterli düzeyde uyum sağlanamadığı için “Modification Indices” bölümünde model uyumu için sunulan öneriler gerçekleştirilmiştir. Aynı gizil değişkende bulunan birkaç hata terimi için kovaryanslar çizilmiştir ve model bu iyileştirmelerle bir uyum seviyesine ulaşmıştır. Bu kovaryanslar; e4-e5, e19-e20, e22-e23 ve e29-e30 (Şekil 5.1.). Modifikasyon indeks analizinin ardından modelin mutlak indeksi, nispi indeksi ve parsimony indeksi için uyum değerleri eşik değere ulaşmıştır. Bu sayede model daha iyi bir uyum seviyesine ulaşmıştır. Standardlaştırılmış faktör (örtük değişken) yükleri 0,50’den küçük olan TAKEF3, TANE2 ve TGD1 maddeleri bu işlemten sonra modelden çıkartılmıştır. Bu işlemlerden sonra, mutlak indeks, nispi indeks ve parsimony indeksin tüm eşikleri uyum değerlerini ulaşmıştır. Bu bağlamda model daha iyi bir uyum seviyesine ulaşmıştır (Şekil 5.1.).

Şekil 5.1. DFA yol şeması

Bu işlemlerden sonra, DFA tarafından kullanılan modelin güvenilirliğini test etmek için ilk olarak Composite Reliability-CR (bileşik güvenilirlik) değerleri incelenmiştir. Örtürk değişkenlerin (faktörlerin) CR değerini sağlaması için Fornell ve Larcker (1981)'e göre eşik değer en asgari 0,6 ya da Bagozzi ve Yi (2012)'ye göre ise eşik değer en asgari 0,70 olması önerilmektedir. DFA sonucunda çalışmanın ölçüm modeline dahil edilen değişkenlerin 0,842-0,940 arasında değişen bileşik güvenilirlik (CR) değerine sahip olduğu anlamına gelmektedir (Tablo 5.19). Ayrıca kullanılan ölçek için Cronbach's Alfa (α) katsayısının değerleri 0,816-0,915 aralığında değişmesi, ölçeğin güvenilir olduğu anlamına gelmektedir.

5.5.3.2. Yakınsak Geçerlilik

Sonraki aşamada ölçüm modeli yapı geçerliliğini sağlamalıdır. Bu amaçla convergent validity (yakınsak geçerlik) ve discriminant validity (ıraksak geçerlik) değerlerine bakılmalıdır (Zorlu, 2019). Yakınsak geçerlik değişkenlerle bağlantılı ifadelerin kendi aralarında ve meydana getirdikleri faktörlerle ilişkili olduğunu

belirtmektedir (Kline, 1998). Yakınsak geçerlik için CR ve AVE değerleri hesaplanmıştır ve modelde yakınsak geçerliğin sağlanabilmesi için ölçekteki değerlerin tamamının CR>AVE; AVE>0,5 olması gerekmektedir (Jöreskog ve Sörbom, 1996; Yaşlıoğlu, 2017).

Ayrıca yapıların her biri için CR ve Cronbach's Alpha (CA) değerlerinin 0,7'nin üzerinde olması gerekmektedir (Hair vd., 2010). Ortalama Açıklanan Varyans (AVE) oranı da her bir yapı için 0,5'in üzerinde olması gerekir (Bagozzi ve Yi, 1988). Yakınsak geçerlik, örtük değişkenlerin (faktörlerin) yapılarının her bir yapısı için ayrı ayrı değerlendirmede bulunularak elde edilmektedir. Çalışmanın ölçüm modelinin yakınsaklık geçerliliği ele alındığında (Tablo 5.19.) 7 yapının tümünün yakınsak geçerliğe sahip olduğu görülmektedir. Bu bağlamda standardize faktör yükleri 0,500-0,917 arasındadır ve CR değerleri 0,842-0,940 arasındadır, Cronbach's Alfa değerleri 0,816 daha büyük değerdedir ve tüm AVE katsayıları 0,549'dan büyüktür (Tablo.5.19.).

Tablo 5.19. Araştırma Modelinin DFA Sonuçları

Faktörler ve Maddeler	SFL (λ) > 0.5	CR > 0.7	CA > 0.7	AVE > 0.5	p
Psikolojik Güçlendirme (PG)		0.890	0,893	0.620	
PG1	0,686				***
PG2	0,750				***
PG3	0,850				***
PG4	0,826				***
PG5	0,815				***
Sosyal Güçlendirme (SG)		0.900	0,897	0.750	
SG1	0,877				***
SG2	0,918				***
SG3	0,799				***
Politik Güçlendirme (POG)		0.842	0,797	0.580	
POG1	0,792				***
POG2	0,882				***
POG3	0,805				***
POG4	0,515				***
Turizmden Algılanan Kişisel Ekonomik Fayda (TAKEF)		0.852	0,846	0.659	
TAKEF1	0,742				***
TAKEF2	0,851				***
TAKEF4	0,838				***
Turizme Genel Destek (TGD)		0.921	0,930	0.771	
TD2	0,816				***
TD3	0,856				***
TD4	0,840				***
TD5	0,938				***
Turizmin Algılanan Pozitif Etkileri		0.940	0,939	0.616	

(TAPE)			
TAPE1	0,86		***
TAPE2	0,769		***
TAPE3	0,788		***
TAPE4	0,868		***
TAPE5	0,515		***
TAPE6	0,728		***
TAPE7	0,851		***
TAPE8	0,848		***
TAPE9	0,834		***
TAPE10	0,717		***
Turizmin Algılanan Negatif Etkileri (TANE)			
	0.882	0.873	0.549
TANE1	0,752		***
TANE3	0,544		***
TANE4	0,811		***
TANE5	0,899		***
TANE6	0,838		***

(SFL: Standardized Factor Loading (λ), CR: Composite Reliability = $(\sum \lambda)^2 / [(\sum \lambda)^2 + \sum (\theta)]$ (Jöreskog ve Sörbom, 1996), AVE: Average Variance Extracted = $(\sum \lambda^2) / [\sum \lambda^2 + \sum (\theta)]$ (Jöreskog ve Sörbom, 1996). CA: Cronbach' Alfa. Tüm standartlaştırılmış faktör yüklerine anlamlı şekilde ulaşıldı, *** <.01.)

5.5.3.3. İraksak Geçerliliği

İraksak geçerlik testi Anderson ve Gerbing (1988)'e göre iki farklı kavramı ölçmektedir. Bir yapının ıraksak geçerliğe sahip olması için, bir korelasyon analizinde iki yapının düşük bir korelasyona sahip olduğunu göstermesi gerekmektedir (Anderson ve Gerbing, 1988). Bir örtük değişkenin ortalama açıklanan varyans değerinin (AVE) karekökünün faktörler arası korelasyondan büyük olması gerekmektedir (Hair vd., 2010). İraksak geçerlik için $MSV < AVE$ tüm değerler şu şekilde olmalıdır. Çalışmanın ölçüm modelinde AVE karekökleri her bir yapı için 0.549-0.771 arasındadır ve AVE değerleri MSV değerlerinden daha büyüktür. Bu bilgiler nezdinde ölçüm modeli ıraksak geçerliliğe sahiptir (Tablo 5.20.).

Tablo 5.20. AVE ve MSV sonuçları

Yapılar	AVE	MSV
Psikolojik Güçlendirme (PG)	0,895	0,631
Politik Güçlendirme (POG)	0,842	0,580
Sosyal Güçlendirme (SG)	0,900	0,750
Turizmden Algılanan Kişisel Ekonomik Fayda (TAKEF)	0,852	0,659

Turizm Gelişimine Destek (TGD)	0,931	0,771
Turizmden Algılanan Pozitif Etkiler (TAPE)	0,943	0,626
Turizmden Algılanan Negatif Etkiler (TANE)	0,876	0,549

Ayrıca literatürde sıklıkla kullanılan Fornell-Larcker kriterinin son çalışmalarla birlikte güvenilirliği eleştirilmeye başlanmıştır (Zorlu ve Yılmaz, 2022). Buna bağlı olarak araştırmanın ayırt edici geçerliği için Henseler ve arkadaşları (2015) tarafından önerilen HTMT (heterotrait-monotrait) yöntemi de kullanılmıştır. HTMT'nin ölçütü, araştırmadaki değişkenlerin tamamına ait ifadelerin korelasyonlarının ortalamasının, aynı değişkene ait ifadelerin korelasyonlarının geometrik ortalamalara oranlarını belirtmektedir ve HTMT oranı 0,9'dan küçük olmalıdır (Henseler vd., 2015). Araştırmada HTMT oranına ait tüm değerlerinin (Tablo 5.21.) 0,90'dan küçük olduğu görülmektedir. Bu bağlamda araştırmanın sonuçları nezdinde ölçüm modeli ayırt edici geçerliğe sahiptir.

Tablo 5.21. Heterotrait–Monotrait oranı (HTMT) sonuçları

Yapılar	POG	TAKEF	TGD	TAPE	TANE	SG
Psikolojik Güçlendirme						
Politik Güçlendirme	0,548					
Turizmden Algılanan Kişisel Ekonomik Fayda	0,350	0,536				
Turizm Gelişimine Destek	0,690	0,297	0,096			
Turizmden Algılanan Pozitif Etkiler	0,673	0,381	0,200	0,824		
Turizmden Algılanan Negatif Etkiler	0,203	0,006	0,066	0,261	0,211	
Sosyal Güçlenme	0,787	0,575	0,423	0,524	0,514	0,170

Araştırmanın doğrulayıcı faktör analizinin sonuçlarına göre, model geçerlik ve güvenilirliği sağlamaktadır. Modelde yer alan bütün yollar istatistiki olarak anlamlıdır. Bu bağlamda modelin YEM analizi için uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

5.5.3.4. Yapısal Model

Çalışma için uygulanan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda modelin ve ölçeklerin istatistiki bakımdan güvenilir, geçerli ve doğrulanabilir olduğu sonucuna varılmıştır. Modelde bulunan değişkenlerin doğrulanması işleminden sonra, hipotezlerin veya yapısal modelin test edilmesine geçilmiştir. Bu aşamada yapısal eşitlik analiz edilmiştir. Araştırma modelinde bulunan turizmden algılanan kişisel ekonomik fayda, turizmde psikolojik, politik ve sosyal güçlendirme, turizme genel destek ve turizmin algılanan (olumlu-olumsuz) etkileri faktörleri ile oluşturulan faktörler arasında yer alan nedensel ilişkilerin açıklanabileceği varsayılmıştır. Bu bağlamda Tablo 5.22.'de yer alan model oluşturulmuştur. Bu adımları gerçekleştirdikten sonra, AMOS 24 programında yer alan “En Çok Olabilirlik (Maximum Likelihood)” yöntemiyle hipotezleri kurulan ilişkiler test edilmiştir. YEM işleminin ardından ilk olarak model uyumu değerlendirilmiştir. Bir model uyumunu değerlendirmek için kullanılan çeşitli uyum iyilik indeksleri vardır. Tablo 5.17.'de, uyum indeksleri ve eşik değerleri yer almaktadır (Portella, 2012).

Tablo 5.22. YEM için model uyum indeks değerleri

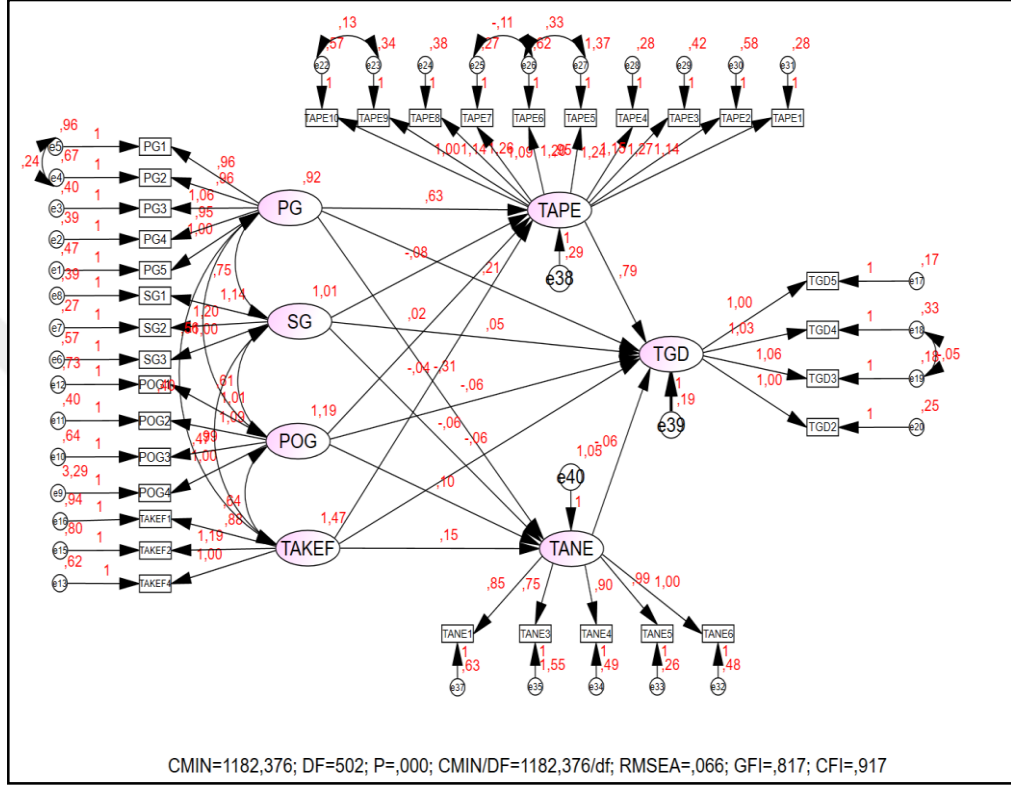
Değerler	İlk Model	Revize Model
χ^2 / df	2,570	2,355
RMR	0,085	0,083
GFI	0,795	0,817
NFI	0,851	0,865
CFI	0,903	0,917
RFI	0,835	0,849
TLI	0,892	0,907
PCFI	0,816	0,820
PGFI	0,678	0,690
PNFI	0,769	0,774
SRMR	0,586	0,575
RMSEA (p-value $\geq$ 0.05)	0,071	0,066

RMR: Root Mean Square Residuals, GFI: Goodness of Fit Index, NFI: Normed Fit Index, CFI: Comparative Fit Index, RFI: Relative Fit Index, TLI: Turker – Lewis Index, PCFI: Parsimony Comparative Fit Index, PGFI: Parsimony Goodness of Fit Index, PNFI: Parsimony Normed Fit Index, SRMR: Square Root of Mean Square Residual, RMSEA: Root Mean Squared Error of Approximation.

İlk model yeterli düzeyde bir uyum sağlamadığı için “Modification Indices” bölümündeki öneriler uygulanmıştır. Aynı gizil değişkenlerde bulunan bazı hata terimleri için kovaryanslar çizilmiştir. Uyum düzeltmeleriyle birlikte model iyi bir uyum düzeyine ulaşmıştır. Bu kovaryanslar e4-e5, e18-e19, e22-e23, e25-e26 ve e26-e27'dir (Şekil 5.2.). Modifikasyon indeks işleminin ardından, mutlak indeks,

nispi indeks ve parsimony indeksindeki eşik değerler sağlanarak modelin uyum düzeyi artırılmıştır.

Genel model uyumunu değerlendirdikten sonraki aşamada yapılar arasındaki hipotezlenmiş ilişkilere bakılmıştır. Çalışmanın 1. ve 2. sorularını yanıtlama ve 1-14 hipotezlerini test etmek için yapısal model analizi gerçekleştirilmiştir.

Şekil 5.2. YEM analizi yol şeması

5.5.3.5. Hipotezlerin Testi

Elde edilen modelde H1 ve H6 hipotezleri 0.01 anlamlılık düzeyinde ve H4, H5, H7 ile H14 hipotezleri ise 0.05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak desteklenmiştir. H2, H3, H8, H9, H10, H11, H12 ve H13 hipotezleri ise istatistiksel olarak anlamlı ilişki bulunamamış ve desteklenmemiştir (Tablo 5.23.).

Tablo 5.23. Hipotezlerin testi

Hipo- tezler	Hipotezlenen İlişki	β	S.E.	C.R.	p	Sonuç
H1 (+)	Pozitif Etkiler→Turizme Genel Destek	0,790	0,078	10,185	***	E
H2 (-)	Negatif Etkiler→Turizme Genel Destek	-0,06	0,030	-2,011	0,044	E
H3 (+)	Ekonomik Fayda→Pozitif Etkiler	-0,045	0,037	-1,217	0,223	H

H4 (-)	Ekonomik Fayda→Negatif Etkiler	0,155	0,066	2,332	0,020	H
H5 (+)	Ekonomik Fayda→ Turizme Genel Destek	-0,062	0,032	-1,978	0,048	H
H6 (+)	Psikolojik Güçlendirme→Pozitif Etkiler	0,632	0,084	7,542	***	E
H7 (-)	Psikolojik Güçlendirme→Negatif Etkiler	-0,310	0,126	-2,460	0,014	E
H8 (+)	Psikolojik Güçlendirme→ Turizme Destek	0,206	0,078	2,655	0,008	E
H9 (+)	Sosyal Güçlendirme→Pozitif Etkiler	-0,081	0,069	-1,169	0,243	H
H10 (-)	Sosyal Güçlendirme→Negatif Etkiler	-0,081	0,069	-1,169	0,243	H
H11 (+)	Sosyal Güçlendirme→Turizme Genel Destek	0,053	0,058	0,914	0,361	H
H12 (+)	Politik Güçlendirme→Pozitif Etkiler	0,018	0,046	0,389	0,697	H
H13 (-)	Politik Güçlendirme→Negatif Etkiler	0,101	0,084	1,205	0,228	H
H14 (+)	Politik Güçlendirme→ Turizme Genel Destek	-0,064	0,040	-1,601	0,109	H

TGD: $R^2 = 0,758$; TAPE: $R^2 = 0,504$; TANE: $R^2 = 0,087$

Hipotez 1 (+): “Turizmin algılanan pozitif etkileri ile turizme genel destek arasında bir ilişki vardır” hipotezi çalışma tarafından desteklenmiştir. Sonuçlar, “Turizmin Algılanan Olumlu Etkileri” algısı ve “Turizme Genel Destek” algısı arasındaki yolun standart regresyon ağırlığı $\beta = 0,835$, $t = 10,61$ ($p < 0.01$) ile anlamlı ve pozitif olduğunu koymuştur.

Hipotez 2 (-): “Turizmin algılanan negatif etkileri ile turizme genel destek arasında negatif ve anlamlı bir ilişki vardır” hipotezi çalışma tarafından desteklenmiştir. Sonuçlar, “Turizmin Algılanan Olumsuz Etkileri” algısı ve “Turizme Genel Destek” algısı arasındaki yolun standart regresyon ağırlığı $\beta = -0,037$, $t = -1,196$ olan ($p < 0,232$) ile anlamsız ve negatif bir yol olduğunu ortaya koymuştur.

Hipotez 3 (+): “Turizmden algılanan kişisel ekonomik fayda ile turizmin algılanan pozitif etkileri arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır” hipotezi çalışma tarafından desteklenmiştir. Sonuçlar, “Turizmden Ekonomik Fayda” algısı ve “Turizmin Algılanan Pozitif Etkileri” algısı arasındaki yolun standart regresyon ağırlığı $\beta = -0,050$, $t = -1,334$ olan ($p < 0,182$) ile anlamsız ve negatif bir yol olduğunu ortaya koymuştur.

Hipotez 4 (-): “Turizmden algılanan kişisel ekonomik fayda ile turizmin algılanan negatif etkileri arasında negatif ve anlamlı bir ilişki vardır” hipotezi çalışma tarafından desteklenmiştir. Sonuçlar, “Turizmden Algılanan Kişisel Ekonomik Fayda” ve “Turizmin Algılanan Negatif Etkileri” algısı arasındaki yolun standart regresyon ağırlığı $\beta = 0,130$, $t = 2,265$ ($p < 0,05$) ile anlamlı fakat pozitif bir yol olduğunu ortaya koymuştur.

Hipotez 5 (+): Turizmden algılanan kişisel ekonomik fayda ile turizm gelişimine destek arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır hipotezi çalışma tarafından desteklenmiştir. Sonuçlar, “Turizmden Algılanan Kişisel Ekonomik Fayda” ve “Turizme Genel Destek” algısı arasındaki yolun standart regresyon ağırlığı $\beta = -0,059$, $t = -2,06$ olan ($p < 0,05$) ile anlamlı fakat negatif bir yol olduğunu ortaya koymuştur.

Hipotez 6 (+): “Turizmde psikolojik güçlendirme ile turizmin algılanan pozitif etkileri arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır” hipotezi çalışma tarafından desteklenmiştir. Sonuçlar, “Turizmde Psikolojik Güçlendirme” ve “Turizmin Algılanan Pozitif Etkileri” algısı arasındaki yolun standart regresyon ağırlığı $\beta = 0,641$, $t = 7,597$ olan ($p < 0,01$) ile anlamlı ve pozitif bir yol olduğunu ortaya koymuştur.

Hipotez 7 (-): “Turizmde psikolojik güçlendirme ile turizmin algılanan negatif etkileri arasında negatif ve anlamlı bir ilişki vardır” hipotezi çalışma tarafından desteklenmiştir. Sonuçlar, “Turizmde Psikolojik Güçlendirme” ve “Turizmin Algılanan Negatif Etkileri” algısı arasındaki yolun standart regresyon ağırlığı $\beta = -0,266$, $t = -2,441$ olan ($p < 0,05$) ile anlamlı ve negatif bir yol olduğunu ortaya koymuştur.

Hipotez 8 (+): “Turizmde psikolojik güçlendirme ile turizm gelişimine destek arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır” hipotezi çalışma tarafından desteklenmiştir. Sonuçlar, “Turizmde Psikolojik Güçlendirme” ve “Turizme Genel Destek” algısı arasındaki yolun standart regresyon ağırlığı $\beta = 0,129$, $t = 1,838$ olan ($p < 0,066$) ile anlamsız ve pozitif bir yol olduğunu ortaya koymuştur.

Hipotez 9 (+): “Turizmde sosyal güçlendirme ile turizmin algılanan pozitif etkileri arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır” hipotezi çalışma tarafından desteklenmiştir. Sonuçlar, “Turizmde Sosyal Güçlendirme” ve “Turizmin Algılanan

Pozitif Etkileri” algısı arasındaki yolun standart regresyon ağırlığı $\beta = -0,085$, $t = -0,021$ olan ($p < 0,226$) ile anlamsız ama negatif bir yol olduğunu ortaya koymuştur.

Hipotez 10 (-): “Turizmde sosyal güçlendirme ile turizmin algılanan negatif etkileri arasında negatif ve anlamlı bir ilişki vardır” hipotezi çalışma tarafından desteklenmiştir. Sonuçlar, “Turizmde Sosyal Güçlendirme” ve “Turizmin Algılanan Negatif Etkileri” algısı arasındaki yolun standart regresyon ağırlığı $\beta = -0,037$, $t = -0,408$ olan ($p < 0,683$) ile anlamsız ve negatif bir yol olduğunu ortaya koymuştur.

Hipotez 11 (+): “Turizmde sosyal güçlendirme ile turizme genel destek arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır” hipotezi çalışma tarafından desteklenmiştir. Sonuçlar, “Turizmde Sosyal Güçlendirme” ve “Turizme Genel Destek” algısı arasındaki yolun standart regresyon ağırlığı $\beta = 0,070$, $t = 1,329$ olan ($p < 0,184$) ile anlamsız ve pozitif bir yol olduğunu ortaya koymuştur.

Hipotez 12 (+): “Turizmde politik güçlendirme ile turizmin algılanan pozitif etkileri arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır” hipotezi çalışma tarafından desteklenmiştir. Sonuçlar, “Turizmde Politik Güçlendirme” ve “Turizmin Algılanan Pozitif Etkileri” algısı arasındaki yolun standart regresyon ağırlığı $\beta = 0,022$, $t = 0,468$ olan ($p < 0,064$) ile anlamsız ve pozitif bir yol olduğunu ortaya koymuştur.

Hipotez 13 (-): “Turizmde politik güçlendirme ile turizmin algılanan negatif etkileri arasında negatif ve anlamlı bir ilişki vardır” hipotezi çalışma tarafından desteklenmiştir. Sonuçlar, “Turizmde Politik Güçlendirme” ve “Turizmin Algılanan Negatif Etkileri” algısı arasındaki yolun standart regresyon ağırlığı $\beta = 0,090$, $t = 1,238$ olan ($p < 0,216$) ile anlamsız ama pozitif bir yol olduğunu ortaya koymuştur.

Hipotez 14 (+): “Turizmde politik güçlendirme ile turizm gelişimine destek arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır” hipotezi çalışma tarafından desteklenmiştir. Sonuçlar, “Turizmde Politik Güçlendirme” ve “Turizme Genel Destek” algısı arasındaki yolun standart regresyon ağırlığı $\beta = -0,082$, $t = -2,258$ olan ($p < 0,05$) ile anlamlı ama negatif bir yol olduğunu ortaya koymuştur.

İlk modelde, bağımsız faktörlerin, turizme genel desteğinin (TGD) %75,8’lik oranı açıkladığı ve bağımsız faktörlerin modelde ($1-R^2$) %24,2’lik oranı açıklayamadığı görülmektedir.

İkinci modelde, bağımsız faktörlerin, turizmin algılanan pozitif etkilerinin (TAPE) %50,4'lük oranı açıkladığı ve bağımsız faktörlerin modelde ($1-R^2$) %49,6'lık oranı açıklayamadığı görülmektedir.

Üçüncü modelde, bağımsız faktörlerin, turizmin algılanan negatif etkilerinin (TANE) %8,7'lik oranı açıkladığı ve bağımsız faktörlerin modelde ($1-R^2$) %91,3'lük oranı açıklayamadığı görülmektedir.

5.6. Nitel Verilerden Elde Edilen Analiz Bulguları

Nitel çalışmaları gerçekleştiren araştırmacılar, doğal ortamlarda veri toplamaktadırlar ve tümevarımsal veri analiziyle konuyu şekillendirmektedirler (Creswell, 2007). Çalışmada kullanılan nitel analizde birincil veri toplama yöntemi yüz yüze bir şekilde uygulanan yarı yapılandırılmış görüşmeler esnasında alınan ses kayıtları ve notlardır. Yarı yapılandırılmış görüşme yöntemiyle elde edilen nitel verilerde ilk aşamada veriler analize hazırlanmıştır. Daha sonra güvenilirlik ve geçerliğine bakılmıştır. Bu aşamadan sonra analiz süreci, analiz bulguları ve bulguların yorumlanma aşamaları gerçekleşmiştir ve bu bölümde bu aşamalar açıklanmıştır.

5.6.1. Verilerin Analize Hazırlanma Süreci

Çalışmanın nitel bölümünde yarı yapılandırılmış görüşme formu veri toplama aracı için kullanılmıştır. Görüşme formunda Boğazkale'de turizmin gelişimi ile ilgili olarak 3 spesifik soru sorulmuştur ve bu bağlamda destinasyonun turizm gelişimi ve içinde bulunduğu aşama ile sürdürülebilir turizm açısından katılımcıların verdikleri bilgilerle, gözlemlerle ve konuyla ilgili literatür çalışmaları ile değerlendirilmeye çalışılmıştır. Ön görüşmeler 15 Ağustos-1 Eylül 2021 tarihleri arasında ve görüşmeler ise 15 Eylül-30 Kasım 2021 tarihleri arasında gerçekleşmiştir. Boğazkale ilçe merkezinde 10 kişi ve Çorum ilinde de 1 kişi ile görüşülmüştür. Görüşmelere katılan ve veri toplanan toplam katılımcı sayısı 11 kişi olmuştur. Katılımcıların Boğazkale'de turizmin gelişimiyle ilgili bilgi birikimine ve tecrübeye sahip olmaları en önemli kriter olmuştur. Gerçekleştirilen görüşmeler yüz yüze olmuştur ve katılımcıların görüşme esnasında düşüncelerini rahat bir şekilde ifade etmeleri için uygun bir ortam sağlanmasına özen gösterilmiştir. Yine katılımcılardan alınan izin ve onayla görüşmelerde ses kayıt cihazı kullanılarak cevaplar kaydedilmiştir. Ses kayıtlarının yanı sıra görüşme sırasında ve sonrasında alınan kişisel notlar da

kayıtlara eklenmiştir. Görüşmelerde katılımcılardan K3 ve K4 ses kaydı istememiştir. Bu görüşmelerde katılımcıların söyledikleri not tutulmuştur. Görüşmelerin en az süreni 20 dakika ve en fazla süreni ise 80 dakika olmuştur. Ortalama görüşme süresi ise 35 dakikadır. Nitel araştırmalarda yaygın olarak verilerin hazırlanması ve düzenlenmesiyle birlikte veri analiz süreci başlamaktadır (Creswell, 2016). İlk önce bu adımda, çalışmada elde edilen verilerin ham halleri Microsoft Word belgesi ile metin haline getirilmiştir. Sonraki aşamada, metin haline dönüştürülen verilerde ayıklamalarla sadeleştirme işlemleri uygulanmıştır. Bu sayede veriler bu aşamada analize uygun hale getirilmiştir. Son olarakta, metin dosyaları veri kaybının önlenmesi için ATLAS.ti 22 programına yüklenmiştir. ATLAS.ti 22 programıyla çalışmanın nitel kısmına betimsel, içerik ve frekans analizleri uygulanmıştır. Bu bağlamda çalışmada analiz bulguları ile ulaşılan bağlantısal kod ağlarına, kelime bulutlarına ve frekans tablolarına yer verilmiştir.

5.6.2. Güvenirlik ve Geçerlik

Nitel çalışmalarda güvenirlilik kavramı, bilimsel anlamda sağlamlık, şeffaflık ve etik gibi değerlere destek veren bir kalite ölçümüdür (Guba, 1981). Nitel çalışmalarda araştırmacılar bulguların yorumlanmasında önemli rol oynamaktadırlar. Ancak nitel araştırmalarda araştırmacılar verilerin yorumlanması sırasında kişisel görüşlerinden uzak durmalıdırlar (Creswell, 2003). Bu nedenle çalışmanın güvenirliliği ve geçerliği olmalıdır. Çalışmada kullanılan nitel analiz yöntemlerindeki geçerliğin sağlanması için, veri toplama, veri analiz ve veri yorumlama süreçlerinin tutarlılığı ve çalışmada kontrollerin nasıl yapıldığı ile ilgili sistemli ve açık bir şekilde bilgilere yer verilmiştir. Başka bir ifadeyle, araştırma süreci çalışmanın geçerliği için detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Araştırmanın güvenirliliğini sağlamak için katılımcılara çalışmanın kavramsal çerçevesi ve çalışmada ulaşılan verilerin analiz yöntemleri ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Çalışmanın ham verileri ileride yapılabilecek benzer çalışmalarla karşılaştırılmak üzere saklanarak çalışmanın güvenirliliğinin artırılması düşünülmüştür. Çalışmanın analizinde K1, K2, K3 şeklinde katılımcıların adları kodlanmıştır. Ayrıca çalışmada adları kodlanan katılımcıların yanıtları birebir alıntılar halinde verilmiştir ve bu sayede çalışmanın güvenirliliği (inandırıcılığı) arttırılmaya çalışılmıştır. Çalışmada güvenirlilik için Miles ve Huberman (1994: 64)'ın geliştirdiği yöntemden yararlanılmıştır. Çalışmanın analiz sonuçları için araştırmacı ile birlikte alanında uzman olan bir başka araştırmacı

ile birlikte analiz yapılmıştır ve her iki araştırmacının sonuçları incelenmiş ve karşılaştırılmıştır. Benzer sonuçlar “görüş birliği” ve farklı sonuçlarda “görüş ayrılığı” olarak adlandırılmıştır. Çalışmanın nitel analizinde birinci araştırmacı “75” adet kod ve ikinci (uzman) araştırmacı ise “72” adet kod elde etmiştir. Çalışmadan elde edilen kodlar, benzeşen “görüş birliği” ve ayrışan “görüş ayrılığı” olarak işaretlenmiştir (Tablo 5.24.).

Tablo 5.24. Kodlayıcılar arası karşılaştırma

	I. Kodlayıcı	II. Kodlayıcı
Kod sayısı	75	72
Görüş Birliği (Benzeşen)		61
Görüş Ayrılığı (Ayrışan)		14

$P = \text{Görüş Birliği} / (\text{Görüş Birliği} + \text{Görüş Ayrılığı}) \times 100$ formülüne göre;

$P = 61 / (61 + 14) \times 100 = 81,3$ olarak hesaplanmıştır.

Miles ve Huberman, (1994: 64)’a göre eşik değerin güvenilirlik için %70 ve üzerinde olması gerekmektedir. Araştırmacıların elde ettikleri analizler sonuçlarına göre çalışma Miles ve Huberman (1994)’a göre güvenilirirdir.

5.6.3. Verilerin Analiz Süreci

Nitel araştırmalarda veri analiz süreci, verilerin hazırlanma sürecinden sonraki aşamadır. Nitel veri analizi, elde edilen ham verilere bağlı kalarak veri karmaşıklığını basitleştirmek ve daha objektif sonuçlar elde etmek için ampirik bilgileri dikkatli bir şekilde incelemeyi amaçlamaktadır (Neuman, 2013). Genelde betimsel, içerik ve frekans analiz teknikleri kullanılarak analiz edilen nitel verilerden içerik analizi, elde edilen verileri açıklayacak kodlara (kavramlara) ve bağlantılara ulaşmayı amaçlamaktadır (Creswell ve Clark, 2011). Betimsel analiz ise görüşme yapılan katılımcıların görüş ve açıklamalarının çarpıcı bir şekilde yansıtılması için direkt olarak alıntılara yer verilmesidir (Büyüköztürk, 2004). Frekans analizi, araştırmada elde edilen kavramların ve temaların sayısal ve oransal olarak görülme frekansının (sıklığının) göstermeyi amaçlamaktadır (Büyüköztürk, 2004). Bu bağlamda çalışmada nitel verilerin analizi için betimsel, içerik ve frekans analiz teknikleri kullanılarak analizler gerçekleştirilmiştir. Ulaşılan verilerin sağlıklı bir şekilde yorumlanabilmesi için verilerin basitleştirilmeli ve anlamlı bir modele dönüştürülmelidir. Bu kapsamda çalışmada ulaşılan veriler kodlanmıştır ve içerik analizi yaklaşımı ile veri analizi gerçekleştirilmiştir.

Kodlama tekniği, verilerin düzenlenmesine ve yorumlanmasına yardım etmektedir. Veri kodlamaları için Qualitative Data Analysis Software (Niteliksel Veri     leme Yazılımları) programı olan ATLAS.ti 22.0 ile analizler gerçekleştirilmiştir. Verilerin niteliksel analizi için kullanılan ATLAS.ti 22.0 yazılım programı verileri elde etmek içinde metin, ses, grafik ve video verilerini kullanmaktadır. Bu bağlamda karmaşık verileri analiz etmek için yinelemeli ve döngüsel bir yaklaşım ile sunmaktadır. Veri yönetimi için sistematik araçlar sağladığı için bu program kullanılmıştır. ATLAS.ti 22.0 kullanılarak gerçekleştirilen analiz aşamaları  e şekildedir:

- Katılımcıların görüşlerinin yer aldığı metin dosyaları Atlas.ti analiz programına birincil belgeler şeklinde yüklenmiştir.
-  ncesinde belirlenen “Paydaşların katılımı”, “Değişen turizm” ve “Sorunlar” ana temaları ve bunlara ait alt temalar oluşturuldu.
- Paydaşların katılımı ana temasının; “Yerel Yönetimlerin Katılımı, Yerel Halkın Katılımı, Kazı Ba kanlarının Katkıları” alt temalarıdır.
- Değişen turizme bağlı alt temalar “Turist Profilinin ve Turistlerin  steklerinin Değişimi”, “Turizm Sektörünün ve Turizme Bakı ın Değişimi” alt temalarıdır.
- Sorunlar ana temasının; “Yerel Yönetimlerden Kaynaklı Sorunlar”, “Yerel Halktan Kaynaklı Sorunlar”, “Tur Acenteleri ve Rehberlerden Kaynaklı Sorunlar”, “Turizm   letmelerinden Kaynaklı Sorunlar”, “Ula ımdan Kaynaklı Sorunlar”, “Tanıtımdan Kaynaklı Sorunlar, Konaklamadan Kaynaklı Sorunlar”, “Politikadan Kaynaklı Sorunlar”, “Sava lardan Kaynaklı Sorunlar” ve “Salgın Hastalıklardan Kaynaklı Sorunlar” alt temalarıdır.
- Ayrıca Butler (1980) TALC modeline uygun olarak Boğazkale destinasyonun evrimi ortaya konulmuştur. Bu bağlamda konu macılardan alıntılar yapılmıştır ve alanyazından alıntılar yapılmıştır.
- Turizmle ba layan yeni bir i  kolu olan heykelciliğin ortaya  ıkı ı da anlatılanlar ışığında alıntılanarak anlatılmıştır.
- Atlas.ti 22 yazılım programında katılımcıların her birinin, sorulara verdiği yanıtlara bağlı olarak alıntılar yapıldı ve kodlama işlemleri gerçekleştirildi. Sonrasında bütün alt temalara ait çeşitli sayıda kodlara ulaşıldı.

- Kodlama işleminden sonra ise, alt temaların her birinin kavram ağları ve kavramlar arası ilişkiler belirlendi ve kavram ağları meydana getirildi.
- Alt temaların her biri için katılımcıların sorulara verdikleri cevaplarda geçen kelimelerin yer aldığı kelime bulutları oluşturulmuştur.
- Alt temaların her birinde katılımcıların en sık kullandığı kavramların ve kelimelerin frekansları hesaplanarak tablolar oluşturulmuştur.
- Betimsel analizlerde her bir katılımcının görüşlerini doğrudan yansıtmak için direkt olarak alıntılara yer verilmiştir.
- Analiz sonucunda veriler, kod (kavram) ve temalara göre sistemli bir şekilde düzenlendi ve organize edilmiştir.
- En sonunda oluşturulan kod ağları, şekiller ve tablolar yorumlama ve tartışma halinde sunulmuştur.

5.6.4. Analiz Bulguları

Yarı yapılandırılmış görüşme formunun kullanıldığı veri toplama sürecinde nitel araştırma için Boğazkale ilçesinde 10 kişi ile Çorum ilinde de 1 kişiyle ve toplamda 11 katılımcı ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara ait bilgiler ise Tablo 5.25.'de verilmiştir.

Tablo 5. 25. Katılımcıların bilgileri

Katılımcı	Mesleği
K1	Akademisyen
K2	Turizm İşletmecisi
K3	Emekli
K4	Arkeolojik Kazı Personeli
K5	Turizm İşletmecisi
K6	Yerel Yönetici
K7	Turizm İşletmecisi
K8	Heykeltıraş
K9	Emekli
K10	Heykeltıraş
K11	Akademisyen

Çalışmada elde edilen verilerin içerik ve betimsel analizlerinin ardından elde edilen sonuçların frekans tabloları, kelime bulutları ve kavram (kod) haritaları bu bölümde yer almaktadır. Yarı yapılandırılmış görüşme formunda yer alan 3 soru 3 ayrı temaya ayrılmıştır. Bu temalarda kendi içerisinde alt temalara ayrılmıştır. Ayrıca geçmişten günümüze turizmin gelişimi ile ilgili de edinilen bilgiler doğrultusunda Butler (1980) Turizm Alanları Yaşam Döngüsü modeline uygun olarak evrimleri

tablo halinde verilmiştir ve Boğazkale’de turizmle birlikte doğan heykeltıraşlık mesleğinin geçmişten günümüze değişimi de analiz edilmiştir (Tablo 5.26.).

Tablo 5.26. İçerik analizi sonucunda oluşturulan ana ve alt temalar

Ana ve Alt Temalar		
Paydaşların Katılımı	Değişen Turizm	Sorunlar
Yerel Yönetimlerin Katılımı	Turist Profiline ve Turistlerin İsteklerinin Değişimi	Yerel Yönetimlerden Kaynaklı Sorunlar
Yerel Halkın Katılımı	Turizm Sektörünün ve Turizme Bakışın Değişimi	Yerel Halktan Kaynaklı Sorunlar
Kazı Başkanlarının Katıları		Tur Acenteleri ve Rehberlerden Kaynaklı Sorunlar
		Turizm İşletmelerinden Kaynaklı Sorunlar
		Ulaşımından Kaynaklı Sorunlar
		Tanıtmadan Kaynaklı Sorunlar
		Konaklamadan Kaynaklı Sorunlar
		Politikadan Kaynaklı Sorunlar
		Savaşlardan ve İç Karışıklıklardan Kaynaklı Sorunlar
		Salgın Hastalıklardan Kaynaklı Sorunlar

5.6.5. Boğazkale Destinasyonunda Butler (1980) TALC Modeline Göre Evrimi

Araştırmanın bu bölümünde Butler’ın “destinasyonların yaşam döngüsü” modeli, sürdürülebilir gelişimiyle ilgili olarak Boğazkale destinasyonuna uygulanabilir mi? Bu model kapsamında Boğazkale destinasyonu turizm gelişimi açısından hangi yaşam evresinde yer almaktadır? Sorularına cevap bulmak amacıyla yapılan yarı yapılandırılmış görüşmelerden elde edilen bilgiler ile literatürden elde edilen kaynaklarla verilerin analiz sonuçları özetlenmiştir. Uygulanan doküman analizi, gözlem ve yarı yapılandırılmış görüşmelerin sonuçları modelin Boğazkale destinasyonuna uygulanabilir olduğunu göstermektedir.

Yaşam evresinin tespiti için yapılan nitel yöntemlerden elde edilen veriler Boğazkale destinasyonunun “çöküş” evresinde olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Genel olarak değerlendirmek gerekirse uzun yıllar boyu kültür turizmine hizmet veren Boğazkale destinasyonunun turizm gelişiminin hangi yaşam

evresinde olduğunun ve bundan sonraki muhtemel sürecin ne şekilde yol izleyeceğinin anlaşılması turizm yöneticilerin ve planlamacıların yörenin yaşamının nasıl uzatılabileceği hususunda alacağı kararlar açısından oldukça faydalı olacaktır. Tablo 5.27.'de Boğazkale destinasyonunun Butler (1980)'in destinasyonların yaşam döngüsü modeli bağlamında turizm gelişimi özetlenmektedir.

Tablo 5. 27. Boğazkale Destinasyonu TALC göstergeleri (Lee ve Weaver, 2014: 187-191)

Göstergeler	Yıllar	Butler (1980) TALC Evreleri
Az sayıda keşifçi turist	1930-1945	Keşfetme
Az sayıda maceracı kaşif	1834-1945	Keşfetme
Düzensiz ziyaret/ziyaretçi dönemleri	1930-1945	Keşfetme
Turizmle fiziksel dokuda ve sosyal ortamda değişiklik olmaması	1834-1960	Keşfetme
Turizmin bölge ekonomisine katkısı sınırlıdır	1834-1960	Keşfetme
Yabancı ziyaretçiler için benzersiz ve farklı bir deneyim	1834- Günümüz	Keşfetme
Turistler için özel bir tesis ve olanak yoktur	1834-1960	Keşfetme
Destinasyona turistleri çekmek için yapılan reklamlar	1945- Günümüz	Dahil olma
Temel turistik hizmetler ve tesisler	1960- Günümüz	Dahil olma
Turizm sezonunun ortaya çıkmıştır	1960- Günümüz	Dahil olma
Sakinlerin hayatı turizmle bağlantılıdır	1960- Günümüz	Dahil olma
Ziyaretçi sayılarında artış ve ziyaretlerin düzenli oluşu	1945-2000	Dahil olma
Turistik seyahat programlarının organizasyonu	1945- Günümüz	Dahil olma
Alt yapının geliştirilmesi için yöneticilere baskıların başlaması	1965- Günümüz	Dahil olma
Turizm piyasası oluşmaya başlamıştır	1960- Günümüz	Dahil olma
Turist sayıları yoğun dönemlerde sakinlerle eşit veya daha fazla	1970-2000	Gelişme
Reklam çalışmalarında yoğunlaşmanın artması	1970-1980	Gelişme
Fiziksel görünümde gözle görülür değişiklik	1970- Günümüz	Gelişme
Doğal ve kültürel çekiciliklerin geliştirilmesi ve ticarileştirilmesi	1970- Günümüz	Gelişme
İnsan yapımı tesisler orijinal cazibe merkezlerini tamamlar	-	Gelişme
Fiziksel görünümdeki değişiklikler yerel halkın tamamı tarafından hoş karşılanmaz	2006- Günümüz	Gelişme
Gelen turist profilinin değişimi	1965-2000	Gelişme
Turizm endüstrisi için destekleyici tesisler	1970- Günümüz	Gelişme
Yerel olarak sağlanan bazı hizmetlerin yerini daha büyük, daha ayrıntılı ve daha güncel tesisler alır.	1980- Günümüz	Gelişme
Yerel ekonominin büyük bir kısmı turizme bağımlıdır	1980-2000	Güçlenme

Ziyaretçi sayısındaki artış oranı düşer	1980-2000	Güçlenme
Pazarlama ve reklamcılık daha geniş kapsamlıdır	1980-2000	Güçlenme
Büyük franchises ve zincirler sektöre girer ama az sayıdadırlar	1980- Günümüz	Güçlenme
Çok sayıda ziyaretçiler ve tesisler, yerel halk arasından muhalefet ve hoşnutsuzluk uyandırır.	-	Güçlenme
Turizm sezonunu uzatmak için yerel halk çaba içindedir.	-	Güçlenme
Çevresel, sosyal ve ekonomik sorunlarla ilgili kapasitelere ulaşılmıştır ya da bu seviye aşılmıştır	-	Durgunluk
En yüksek ziyaretçi sayısına ulaşılır	1985-1990	Durgunluk
Destinasyonun iyi bir imajı vardır ama popüler değildir	2000- Günümüz	Durgunluk
Doğal ve özgün kültürel çekiciliklerin yerini, ithal edilen yapay çekiciliklere bırakır.	-	Durgunluk
Emlak satışı yüksektir.	-	Durgunluk
Organize kitle turistleri çoğunlukla psikosantriktir	-	Durgunluk
İlk turistik bölgenin çevresinde yeni gelişmeler vardır	2015- Günümüz	Durgunluk
Hafta sonu veya günübirlik geziler artar	2000- Günümüz	Çöküş
Destinasyon, yeni cazibe merkezleriyle rekabet edemez	2000- Günümüz	Çöküş
Bölge daralan bir sektörle karşı karşıyadır.	2010- Günümüz	Çöküş
Destinasyon tatilcilere hitap etmiyordur.	-	Çöküş
Turistik tesisler diğer kullanımlara dönüşmektedir.	2020- Günümüz	Çöküş
Daha fazla turistik tesis olmaz.	2000- Günümüz	Çöküş
Maliyetler azaldığı için turizme yerel halkın katılımı artar.	-	Çöküş
Oteller, huzur evi, sıradan apartman dairesi vb. olabilir	2018- Günümüz	Çöküş
Destinasyona kalıcı olarak yerleşmeye başlayan yaşlı sayısı artar.	-	Çöküş
Bölge bir turist gecekondü mahallesi olmaya başlayabilir	-	Çöküş

5.6.5.1. Keşif Aşaması

Keşfetme (exploration) aşaması, az miktarda turist bölgeyi ziyaret etmesi, turistler için özel olarak belirlenmiş ya da inşa edilmiş mekânların olmadığı, ziyaretçilerin bölgeye özgü doğal ve kültürel değerlere ilgi duyması, belirli ziyaretçi tipine sahip olması ve turizm ile ilgili etkilerin az olduğu ile karakterize edilir (Butler,1980).

Bu aşamada, maceracı ve destinasyonun benzersiz veya oldukça farklı doğal ve kültürel özelliklerine ilgi duyan az sayıda ziyaretçinin gelmesiyle başlayan bu aşamada ziyaretçiler için destinasyona ve ilkel tesislere erişim oldukça azdır. Buna bağlı olarak ziyaretçiler mümkün olan her türlü yerel tesisi kullanır ve yerel halk ile yüksek düzeyde temas halindedirler. Fiziksel dokuda bozulmalar yoktur, sosyal

hayata turizmin etkisi azdır, turistik ziyaretler yöre sakinlerinin ekonomik geliri ve sosyal hayatı için fazla önemi yoktur. Turizmin faydaları fazla değildir özellikle ekonomik faydalar önemsiz sayılabilecek düzeydedir. Gelirlerin az olmasına bağlı olarak turizm destinasyonunun daha fazla geliştirilmesi için sağlanan kamu harcamaları da sınırlıdır. Destinasyon, gelen ziyaretçilerin ihtiyaç ve beklentilerini karşılayarak onlara değerli bir deneyim sunmaktadır (Butler, 1980; Uysal, Woo ve Singal, 2012).

1834 yılı başlangıç olarak tanımlanabilir bunun nedeni Charles Texier'in kalıntıları bulduğu tarih olmasıdır. Fransız mimar ve arkeolog olan C. Texier kenti bulmanın yanı sıra kabartmaların krokisini de çıkartır ve burayı Medlere ait Pteria antik kenti olduğunu zanneder (Seheer, 2006). O yıllardan itibaren W.J. Hamilton (1836), H. Barth, A. Mordtmann (1858), G. Perrot, E. Guillaume ve J. Delbet (1861), K. Hummann (1882), H. Winckler, T. Makridi (1906) ziyaretler meraklı kaşifler, araştırmacılar ve bilim adamları tarafından gerçekleştirilmiştir (Seheer, 2006: 192-193).

Katılımcılardan alınan bilgilere göre az sayıda keşifçi turist, maceracı kâşif ve düzensiz ziyaret dönemleri, düzenli ziyaretlerin başladığı 1945 yılına kadar devam etmiştir (Tablo 6.21.). Katılımcılar destinasyonun bulunmasıyla birlikte ilk turizm hareketlerinde bulunan keşifçi tursitler, maceracı kaşifler ve düzensiz ziyaretçiler ile ilgili olarak şu açıklamalarda bulunmuşlardır:

“Ziya Bey isminde birisi Boğazkale’de ilk tableti buldu. Ziya Bey İstanbul’a gidiyor ve devlet erkanını ziyaret ediyor ve orada Fransız bir arkeologla görüşürülüyor. Fransız arkeolog Boğazkale’de böyle tabletlerin var olup olmadığını araştırmak için Boğazkale’ye geliyor ve ondan sonra kazı çalışmaları başlıyor. 1900’lü yıllarda başlayan kazı çalışmaları Dünya savaşına kadar devam ediyor. II. Dünya savaşıdan sonra 1990’lı yıllara kadar yılda 4-5 ay olmak üzere kazı çalışmaları devam ediyor. Hatırladığım ve duyduğum kadarıyla arkeolojik kazılarda 150 civarında işçi çalıştırılıyordu. Yazılı tabletlerden de burasının büyük bir imparatorluk olduğunu ve bu buluntuların olduğu yerin başkent olduğu anlaşılmış ve isminin ise Hattuşa olduğu öğreniliyor bu tabletler aracılığıyla. Tabletlerin okunmasını sağlayan olay ise çok eski dönemde başka büyük bir imparatorluk olan Mısır Medeniyeti ile yapılan bir savaşın sonucunda yapılan yazılı antlaşmadır (K6).”

“1834 yılında Hattuşa’yı Fransız gezgin Charles Texier keşfediyor. O dönemde bu yerin adı bilinmiyor. 1839 yılında bu yerleşme ile alakalı bir rapor yayınlıyor. Bu rapordan sonra yabancı gezginlerle turizm hareketi başlıyor. O dönemden sonra yabancı ve yerli bilim insanları Boğazkale’ye gelmeye başlamıştır. 1906 yılında ise Boğazkale’de kazılar başlamıştır. 1906 yılından itibaren bu gelişlerin genel amacı tabletlerin okunmak istenmesi, arkeolojik kazı yerinin yerinde incelenmek istenmesi

gibi amaçlar taşımaktadır. O dönem de Boğazkale'ye gelen turistler ve ziyaretçiler bilinçli bir şekilde geliyordu. Alman, İngiliz, İtalyanların geldiği bilinmektedir (K1)''.

“Bildiğim kadarıyla 1834 yılında keşfedildi ve turizm hareketleri burada kazıyla başlamış. Kazıyla arkeolojik alanlar ortaya çıktıkça merak eden kişiler ortaya çıkmış ve bunun sonucunda bilimsel olarak incelemek isteyen, merak eden kişilerle turizm hareketi burada böylelikle başlamış (K4)''.

“1900'li yıllarda buradaki kazı Berlin müzesi tarafından yapılıyor ve tanıtım amaçlı olarak Almanların etkisi oluyor. Bu sayede turizm hareketleri o yıllarda başlıyor (K8)''.

“Bildiğim kadarıyla ilk turizm hareketleri 1930'lu yıllarda başlamış. Bunu Kurt Bittel'in kitabından anlıyoruz. İlk rehber kitabı, ince bir kitapçıkta diyebiliriz (K11)''.

1930'lu yıllarda Türkiye'ye gelen turist sayısı 50 bin civarındadır ve bu dönemde turizm devlet bünyesinde ele alınmıştır ve Dahiliye Vekaleti Emniyeti Umumiye Müdüriyeti bünyesinde de turizm işleriyle alakalı bir şube de kurulmuştur (Sarı - Çallı, 2015).

Katılımcılar turizmin bölge ekonomisine katkısının sınırlı olduğu ve turistler için özel bir tesis ve olanak olmadığı ile ilgili olarak şu açıklamalarda bulunmuşlardır:

“1950'li yıllarda Almanlar geliyordu. Gelenler genelde gezginlermiş. O yıllarda gelenleri yöre halkı ve kazıda çalışanlar misafir ederlermiş. Örnek verecek olursak bize de gelen yabancı misafirler olmuştu. Şu an halen aile dostu olduğumuz Almanlar mevcuttur. Gelenler tekrar ve tekrar geliyordu (K8)''.

“Eskiden çok turist geliyordu. O zamanlarda devrin şartlarına göre çok sayıda turist geliyordu. Otel yoktu o zamanlar, genelde çadırlarda kalırlardı ve kendi yiyeceklerini de kendileri getirirdiler. Pejmürde gelen turistlere ise biz yemek ikram ederdik. Gelen turistler Avrupa'dan hatta Amerika'dan gelirlerdi (K3)''.

“Gelen bazı turistler her yıl ya da iki yılda bir gelirlerdi. Örnek verecek olursak bize misafir gelirlerdi. Gelenler yemeklerimizi yerlerdi, halkın yaptığı el işlerini alırlardı. Genel olarak evlerde kalanlardan ücret alınmaz ve misafir edilirdi çünkü gezen turistler sadece ören yerini ya da Yazılıkaya'yı değil köyü de gezerlerdi ve köy hayatını, köy insanlarını da tanırırlardı. Kültürü, köy hayatını öğrenmeye ve keşfetmeye çalışırlardı (K6).

İlk gelenlerin köyde oda kiraladığını belirtilmiştir ve konuyla ilgili olarak K1 şunları söylemiştir:

“Boğazkale'ye ilk başlarda gelen gezginler ve bilim insanları kalacak yer arıyorlardı ve gelenler ilk olarak evlerde kalmışlardır. Hatta en güvenilir kişinin din adamı olacağını düşünerek imamın evinde kalmışlardır. Gelen yabancılar ve bilimsel çalışma için gelenler evdeki o odayı kiralyorlarmış. Özellikle Almanya'dan dönen

kazı heyeti ve bilim insanları çok sıkıntı yaşamışlar ve şu anda kullanılan kazı evi yapılmıştır (K1)”.

5.6.5.2. İlgı (Dahil Oluş) Aşaması

İlgı (involvement) aşamasında, yerel halk ya da ticaretle uğraşanlar turizm sektörüne dayalı özel hizmet üretimi için yatırımlar yapar. Dolayısıyla yerel halk ile turizm sektörü arasında sınırlı etkileşim başlamıştır ve temel turizm hizmetleri ortaya çıkmış olur. Bu aşamada, turist sayısındaki aşamalı artışla birlikte turistler için özel alanlar ortaya çıkar. Belli bir turizm sezonu da oluşmuştur. Turist sayısındaki artan eğilim ve talep hükümet ve yerel yöneticiler üzerinde altyapı yatırımlarının artırılması konusunda baskı oluşturmaktadır (Butler,1980).

Katılımcılar, 1945 yılından itibaren ziyaretler düzenli olmaya başlaması ve buna bağlı olarak ziyaretçi sayılarında artışın meydana geldiğini belirtmişlerdir ve konuyla ilgili olarak şu açıklamalarda bulunmuşlardır:

“Bildiğim kadarıyla 1945’li yıllarda turistler yoğun olarak gelmeye başladı önceki zamanlara bakarak. İlk sağlıklı turizm hareketleri de o zamanlarda başladığı söylenebilir. O zamanlarda kabilelerle geliyorlarmış (K6)”.

“İlk bekçiler 1945 yılında devlet tarafından tayin edilmiştir yani bir nevi ören yeri statüsüne alınmıştır. O zamandan itibaren burada turizm çoğalmaya başlamıştır. Kazı arşiv raporlarında da bu rakamlar görülmektedir. Orada da zaman zaman şu kadar kişi geldi, otobüs geldi şeklinde bilgiler mevcuttur (K11)”.

Bu açıklamalara bağlı olarak turistik seyahat programlarının organizasyonu ve destinasyona turistleri çekmek için yapılan reklamların da bu yıllarda başladığı düşünülmektedir.

Katılımcılar 1960 yılından itibaren temel turistik hizmetlerin ve tesislerin, turizm sezonunun ortaya çıkmasını, turizm piyasası oluşmaya başladığını ve yerel halkın hayatı turizmle bağlantılı olmaya başladığını belirtmişlerdir ve şu açıklamalarda bulunmuşlardır:

“Boğazköy’de ilk turizm faaliyetleri ilk olarak köy lokantasıyla başladı. O zamanlar gelenler karavanda çadırda kaldılar. Kimi de tek gün kalıyordu ve buradan Kapadokya’ya gidiyordu. Gününbirlikçiler vardı geliyorlardı ve Boğazkale’nin kapasitesini görüp burada kalmadan gidiyorlardı (K9)”.

“1960’lı yıllarda turist sayısında artış olduğunda kamping alanları oluşturuluyor (K4)”.

“Otellerden önce karavanlar ve kamping alanları vardı. Turizm demek kamp yapmaktı. Herkes çadırlarla gelirdi ya da arabalarında kalırlardı, turistlerin

arabaları genelde küçük minibüslerdi ve içinde yatak olurdu. Kamp alanında kalırlardı (K2)”.

“1960’lı yıllarda gelenler karavanda kalırlardı ya da otobüsün arkasında rotten denilen karavanlarda kalırlardı. Bazıları da çadırlarda kalırlardı ve kamp kurarlardı (K10)”.

“O zamanları bilmiyorum ama duyduğum kadarıyla 1965-1966 yıllarında Boğazkale’de ilk turizm hareketleri başladı. O yıllarda alt yapı yok. Elektrik, su yok. O yıllarda turizm sektöründe çalışan bir yakının önerisiyle omlet, melemen yapılan küçük bir restoran açılıyor (K2)”.

Bu yaygın görüşe karşı olarak K7 pansiyonculuk faaliyetlerinin çok daha önceleri olduğu görüşünü belirtmiştir ve konuyla ilgili olarak şunları aktarmıştır:

“Çok eskiden şu an yıkılmış durumda bir otel gibi pansiyon gibi bir yer varmış eskiden gelen turistler yerini gösterirdi ve onun dışında çadırlarda, harabelerin oralarda araçlarda kalıyorlarmış (K7)”.

Ayrıca 1963 yılında idari olarak bağlı bulunduğu Sungurlu ilçe merkezine dönemin kaymakamınının teşvikiyle kredi çekilerek motel yaptırılmıştır. Boğazkale’ye gelen turistlerin kalması için açılan Hitit Motel ilk açıldığında 8 oda ve 16 yatak kapasiteliydi.

Katılımcılar 1960 yılın ikinci yarısından alt yapının geliştirilmesi için yöneticilere baskıların başladığını belirtmişlerdir ve şu açıklamalarda bulunmuşlardır:

“Belediye 1967 yılında kuruldu. Şahin Dölarıslan isimli birisi Ankara’ya müracaat ediyor ve böylelikle turizme daha çok katkı ve etki edeceğini söylüyor. Onlarda kabul ediyorlar ve bu sayede 1972 ya da 1973 yılında Boğazkale’ye elektrikte bu sayede geliyor. 1980’lerden sonra ise iller bankası ile yapılan antlaşma sonucunda Yekbas’tan yer altı suyu sağlanarak su buraya geldi (K6)”.

Yine 1960 yılın ikinci yarısında turizmi geliştirmek için yapılanlardan biri de Boğazkale ilçesine yapılan ve içinde sadece Boğazkale’den çıkarılan tarihi eserlerin sergilendiği müze olmuştur ve K11 konuyla ilgili olarak şunları söylemiştir:

“Turizm bakımından 1967-1968 yılında Kültür Turizm Bakanlığı ve Alman kazı heyeti ortaklaşa müze inşa etmişler ve düzenlenmiştir. O zaman bu müze sit alanın yakınında olan ilk müzelerdendir. İlk olarak bu konsept 1930’lu yıllarda Bergama’da yapıldı. Efes’te de yapıldı. İkinci Dünya Savaşından sonra 1960’lı yıllarda bu fikir yenilendi. Örnek verecek olursak Karatepe, Boğazköy, Alacaköyük, Gordion sayılabilir. Bunlara ne denir bilmiyorum ama sit müzelerde denilebilir. Gelen ziyaretçilerin hem eserleri görmesini hem de ören yerini aynı anda görmesini sağlar. Ankara ya da Çorum’da eserleri görüp Boğazkale’ye geldiğiniz zaman zaten gördüklerinizi unutursunuz bu bakımdan turizm açısından benim için önemli bir unsurdur (K11)”.

1960 yılın ikinci yarısındaki altyapıyla ilgili olarak K10 şunları söylemiştir:

“1965’li yılların ilk başlarında ören yerinde yol yoktu. Otobüsler köy içerisinde dururdu ve antik kenti turistler yürüyerek gezerlerdi (K10)”.

O yıllarda oluşmaya başlayan turizm sezonu ile ilgili olarak K3 şunları aktarmıştır:

“Eskiden hemen hemen yılın her mevsimi turist gelirdi ama Nisan-Ekim arası turist sayısı daha yoğundu. Gelen turistler en az bir hafta kalırlardı (K3)”.

5.6.5.3. Gelişim Aşaması

Gelişim (development) aşamasında, destinasyonun bilinirliğinin ya da marka değerinin artışıyla turizm sektörü için dışarıdan gelen işletme sahipleri, aktivitelerin çeşitliliğinin artması ve hepsinin bir sonucu olarak işgücü varlığının artışı gözlenir. Çevre üzerinde yapılan büyük fiziksel değişimler yerli halk tarafından hoş karşılanmama durumu ortaya çıkabilir. Gelişim aşamasında turist sayısı önemli ölçüde artar öyle ki turist sayısının zirvede olduğu dönemde, yerli halkın toplamından daha fazla olduğu görülür (Butler,1980).

Turist sayıları yoğun dönemlerde sakinlerle eşit veya daha fazla (1970), Reklam çalışmalarında yoğunlaşmanın artması (1970), Fiziksel görünümde gözle görülür değişiklik (1970), Doğal ve kültürel çekiciliklerin geliştirilmesi ve ticarileştirilmesi (1970), Turizm endüstrisi için destekleyici tesisler (1970) Fiziksel görünümdeki değişiklikler yerel halkın tamamı tarafından hoş karşılanmaz (2006), Gelen turist profilinin değişimi (1965), Yerel olarak sağlanan bazı hizmetlerin yerini daha büyük, daha ayrıntılı ve daha güncel tesisler alır (1980)

Katılımcı 11, gelen turist profilinin değişiminin 1960 yılının ikinci çeyreğinde başladığını ve özellikle 1970 yılında yoğunluğun arttığını belirtmişlerdir bununla ilgili olarak şu açıklamada bulunmuştur:

“İlk kitle turizm hareketleri 1960’ların ikinci yarısında ve özellikle 1970’lerde görülüyor. Otobüsler ve karavanlarla geliyorlar ve durum pik değerine ulaşıyor ve bu durum 1990’lı yılların başına ya da ortalarına kadar devam ediyor (K11)”.

Katılımcılar turist sayıları yoğun dönemlerde sakinlerle eşit veya daha fazla olduğu dönemin, reklam çalışmalarında yoğunlaşmanın artmasını, fiziksel görünümde gözle görülür değişiklikleri, doğal ve kültürel çekiciliklerin geliştirilmesi ve ticarileştirilmesini, turizm endüstrisi için destekleyici tesislerin varlığını ve işletilmesinin 1970’li yıllarda başladığını belirtmişlerdir ve bunlara ilişkin şu açıklamalarda bulunmuşlardır:

“1970’li yıllarda yani 1990 öncesi yılda yüz binin üzerinde turist gelmekteydi (K6)”.

“1970’li yıllardan beridir gazeteciler geliyor, televizyon programı yapıyor (K2)”

“Boğazkale kasabasında turizm ancak 1970’li yıllardan itibaren önem kazanmaya başlamıştır. Küçük oteller ve halı, hediyelik eşya dükkanları o zaman kurulmaya başlandı (K11)”.

1970’li yıllarda da gelenler genelde bireysel olarak ve karavanlarda gelmektedir ve bununla ilgili olarak Katılımcı 2 şunları söylemektedir:

“1970’li yıllara ise aklım yetiyor ve hatırlıyorum. O dönemlerde turistler karavan tipi araçlarla geliyorlardı ve konaklama yapacakları bir tesis yoktu. Genelde iki kişi civarında gelirlerdi ve haftada beş on tane bu karavan tipi araçlar gelirdi ve bazı turist kabileleri ise dolmuş benzeri araçlarla gelirlerdi. Geldikleri zaman konaklama yerinde ya çadır kurarlardı ya da arabada kalırlardı (K2)”.

1970’li yıllarda gelen turistlerin genel özellikleri, geldikleri zamanlar ve Boğazkale’de yaşayan sakinlerle olan ilişkilerle ilgili olarak katılımcılardan bazıları şunları belirtmişlerdir:

“Gelen bazı turistler her yıl ya da iki yılda bir gelirlerdi, Gelenler yemeklerimizi yerlerdi, halkın yaptığı el işlerini alırlardı. Genelde evlerde kalanlardan ücret alınmaz ve misafir edilirdi çünkü gezen turistler sadece öğren yerini ya da Yazılıkaya’yı değil köyü de gezerlerdi ve köy hayatını, köy insanlarını da tanırlardı. Kültürü, köy hayatını öğrenmeye ve keşfetmeye çalışırlardı. Eskiden gelenler kültürlü ve eğitim seviyeleri yüksek insanlardı ve antik şehri gezmenin yanı sıra bizim kültürümüzü keşfediyorlardı (K6)”.

“1970’lerde turistler ve ziyaretçiler yabancı ağırlıklıydı. Turist ve ziyaretçiler özellikle Almanya olmak üzere Avusturya, Macaristan ve AB ülkeleri ve yoğun olarak Japonya’dan geliyorlardı (K6)”.

“O zamanlarda gelen turistler halkla iç içeydi (K2)”.

Doğal ve kültürel çekiciliklerin ticarileştirilmesi aşaması 1970’lerde Hitit kreografyasının yörede bulunan taşlarda el işçiliği faaliyetleri ile başlamasına rağmen bu durumun arka planı ve bu süreçte geçilmesinde katılımcıların anlattıkları doğrultusunda uzun bir sürecin sonunda oluşmuştur. Bu durumla ilgili olarak hemen hemen tüm katılımcılar benzer ifadelerde bulunmuşlardır ve konuyla ilgili olarak belirtilen bazı açıklamalar şunlardır:

“Boğazkale’ye turistlerin gelmesiyle ve ziyaretlerin artmasıyla yerel halk sit alanındaki tabletleri turistlere çok ucuz paralara satmışlar. Duyduğumuz bunlar. Evinden ya da tarlasından çıkan turiste ya da bilim adamına satıyorlarmış (K4)”.

“1950-1960 doğumlu insanlar burada çiğdem söker gibi tabletleri söktüler ve bir paket sigaraya, bir kutu çikolataya tabletleri veriyorlardı. Sonradan heykelcilik başladı ve günümüzdeki el yapımı heykelleri satıyorlar. İlk başlarda ise mabette ve

sit alanından çıkarılan heykelleri 1-2 paket sigaraya, 5-10 marka sattılar. Köydü burası ve insanlar tabletlerin ne olduğunu bilmiyorlardı sonra öğrenince 100 marka, 1000 marka satmaya başladılar. Sonra yasaklarda geldi. Yasaklara kadar ise birçok eser yurtdışına çıkarıldı. Karavanla gelen turistler bunları aldılar bunun yanı sıra dokuma halıları, dokuma yastıkları 10-20 marka alıp alıp götürdüler. Hatta ben küçükken biz dokuma kilimin makineden çıkandan kötü olduğunu ve eski olduğunu düşünürdük ve el emeği ürünü verip birde üste para vererek makine kilimini alırdık (K2)”.

“Yerel halk heykelcilikle turizme başladı. Bununda başlaması ilk önce kiremitlere, çanaklara şekiller çizilirmiş onları ziyaretçilere satarlarmış. Sonra kayrak dediğimiz taş türünü bulmuşlar. Okula gidenlerde resim ve el işi derslerinin de etkisi ile taşta şekil verme yetenekleri daha da arttı (K10)”.

“Boğazkale’de 1970’li yıllardan itibaren turistlere satmak üzere kendilerince bir sanat geliştirdiler. Öncelikle ören yerinden buldukları keramik parçalara Hitit kreografyasından ilham aldıkları resimleri kazıyarak başladılar. Bunu orijinal ya da orjinilamtırak diyerek turistlere satarlarmış. Fakat bu oldukça orijinal bir şeydir ve oldukça da ilginçtir. Kendilerince bir sanat geliştirdiler. Orijinal bir keramik üzerine yapıldığı için zaman zaman turistler Türkiye’den çıkarken sorunlar yaşamışlardır. Bunun duyulması üzerine Boğazkale halkı yöntem değiştirdiler ve bugün kullandıkları yumuşak yeşil taş üzerinde bu işi yapmaya devam ettiler ve geliştirdiler. Boğazkale’de yüzde yüz yerel üretim olarak alınacak şeyde bunlardır ve bir gelenekten gelmektedir. Bu sayede özgün bir sanat dalı da gelişmiştir. Özellikle 1980-1990-2000’li yıllarda ortaklık oluşturulamadığı için ve ortak yön çizemedikleri için bireysel çabaların üzerine çıkamadılar ve hala da öyle devam etmektedir. Fiyat bütünlüğünün olmayışı, yerliye ve yabancıya satılan fiyat farklılıkları turizmdeki diğer olumsuzluklar arasında gösterilebilir (K11)”.

“İlk olarak Ahmet Derin isimli biri kazıda çalışıyor sonra gördüğü taşı işliyor. Bu olay 1970’lerde oluyor ve sonra diğerleri de taş işlemeye başlıyorlar. Bu iş için sonra dövme bıçaklar ve özel yapım bıçaklar alınıyor (K8)”.

Ayrıca Güven ve Kaygın (2013) yaptıkları çalışmada kazı yapılan örenyerleri ve diğer sit alanlarında yasal olmayan hazine eser kaçakçılığının yapılmasından ve bunların kaçak yollarla satıldığından bahsetmişlerdir. Yine bu yollara yurtdışına kaçırılan ve sonradan farkedilen Hitit Kralı Heykeli büyük uğraşlar sonucu Türkiye’ye yeniden getirilmiştir.

5.6.5.4. Sağlama Aşaması

Sağlama (consolidation) aşamasında, ziyaretçi sayısındaki artış oranı düşer fakat toplam ziyaretçi sayısında yine de artış devam eder. Toplam ziyaretçi sayısı yerli halkın toplamından fazladır. Bu aşamada artık bölge ekonomisinin büyük ölçüde turizm sektörüne bağ(ım)lı olması söz konusudur. Turizm piyasasını ve ziyaretçi sayısını artırmak için pazarlama ve reklamcılık faaliyetleri geniş boyutlara ulaşır. Büyük franchises ve zincirler sektörde hızla yayılır. Yerli halk arasında, artan ziyaretçiler ve onlar için yapılan tesislerden rahatsızlık hissi artmaya başlar (Butler, 1980).

Katılımcılar yerel ekonominin büyük bir kısmının turizme bağımlı olmasından, ziyaretçi sayısındaki artış oranının düşmesinden, büyük franchises ve zincirlerin sektöre girmesinden söz etmişlerdir. Yine katılımcılar büyük franchises ve zincirlerin az sayıda olduğundan ve pazarlama ile reklamcılığın daha geniş kapsamlı olduğu zamanın ise 1980’li yıllarda başladığını belirtmişlerdir. Bu dönemle ilgili olarak şu açıklamalarda bulunmuşlardır:

“O dönemlerde otel tarladan daha az yorucu ve daha çok kazandıran bir ekonomik faaliyetti (K1)”.

“Küçük oteller ve halı, hediyelik eşya dükkanları o zaman kurulmaya başlandı. Özellikle ise 1980’li yıllarda yaygın hale geldi (K11)”.

“1980’li yıllarda turizm çok canlıydı. Günde bazen 100 otobüs turist gelirdi. 1980’li yıllarda Turizmi Teşvik Yasası ile yurtdışında çalışanların gönderdikleri paralar ile oteller açıldı. Esasen turizmin gelişiminin 1980’li yıllarda olmasının nedeni Turgut Özal’ın turizme destek vermesi, hibe vermesidir (K7)”. 1982 yılında Katılımcı 7’nin bahsettiği kanun “turizm sektörünü düzenleyecek, geliştirecek, dinamik bir yapı ve işleyişe kavuşturacak tertip ve tedbirlerin alınmasını sağlamak” amacıyla 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu çıkartılmıştır (Turizmi Teşvik Kanunu, 1982).

“1980’li yıllarda günde bin kişi geliyordu. O günlerde bilet kesenler nefes alamıyordu bilet kesmekten. Bir günde ören yerine 39 tane otobüsün girdiğini hatırlıyorum. 1980’lerde ören yerine sabahları gelirdik derenin içinde yatanlar, Aslanlı Kapı’nın önünde çadırlarda yatanlarla doluydu buralar. O zamanlar yasak yoktu. Geliyorduk ki mabedin önü, Aslanlı Kapı’nın, Kral Kapı’nın önü karavanlarla doluydu. O yıllarda Nisan ve Mayıs aylarında Alman ve Amerikalı turistler çok gelirdi, Haziran-Temmuz Fransız ve İtalyan çok gelirdi, Eylül ve Ekim’de ise Alman Fransız Amerikan gelirdi. Nisan Mayısta yaşlı geliyordu ve yazları okul tatiliyle beraberde genç turistler de geliyordu. Kültür seviyesi yüksek bilgili insanlar geliyordu (K9).”

“Anlatılanlar, dinlediklerimiz ve gördüklerimiz doğrultusunda 1980’lerde özellikle 1987-1990 yıllarında günde 50-60 tur kafilesi gelmekteymiş. 1970’lere göre daha fazla turist geliyormuş o zamanlar. Hattuşa’nın girişinden Aslanlı Kapı’ya kadar turistler sıra halinde giriyormuş. Gelen yoğunluğu sen düşün. Günlük ortalama bin turist geliyormuş (K8).”

“1970’li yıllarda Turban oteller zinciri vardı buraya oteller yapmak istemiş ama sonradan vazgeçilmiş (K4)”. Daha sonra Turban Turizm, Çorum Belediyesi tarafından Çorum şehir merkezine yaptırılan 60 odalık oteli işletmiştir ve Hattuşa antik kenti, Yazılıkaya ve Alaca Höyük ören yerlerine kültür turları ile gelenlerin bazıları 1980’li ve 1990’li yıllarda burada da konaklamışlardır (Yılmaz, 2021; 2322). Bu bağlamda büyük zincir oteller sektöre dahil olmuştur ve Boğazkale kasabası yerine Boğazkale’ye yakın olan büyük yerleşimlere kurulmuştur.

5.6.5.5. Durgunluk Aşaması

Bu aşamada en yüksek ziyaretçi sayısına ulaşılacaktır ve çoğu ziyaretçi tekrar gelenlerden oluşacaktır. Destinasyonda birçok cazibe merkezi buşunacaktır ve tesisler kapasite seviyelerine ulaşmış ya da aşmış olacaktır, bu duruma bağlı olarak çevresel, sosyal ve ekonomik sorunlar ortaya çıkacaktır (Butler, 1980; Butler, 2004). Bölgenin sağlam bir imajı olacak ama artık moda olmayacak. Doğal ve gerçek kültürel çekiciliklerin yerini muhtemelen ithal edilen “yapay” tesisler alacaktır. Bu olumsuz değişiklikler, ziyaretçilere sağlanan hizmetlerin ve deneyimlerin kalitesini etkileyecek ve turizm faaliyetlerinin üretimi ve yönetiminde yer alan sağlayıcılar ve diğer paydaşlar açısından turizmin değerini azaltacaktır (Uysal, Woo ve Singal, 2012).

Katılımcıların çoğunluğunun anlattıkları bilgilere göre Boğazkale’de en yüksek ziyaretçi sayısına 1985-1990 yılları arasında ulaşılmıştır ve katılımcılar şunları aktarmışlardır:

“1985-1990 arası buraya çok fazla turist geliyordu, Türkiye’ye 5 milyon turist geliyorsa buraya da yaklaşık 150 bin turist buraya geliyordu. 700’e yakın turizm acentesi ile çalışıyorduk. Bazı günlerde 35-40 turist grubu geliyordu. Bir grupta ise 30-40 kişi yer alıyordu. Gelen turistlerin bir kısmı ise burada konaklıyordu. Kamp yerimizde 150-200 karavan ağırladığımız zamanlar oldu. Hatta kamp yerinde yoğunluktan bazı zamanlar elektrikler çekmiyordu. O zamanlarda günde 3 fiçi bira satıyorduk ve bu bir günde 450 bardak bira demektir. Hollandalı, Alman, İsviçreli geliyordu. Buradan bir kısmı doğuya Adıyaman’a bir kısmı da Kapadokya’ya gidiyordu (K2).”

“Anlatılanlar, dinlediklerimiz ve gördüklerimiz doğrultusunda 1980’lerde özellikle 1987-1990 yıllarında günde 50-60 tur kafilesi gelmekteymiş. 1970’lere göre daha fazla turist geliyormuş o zamanlar. Hattuşa’nın girişinden Aslanlı Kapı’ya kadar turistler sıra halinde giriyormuş. Gelen yoğunluğu bir düşünün ve günlük ortalama bin turist geliyormuş (K8)”

Ayrıca bu dönemde gelen turist yoğunluğuna bağlı olarak 1963 yılında açılan Hitit Motel 1985 yılında oda sayısını 32’ye ve yatak sayısını da 64’e çıkartmıştır.

Bunun yanı sıra bazı katılımcılar ise Boğazkale’de turist sayısının en fazla olduğu dönemin 1990’lı yıllar olduğunu belirtmişlerdir ve konuyla ilgili olarak şunları aktarmışlardır:

“1990’larda ise gelen turist sayısı en fazla seviyesine ulaşmış. O yıllarda internetin hayatımıza girmesiyle yayınlara ve çalışmalara erişimin kolaylıkla sağlanması ve bilgiler içerisine efsanevi bilgilerde girince merakında artmasıyla o yıllarda turist sayısında artış meydana gelmiştir (K4).”

“1990’lı yıllarda günde acente ve otobüs bazında bakarsak günlük on otobüs ve her otobüs otuz yolcu desek ve münferitle beraber günlük 500 turist geliyordu. Bunlar yabancı turistlerdi ve turistlerin gelmesi Nisan ayında başlıyordu Kasım sonuna kadar yoğunluk devam ediyordu (K5).”

“1990’larda iyi sayılırdı. Biz 1995 yılında başladık turizme o zamanlarda sekiz-on, on-on beş otobüs gelmekteydi (K8).”

Durgunluk aşamasının çok kısa sürmesi ve turizmin aniden azalması ile ilgili olarak katılımcıların görüşleri şunlardır:

“1990’lı yılların öncesinde 100-150 bin civarında yabancı ağırlıklı ve çoğunluğu yaşlı insanlar oluşan turistler geliyordu. Bunlar kültür seviyesi yüksek okumuş kişilerdi. Balkanlarda çıkan olaylar, Körfez Savaşı oldu ve gelen turist sayısı zamanla azaldı (K10).”

“1990’lı yıllarda Balkan Savaşları, Sırbistan’ın Bosna Hersek’e saldırması ve yaşanan Körfez krizi bu krizde koronavirüsde olduğu gibi turizm tamamen kesildi (K7).”

“1990-1991 yılına yani Körfez Savaşına kadar daha çok turist geliyordu (K6).”

“1992-1993’ten sonra turizmin hissedilir derecede azalmasının nedeni Balkan savaşlarının olmasıdır. O zamana kadar gelenler bireysel turistlerdi. Kendi arabalarıyla, karavanıyla geliyorlardı. Balkanlar üzerinden İstanbul’a ve diğer rotalara geliyorlardı. Balkan rotası savaştan sonra eski önemine kavuşamadı. Savaşla geçememe durumundan sonra insanlarda bu alışkanlık oldu, insanların ilgi alanları değişti (K11).”

“Körfez Savaşına kadar gelen turist sayısı yoğundu böyle devam etti. Sonrasında 6-7 otobüse kadar düştü (K9).”

“Körfez savaşının olması bizi çok olumsuz etkiledi. Turizm acenteleri bizi, Türkiye’yi planlarından çıkarttılar. O yıllarda 3-4 otobüs turist ancak geliyordu ve sonraları onlarda gelmemeye başladı. Daha sonra ise o gelen acentelerde turist göndermemeye başladı (K2).”

Destinasyonunun iyi bir imajı olmasına rağmen 2000’den sonra popülerliğini kaybettiğine dair katılımcılar şu görüşlerde bulunmuştur:

“2000’li yıllardan sonra turizm dibe vurdu (K6).” “Eskiden Japon turistler kışında gelirdi. Genel olarak ise turistik dönem Nisan’dan başlar ve Temmuz Ağustos ayında zirveye çıkardı gelen turist sayısı (K6).”

“2006 yılından sonra Boğazkale’de turizm komple azalmıştır. Rekonstrüksiyon yapılırca turizmde bir canlanma meydana geldi. Sonraki yıllarda da zoraki turizm oldu. Yerli turist sayısında artış meydana geldi. (K1).”

“2010’lu yıllarda turizm iyice zayıfladı ve azalma gösterdi. Turizme yeterli reklam ve tesisi vermedikten sonra azalma oluyor. Bu bahsettiğim zaman 2010’lu yıllar ve Nevşehir Kapadokya tarafı bu tarihlerde bunu karşıladı. Tesislere ve işletmelere yoğunluk verdi (K5).”

Sit alanında ve çevresinde yapılan yapıların en önemlilerinden birisi de rekonstrüksiyon olmuştur. Japan Tobacco International (JTI)’in katkılarıyla 2 kule 3

surdan oluşan bu rekonstrüksiyon yapılmıştır. Bu yapı toplam kent surlarının sadece % 0,6'sıdır yani 65 metrelik kısımdır ve bu çalışma “deneysel arkeoloji” yoluyla gerçekleştirilmiştir. Antik kentlerde sadece eksik kısımlar için günümüz malzemeleri kullanılarak tamamlanır ancak buradaki surların kerpiç yapı malzemeleri tamamen yok olmuştur ve örnek Hitit mimarileri, temelde yer alan taş kaide gibi verilerle yapılan Hattuşa kent surlarının bir bölümünün yeniden ayağa kaldırılması ise Türkiye’de bir ilktir (Seeher, 2007). Bu gelişmeler dışında K2 konu ile ilgili olarak şunları aktarmıştır:

“Sit alanlarına kafe yaptılar. Yazılıkaya’nın karşısına kafe yaptılar. Çok güzel taştan Peter Neve zamanında bilet gişesi yapılmıştı. Onu yıktılar onun yerine sit alanına betonarme bir bilet gişesi yaptılar, kafeterya yaptılar, hediyelik eşya dükkânı yaptılar. Bunların hepsi turizme karşı yapılan hatalardır ve bunların yaklaşık 5 yıllık mazisi vardır. Kapadokya’da benzer hatalar yaptılar sonra geri yıkarak bu hatadan geri döndüler. Buradaki tesisler zaten kafeterya görevi görmekte. Yazılıkaya’ya gelen insanlar doğayı çekiyordu. Şimdi ne var? Kafeterya var onun yerinde. Ankara’dan üniversiteden hocalar geldi ve onlarda ayıpladı ve kınadı. Bilinçsiz bir turizm yapılıyor, o da yetmiyor birileri sit alanına inşaat yapıyor ve devletin parası buralara harcanıyor. Altına beton üstüne ahşap konuluyor ve doku bozuluyor. Eski yıkılan gişe uyumluydu ve bunlar gibi göze batmıyordu. Şimdi doğayı da bozuyorlar. Hatta Ankara’dan gelen hocalar sur üzerine yapılan rekonstrüksiyona bile karşı geldiler (K2)”.

1985 – 2000 yılları arasında gelen turist sayıları Tablo 5.28.’de verilmiştir ayrıca Tablo 5.28.’de aynı yıllarda Türkiye’ye gelen turist sayıları da verilmiştir.

Tablo 5.28. 1985 – 2000 yılları arasında Boğazkale’ye ve Türkiye’ye gelen turist ve ziyaretçi sayıları (Gümüüşü, 1994: 165; Tutar, 1999: 49; Doğruol, 2021: 100; Şahin, 2021:133)

Yıllar	Boğazkale’ye gelen ziyaretçi sayısı	Türkiye’ye gelen turist sayısı
1985	34.639	2.614.924
1986	37.477	2.391.085
1987	51.283	2.885.546
1988	57.496	4.172.727
1989	55.053	4.458.151
1990	60.545	5.389.308
1991	11.175	5.517.897
1992	7.141	7.076.096
1993	8.079	6.500.638
1994	25.022	6.670.618
1995	34.066	7.726.886
1996	34.773	8.614.085
1997	31.503	9.689.004
1998	35.172	9.752.697
1999	25.226	7.487.285
2000	29.758	10.428.153

Tablo 5.28.'de Boğazkale'ye gelen turist sayılarının 1985-1993 arası gelen ziyaretçi sayısı Gümüşçü (1994: 165)'nün çalışmasından alınmıştır ve 1994-2000 yılları arası ise Şahin (2021: 133)'in çalışmasından alınmıştır. 1991-1992 ve 1993 yılları arasında gelenlerin kaydı sadece Boğazköy Müzesi'ni ziyaret eden sayıdır.

Tablo 5.28.'de Türkiye'ye gelen turist sayılarının 1985-1997 yılları arasındaki sayısı Tutar (1999: 49)'ın çalışmasından, 1998-2000 yılları arası ise Doğruol (2021: 100)'un çalışmasından alınmıştır.

Boğazkale'ye gelen ziyaretçi sayıları 1985-1990 yılları arasında sürekli olarak artmıştır ve Türkiye'ye gelen turist sayıları içindeki oranı da oldukça önemlidir. Yine bu dönemle ilgili olarak Gümüşçü (1994) çalışmasında turistlerin ve ziyaretçilerin Nisan ve Ekim ayları arasında Boğazkale'yi ziyaret ettiğini belirtmiştir. En fazla turist sayısı da bu dönemde Mayıs ayında olmaktadır (Gümüşçü, 1994). 1985-2000 yılları arasında gelen ziyaretçi sayısının Boğazkale ilçe merkezi ve Boğazkale'nin toplam nüfusuna oranı ise Tablo 5.29.'da verilmiştir.

Tablo 5. 29. 1985-2000 yılları arası Boğazkale nüfusu ve Boğazkale'ye gelen ziyaretçi sayısı (Gümüşçü, 1994: 90; Yılmaz, 2007: 5)

Yıllar	Boğazkale toplam nüfusu	Boğazkale merkez nüfusu	Boğazkale'ye gelen ziyaretçi sayısı
1985	11.252	2.382	34.639
1990	10.425	2.501	60.545
2000	8.190	1.970	29.758

5.6.5.6. Çöküş Aşaması

Çöküş aşaması, destinasyon daha yeni cazibe merkezleriyle rekabet edemeyecek durumdadır ve azalan bir pazarla karşı karşıya kalmıştır. Destinasyon artık turistlere hitap etmemektedir. Devre mülk devir hızı yüksektir ve turistik tesislerle konaklama yerleri, turizmle ilgili olmayan yapılara dönüştürülmeye başlanmıştır (Butler, 1980). Bölge turistler için daha az çekici hale geldikçe birkaç turistik tesis yok oluyor ve kalan turistik tesislerin uygulanabilirliği sorgulanabilir hale gelmektedir ve destinasyon turistik gecekondu mahallesi haline gelebilir ya da bu süreçte turistik işlevini tamamen kaybedebilir (Uysal, Woo ve Singal, 2012).

Hafta sonu veya gününbirlik geziler artar ile ilgili olarak katılımcılar şunları söylemişlerdir:

“Eskiden yabancı acenteler Hattuşa’ya gidiyoruz neyle karşılaşacağımız belli değil ve buraya gelince plan yapıyorlardı. Bazıları gününbirlik kalıyordu bazıları iki-üç gün kalıyordu. Serbest turlardı. Şu an yerli acenteler işin içine girdi ve Boğazkale’ye ayırdıkları süre iki saat (K5)”.

“Rehberlerin ve acentelerin Boğazkale’de iyi bir gün geçirmek ön plana da çıkmıyor zaten çokta anlamadığı bir ören yerinden 3-5 nokta gösterip Kapadokya’da beni bekleyen halıcıya kaçayım derdi var (K11)”.

Katılımcıların bu açıklamalarına ek olarak turist rehberleri ile görüşmeler yapan Yılmaz ve Atila (2021)’de yaptıkları nitel çalışmada acentelerin ve rehberlerin bu destinasyonda gezi sürelerini kısa tuttuklarından söz etmişlerdir. Bu bakımdan turist rehberleri ile yapılan bu çalışma ile benzer yerel halkın verdiği yanıtlar birbirine benzerdir.

Destinasyon, yeni cazibe merkezleriyle rekabet edemez görüşüyle ilgili olarak katılımcılar şunları aktarmışlardır:

“Turizme yeterli reklam ve tesisi vermedikten sonra azalma oluyor. Bu bahsettiğim zaman 2010’lu yıllar ve Nevşehir Kapadokya tarafı bu tarihlerde bunu karşıladı. Tesislere ve işletmelere yoğunluk verdi (K5)”.

“Günümüzde Kapadokya turizm konusunda başarılı ve orada bunu sağlayan balon gibi unsurlarda var zaman içerisinde buranın cazibesi azaldı (K6)”.

“Turist çekmekten daha da önemlisi turisti burada tutmaktır. Yoksa bir sene gelir diğer yıllar gelmezler, bunun devamlı olması lazım. Buranın tüm özellikleri Nevşehir ile tutuyor oranın yerel halkı, işletmeleri turistin isteklerini biliyorlar (K4)”.

“Kapadokya’yı örnek verecek olursak son 20-25 yıl içerisinde oteller yapıldı ve turizm gelişti oralarda (K7)”.

Daha fazla turistik tesis olmaz, bölge daralan bir sektörle karşı karşıyadır ile ilgili olarak katılımcılar şunları belirtmişlerdir:

“2010’lu yıllarda turizm iyice zayıfladı ve azalma gösterdi (K5)”.

“1990’dan sonra açılan bazı işletmeler zamanla kapandı (K6)”.

“Gözlemlerime bakacak olursak 1970’den 1990 yılına kadar yıllık ortalama 100 bin civarı turist geliyordu, 1990-2000 arası 20-30 bin arasına kadar düştü ve 2000’den sonra ise daha da düştü ve 2000’li yıllardan sonra turizm dibe vurdu (K6)”.

“2010 yılına gelindiğinde ise 15-20 yıllık süreçte turist sayısında ciddi bir azalma gerçekleşmiştir (K4)”.

“Heykelcilikte 1990’larda yaklaşık elli aile yemek yiyordu. Günümüzde iki üç aile ancak yapıyordur (K5)”.

Oteller, huzur evi, sıradan apartman dairesi vb. olabilir ve turistik tesisler diğer kullanımlara dönüşmektedir ilgili olarak yerel halk şunları belirtmiştir:

“Kale Otel beş yıl önce kapandı (K5)”.

“Altyapıda da 1980’li yıllardaki otel sayılarıyla kaldı sadece oteller biraz restore edildi ve geliştirildi oteller. Yapılanlar bunlardır. Otellerde şu an çalıştıracak kişi de bulamıyoruz (K7)”.

“Şimdi buraya bakanlığın verdiği ruhsata bağlı olarak bar, eğlence merkezi açıyorum diyerek pavyon açtılar. Belediye izin vermedi ama bakanlık izni var. Boğazkale’de yaşayanlarda değil Ankara’dan gelenler açtılar. Onlara sorsan onlarda bizde turizm işiyle uğraşıyoruz diyecektirler. Sen istediğin kadar mücadele et bir işe yaramıyor (K2)”.

1963 yılında Boğazkale’deki turizm hareketliliğine bağlı olarak dönemin kaymakamının girişimiyle teşvik kredisi çekilerek yapılan ve 1985 yılında Boğazkale’deki artan turist sayısına bağlı olarak oda ve yatak sayısını arttıran Hitit Motel 2005 yılında karayollarıyla yaşanan sorunlara ve turizmin azalmasına bağlı olarak yıkılmıştır ve yerine Hitit sitesi yapılmıştır. Yine Sungurlu ilçesinde Boğazkale yol ayrımında yer alan Mavi Ocak Otel ise 2018 yılında bakım merkezi haline getirilmiştir.

Bu zaman diliminde yaşanan 2000, 2008 gibi ekonomik krizler, 17 Ağustos 1999 Marmara depremi, ülkenin 2002, 2004, 2006, 2015, 2016 gibi muhtelif zamanlarda muhtelif noktalarında yaşanan terör olayları, 2012’den beridir devam eden Suriye ile yaşadığımız gerginlik, 2015 yılında Rusya ile yaşadığımız sorun, 15 Temmuz 2016 yılında yaşadığımız kalkışma eylemi, 2020 yılı itibari ile tüm dünyada etkili olan salgın hastalık ülkemiz turizmi üzerinde yaşanan olumsuzluklardandır (Aydemir ve Çözeli, 2016; Dilek ve Dilek, 2017). Bu bağlamda Boğazkale turizmi üzerinde yaşanan olumsuzluklar ile ilgili olarak katılımcılar şunları söylemiştir:

“Gezi olaylarından sonra çok düşüş yaşadı, patlayan bombalarda çok etkiledi. Her şey medyanın elinde medya iyi tanıtırsa gelen turist çok oluyor. Demek ki o zamanlar yurtdışında iyi tanıtılmamış özellikle de Almanya’da (K8)”.

“Günümüzde Irak, Suriye savaşlarında, PKK terör olayları turizmi özellikle kültür turizmini olumsuz etkiliyor (K7)”.

2001-2022 yılları arasında gelen turist sayıları Tablo 5.30.’da verilmiştir ayrıca tablo’da aynı yılda Türkiye’ye gelen turist sayıları da verilmiştir.

Tablo 5. 30. 2001-2021 yılları arasında Boğazkale'ye ve Türkiye'ye gelen turist ve ziyaretçi sayıları (Doğruol, 2021: 101-105; TÜİK, 2022b; Şahin, 2021:133; Çorum Müze Müdürlüğü, 2022)

Yıllar	Boğazkale'ye gelen yerli ziyaretçi sayısı	Boğazkale'ye gelen yabancı ziyaretçi sayısı	Müze kartlı ziyaretçi sayısı	Boğazkale'ye gelen toplam ziyaretçi sayısı	Türkiye'ye gelen turist ve ziyaretçi sayısı
2001	16.765	21.165	-	37.930	11.618.969
2002	18.395	21.023	-	39.418	13.256.028
2003	18.846	11.756	-	30.602	14.029.558
2004	30.804	20.640	-	51.444	17.516.908
2005	16.447	26.769	-	43.216	21.124.886
2006	9.248	17.490	-	26.718	19.819.833
2007	8.238	20.677	-	28.915	23.340.911
2008	13.390	20.859	1.236	35.485	26.336.677
2009	16.109	19.769	6.639	42.517	27.077.114
2010	16.951	30.221	7.285	54.457	28.632.204
2011	21.384	30.707	5.801	57.892	31.456.076
2012	20.296	32.653	6.259	59.208	31.782.832
2013	19.754	29.211	5.305	54.270	34.910.098
2014	17.876	31.881	5.185	54.942	36.837.900
2015	15.638	17.718	9.290	42.646	36.244.632
2016	17.789	2.133	9.154	29.076	25.352.213
2017	19.233	1.965	9.219	30.417	32.410.034
2018	19.718	6.700	6.864	33.282	39.488.401
2019	25.217	10.787	4.798	40.802	45.058.286
2020	13.653	1.587	2.799	18.039	15.826.266
2021	19.663	1.797	5.840	27.300	29.357.463

Tablo 5.30.'da 2001-2004 yılları arasında Boğazkale'ye gelen ziyaretçi sayısı Şahin (2021:133)'in araştırmasından, 2005-2021 arası Çorum Müze Müdürlüğü (2022)'nden alınmıştır. Ayrıca Çorum Müze Müdürlüğü (2022) verilerine göre 2022 yılı itibariyle Haziran 2022'ye kadar 5.240 yerli, 1.237 yabancı ve 2.138 müze kartlı olmak üzere 8.165 ziyaretçi Boğazkale'de yer alan antik kenti ve Boğazköy Müzesi'ni ziyaret etmiştir.

Tablo 5.30.'da 2001-2020 arası Türkiye'ye gelen toplam ziyaretçi ve turist sayıları Doğruol (2021: 101-105)'un çalışmasından ve 2021 yılı verileri ise TÜİK (2022b)'ten alınmıştır. Ayrıca 2010-2021 yılları arasında gelen ziyaretçi sayısının Boğazkale ilçe merkezi ve Boğazkale'nin toplam nüfusuna oranı ise Tablo 5.31.'de verilmiştir.

Tablo 5.31. 2010-2021 yılları arası Boğazkale nüfusu ve Boğazkale’ye gelen ziyaretçi sayısı (TÜİK, 2022b; Çorum Müze Müdürlüğü, 2022)

Yıllar	Boğazkale ilçesi toplam nüfusu	Boğazkale ilçesi toplam nüfusu	Boğazkale ilçesine gelen ziyaretçi sayısı
2010	4.818	1.431	54.457
2011	4.593	1.388	57.892
2012	4.437	1.356	59.208
2013	4.308	1.349	54.270
2014	4.064	1.290	54.942
2015	3.897	1.216	42.646
2016	3.728	1.176	29.076
2017	3.686	1.209	30.417
2018	4.175	1.687	33.282
2019	3.766	1.283	40.802
2020	3.648	1.198	18.039
2021	3.628	1.190	27.300

Tablo 5.31’de Boğazkale’ye gelen ziyaretçi sayıları Çorum Müze Müdürlüğü (2022)’nden ve Boğazkale ilçesinin nüfus verileri TÜİK (2022b)’den alınmıştır.

5.6.5.7. Yenileme (Gençleştirme) Aşaması

Gençleştirme aşaması, ürün yaşam döngüsünde yenileme aşamasına veya ürünün yeni özelliklerle yeniden piyasaya sunulması aşamasına karşılık gelir. Bu aşamaya genellikle destinasyon planlayıcılarının ve pazarlama organizasyonlarının aktif katılımı olmadan ve turizmin dayandığı cazibe merkezlerinde ve tesislerde tam bir değişiklik olmadan ulaşılamaz. Çoğu zaman, insan yapımı çekim merkezlerinin eklenmesi gereklidir. Ancak komşu ve rekabet halindeki yerlerde aynı şeyi yaparsa, önlemler etkili olmayacaktır (Butler 1980). Alternatif bir yaklaşım, daha önce kullanılmayan doğal kaynakları geliştirmektir. Gençleştirme, turizm üretim sistemine dahil olanlar adına uyumlu bir çaba gerektirir (Uysal, Woo ve Singal, 2012).

Bu bağlamda yapılan rekonstrüksiyon çalışması ve zamanında yapılan reklam ve tanıtımlar, katılımcıların anlattıklarıyla planlanan gibi olmayan Hitit Köyü Projesi bir nevi yenileme ve gençleştirme çabalarından sayılabilir ve katılımcılar bunlarla ilgili olarak şunları söylemişler:

“Rekonstrüksiyon yapılırken turizmde bir canlanma meydana geldi (K1)”.

“Kadeş savaşını gösteren, Hititlerin yaşamına dair bilgiler veren tarım ve savaş aletlerini, günlük işlerinde kullandıkları araç ve gereçleri gösteren bir alan yapılmasını istedik. Bu olmadı ve günümüzde yapılan yer betondan ve planlanandan uzak bir yer oldu. Şimdi bu yapılan Hitit Köyünü de elden çıkartmaya çalışıyorlar (K6)”.

“Gastronomiye ağırlık verdik. 2002’de yoğun turist seviyesini kaybedince artık ne verebiliriz dedik ve yerel gastronomi yemek kültürüne ağırlık verdik. Yürüyüş turları, doğa turizmine yöneldik. 2016’dan sonra reklam olarak katkısı oldu ama rehberlik olayı yok (K5)”.

5.6.6. Paydaşların Katılımı

Paydaşların Katılımı ana temasının altında, “Yerel Yönetimlerin Katılımı”, “Yerel Halkın Katılımı” ve “Kazı Başkanlarının Katkıları” alt temaları oluşturulmuştur. Oluşturulan 3 alt temaya ait “Yerel Yönetimlerin Katılımı-9”, “Yerel Halkın Katılımı-5” ve “Kazı Başkanlarının Katkıları-5” kodlardır (kavramlardır). Toplam kavram sayısı “19” olarak belirlenmiştir. Alt temaların toplam frekans sayıları her bir alt tema için “Yerel Yönetimlerin Katılımı-34”, “Yerel Halkın Katılımı-40” ve “Kazı Başkanlarının Katkıları-22” ve toplam frekans sayısı ise “96” olarak belirlenmiştir. Paydaşların katılımı ile ilgili verilerin analiz bulguları ayrı ayrı başlıklar içerisinde sunulmuştur.

5.6.6.1. Yerel Yönetimlerin Katılımı

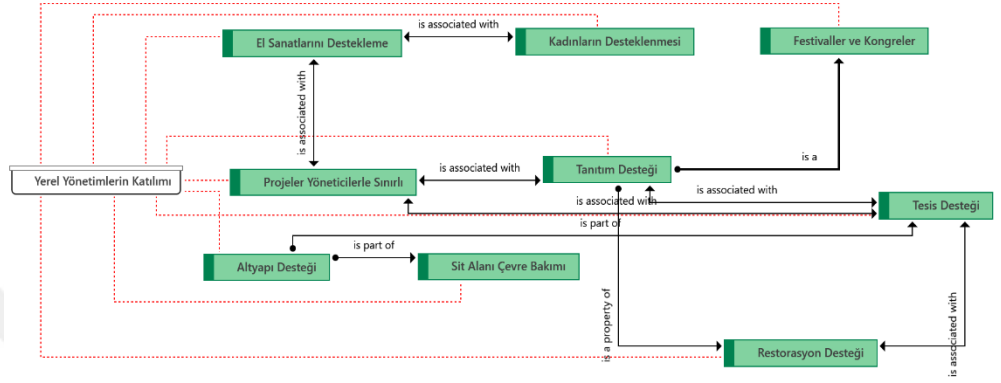
Araştırmaya katılım sağlayanların verdikleri yanıtlar sonucunda oluşturulan kavramlar arası ilişkileri gösteren kod ağları ve katılımcıların yanıtları ile oluşturulan kelime bulutları aşağıda verilmiştir (Şekil 5.3. ve Şekil 5.4.). Kod frekanslarına göre, betimsel analiz sonucunda yerel yönetimlerin katılımı ile ilişkili temaların içeriğine uygun alıntılar yer almaktadır. Araştırmada katılımcıların verdiği yanıtlar incelendiğinde Boğazkale ilçesinde yerel yönetimlerin katılımı alt temasına ilişkin kodların sayısı 34’tür. Bulgulardan sit alanı çevre bakımı (n=6), tesis desteği (n=5) ve kadınların desteklenmesi (n=5) en fazla frekansa sahip olanlardır ve festivaller ve kongreler (n=1) en az frekansa sahiptir (Tablo 5.32.).

Tablo 5.32. Yerel yönetimlerin katılımı temasına ait kodların frekansı

Yerel Yönetimlerin Katılımı	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	Toplam
Tanıtım Desteği	0	1	0	0	0	0	2	0	0	0	1	4
Projeler	0	0	1	0	1	1	0	0	0	0	0	3
Yöneticilerle Sınırlı												
Restorasyon Desteği	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	1	3
El Sanatlarını Destekleme	0	0	1	0	0	1	0	1	0	0	0	3
Altyapı Desteği	0	0	0	0	0	2	0	1	0	1	0	4

Yerel yönetimler katılımı ile ilgili kavramlar arasındaki ilişkilere göre kavramlar arasında 4 farklı ilişki ağı kurulmuştur. Şekil 5.4.'e göre kurulan önemli ilişki ağlarından bazıları şu şekildedir;

- El sanatlarını destekleme, kadınların desteklenmesi ve projeler yöneticilerle sınırlı ile ilişkilidir.
- Sit alanı çevre bakımı, alt yapı desteğinin bir parçasıdır.
- Festivaller ve kongreler tanıtım desteği demektir.

Şekil 5.4. Yerel halkın katılımı temasına ait kod ve kodlar arası ilişkiler

5.6.6.2. Yerel Halkın Katılımı

Araştırmaya katılım sağlayanların verdikleri yanıtlar sonucunda oluşturulan kavramlar arası ilişkileri gösteren kod ağları ve katılımcıların yanıtları ile oluşturulan kelime bulutları aşağıda verilmiştir (Şekil 5.5. ve Şekil 5.6.). Kod frekanslarına göre, betimsel analiz sonucunda yerel yönetimlerin katılımı ile ilişkili temaların içeriğine uygun alıntılar yer almaktadır. Araştırmada katılımcıların verdiği yanıtlar incelendiğinde Boğazkale ilçesinde yerel halkın katılımı alt temasına ilişkin kodların sayısı 40'dır. Bulgulardan restoran, pansiyon ve otel işletmeciliği (n=14), kamping işletmeciliği (n=9), heykeltıraşlık (n=9) en fazla ve rehberlik faaliyetleri (n=2) en az frekansa sahiptirler (Tablo 5.33.).

Tablo 5.33. Yerel halkın katılımı temasına ait kodların frekansı

Yerel Halkın Katılımı	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	Toplam
Restoran, Pansiyon ve Otel İşletmeciliği	4	1	0	0	3	1	3	1	1	0	0	14
Rehberlik Faaliyetleri	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2
Heykeltıraşlık	1	0	1	0	1	2	1	1	0	1	1	9
El Dokumaları,	1	1	0	0	1	1	1	0	0	0	1	6

Halicilik ve Hediyelik Eşya Dükkanları												
Kamping İşletmeciliği	0	2	1	1	0	1	1	1	1	1	0	9
Toplam	8	4	2	1	5	5	6	3	2	2	2	40

Yerel halkın katılımı ile ilgili katılımcıların bazı önemli yanıtları ve katılımcılardan alınan yanıtlarla oluşturulan kelime bulutları (Şekil 5.5.) şu şekildedir;

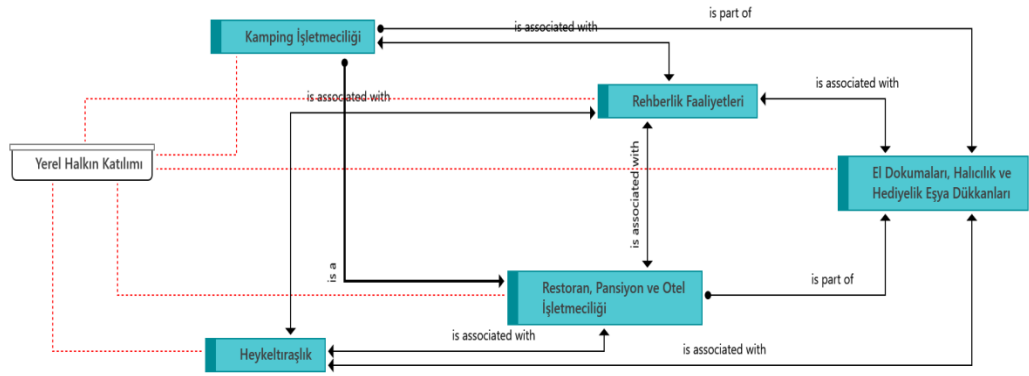
- “El işlemleri, el sanatları özellikle taştan yapılan heykelleri satarak yerel halk turizm sürecine dahil oldu (K3)”.
- “Yerel halk Peter Neve zamanında Yazıkaya’da, Antik Kent’te yer alan kabartmaların çizimini elle yapmaya başlamıştır. On beş-on altı yaşlarında başlayan heykeltıraşlık o zamandan günümüze kadar geçen süreçte Boğazkale’de babadan oğula geçen bir meslek haline gelmiştir. Kış aylarında bu tabletleri yapan yerel halk taşlardan çok toz çıktığı için evlerinin yakınlarında yaşam alanlarının dışında bir yerde yapmaktadırlar. Bu heykeller ve hediyelik eşyalar sayesinde birçok çocuk okumuştur (K-1)”.
- “İlk başlarda artan talebe uygun olarak restoran açıldı. Bu restoran talebi karşılamadı yenileri açıldı. Daha sonraları bu restoranlar pansiyon tarzı oldu (K-5).”

Şekil 5.5. Yerel halkın katılımı temasına ait kelime bulutu

Yerel halkın katılımı ile ilgili kavramlar arasındaki ilişkilere göre kavramlar arasında 4 farklı ilişki ağı kurulmuştur. Şekil 5.6.’ya göre kurulan önemli ilişki ağlarından bazıları şu şekildedir;

- Restoran, pansiyon ve işletmeciliği, kamping işletmeciliği demektir.
- Rehberlik faaliyetleri ile heykeltıraşlık ilişkilidir.
- El dokumaları, halıcılık ve hediyelik eşya dükkanları, restoran, pansiyon ve işletmeciliğinin bir parçasıdır.

Şekil 5.6. Yerel halkın katılımı temasına ait kod ve kodlar arası ilişkiler

5.6.6.3. Kazı Başkanlarının Etkileri

Araştırmaya katılım sağlayanların verdikleri yanıtlar sonucunda oluşturulan kavramlar arası ilişkileri gösteren kod ağları ve katılımcıların yanıtları ile oluşturulan kelime bulutları aşağıda verilmiştir (Şekil 5.7. ve Şekil 5.8.). Kod frekanslarına göre, betimsel analiz sonucunda yerel yönetimlerin katılımı ile ilişkili temaların içeriğine uygun alıntılar yer almaktadır. Araştırmada katılımcıların verdiği yanıtlar incelendiğinde Boğazkale ilçesinde kazı başkanlarının katkıları alt temasına ilişkin kodların sayısı 22'dir. Bulgulardan kitaplar tanıtım (n=11) en fazla frekansa ve kazı başkanlarının etkileri sınırlıdır (n=1) en az frekansa sahiptir (Tablo 5.34.).

Tablo 5.34. Kazı başkanlarının katkıları temasına ait kodların frekansı

Kazı Başkanlarının Katkıları	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	Toplam
Başarılı Restorasyonlar	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	4
Tanıtım	2	0	2	0	3	0	1	2	0	1	0	11
Yerel Halka Turizm Desteği	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3
Antik Kentle Uyumlu Yapılar	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	3
Kazı Başkanlarının Etkileri Sınırlıdır	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1
Toplam	8	1	2	0	3	0	1	2	0	1	4	22

Kazı başkanlarının katkıları ile ilgili katılımcıların bazı önemli yanıtları ve katılımcılardan alınan yanıtlarla oluşturulan kelime bulutları (Şekil 5.7.) şu şekildedir;

- “Mimar Peter Neve ilk olarak Boğazkale’ye gelmeye 1970’li yıllarda daha öğrenciyken geliyor. 1977 olması lazım o yıllardan 1993 yılına

kadar kazıda kazı başkanlığını Neve yapıyor. Yerel halk ile iletişimi kuvvetli oluyor ve turizme halkı işlevsel olarak dahil ediyor. Yani, Peter Neve zamanında yerel halk turizmi öğrenmeye başlamıştır (K-1).”

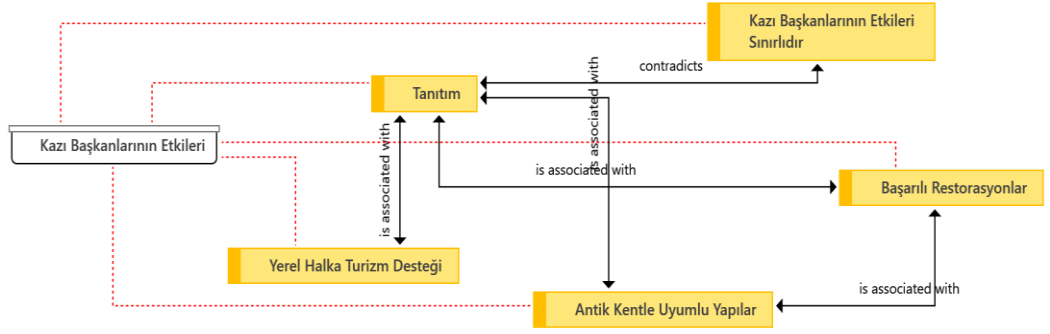
- “Burayı tanıtan Alman kazı heyeti başkanı vardı. Peter Neve vardı. 10 aya yakın kazı yaptırdı ve diğer aylarda yurtdışında Boğazkale’yi tanıttı. Özellikle Almanya’da. Seminerler, toplantılar düzenliyordu (K-5).”
- “Jürgen Seeher’in kazı başkanlığı yaptığı dönemde Hattuşa’ya en büyük katkısı silolar olmuştur. 65 ya da 68 metre suru rekonstrüksiyon yaptırıyor. Günümüzde bu sur rekonstrüksiyonu antik kentin imgesi haline gelmiştir (K-1).”
- “Kurt Pittel, Peter Neve eski kazı başkanları Almanya’da yaşarlarmış ve kazıda olanları ve çıkarılan, bulunan eserleri orada anlatırlar ve tanıttırlarmış. Özellikle Peter Neve zamanında yurtdışında yapılan reklamlar daha iyiymiş (K-8).”
- “Boğazkale’de turizm için kazı heyetlerinin ve başkanlarının çabası olmuştur ama onların belli bir limiti vardı. Konferanslar, belgeseller, kitaplar gibi. Boğazkale’de yerel yöneticiler bu sınırları çok üst zannediyorlardı ve etki alanlarını o kadar da geniş değildi. Bu yollarla çok fazla insanlara erişmek mümkün değil. Özellikle 2010’lu yıllardan beridir bu sergiler yurtdışında yapılmayınca insanların bilgisizliği ve bilmemesi artıyor (K-11).”

Şekil 5.7. Kazı başkanlarının katkıları temasına ait kelime bulutu

Kazı başkanlarının katkıları ile ilgili kavramlar arasındaki ilişkilere göre kavramlar arasında 2 farklı ilişki ağı kurulmuştur. Şekil 5.8.’de göre kurulan önemli ilişki ağlarından bazıları şu şekildedir;

- Tanıtım ile kazı başkanlarının etkileri sınırlıdır çalışmaktadır.
- Tanıtım, yerel halka turizm desteği ve antik kentle uyumlu yapılar ile ilişkilidir.
- Başarılı restorasyonlar ile antik kentle uyumlu yapılar ilişkilidir.

Şekil 5.8. Kazı başkanlarının etkileri temasına ait kod ve kodlar arası ilişkiler

5.6.7. Değişen Turizm

Değişen turizm ana temasının altında, “Turist Profilinin ve Turistlerin İsteklerinin Değişimi” ve “Turizm Sektörünün ve Turizme Bakışın Değişimi” alt temaları oluşturulmuştur. Oluşturulan 2 alt temaya ait “Turist Profilinin ve Turistlerin İsteklerinin Değişimi-5” ve “Turizm Sektörünün ve Turizme Bakışın Değişimi-5” kodlardır. Toplam kavram sayısı “10” olarak belirlenmiştir. Alt temaların toplam frekansı ise “Turist Profilinin ve Turistlerin İsteklerinin Değişimi-20” ve “Turizm Sektörünün ve Turizme Bakışın Değişimi-12” olmak üzere “32” tanedir. Değişen turizm ile ilgili verilerin analiz bulguları ayrı ayrı başlıklar içerisinde sunulmuştur.

5.6.7.1. Turist Profilinin ve Turistlerin İsteklerinin Değişimi

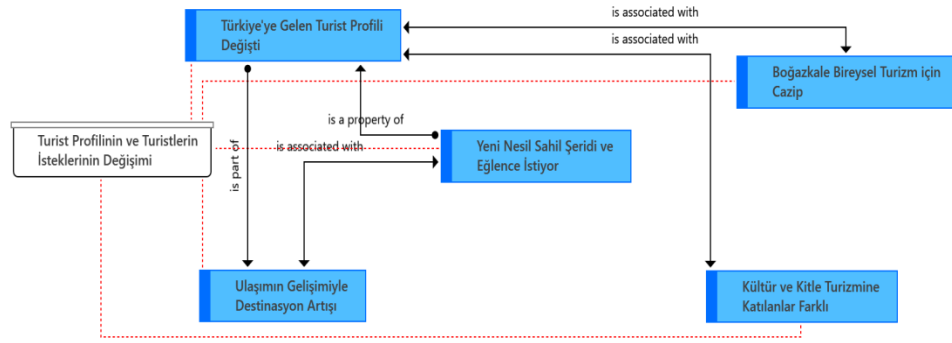
Araştırmaya katılım sağlayanların verdikleri yanıtlar sonucunda oluşturulan kavramlar arası ilişkileri gösteren kod ağları ve katılımcıların yanıtları ile oluşturulan kelime bulutları aşağıda verilmiştir (Şekil 5.9 ve Şekil 5.10.). Kod frekanslarına göre, betimsel analiz sonucunda turist profilinin ve turist isteklerinin değişimi ile ilişkili temaların içeriğine uygun alıntılar yer almaktadır. Araştırmada katılımcıların verdiği yanıtlar incelendiğinde Boğazkale ilçesinde turist profilinin ve turistlerin isteklerinin değişimi alt temasına ilişkin kodların sayısı 20’dir. Bulgulardan yeni nesil sahil şeridi ve eğlence istiyor (n=8) ve Türkiye’ye gelen turist profili değişti (n=5) en fazla frekansa ve ulaşımın gelişimiyle destinasyon artışı (n=2) ve kültür ve kitle turizmine katılanlar farklı (n=2) en az frekansa sahiptirler (Tablo 5.35.).

Tablo 5 35. Turist profilinin ve turistlerin isteklerinin değişimi temasına ait kodların frekansı

Turist Profilinin ve Turistlerin İsteklerinin Değişimi	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	Toplam
Yeni Nesil Sahil Şeridi ve Eğlence İstiyor	0	3	0	0	1	1	0	0	0	2	1	8
Kültür ve Kitle Turizmine Katılanlar Farklı Ulaşımın Gelişimiyle Destinasyon Artışı	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	2
Boğazkale Bireysel Turizm için Cazip Türkiye'ye Gelen Turist Profili Değişti	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	3	5
Toplam	0	5	1	0	1	2	0	0	0	2	9	20

Turist profilinin ve turistlerin isteklerinin değişimi ile ilgili katılımcıların bazı önemli yanıtları ve katılımcılardan alınan yanıtlarla oluşturulan kelime bulutları (Şekil 5.9.) şu şekildedir;

- “Türkiye’de kitle turizminin kalabalık olmasının sebebi çok ucuz ve kalitesiz olmasıdır. İnsanların tercih etme sebebi budur. Bu bağlamda Batı Avrupalı turistlerin kattığı katma değerlerle Doğu Avrupalının kazandırdığı katma değerler farklıdır (K-11).”
- “Kültür turizmine genelde nispeten yaşlı insanlar geliyorlar. Bazen arkeoloji okuyan yabancı gruplar geliyorlar o zaman gençler de geliyor. Gelen turistler ise sahil turizmine göre bilgili ve gerçekten para harcayacak kişiler geliyor çünkü sahil turizmine göre kültür turizmine gelenler nispeten daha bilgili kişilerdir (K-2).”
- “1970’li ve 1980’li yıllarda Türkiye’ye gitmek Avrupalılar için bir maceraydı. Günümüzde ise Türkiye normal bir ülkedir. Günümüzde macera için daha uzak yerlere gitmek gerekir. O zamanlar Güney Afrika’ya gitmek bir hayaldi. Uçak çok pahalıydı ve çok azdı. 1970’li yıllarda destinasyon sayısı 10 varsa şimdi 100 destinasyon var. Eskiye göre tatil planları ve anlayışları çok değişti. Eskiden Almanların 3 hafta sabit bir izni vardı ama şimdi kimse 3 hafta kullanmıyor iki hafta ancak kullanıyor uçağa biniyor ve dolaşıp dönüyor (K-11).”
- “Günümüzde ülkemize gelen turist sayısı arttı ancak Boğazkale’ye gelen azaldı. Bunun nedeni beklentilerin değişmiş olması olabilir. Günümüzde insanlar daha çok eğlence ağırlıklı turizm aktivitesi yapmak istiyorlar. Boğazkale bu isteği karşılayabilecek düzeyde değil ve Boğazkale’deki antik şehri ya da Yazılıkaya’yı zaten internetten

Şekil 5.10. Turist profilinin ve turistlerin isteklerinin değişimi temasına ait kelime bulutu

5.6.7.2. Turizm Sektörünün ve Turizme Bakışın Değişimi

Araştırmaya katılım sağlayanların verdikleri yanıtlar sonucunda oluşturulan kavramlar arası ilişkileri gösteren kod ağları ve katılımcıların yanıtları ile oluşturulan kelime bulutları aşağıda verilmiştir (Şekil 5.11. ve Şekil 5.12.). Kod frekanslarına göre, betimsel analiz sonucunda turizm sektörünün ve turizme bakışın değişimi ile ilişkili temaların içeriğine uygun alıntılar yer almaktadır. Araştırmada katılımcıların verdiği yanıtlar incelendiğinde Boğazkale ilçesinde turizm sektörünün ve turizme bakışın değişimi alt temasına ilişkin kodların sayısı 12'dir. Acentelerin etkinliği arttı (n=5) en fazla ve kültür turizmi değişkenleri farklıdır (n=1), kitle ve kültür turizmüne aynı bakış (n=1), beklentilere yanıt vermemektedir (n=1) en az frekanslara sahiptirler (Tablo 5.36.).

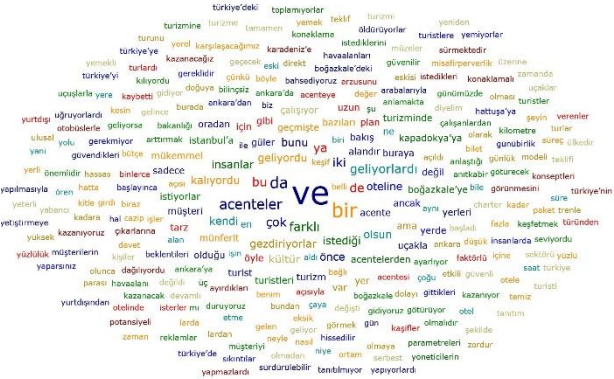
Tablo 5.36. Turizm sektörünün ve turizme bakışın değişimi temasına ait kodların frekansı

Turizm Sektörünün ve Turizme Bakışın Değişimi	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	Toplam
Acentelerin Etkinliği Arttı	0	1	0	0	4	0	0	0	0	0	0	5
Kültür Turizmi Değişkenleri Farklıdır	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1
Ulaşımın Gelişimi	0	3	0	0	0	0	0	0	0	0	1	4
Kitle ve Kültür Turizmüne Aynı Bakış	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1
Beklentilere Yanıt Verememektedir	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1
Toplam	0	4	0	0	4	0	0	0	0	0	4	12

Turizm sektörünün ve turizme bakışın değişimi ile ilgili katılımcıların bazı önemli yanıtları ve katılımcılardan alınan yanıtlarla oluşturulan kelime bulutları (Şekil 5.11.) şu şekildedir;

- “Kültür turizminde yöneticilerin yerel ve ulusal bakış açısı kitle turizmine bakış açısıyla aynı ama iki farklı turist modeli üzerine duruyoruz. Konseptleri, beklentileri tamamen farklı iki turizm türünden bahsediyoruz. Bunu görmek ya da anlamakta uzun sürmektedir (K-11).”
- “1990’lardan önce acenteye bağlı olmadan turistler münferit geliyordu. İsteddiği zaman geliyordu ve istediği yerde istediği kadar kalıyordu. Bütçe konaklama ve reklamlar Türkiye’yi cazip kılıyordu ve münferit olduğu için buraya da geliyorlardı ancak 1990’larda acenteler etkili olmaya başlayınca işler değişti ve sıkıntılar başladı. Boğazkale’deki en çok acente ile çalışanlardan biri de benim. Acenteler biraz farklı çalışıyor. Eskisi gibi yurtdışından müşteri toplamıyorlar ve acente sektörü farklı bir hal aldı. Müşterilerin istediklerini değil de paket olarak kendi istedikleri yerleri gezdiriyorlar. Nasıl çıkarlarına geliyorsa öyle gezdiriyorlar. Müşteri de bilinçsiz. Yurtdışı acentesi müşteriyi ayarlıyor ve Türkiye’deki acentelerden teklif istiyorlar. 15 günlük konaklamalı, yemekli kültür turunu ne kadara yaparsınız? En düşük teklifi verenler turisti gezdiriyorlar. Bu acentelerden çoğu turistleri ya kendi oteline ya da anlaştığı bir otele götürüyor. Yabancı acenteler öyle değildi. Plan yapmazlardı. Hattuşa’ya gidiyoruz neyle karşılaşacağımız belli değil ve buraya gelince plan yapıyorlardı. Bazıları günübirlik kalıyordu bazıları iki-üç gün kalıyordu. Serbest turlardı. Şu an yerli acenteler işin içine girdi ve Boğazkale’ye ayırdıkları süre iki saat. Niye bir an önce oteline götürecek ve oteline kendi kazanacak. Sadece bilet parası kazanıyoruz ancak bunu sadece turizm bakanlığı kazanıyor. Burada yemek bile yemiyorlar. Acenteler turistleri direkt oteline yetiştirmeye çalışıyor. Böyle olunca biz ne kazanacağız? (K-5).”
- “Türkiye’de ören yerleri mükemmel görünmesini istiyorlar o zamanda insanlarda yer alan keşif arzusunu öldürüyorlar. Bu tarz turizme gelen kişiler gittikleri yerde eski keşifler gibi yeniden keşfetmek isterler. Her şeyin mükemmel olduğu bir yer, otel, ortam gerekmiyor bu tarz turistlere temiz olsun, insanlar güler yüzlü olsun, güvenli olsun bu yeterli. Geçmişte bundan dolayı Türkiye’ye geliyorlardı. Geçmişte insanlar güvendikleri için, günümüzde de Türkiye güvenilir bir ülkedir. Misafirperverlik, güler yüzlülük, çaya davet etme insanlar bunu seviyordu ve binlerce kilometre yolu arabalarıyla geliyorlardı (K-11).”
- “Havaalanları açıldı ve Boğazkale hatta Ankara turizmi değer kaybetti çünkü uçaklar charter uçuşlarla İstanbul’a geliyordu ve oradan uçakla ya da trenle Ankara’ya geliyorlardı. O zamanlarda Ankara’dan da otobüslerle dağılıyordu. Doğuya, Karadeniz’e, Kapadokya’ya geçecek turlar Boğazkale’ye kesin uğruyorlardı. Her yere havaalanı yapılmasıyla turist önce İstanbul’a geliyor ve oradan

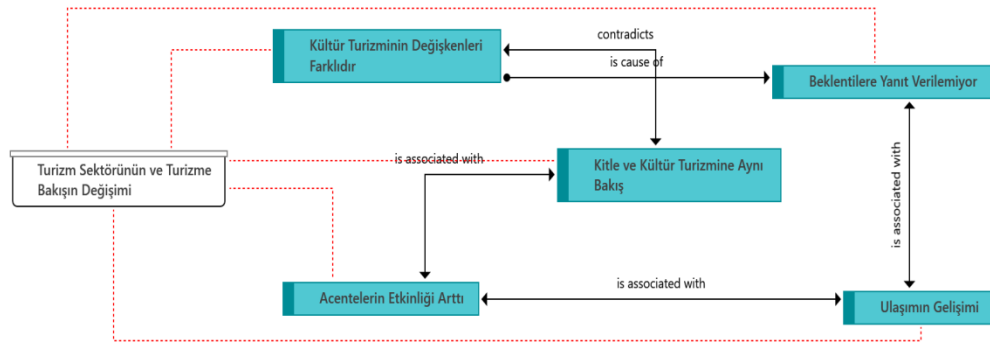
- “Kültür turizminde Türkiye’nin potansiyeli çok yüksek ama hassas bir alandır ve parametreleri çok fazla ve çok faktörlü bir alandır. Hissedilir bir şekilde arttırmak zordur ve uzun bir süreç gereklidir ve sürdürülebilir olması önemlidir yani devamlı olmalıdır (K-11).”

Şekil 5. 11. Turizm sektörünün ve turizme bakışın değişimi temasına ait kelime bulutu

Turizm sektörünün ve turizme bakışın değişimi ile ilgili kavramlar arasındaki ilişkilere göre kavramlar arasında 3 farklı ilişki ağı kurulmuştur. Şekil 5.12.'ye göre kurulan önemli ilişki ağlarından bazıları şu şekildedir;

- Kültür turizmi değişkenleri farklıdır ile kitle ve kültür turizmine aynı bakış çalışmaktadır.
- Ulaşımın gelişimi ile acentelerin etkinliği arttı ilişkilidir.
- Beklentilere yanıt verilemiyor ifadesinin sebebi kültür turizmi değişkenleri farklıdır ifadesidir.

Şekil 5.12. Turizm sektörünün ve turizme bakışın değişimi temasına ait kod ve kodlar arası ilişkiler

5.6.8. Sorunlar

Sorunlar temasının altında, “Yerel Yönetimlerden Kaynaklı Sorunlar”, “Yerel Halktan Kaynaklı Sorunlar”, “Ulaşımdan Kaynaklı Sorunlar”, “Konaklamadan Kaynaklı Sorunlar”, “Tanıtımdan Kaynaklı Sorunlar”, “Politikadan Kaynaklı Sorunlar”, “Savaşlardan ve İç Karışıklıklardan Kaynaklı Sorunlar”, “Salgın

Hastalıklardan Kaynaklı Sorunlar” ve “Tur Acentlerinden Kaynaklı Sorunlar” olmak üzere 9 alt tema oluşturulmuştur. Bu alt temalara dair oluşturulan kod sayısı “Yerel Yönetimlerden Kaynaklı Sorunlar-9”, “Yerel Halktan Kaynaklı Sorunlar-8”, “Ulaşımdan Kaynaklı Sorunlar-3”, “Konaklamadan Kaynaklı Sorunlar-3”, “Tanıtımdan Kaynaklı Sorunlar-6”, “Politikadan Kaynaklı Sorunlar-3”, “Savaşlardan ve İç Karışıklıklardan Kaynaklı Sorunlar-5”, “Salgın Hastalıklardan Kaynaklı Sorunlar-3” ve “Tur Acentlerinden Kaynaklı Sorunlar-6” alt temaları oluşturulmuştur. Oluşturulan “46” kodlardır. Alt temaların toplam frekans sayıları ise; “Yerel Yönetimlerden Kaynaklı Sorunlar-28”, “Yerel Halktan Kaynaklı Sorunlar-28”, “Ulaşımdan Kaynaklı Sorunlar-8”, “Konaklamadan Kaynaklı Sorunlar-7”, “Tanıtımdan Kaynaklı Sorunlar-16”, “Politikadan Kaynaklı Sorunlar-11”, “Savaşlardan ve İç Karışıklıklardan Kaynaklı Sorunlar -28”, “Salgın Hastalıklardan Kaynaklı Sorunlar-9” ve “Tur Acentlerinden Kaynaklı Sorunlar-21” olmak “142” frekans olarak belirlenmiştir. Sorunlar ile ilgili verilerin analiz bulguları ayrı ayrı başlıklar içerisinde sunulmuştur.

5.6.8.1. Yerel Yönetimlerden Kaynaklı Sorunlar

Araştırmaya katılım sağlayanların verdikleri yanıtlar sonucunda oluşturulan kavramlar arası ilişkileri gösteren kod ağları ve katılımcıların yanıtları ile oluşturulan kelime bulutları aşağıda verilmiştir (Şekil 5.13. ve Şekil 5.14.). Kod frekanslarına göre, betimsel analiz sonucunda yerel yönetimlerden kaynaklı sorunlar ile ilişkili temaların içeriğine uygun alıntılar yer almaktadır. Araştırmada katılımcıların verdiği yanıtlar incelendiğinde Boğazkale ilçesinde yerel yönetimlerden kaynaklı sorunlar alt temasına ilişkin kodların sayısı 28’dir. Projeler ilerlemiyor (n=5), uzun vadeli projeler yok (n=5) ve turizm ihmal ediliyor (n=5) kodları en fazla frekansa ve tanıtım kataloğunda reklam var (n=1), toplantılar burada olmuyor (n=1) ve turizm toplantılarında yerel halk yok (n=1) kodları en az frekansa sahiptirler (Tablo 5.37.).

Tablo 5.37. Yerel yönetimlerden kaynaklı sorunlar temasına ait kodların frekansı

Yerel Yönetimlerden Kaynaklı Sorunlar	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	Toplam
Projeler İlerlemiyor	1	0	1	1	1	1	0	0	0	0	0	5
Uzun Vadeli Projeler Yok	1	0	1	0	1	2	0	0	0	0	0	5

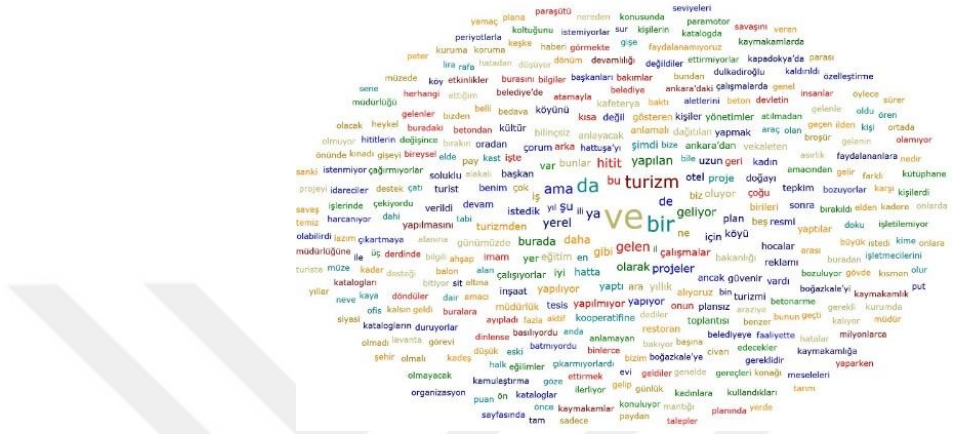
Yöneticiler Turizmden Anlamıyor	0	1	0	0	1	1	0	0	0	0	1	4
Tanıtım Katalogunda	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1
Reklam Var	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2
Doku Korunmuyor	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1
Toplantılar Burada Olmuyor	0	1	0	0	1	1	0	0	0	0	1	4
Turizm Birimi Yok	0	2	0	0	2	0	0	0	0	1	0	5
Turizm İhmal Ediliyor	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Turizm Toplantılarında Yerel Halk Yok	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Toplam	2	7	2	1	7	6	0	0	0	1	2	28

Yerel yönetimlerden kaynaklı sorunlar ile ilgili katılımcıların bazı önemli yanıtları ve katılımcılardan alınan yanıtlarla oluşturulan kelime bulutları (Şekil 5.13.) şu şekildedir;

- “Çorum ili Boğazkale'ye yeterli desteği vermedi. Hatta Peter Neve zamanında yapılan gişeyi yıktılar ve onun yerine betonarme bir yer yaptılar. Buradaki tesisler zaten kafeterya görevi görmekte. Yazılıkaya'ya gelen insanlar doğayı çekiyordu. Şimdi ne var? Kafeterya var onun yerinde. Kapadokya'da benzer hatalar yaptılar sonra geri yıkarak bu hatadan geri döndüler. Ankara'dan üniversiteden hocalar geldi ve onlarda ayıpladı ve kınadı. Sanki şehre binlerce, milyonlarca turist geliyor ve tesis yetersiz. Bilinçsiz bir turizm yapılıyor, o da yetmiyor birileri sit alanına inşaat yapıyor ve devletin parası buralara harcanıyor. Altına beton üstüne ahşap konuluyor ve doku bozuluyor. Eski yıkılan gişe uyumluydu ve bunlar gibi göze batmıyordu. Şimdi doğayı da bozuyorlar. Hatta Ankara'dan gelen hocalar sur üzerine yapılan rekonstrüksiyona bile karşı geldiler. Bırakın kaya öylece kalsın dediler ama işte birileri inşaat yapacak ve oradan bir gelir elde edecekler. Tabi bundan Ankara'daki kişilerin nereden haberi olacak? Onlara da değil benim tepkim. Buradan faydalananlara ve bilinçsiz iş yapanlara benim tepkim (K-2).”
- “Bir ara turizm katalogları basılıyordu ve katalogların en arka sayfasında tam sayfa tesis reklamları vardı. Bunlar müzede dağıtılan broşür ve kataloglar. Bedava turiste dağıtılan katalogda otel reklamı vardı. Turist kime güvenir? Resmi kuruma güvenir. Resmi kurumda otel ya da restoran reklamı yapmış. Kültür turizm bakanlığı ve il müdürlüğüne çok iş düşüyor (K-5).”
- “Yerel yöneticilerde genel olarak kast ettiğim belediye başkanları ve kısmen de kaymakamlar turizm konusunda fazla bilgili değildiler ve turizmi ön plana çıkarmıyorlardı. Bunun arka planında vizyon, eğitim

seviyeleri, siyasi eğilimler gibi sebepler vardır. En büyük sıkıntıları toprak meseleleri, özelleştirme, kamulaştırma (K-11).”

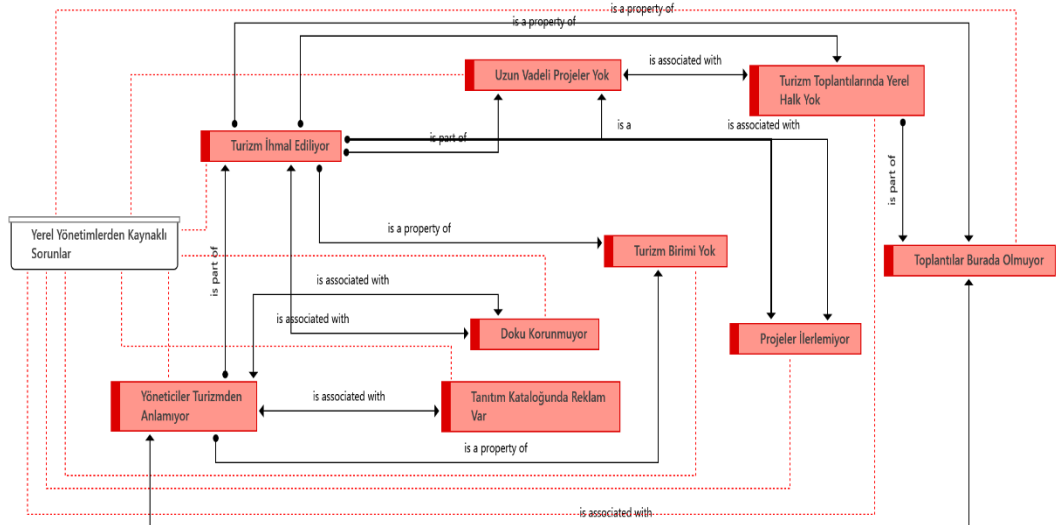
- “Hitit Köyü yapılmasını istedik. 40-50 dönüm arası bir araziye. Kadeş savaşını gösteren, Hititlerin yaşamına dair bilgiler veren tarım ve savaş aletlerini, günlük işlerinde kullandıkları araç ve gereçleri gösteren bir alan yapılmasını istedik. Bu olmadı ve günümüzde yapılan yer betondan ve planlanandan uzak bir yer oldu. Şimdi bu yapılan Hitit Köyünü de elden çıkartmaya çalışıyorlar (K-6).”

Şekil 5.13. Yerel yönetimlerden kaynaklı sorunlar temasına ait kelime bulutu

Yerel yönetimlerden kaynaklı sorunlar ile ilgili kavramlar arasındaki ilişkilere göre kavramlar arasında 4 farklı ilişki ağı kurulmuştur. Şekil 5.14.’de göre kurulan önemli ilişki ağlarından bazıları şu şekildedir;

- Toplantılar burada olmuyor, turizm toplantılarında yerel halk yok bir parçasıdır.
- Turizm birimi yok, yöneticiler turizmden anlamıyor özelliğidir.
- Doku korunmuyor ile turizm ihmal ediliyor ilişkilidir.

Şekil 5.14. Yerel yönetimlerden kaynaklı sorunlar temasına ait kod ve kodlar arası ilişkiler

5.6.8.2. Yerel Halktan Kaynaklı Sorunlar

Araştırmaya katılım sağlayanların verdikleri yanıtlar sonucunda oluşturulan kavramlar arası ilişkileri gösteren kod ağları ve katılımcıların yanıtları ile oluşturulan kelime bulutları aşağıda verilmiştir (Şekil 5.15. ve Şekil 5.16.). Kod frekanslarına göre, betimsel analiz sonucunda yerel halktan kaynaklı sorunlar ile ilişkili temaların içeriğine uygun alıntılar yer almaktadır. Araştırmada katılımcıların verdiği yanıtlar incelendiğinde Boğazkale ilçesinde yerel halktan kaynaklı sorunlar alt temasına ilişkin kodların sayısı 28’dir. Fiyat standardı yok (n=), koopereatifleşme yok (n=5) kodları en fazla frekansa ve otellerin işlevinin değişimi (n=1) kodu en az frekansa sahiptir (Tablo 5.38.).

Tablo 5.38. Yerel halktan kaynaklı sorunlar temasına ait kodların frekansı

Yerel Halktan Kaynaklı Sorunlar	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	Toplam
Aşırı Rekabet ve İstememezlik	0	0	0	0	2	0	0	1	0	0	1	4
Zoraki ve Kaçak Satışlar	0	1	0	0	2	0	0	0	1	0	0	4
Otellerin İşlevinin Değişimi	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
İnternetteki Olumsuz Yorumlar	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	2
Turistlerin Yaşadıkları Olumsuzluklar	0	2	0	1	0	0	0	0	0	0	0	3
Kooperatifleşme Yok	0	1	0	1	1	0	0	0	0	0	2	5
Turizme Kısa Vadeli Gelir Olarak Bakılması	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	1	3
Fiyat Standardı Yok	0	0	0	0	3	0	0	0	0	0	3	6
Toplam	0	5	0	4	10	0	0	1	1	0	7	28

Yerel halktan kaynaklı sorunlar ile ilgili katılımcıların bazı önemli yanıtları ve katılımcılardan alınan yanıtlarla oluşturulan kelime bulutları (Şekil 5.15.) şu şekildedir;

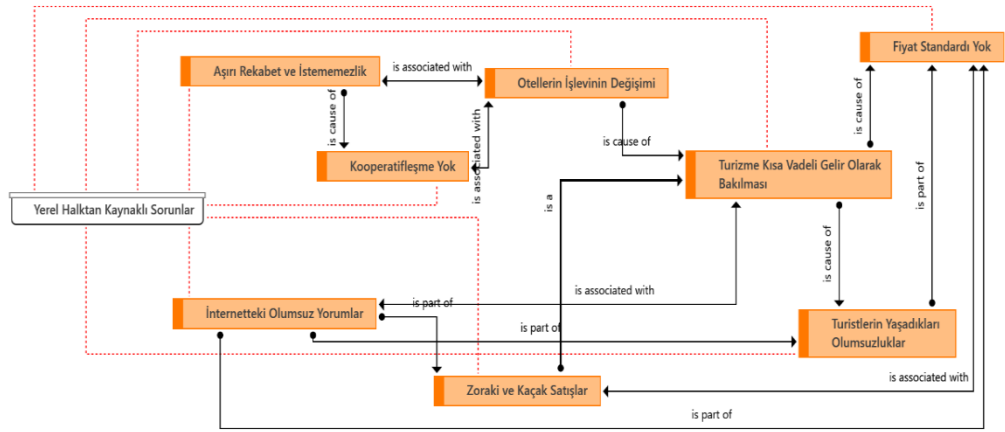
- “Zorla hediyeelik eşya satılması ve bunların turistleri rahatsız etmesi. Yerel halktan birçok insan, ören yerinde ve Yazılıkaya’da ceplerine koydukları heykeltıraşları kaçak yollardan satmaya çalışıyorlardı.

*bak
açtı
izni
açtı
diye*

- zorluklarıdır
yönetimi sororan
turizmdeki öncelikli
ekonomiden yorulan
pavyon
kimse
kelimesi
yemeyor
rahatsız
olmıyor
nihilista
tüm kurlarımız
yemek
servis
soğuktu
yakışıyor
yapılan
zamanlar
polisleri
suçlular
özellikleri
yapıyorlar
denizinde
pansiyon
yoktur
vergisiz
satılan
verdiği
yerden
vizon
zorluklarıdır
yönetimi sororan
turizmdeki öncelikli
ekonomiden yorulan
pavyon
kimse
kelimesi
yemeyor
rahatsız
olmıyor
nihilista
tüm kurlarımız
yemek
servis
soğuktu
yakışıyor
yapılan
zamanlar
polisleri
suçlular
özellikleri
yapıyorlar
denizinde
pansiyon
yoktur
vergisiz
satılan
verdiği
yerden
vizon
onlara
istemez
para ayıltı
kısıt
herkimsin
insanları durumumuzda
buraları ayırt
ceplerine
turistleri
vardır
olarak oldu
bunlara yerel
yorumlar bu
açılar yok
gelen su gibi
ortaki
baki
bizde
şimdi
yoktu
amamları
çalışmaları
denin
gelenleri ile
kutuplar
hakların
koyucuları
almıyor
suç su
sonlarından
vizon
okulturnamaları
dayırdan
isteksize
izni
internet
hadiseler
degisik
etmeye olumsuzluklar
düşünceleri
diger
karşı
haki lira
herkes
pek
halk
bediyelik
etki
gelmemesine
yetersiz
yapıyorlar
verilebilir
sahneya
yerinde
turizme
yabancıya
kendine
sestiması
hakkında
gösterilebilir
turizm
yazında
geliyor
farklıları
edilmez
kurtulmadı
yolardın
etken
gelmek
kaskak
dolandırıyor
kendi
tesinde
etmiş
sadece
isab
vermişti
özeri
turizmden
amamları
turistleri
yapayışık
uğruyoruz
tamiz
yapıyor
gönlüne
yapıyor

Yerel halktan kaynaklı sorunlar ile ilgili kavramlar arasındaki ilişkilere göre mlar arasında 4 farklı ilişki ağı kurulmuştur. Şekil 5.16.'de göre kurulan önemli ağlarından bazıları şu şekildedir;

- 199

Şekil 5.16. Yerel halktan kaynaklı sorunlar temasına ait kod ve kodlar arası ilişkiler

5.6.8.3. Ulaşımın Kaynaklı Sorunlar

Araştırmaya katılım sağlayanların verdikleri yanıtlar sonucunda oluşturulan kavramlar arası ilişkileri gösteren kod ağları ve katılımcıların yanıtları ile oluşturulan kelime bulutları aşağıda verilmiştir (Şekil 5.17. ve Şekil 5.18.). Kod frekanslarına göre, betimsel analiz sonucunda ulaşımdan kaynaklı sorunlar ile ilişkili temaların içeriğine uygun alıntılar yer almaktadır. Araştırmada katılımcıların verdiği yanıtlar incelendiğinde Boğazkale ilçesinde ulaşımdan kaynaklı sorunlar alt temasına ilişkin kodların sayısı 8'dir. Ulaşım zor (n=4) kodu en fazla ve ulaşım yolları yetersiz (n=1) kodu en az frekansa sahiptir (Tablo 5.39.).

Tablo 5.39. Ulaşımın kaynaklı sorunlar temasına ait kodların frekansı

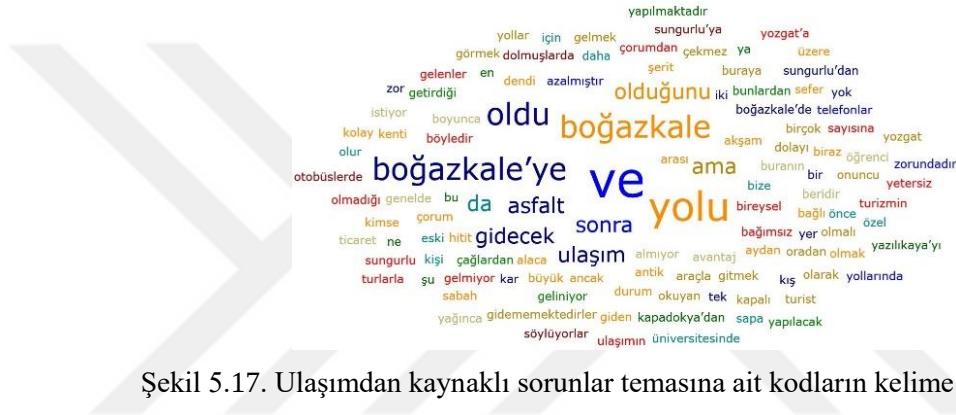
Ulaşımın Kaynaklı Sorunlar	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	Toplam
Ulaşım Yolları Yetersiz	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1
Ulaşım Zor	2	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0	4
Düzenli Ulaşım Yok	2	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	3
Toplam	4	0	0	1	1	0	0	0	0	2	0	8

Ulaşımın kaynaklı sorunlar ile ilgili katılımcıların bazı önemli yanıtları ve katılımcılardan alınan yanıtlarla oluşturulan kelime bulutları (Şekil 5.17.) şu şekildedir;

- “Boğazkale ticaret yollarında yer almıyor ve bu durum eski çağlardan beridir böyledir. Ulaşım yolu yok. Şu an Hitit Üniversitesinde okuyan birçok öğrenci Boğazkale’de antik kenti ve Yazılıkaya’yı görmek istiyor ancak Çorum-Boğazkale arası ulaşım olmadığı için gidememektedirler. Çorumdan bir kişi önce Sungurlu’ya gidecek ve

sonra oradan Boğazkale'ye gitmek zorundadır. Sungurlu'dan Boğazkale'ye giden dolmuşlarda turist sayısına bağlı olarak azalmıştır. Sabah ve akşam olmak üzere iki sefer yapılmaktadır. Özel araçla ya da turlarla geliniyor, Boğazkale'ye bunlardan bağımsız bireysel gelmek daha kolay olmalı (K-1).”

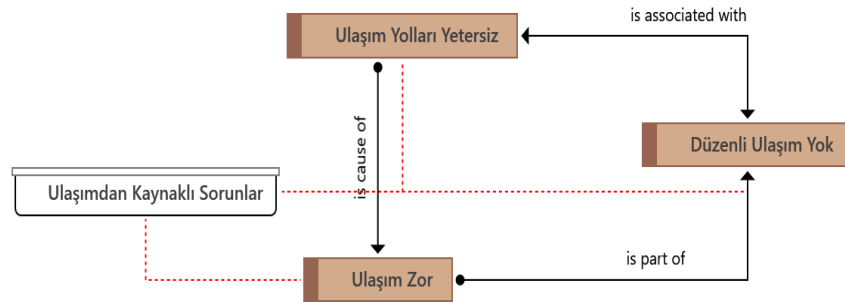
- “Ulaşım bakımından da sorunlar var. Buraya gelenler genelde buranın sapa olduğunu ve biraz ulaşımın zor olduğunu söylüyorlar (K-10).”
- “Turizmin bize getirdiği en büyük avantaj ne oldu? Sungurlu-Boğazkale yolu asfalt oldu, Yozgat yolu da Kapadokya'dan dolayı asfalt oldu ama yetersiz. Tek şerit. Yozgat'a gidecek otobüslerde telefonlar çekmez. Kış boyunca yollar kapalı olur. Alaca yolu yapılacak dendi ama onuncu aydan sonra kar yağınca kimse gelmiyor (K-5).”

Şekil 5.17. Ulaşımdan kaynaklı sorunlar temasına ait kodların kelime bulutu

Ulaşımdan sorunlar ile ilgili kavramlar arasındaki ilişkilere göre kavramlar arasında 2 farklı ilişki ağı kurulmuştur. Şekil 5.18.’de göre kurulan önemli ilişki ağlarından bazıları şu şekildedir;

- Ulaşım yolları yetersiz ile düzenli ulaşım yok ilişkilidir.
- Düzenli ulaşım yok, ulaşım zorun bir parçasıdır.

Şekil 5.18. Ulaşımdan kaynaklı sorunlar temasına ait kod ve kodlar arası ilişkiler

5.6.8.4. Konaklamadan Kaynaklı Sorunlar

Araştırmaya katılım sağlayanların verdikleri yanıtlar sonucunda oluşturulan kavramlar arası ilişkileri gösteren kod ağları ve katılımcıların yanıtları ile oluşturulan

kelime bulutları aşağıda verilmiştir (Şekil 5.19. ve Şekil 5.20.). Kod frekanslarına göre, betimsel analiz sonucunda konaklamadan kaynaklı sorunlar ile ilişkili temaların içeriğine uygun alıntılar yer almaktadır. Araştırmada katılımcıların verdiği yanıtlar incelendiğinde Boğazkale ilçesinde konaklamadan kaynaklı sorunlar alt temasına ilişkin kodların sayısı 7’dir. Tesisleşme yeteri kadar olmadı (n=4) kodu en fazla ve eğlence yeri yetersiz (n=1) kodu en az frekansa sahiptir (Tablo 5.40.).

Tablo 5. 40. Konaklamadan kaynaklı sorunlar temasına ait kodların frekansı

Konaklamadan Kaynaklı Sorunlar	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	Toplam
Tesisleşme Yeteri Kadar Olmadı	0	0	0	1	2	1	1	0	0	0	0	4
Konaklama Seçenekleri Yetersiz	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	2
Eğlence Yeri Yetersiz	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1
Toplam	0	0	0	2	3	0	2	0	0	0	0	7

Konaklamadan kaynaklı sorunlar ile ilgili katılımcıların bazı önemli yanıtları ve katılımcılardan alınan yanıtlarla oluşturulan kelime bulutları (Şekil 5.19.) şu şekildedir;

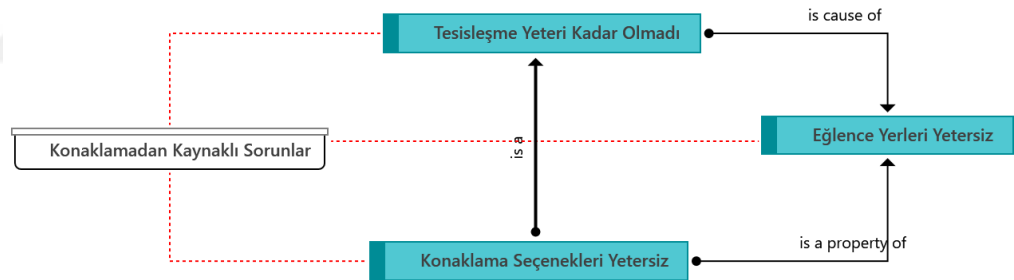
- “Boğazkale’de saat beşten sonra hayat bitiyor. Nüfus yaşlı ve evlerine gidiyorlar. Turist çekmekten daha da önemlisi turisti burada tutmaktır. Yoksa bir sene gelir diğer yıllar gelmezler, bunun devamlı olması lazım. Buranın tüm özellikleri Nevşehir ile tutuyor oranın yerel halkı, işletmeleri turistin isteklerini biliyorlar. Konaklama yeri seçeneklerine bakıldığı zaman beş yıldızlı, dört yıldızlı oteller yok ve eğlence için canlı müzik yok, doğru düzgün içki alacak yer yok (K-4)”.
- “Burada turizmde çalışanlar bir şeyler yapmaya çalışıyorlar ancak tesisler arasında da karalama kampanyaları var maalesef. Bu durumda da zararlı çıkan Boğazkale oluyor. Japonları getiren en büyük firma Dorak en çok turisti getiren firma ve onlardan otel yapmasını istedik çünkü onlar konaklamalı gelmiyordu. Yerel yönetimde arsa ayarladı tam olacaktı ama biliyorsunuz ki yerel yönetiminde bir sonu var. Buraya beş yıldızlı otelin açılmasını ben isterim eğer beş yıldızlı otel açılırsa oradan artan turist bana da gelecektir. Bende konaklayan turist benim dışımda başka yerde de yemek ister ve değişik tatlar tatmak isteyecektir. Böylelikle diğer esnaflarda kazanacaktır. Yerel halkta kazanmış olacaktı. (K-5)”.

Şekil 5.19. Konaklamadan kaynaklı sorunlar temasına ait kodların kelime bulutu

Konaklamadan kaynaklı sorunlar ile ilgili kavramlar arasındaki ilişkilere göre kavramlar arasında 3 farklı ilişki ağı kurulmuştur. Şekil 5.20.'de göre kurulan önemli ilişki ağlarından bazıları şu şekildedir;

- Konaklama seçenekleri yetersiz, tesisleşme yeteri kadar olmadı demektir.
- Eğlence yerlerinin yetersiz olmasının nedeni tesisleşmenin yeteri kadar olmamasıdır.

Şekil 5.20. Konaklamadan kaynaklı sorunlar temasına ait kod ve kodlar arası ilişkiler

5.6.8.5. Tanıtımdan Kaynaklı Sorunlar

Araştırmaya katılım sağlayanların verdikleri yanıtlar sonucunda oluşturulan kavramlar arası ilişkileri gösteren kod ağları ve katılımcıların yanıtları ile oluşturulan kelime bulutları aşağıda verilmiştir (Şekil 6.21. ve Şekil 6.22.). Kod frekanslarına göre, betimsel analiz sonucunda tanıtımdan kaynaklı sorunlar ile ilişkili temaların içeriğine uygun alıntılar yer almaktadır. Araştırmada katılımcıların verdiği yanıtlar incelendiğinde Boğazkale tanıtımdan kaynaklı sorunlara ilişkin kodların sayısı 6'dır. Organizasyon olmalı (n=5) kodu en fazla ve festivaller burada olmuyor (n=1) kodu en az frekansa sahiptir (Tablo 5.41.).

Tablo 5.41. Tanıtımdan kaynaklı sorunlar temasına ait kodların frekansı

Tanıtımdan Kaynaklı Sorunlar	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	Toplam
Yerel Halk Dahil Edilmeli	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	2
Tanıtımlarda Tesisler Yok	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2
Karayolları Tabelaları Yetersiz	0	2	0	0	0	0	0	0	0	1	0	3
Organizasyon Olmalı	0	0	1	1	1	0	0	0	0	1	1	5
Festivaller Burada Olmuyor	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1
Reklam ve Tanıtımlar Çeşitlendirilmeli	0	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	3
Toplam	1	4	3	1	3	0	0	0	0	3	1	16

Tanıtımdan kaynaklı sorunlar ile ilgili katılımcıların bazı önemli yanıtları ve katılımcılardan alınan yanıtlarla oluşturulan kelime bulutları (Şekil 5.21.) şu şekildedir;

- “Ankara’da reklam panolarında tanıtılsa, yerel kanallara reklamlar verilse daha iyi olur. Zamanında yollara bu tür reklamlar koymuşlardı gelen turist sayısında o zaman artış olmuştu şimdi bunlar yok azalmasında bunlarda başka bir etken. Bence reklamın olması lazım örneğin televizyona bakıyorum Kapadokya’nın her gün reklamı yapılıyor ama buranın yapılmıyor (K-10).”
- “Halkı sürece dahil ederek büyük medya organlarında sıklıkla reklamlarımız yapılabilir ama bu durumda maddiyata bakıyor. Çorum’da Hitit Festivali oluyor, üniversitenin adı Hitit üniversitesi ama Hititlerin başkentini Çorum ili olarak iyi tanıtamıyoruz (K-3).”
- “1970’li yıllardan beridir gazeteciler geliyor, televizyon programı yapılıyor. Buraya gelip mabedi çekiyorlar ama otelleri göstermiyorlar. Turist buraya geldiği zaman nerede kalacak, altyapı ne durumda bunlarda anlatılmalı. Turizm sadece gezmeyle olmuyor ki turist daha komple düşünüyor (K-2).”

göre, betimsel analiz sonucunda politikadan kaynaklı sorunlar ile ilişkili temaların içeriğine uygun alıntılar yer almaktadır. Araştırmada katılımcıların verdiği yanıtlar incelendiğinde Boğazkale ilçesinde politikadan kaynaklı sorunlar alt temasına ilişkin kodların sayısı 3'dür. Turizm politikamız geliştirilmeli (n=4) ve turist sayısını etkilememektedir (n=4) kodu en fazla frekansa sahiptirler (Tablo 5.42.).

Tablo 5.42. Politikadan kaynaklı sorunlar temasına ait kodların frekansı

Politikadan Kaynaklı Sorunlar	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	Toplam
Avrupa'nın Olumsuz Bakışı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	3
Turizm Politikamız Geliştirilmeli	0	1	1	1	0	0	0	0	0	0	1	4
Turist Sayısını Etkilememektedir	0	1	1	0	1	0	0	0	0	0	1	4
Toplam	0	2	2	1	1	0	0	0	0	0	5	11

Politikadan kaynaklı sorunlar ile ilgili katılımcıların bazı önemli yanıtları ve katılımcılardan alınan yanıtlarla oluşturulan kelime bulutları (Şekil 5.23.) şu şekildedir;

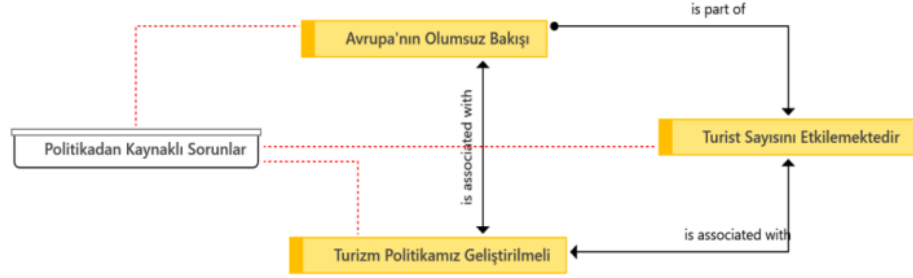
- “İnsanların genel politik itibar ve bakış açısı bakımından Türkiye'nin itibarı Avrupa'da pek parlak değil. Maalesef Avrupa'daki birçok insan bu rejimi ve iktidarı desteklemek için gitmek istemiyoruz diyorlar. Ne olursa olsun bir ülkenin yurt dışındaki imajını değiştirmek kolay değildir. Kaldı ki Türkiye'nin yurtdışındaki imajını değiştirebilme imkanları da kısıtlı (K-11).”
- “Son zamanlarda turizm politikamız çok iyi değil. Uluslararası alanda yaşanan krizler kültür turizminde olumsuz sonuçlar yaratıyor en azından Boğazkale için(K-2)”.

Şekil 5.23. Politikadan kaynaklı sorunlar temasına ait kodların kelime bulutu

Politikadan kaynaklı sorunlar ait kodlar arası ilişkiler incelendiğinde 3 farklı ağ türü oluşturulmuştur. Şekil 5.24’de incelendiğinde bazı önemli ilişki ağları şöyledir;

- Avrupa’nın olumsuz bakışı ile turizm politikamız geliştirilmeli ilişkilidir.
- Turist sayısını etkilemektedir, Avrupa’nın olumsuz bakışının bir parçasıdır.

Şekil 5.24. Politikadan kaynaklı sorunlar temasına ait kod ve kodlar arası ilişkiler

5.6.8.7. Savaşlardan ve İç Karışıklıklardan Kaynaklı Sorunlar

Araştırmaya katılım sağlayanların verdikleri yanıtlar sonucunda oluşturulan kavramlar arası ilişkileri gösteren kod ağları ve katılımcıların yanıtları ile oluşturulan kelime bulutları aşağıda verilmiştir (Şekil 5.25. ve Şekil 5.26). Kod frekanslarına göre, betimsel analiz sonucunda savaşlardan ve iç karışıklıklardan kaynaklı sorunlar ile ilişkili temaların içeriğine uygun alıntılar yer almaktadır. Araştırmada katılımcıların verdiği yanıtlar incelendiğinde Boğazkale ilçesinde savaşlardan ve iç karışıklardan kaynaklı sorunlar alt temasına ilişkin kodların sayısı 32’dir. Körfez savaşları (n=9), turist sayısında azalmalar oldu (n=9) ve iç karışıklıklar (n=6) kodları en fazla frekansa sahiptirler (Tablo 5.43.).

Tablo 5.43. Savaşlardan ve iç karışıklıklardan kaynaklı sorunlar temasına ait kodların frekansı

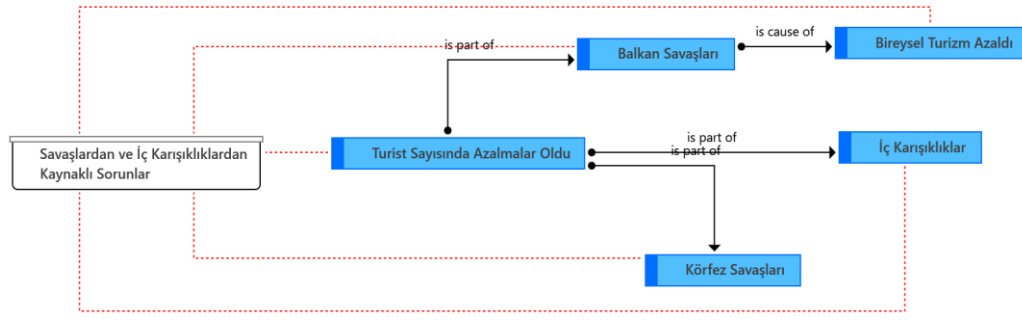
Savaşlardan ve İç Karışıklıklardan Kaynaklı Sorunlar	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	Toplam
Bireysel Turizm Azaldı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	2
Körfez Savaşları	0	1	1	0	1	1	2	1	1	1	0	9
Balkan Savaşları	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	2
İç Karışıklıklar	0	0	1	0	1	0	1	1	1	1	0	6
Turist Sayısında Azalmalar Oldu	0	1	1	0	1	1	1	1	1	1	1	9
Toplam	0	2	3	0	3	2	5	3	3	3	4	28

- “2013 ve 2014’te turizme yönelik sıkıntılar olmuştur. Patlamalar vs. oldu. O yıllarda benim otelim yılsonuna kadar dolu görüliyordu ve yabancı turistlerdi bunlar. Patlamalar sonrası çoğu iptal oldu (K5).”
- “Günümüzde Irak, Suriye savaşlarında, PKK terörüyle özellikle kültür turizmini olumsuz etkiliyor (K7)”.

- günümüzde turizmi
durumundan azalmasının ama uçuşlarla kavuşamadı gitmek
karavanıyla yaşadırı var ülkedir uçakla uçaklar uzak
nedeni uğruyorlardı otobüslerle karameniz'e türkiye'ye turlar turistler
savaşına yine kullanyor keskin arası boğazkale'ye salgının savaşlarında düşüş
derecede yakını canlandı azalmalar ankara'ya ankara'dan hayaldi savaşın destinasyon
şu bireysel konaklayan binlyor savaşından ankarayı güzde agıldı yetimlerle havaalanları trenle savaşıyla
sayısı diğer macera boğazkale tatil istanbul'da genel faaliyetleri neticesinde turizmin anlaşılyorla yurtdışında sabit salgına
hissedilir charter yönelik kişiyi istedik dolu danc çoğu den iran tesisler yilsunona normal yilina
kendil azaldı kişiyi gozu evrupalı almanya'da gıkartılır gürültüyüo yabanc güney devam bir
önemine oradan çalışmalr olmasi iptal baykent acenteleriz cıwanda elinde tanıtılmamış dolayış marmara vardı
ten savaşı günkü olmasdır hattıuşas acenteleriz canlık savaşılar yerel eskiye maceraydı gibi
rotalara dağılıyordu azıldı oluyor kale balkanlarda aşıkıyko benim gikan bunlar patlame yaşıadı basladı
rotası uçağa değır tanıtıuşa medyanın kaldırıldı bombalarla durumları olayan sıkıntılar yllara kaybettı insanlarn
savaşla varsa krızından patlayan pkk medya olunca larda olark patlamalar turizme kapadokya'ya yani
üzlerinden yeniden boğazkale'de olaylandın otelim parasıuşı savaşıların testisi gelmekteirdi yilı yarınsa gelen
bu ya alanları doğuya iki doğrudan sonrasında tek surıye süreklı tekras afrika'ya özellikle şımdı daha
geçememe türkiye hızlı yugoslavya'nın eskiden gerekır gecelerdi gelirdi için hafta
değıştı turizmin yerlere kesıldı doğuyor ediyor etkilyor etkisi etkisiyle halen planları ilgi
zamana zamanlarda yıl göre kimse yerli krız önce alışkanlık ırak
geliyordu arabalarıyla balkanlar birlikte eski insanlarda turistlerdi
zamanlar etkiledi gelenler olumsuz savaştan
istanbul'a

Savaşlardan ve iç karışıklardan kaynaklı sorunlar ile ilgili kavramlar arasındaki ilişkilere göre kavramlar arasında 2 farklı ilişki ağı kurulmuştur. Şekil 5.26.'da göre kurulan önemli ilişki ağlarından bazıları şu şekildedir;

- 208

Şekil 5.26. Savaşlardan ve iç karışıklıklardan kaynaklı sorunlar temasına ait kod ve kodlar arası ilişkiler

5.6.8.8. Salgın Hastalıklardan Kaynaklı Sorunlar

Araştırmaya katılım sağlayanların verdikleri yanıtlar sonucunda oluşturulan kavramlar arası ilişkileri gösteren kod ağları ve katılımcıların yanıtları ile oluşturulan kelime bulutları aşağıda verilmiştir (Şekil 5.27. ve Şekil 5.28.). Kod frekanslarına göre, betimsel analiz sonucunda salgın hastalıklardan kaynaklı sorunlar ile ilişkili temaların içeriğine uygun alıntılar yer almaktadır. Araştırmada katılımcıların verdiği yanıtlar incelendiğinde Boğazkale ilçesinde salgın hastalıklardan kaynaklı sorunlar alt temasına ilişkin kodların sayısı 9’dur. Türist azalışı hızlandı (n=5) kodu en fazla frekansa sahiptir (Tablo 5.44.).

Tablo 5.44. Salgın hastalıklardan kaynaklı sorunlar temasına ait kodların frekansı

Salgın Hastalıklardan Kaynaklı Sorunlar	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	Toplam
Türist Azalışı Hızlandı	1	0	0	1	1	0	1	1	0	0	0	5
Pandemide Şartlar Çok Ağır	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	2
Yabancı Türist Çok Azaldı	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0	2
Toplam	1	1	0	1	3	0	1	1	0	1	0	9

Salgın hastalıklardan kaynaklı sorunlar ile ilgili katılımcıların bazı önemli yanıtları ve katılımcılardan alınan yanıtlarla oluşturulan kelime bulutları (Şekil 5.27.) şu şekildedir;

- “Son olarak pandemi de, özellikle de son iki yıldır turizmi sekteye uğrattıyor (K-4).”
- “Pandemi de bizi çok etkiledi. Pandemide konulan ağır şartlar sonucunda, siftah etmeden kapattığımız günler oldu. Vergilerde oldukça ağır geldi bu süreçte (K-2).”

- “Salgın hastalık var ve günümüzde bu da turizmi olumsuz etkiliyor (K-8).”
- “Salgından önce gelen turist vardı ve eskiye göre iyi olmasa da fena değildi (K-7)”.

Şekil 5.27. Salgın hastalıklardan kaynaklı sorunlar temasına ait kodların kelime bulutu

Salgın hastalıklardan kaynaklı sorunlar ile ilgili kavramlar arasındaki ilişkilere göre kavramlar arasında 2 farklı ilişki ağı kurulmuştur. Şekil 5.28.’de göre kurulan önemli ilişki ağlarından bazıları şu şekildedir;

- Pandemide şartların çok ağır olmasının nedeni turist azalışının hızlanmasıdır.
- Turist azalışı hızlandı, yabancı turist çok azaldı demektir.

Şekil 5.28. Salgın hastalıklardan kaynaklı sorunlar temasına ait kod ve kodlar arası ilişkiler

5.6.8.9. Tur Acenteleri ve Rehberlerden Kaynaklı Sorunlar

Araştırmaya katılım sağlayanların verdikleri yanıtlar sonucunda oluşturulan kavramlar arası ilişkileri gösteren kod ağları ve katılımcıların yanıtları ile oluşturulan kelime bulutları aşağıda verilmiştir (Şekil 5.29. ve Şekil 5.30.). Kod frekanslarına göre, betimsel analiz sonucunda tur acenteleri ve rehberlerden kaynaklı sorunlar ile ilişkili temaların içeriğine uygun alıntılar yer almaktadır. Araştırmada katılımcıların verdiği yanıtlar incelendiğinde Boğazkale ilçesinde tur acenteleri ve rehberlerden

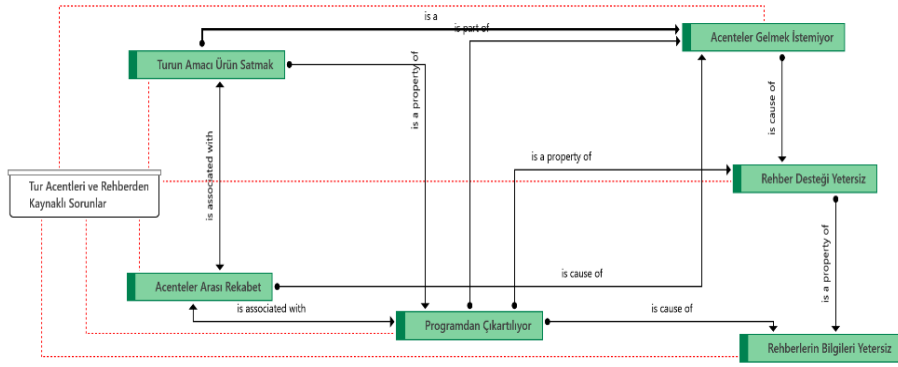
kaynaklı sorunlar alt temasına ilişkin kodların sayısı 21’dir. Programdan çıkartılıyor (n=6) kodu en fazla ve rehberlerin bilgileri yetersiz (n=2) kodu en az frekansa sahiptir (Tablo 5.45.).

Tablo 5.45. Tur acenteleri ve rehberlerden kaynaklı sorunlar temasına ait kodların frekansı

Tur Acentelerinden ve Rehberlerden Kaynaklı Sorunlar	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	Toplam
Turun Amacı	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	2	3
Ürün Satmak												
Rehber Desteği	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	3
Yetersiz Rehberlerin Bilgileri	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	2
Yetersiz Acenteler Arası	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	1	3
Rekabet Programdan	0	4	0	0	1	0	0	0	0	1	0	6
Çıkartılıyor												
Acenteler Gelmek	0	1	0	0	2	0	0	0	0	1	0	4
İstemiyor												
Toplam	2	6	0	0	6	0	0	0	0	2	5	21

Tur acenteleri ve rehberlerden kaynaklı sorunlar ile ilgili katılımcıların bazı önemli yanıtları ve katılımcılardan alınan yanıtlarla oluşturulan kelime bulutları (Şekil 5.29.) şu şekildedir;

- “Rehberlerin, acentelerin genelde akılları eşya satmak üstüne kurulu ve aklında olan şey ve yetişmek istediği şey halıcı, derici, hediyelik eşya dükkanları var ve grubu ona göre ayarlıyor. Boğazkale’de iyi bir gün geçirmek ön plana da çıkmıyor zaten çokta anladığı bir ören yerinden 3-5 nokta gösterip Kapadokya’da beni bekleyen halıcıya kaçayım derdi var (K-11).”
- “Boğazkale’de tanıtım eksikliği pek yok ancak son zamanlarda tur acenteleri arasında acımasız bir rekabet var çünkü 9 bin-10 bin tur acentesi açılmış. Diyor ki sana beş tane yer gezdireceğim diyor ve nereleri gezdiriyor? Eskiden Hattuşa, Kapadokya, Konya, Pamukkale ve Antalya bu beş yerd. Günümüzde ise Zelve, Üçhisar, Avanos, Göreme diyor ve oraları gezdiriyor. Turist bilmiyor ki aradaki farkı. Oraya da bakıyor buraya da bakıyor aynı geliyor. Halbuki sadece Kapadokya’ya götürüyor ve bitiyor. Eskiden turlarda bizde dahildik. Şimdi ise turizm acentaları bizi gözden çıkarttılar, biri başladığı zaman zaten bunun devamı da geliyor (K-2).”
- “Kültür turizminde de herkes bilgi sahibi değillerdir. Kapadokya, başkent olduğu için Ankara bir de Mevlana’dan dolayı Konya

Şekil 5.30. Tur acenteleri ve rehberlerden kaynaklı sorunlar temasına ait kod ve kodlar arası ilişkiler

6. TARTIŞMA VE SONUÇ

6.1. Giriş

Çalışmanın bu bölümünde araştırmada ulaşılan bulguların tamamının tartışmaları verilerek değerlendirmeleri yapılmıştır. Bu bağlamda araştırmanın problem durumu ve araştırma amaçlarına dayalı olarak 4 soru oluşturulmuştur ve 1. ve 2. araştırma sorusu için önerilen 14 hipotez bulgularla birlikte değerlendirilmiştir. Sonrasında hipotezlerin sonuçları literatürdeki teorik ve empirik kanıtlarla birlikte tartışılmıştır. 3. araştırma sorusunda ise Boğazkale'deki turizmin geçmişten günümüze kadar olan gelişimi ve evrimi üzerine elde edilen bulgular tartışılarak değerlendirmeler yapılmıştır. 4. araştırma sorusuna bağlı olarak Boğazkale'de geçmişten günümüze turizmin gelişiminde etkili olan aktörler, etkenler ve turizm gelişiminde yaşanan sorunlarla ilgili olarak elde edilen bulgular tartışılarak değerlendirmelerde bulunulmuştur. Ayrıca çalışmanın teorik ve pratik katkılarıyla ilgili bilgiler verilmiştir. Öneriler ve sonuç kısmıyla çalışma tamamlanmıştır.

6.2. Bulguların Tartışılması

Bu araştırmanın amacı, alanyazından elde edilen ve belirli teorik ilkelere dayandırılan faktörlerin, bir destinasyonda yer alan sakinlerin tutum ve algılarını nasıl etkilediğini ortaya koyan bir teorik modeli test etmektir. Boğazkale yerel halkının “turizmin algılanan (olumlu-olumsuz) etkileri”, “turizme genel destek”, “turizmden algılanan kişisel ekonomik fayda” ve “turizmde güçlendirme (psikolojik, sosyal ve politik)” faktörleri üzerinden, Weber'in Biçimsel ve Özsel Rasyonalite Kuramı (WBÖRK) ve Sosyal Değişim Teorisi (SDT) ile birlikte açıklanması amaçlanmıştır. Buna bağlı olarak Boley ve arkadaşları (2014)'nın geliştirdiği araştırma modeli bu araştırmadaki 1. ve 2. araştırma sorularına ve modelde önerilen 14 hipotez test edilerek bu hipotezlere yanıtlar aranmıştır. Araştırmanın diğer amacı ise Butler 1980 “Destinasyonlar Yaşam Döngüsü” modeline göre Boğazkale'nin geçirdiği evreler ile günümüzde bulunduğu evreyi öğrenmektir ve diğer amaç ise geçmişten günümüze bu geçen süreç içerisinde turizm yer alan aktörler, gelişmeler ve sorunların değerlendirilmesidir. Bu bağlamda 3. ve 4. sorular için Gülenç-Birsen (2017) çalışmasında yer alan 4 maddelik nitel sorular kullanılmıştır. Araştırmanın 3. sorusunda Boğazkale'nin Butler 1980 “Destinasyonlar Yaşam Döngüsü” modeline göre geçirdiği yaşam evrelerini ve içinde bulunduğu yaşam evresini sakinlerle

yapılan görüşmeler ve literatürden elde edilen bilgiler sonucunda belirlenmesi amaçlanmıştır. Boğazkale’de turizmle ilişkili yerel halkın görüşleri doğrultusunda yine Butler 1980 “Destinasyonlar Yaşam Döngüsü” modeline göre geçirdiği ve içinde yer aldığı aşamalarda turizmin sürdürülebilir bir şekilde gelişmesinde yer alan aktörler, gelişmeler ve sorunlar üzerinde değerlendirilme yapılmak istenmiştir. Bundan dolayı, ilçede turizmin geçmişten günümüze gelişiminde etki eden olaylar ve kişiler “paydaşların katılımı”, “değişen turizm” ve “sorunlar” olmak üzere 3 ana tema oluşturulmuştur. “Paydaşların katılımı” için 3, “değişen turizm” teması için 2 ve “sorunlar” teması için 9 alt tema belirlenmiştir ve bunların tartışması ve yorumlanması yapılarak değerlendirilmiştir.

6.2.1. Birinci Araştırma Sorusu

Soru 1: Boğazkale yerel halkının turizmden algılanan kişisel ekonomik fayda, turizmin etkileri (ekonomik, çevresel, sosyal ve kültürel) ve turizme genel destek faktörleri arasında algıları nasıldır?

Hipotez 1 (+): Turizmin algılanan pozitif etkileri ile turizme genel destek arasında bir ilişki vardır.

Hipotez 2 (-): Turizmin algılanan negatif etkileri ile turizme genel destek arasında negatif ve anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 3 (+): Turizmden algılanan kişisel ekonomik fayda ile turizmin algılanan pozitif etkileri arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 4 (-): Turizmden den algılanan kişisel ekonomik fayda ile turizmin algılanan negatif etkileri arasında negatif ve anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 5 (+): Turizmden algılanan kişisel ekonomik fayda ile turizme destek destek arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.

Turizm gelişimine yönelik desteğin turizmin algılanan olumlu etkileriyle ve olumsuz algılanan olumsuz etkilerle ilişkili olduğunu bulmuşlardır, bu nedenle davranışsal niyetlerin bölge sakinlerinin algılarıyla ilişkili olduğunu ileri sürmüşlerdir (Perdue vd., 1990). Bir değişimin sonuçlarının değerlendirilmesi ödüllendirici ve olumlu olarak görüldüğü zaman katılımcının ihtiyaçları karşılanır ve bu durum davranışını pekiştirir. Bu sayede katılımcının gelecekteki değişimlere katılmaya devam etmesi muhtemeldir. Bu bağlamda ev sahibi katılımcı, değişimin sonuçları güçlendirici bir değişim deneyimi sağladığında turizmi olumlu (faydalı) algılayacaktır. Değişimin sonuçları olumsuz (maliyet) olarak değerlendirilirse,

gelecekte katılımcılar arasında herhangi bir değişim meydana gelme olasılığı olmadan değişim davranışının sönmesi muhtemeldir. Bu bağlamda ev sahibi katılımcı, değişimin sonuçlarını olumsuz (maliyetli) bir değişim deneyimi sağladığında turizmi olumsuz algılayacaktır (Ap, 1992: 685). Bu bağlamda turizmin olumlu ve olumsuz etkilerinin algılanması ile turizme verilen destek arasındaki ilişki daha önce yapılan yerel halkın tutum çalışmalarında araştırılmıştır (Ap, 1992; Jurawski vd., 1997; Ko ve Stewart, 2002; Gürsoy vd., 2002; McGehee ve Andereck, 2004; Gürsoy vd., 2010; Nunkoo ve Ramkisson, 2011; Nunkoo ve Gürsoy, 2011; Boley, 2013; Nunkoo ve Ramkisson, 2013; Zorlu, 2019).

Çalışmada önerilen birinci ve ikinci hipotezler, turizmin algılanan (olumlu ve olumsuz) etkileri ve turizme genel destek faktörleri arasındaki ilişkileri test etmek için önerilmiştir. SDT'ye göre, yerel halkın turizme verdiği genel desteğin turizmin algılanan olumlu (fayda) etkileriyle pozitif yönlü, olumsuz (maliyet) etkileriyle ise negatif yönlü bir ilişki içinde olması beklenmektedir. Yapılan analizler sonucunda, yerel halkın, (H1) turizmden algıladıkları olumlu (faydalar) etkiler arttığında turizme verecekleri genel desteğinde artacağı ve tam tersi durumda ise (H2), algıladıkları olumsuz (maliyetler) etkiler arttığında turizme verecekleri genel desteğin azalacağı ve olumlu etkilerin olumsuz etkilerden daha fazla bir etkiye sahip olduğu sonucu elde edilmiştir. Bu sonuçlar, turizmde fayda ve maliyet algılarının, turizm gelişiminin desteklenmesinde önemli bir faktör olduğu yönündedir ve önceki araştırmaların (Perdue vd., 1990; Ap, 1992; Jurowski vd., 1997; Vargas-Sanchez vd., 2009; Ko ve Stewart, 2002; Gürsoy vd., 2002; McGehee ve Andereck, 2004; Gürsoy vd., 2010; Nunkoo ve Ramkisson, 2010a; Nunkoo ve Ramkisson, 2011a; Nunkoo ve Ramkisson, 2011b; Nunkoo ve Gürsoy, 2011; Nunkoo ve Ramkisson, 2013; Boley vd., 2014; Nunkoo ve So, 2015; Ekici ve Çizel, 2015; Ayazlar, 2016; Wang ve Wang 2018; Bükey, 2020; Türkmen ve Saatçı, 2020; Atsız, 2021; Zorlu ve Yılmaz, 2022) bulgalarıyla SDT'yi destekler niteliktedir.

H3, H4 ve H5 turizmden ekonomik olarak yararlanma algılarının, turizm etkileri ve turizmden gelen genel destek algıları üzerindeki rolünü araştırmıştır. “Turizmden Algılanan Kişisel Ekonomik Fayda” ölçeğinde özellikle turizmden elde edilen kişisel ekonomik fayda ile ilgili sorular sorulmuştur. (H3) “Turizmden algılanan kişisel ekonomik fayda ile turizmin algılanan pozitif etkileri arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır”, H4 “Turizmden algılanan kişisel ekonomik fayda

ile turizmin algılanan negatif etkileri arasında negatif ve anlamlı bir ilişki vardır” ve H5 “Turizmden algılanan kişisel ekonomik fayda ile turizme genel destek arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır” hipotezleri desteklenmemiştir. Bu bağlamda turizmden elde edilen ekonomik faydalar ile turizme verilen genel destek arasında bir bağlantının olmaması, ekonomik faydalar ile turizme destek arasındaki ilişki hakkında yaygın olarak kabul edilen kanaatle (Madrigal, 1993; Jurowski vd., 1997; Carmichael, 2000; Ko ve Stewart, 2002; Tosun, 2002; McGehee ve Andereck, 2004; Nunkoo ve So, 2015; Vargas-Sánchez, vd., 2015; Hsu vd., 2019; Li vd., 2022; Zorlu ve Yılmaz, 2022) çelişmektedir. H3 ve H4 hipotezleri modeli ortaya atan Boley (2013)’ün çalışmasıyla örtüşmektedir ancak ekonomik fayda ve turizme destekle ilgili olan hipotez H5 de çalışma tarafından desteklenmemiştir ve yaygın literatürdeki sonuçlarla olduğu gibi Boley (2013)’ün sonucuya da çelişmektedir. 5. hipotezin sonucu Strzelecka vd., (2016), Strzelecka vd., (2017) ve Strzelecka vd., (2021)’de yer alan çalışmalarla örtüşmektedir ve bu çalışmaları desteklemektedir. Çalışma sahası, desteklenen çalışmaların sahası gibi kırsal bir yerdir.

Çalışmada yer alan algılanan kişisel ekonomik fayda ve turizme destek yapıları arasındaki ilişki eksikliği, daha az gelişmiş kırsal turizm veya turizm gelişimine verilen değerler ve bu tür bir gelişmeden ekonomik olmayan beklentiler (gurur, tanınma gibi) tek başına ekonomik faydalardan ziyade daha bağlantılı olabilir (Strzelecka vd., 2017: 6-7). Ayrıca Svychens (1999)’a göre ekonomik olarak güçlenme/fayda sağlanmadığı zaman yerel halktan küçük bir grup kazanç elde eder ve çoğu kâr yerel halktan ziyade bu gruba, dış operatörlere (tur acenteleri gibi), devlet kurumlarına (ören yeri, müzeler gibi) gider. Sadece birkaç kişi veya aile doğrudan finansal fayda sağlarken, diğerleri sermaye ve/veya uygun becerilere sahip olmadıkları için bu ekonomik faydalardan yararlanmanın bir yolunu bulamaz. Strzelecka vd., (2017)’de bunları desteklemektedir ve turizmden elde edilen ekonomik faydaların topluluğa dağıtılmak yerine birkaç kişinin elinde biriktirildiğinde bu tarz sonuçların elde edileceğine değinilmiştir. Bunlara ek olarak çalışmanın nitel araştırma kısmında elde edilen bulgularla oluşturulan temalar içerisinde yer alan “sorunlar” ana temasının “yerel halktan kaynaklı sorunlar” alt temasına ait “aşırı rekabet ve istememezlik”, “otellerin işlevinin değişimi” ve “turizme kısa vadeli kar olarak bakılması” kodları da kasaba sakinlerinin ekonomik faydaya bakışını anlamamıza yardımcı olmaktadır. Bunlara ilaveten yine nitel

araştırma içerisindeki “sorunlar” ana teması içerisinde yer alan ve “salgın hastalıklardan kaynaklı sorunlar” alt temasına ait “turist azalışı hızlandı”, “yabancı turist çok azaldı” ve “pandemide şartlar çok ağır” kodları çalışmanın yapıldığı zamanda yerel halkın içinde bulunduğu durumu da anlamamıza yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Ayrıca beşli likert ölçekte verilen ortalama yanıtları 2,62’dir. Yanıt verenler tarafından bildirilen ve nispeten düşük ekonomik fayda puanı, Boğazkale’deki nüfusun çoğunluğunun doğrudan turizm sektörü ve dolayısıyla bu sektörün ekonomik faydalarından, turizmin Boğazkale’ye getirdiği en önemli fayda türü olduğu hissedilmemektedir. Ayrıca bölge sakinleri turizm endüstrisinde çalışıp çalışmadıklarına bakılmaksızın, bu destinasyonda yaşamakta ve günlük yaşamları turizmden etkilenmektedir. Bölge sakinleri hem turizmin sunduğu ekonomik getirilerden, sosyokültürel ve çevresel etkilerinden etkilenmektedir. Bu nedenle, doğrudan ekonomik fayda olmamasına rağmen bazı sakinlerin neden hala turizm gelişimini desteklediğine dair ek açıklamalar olmalıdır (Long vd., 1990; Strzelecka vd., 2016).

Bu, ekonomik olmayan yapıların turizm için yerleşik destek üzerindeki etkisini incelemeye izin veren harmanlanmış bir teorik bakış açısının kullanılması için daha fazla güvendir. WBÖRK, SDT ile uyumlu hale getirildiğinde, sakinlerin turizme yönelik tutumlarını etkileyen ekonomik olmayan faktörleri incelemek için sağlam bir teorik mercek sağlar. Teoriye göre, ekonomik faydalar ve turizm desteği arasındaki bu ilişki eksikliği, Boğazkale sakinlerinin benzersiz değer sistemi ve ekonomik faydalardan ziyade gurur, tanınma, kimlik, topluluk dayanışması ve uyum gibi ekonomik olmayan değerleri nasıl vurguladıklarıyla bağlantılı olabilir. Bu aynı zamanda Strzelecka ve arkadaşlarının (2017) belirttiği gibi turizm ekonomik faydalarının zayıf dağılımına rağmen, bölge sakinlerinin turizmi desteklemeye neden devam ettiğini de açıklar. Bu bulgu, daha önce (Strzelecka vd., 2016; Strzelecka vd., 2017; Strzelecka vd., 2021) tarafından tartışılan kırsal alanlardaki sürdürülebilir turizmin sosyal etkilerinin önemini bir kez daha vurgulamaktadır ve H1 ve H2’nin desteklenmesine ve H3, H4 ve H5’in desteklenmemesine dayanarak hem Weber’in Biçimsel Rasyonolite Kuram’ını hem de SDT’nin turizme yönelik sakinlerin tutumlarının temel ilkeleri kısmen desteklenmektedir.

6.2.2. İkinci Araştırma Sorusu

Soru 2: Boğazkale yerel halkının turizmde toplumu güçlendirme (psikolojik, çevresel ve sosyo-kültürel) ve turizme destek faktörleri arasında algı ve tutumları nasıldır?

Hipotez 6 (+): Turizmde psikolojik güçlendirme ile turizmin algılanan pozitif etkileri arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 7 (-): Turizmde psikolojik güçlendirme ile turizmin algılanan negatif etkileri arasında negatif ve anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 8 (+): Turizmde psikolojik güçlendirme ile turizme genel destek arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 9 (+): Turizmde sosyal güçlendirme ile turizmin algılanan pozitif etkileri arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 10 (-): Turizmde sosyal güçlendirme ile turizmin algılanan negatif etkileri arasında negatif ve anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 11 (+): Turizmde sosyal güçlendirme ile turizme genel destek arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 12 (+): Turizmde politik güçlendirme ile turizmin algılanan pozitif etkileri arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 13 (-): Turizmde politik güçlendirme ile turizmin algılanan negatif etkileri arasında negatif ve anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 14 (+): Turizmde politik güçlendirme ile turizme genel destek arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.

İkinci araştırma sorusu, güçlendirmenin çoklu boyutlarını yerel halkın tutumlarına dahil ederek, birinci soruda tartışılan ilişkileri genişletmektedir ve bu bölümde ekonomik olmayan yerel halkın turizme yönelik tutumlarını tahmin edilecektir. Sürdürülebilir turizm literatürü, turizm geliştirme sürecinde toplumu güçlendirme (psikolojik, sosyal ve politik) önemi birçok çalışmada vurgulanmıştır. Yerel halkın tutumu ve güçlendirilmesi ile turizmin algılanan etkilerinin (+/-) ve turizme verilen desteğin yapıları arasındaki yapısal ilişkileri tartışılacaktır (Scheyvens, 1999; Scheyvens, 2000; Sofield, 2003; Cole, 2006; Boley, 2013). Turizmin etkileri (çevresel ve sosyo-kültürel) ve turizme genel destek faktörleri arasındaki ilişkileri test etmek için araştırmanın modelindeki 6-14 (H6, H7, H8 psikolojik güçlendirme ile turizmin olumlu, olumsuz etkileri ve turizme destek, H9-

H10-H11 sosyal güçlendirme ile turizmin olumlu, olumsuz etkileri ve turizme destek, H12 - H13 - H14 politik güçlendirme ile turizmin olumlu, olumsuz etkileri ve turizme destek ile alakalı) hipotezleri önerilmiştir. Turizmde yerel halkı güçlendirme tutum düzeyinin, turizmin etkileri ve turizme genel desteği ciddi bir boyutta etkilediğiyle ilgili bulgular bulunmaktadır (Boley vd., 2014; Strzelecka vd., 2016; Boley vd., 2017; Strzelecka vd., 2017; Strzelecka vd., 2021; Zorlu ve Yılmaz, 2022).

Boğazkale sakinlerinin turizmden algılanan psikolojik güçlenme ile turizmden algılanan olumlu etkiler arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğunu öngören H6, istatistiki olarak anlamlı bulunarak desteklenmiştir. Özetle, Boğazkale halkının turizme karşı tutumları psikolojik olarak ne kadar güçlü olursa, turizmi olumlu (faydalı) algılamaları da o kadar artacak ve güçlenecektir.

Boğazkale sakinlerinin turizmden algılanan psikolojik güçlenme ile turizmden algılanan olumlu etkiler arasında negatif ve anlamlı bir ilişki olduğunu öngören H7 istatistiki olarak anlamlı bulunarak desteklenmiştir. Özetle, Boğazkale yerel halkının turizme karşı tutumları psikolojik olarak azalırsa, turizmi olumsuz (maliyetli) algılamaları da o kadar artacaktır.

Boğazkale sakinlerinin turizmden algılanan psikolojik güçlenme ile turizme genel destek algısı arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğunu öngören H8 istatistiksel olarak anlamlı bulunarak desteklenmiştir. Özetle, Boğazkale yerel halkı turizme karşı tutumları psikolojik boyuttan ne kadar güçlenirse, turizme genel destekleri de o kadar artacak ve güçlenecektir.

Psikolojik güçlendirmenin genel ortalaması 3,94'dür ve bu ortalama güçlendirme yapıları arasında yer alan en yüksek ortalama değildir. Boğazkale sakinlerinin psikolojik güçlendirme ile turizme genel destek ve turizmin algılanan etkileri (olumlu-olumsuz) için güçlü bir belirleyici olduğu yapısal eşitlik modeliyle desteklenmiştir. Bu bağlamda ulaşılan bu bulgu literatür tarafından desteklenmektedir. Literatürde, psikolojik güçlendirme ile turizme genel destek ve turizmin algılanan etkileri (olumlu-olumsuz) ile anlamlı ilişkiler ortaya koyan araştırmalar (Boley vd., 2014; Strzelecka vd., 2016; Strzelecka vd., 2017; Boley vd., 2017; Strzelecka vd., 2021; Zorlu ve Yılmaz, 2022; Li vd., 2022) vardır. Scheyvens (1999)'a göre psikolojik güçlendirmeyle toplumun birçok ferдинin öz saygısı, kültürlerinin, doğal kaynaklarının ve geleneksel bilgilerinin benzersizliği ve

değerinin dışarıdan tanınması artacağını söylemiştir ve bu artan güven toplumun fertlerini daha fazla eğitim ve öğretim fırsatları aramaya ve istihdama sevk eder. Toplumun geleneksel olarak düşük konumlu sektörleri için statüde (gençler olsun, kadınlar olsun) bir artışa yol açar. Zorlu (2019)'da bunları destekler nitelikte elde edilen bulgularla yöre sakinlerinin öz saygılarını ve gururlarını destekleyen ve geliştiren turizmin, yöre sakinlerinin turizmin sakinler arasındaki oluşturduğu etkileri nasıl algıladıklarıyla ve turizme sağladıkları desteklerle önemli derecede etkilediklerine değinmiştir. Kendine özgü olarak, sakinlerin turistlerin kullanımına hazır hale getirdikleri turizm ürünlerini ve benlik saygısı ile gururu da arttırabileceklerdir (Boley, 2013). Bölge sakinlerinin öz saygılarını ve gururlarını destinasyonun kültürel ve doğal kaynaklarına dahil edilmiş bir turizm ürünü ile çeşitlendirilir ve zenginleştirilirse, yöre halkının turizme karşı algıları ve tutumları da olumlu yönde olacaktır ve destekleme olasılıkları artacaktır. Öz saygı ve gurur duygularla ilişki içerisinde bulunan gücün, turizmden ekonomik bir şekilde yarar sağlamanın biçimsel motivasyonlara göre daha etkili olduğu ifade edilmektedir (Boley vd., 2014; Strzelecka vd., 2016; Strzelecka vd., 2017; Boley vd., 2017; Zorlu, 2019; Strzelecka vd., 2021). Araştırmanın temellendirildiği WBÖRK, SDT'nin temellendirildiği ekonomik olarak olumlu (fayda) ya da olumsuz (maliyet) yerine, yöre halkının tutum ve algılarını etkileyebilecek bazı özsel yapılarında önemli olduğu ispatlanmaktadır (Boley, 2013; Zorlu, 2019). Öz saygı ve öz yeterlilik (Chen vd., 2017), duygusal dayanışma/yakınlık (Maruyama vd., 2019; Riberiro vd., 2020) ve güç ve güven (Nunkoo ve Ramkissoon, 2012) gibi ekonomik olmayan yapılarında önemini ortaya koyan çalışmalara örnek verilebilir.

Çalışmanın bir diğer analiz sonucuda, Boğazkale sakinlerinin turizmden algılanan sosyal güçlenme ile turizmin algılanan olumlu etkileri arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğunu öngören H9 ve turizmden algılanan sosyal güçlenme ile turizmin algılanan olumsuz etkileri arasında negatif ve anlamlı bir ilişki olduğunu öngören H10, istatistiki olarak desteklenmemiştir. Elde edilen bu bulgular alanyazında Boley vd., (2014) sosyal güçlendirme ile turizmin algılanan etkileri ile örtüşmemektedir ama bu çalışmadaki H9 ve H10, Zorlu ve Yılmaz (2022) yaptıkları çalışmayla desteklenmektedir ve sonuçlar birbiri ile örtüşmektedir. Boğazkale sakinleri tarafından algılanan turizmde sosyal güçlenme ile turizme genel destek algısı arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğunu öngören H11 de istatistiksel

olarak anlamlı bulunmamıştır. Bu hipotezin bu sonucunu Boley ve arkadaşları (2014), Strezelecka ve arkadaşları (2016) ve Li ve arkadaşları (2022) çalışmaları ile tarafından desteklenmektedir ve sonuçlar örtüşmektedir. 11. hipotez, Strezelecka vd., (2017), Strezelecka vd., (2021), Zorlu ve Yılmaz (2022) çalışmaları ile desteklenmemekte ve sonuçlar birbiri ile örtüşmemektedir. Ayrıca sosyal güçlendirmenin genel ortalaması 3,55'dir. Yani, sosyal güçlendirmenin genel ortalaması psikolojik güçlendirmeden düşük, politik güçlendirmeden ise yüksektir. Scheyvens (1999)'a göre, sosyal olarak güçlenme olmaması durumunda toplumdaki pek çok kişi dış değerleri benimsemektedir ve geleneksel kültüre olan saygıları azalmaktadır. Dezavantajlı gruplar (örneğin kadınlar) turizm girişimiyle ilgili sorunların yükünü taşımaktadırlar ancak faydalarını eşit bir şekilde paylaşmamaktadırlar. Aile bireyleri ya da aileler veyahutta sosyo-ekonomik olarak oluşan gruplar işbirliği yapmak yerine turizmin algılanan faydaları için birbirleriyle rekabet etmektedirler. Bu tür toplumlardın içinde küskünlük ve kıskançlık olağandır şeklinde anlatılmaktadır. Bu bağlamda araştırmanın nitel kısmında bulgular sonucunda elde edilen “sorunlar” ana temasının, “yerel halktan kaynaklı sorunlar” alt temasına ait “aşırı rekabet ve istememezlik” ve “kooparetifleşme yok” kodları bu açıklamayı desteklemektedir. Strezelecka ve arkadaşları (2016: 6-7) ise, turizmle birlikte sağlanan ekonomik faydalar (yararlar) ile turizme verilen genel destek arasında bir bağlantının olmamasını, ekonomik faydalar ile turizme desteğin arasındaki ilişkinin yaygın olarak kabul edilen kanaatle çeliştiğini belirtmişlerdir ve konuya batı kültürü bağlamında da bakmışlardır. Bu iki yapı arasındaki ilişki eksikliğini ise, daha az gelişmiş kırsal turizm veya turizm gelişimine verilen değerler ve bu tür bir gelişmeden ekonomik olmayan beklentiler (gurur, tanınma gibi) tek başına ekonomik faydalardan ziyade bağlantılı olabilir sonucuna varmışlardır. Bu bağlamda Strezelecka ve arkadaşları (2016)'nın çalıştıkları kırsal destinasyon gibi kırsal olan araştırma sahası bu bakımdan benzerlik göstermektedir. Özetle, Boğazkale sakinlerinin algıları sosyal güçlendirme boyutunda ne derece artar ve güçlenirse, turizme olan destekleri de o kadar artacaktır. Elde edilen bulgu, literatür tarafından da desteklenmektedir (Zorlu, 2019). Bu bulgu, Boğazkale yöre halkının turizmle kalkınması için turizmle birlikte sakinlerin sosyal güçlenmesi, yerel halkın turizme verdikleri desteğin güçlü bir belirleyicisi olacaktır (Boley, 2013). Turizm ile birlikte toplumdaki bireyleri ve toplulukları ayrıştıran etkenleri ortadan kaldırarak ya da en

aşağı indirgeyerek turizmin toplumda sosyal birleştirici bir görev alabileceği ifade edilmektedir (Strzelecka vd., 2017).

Çalışmanın turizmden algılanan politik güçlendirme ile turizmden algılanan etkiler (olumlu-olumsuz) ve turizme genel destek sonuçlarının araştırıldığı H12, H13 ve H14 analiz sonuçlarına çalışmanın bu kısmında yer verilmiştir. Boğazkale sakinlerinin turizmden algılanan politik güçlenme ile turizmden algılanan olumlu etkileri arasındaki ilişkileri yordayan H12 anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ve istatistiki olarak desteklenmemiştir. Boley vd., (2014) politik güçlendirme ile turizmin olumlu etkileri arasında anlamlı ilişkilere ulaştıkları araştırma sonuçları ile örtüşmemektedir. Araştırmanın 12. hipotezi Zorlu ve Yılmaz (2022) çalışması tarafından desteklenmektedir ve sonuç örtüşmektedir.

Çalışmanın turizmden algılanan politik güçlendirme ile turizmden algılanan etkiler (olumlu-olumsuz) ve turizme genel destek sonuçlarının araştırıldığı H12, H13 ve H14 analiz sonuçlarına çalışmanın bu kısmında yer verilmiştir. Boğazkale sakinlerinin turizmden algılanan politik güçlenme ile turizmden algılanan olumlu etkileri arasındaki ilişkileri yordayan H12 anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ve istatistiki olarak desteklenmemiştir. Bu araştırma, Boley ve arkadaşlarının (2014) politik güçlendirme ile turizmin olumlu etkileri arasında anlamlı ilişkilere ulaştıkları araştırmanın sonuçları ile örtüşmemektedir. Araştırmanın 12. hipotezi Zorlu ve Yılmaz (2022) tarafından gerçekleştirilen çalışma sonuçları ile örtüşmektedir ve desteklenmektedir.

H13, Boğazkale sakinlerinin turizmden algılanan politik güçlenme ile turizmden algılanan olumsuz etkileri arasındaki ilişkileri yordayan H13 anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ve istatistiki olarak desteklenmemiştir. Boley ve arkadaşları (2014) çalışmasında turizmden algılanan politik güçlendirmeyle turizmden algılanan olumlu etkiler arasında anlamlı ilişkiler elde ettikleri sonuç ile örtüşmemektedir. Araştırmanın 13. hipotezi Zorlu ve Yılmaz (2022) çalışmasıyla desteklenmektedir ve sonuç örtüşmektedir.

H14, Boğazkale sakinlerinin turizmden algılanan politik güçlenme ile turizme genel destek arasındaki ilişkileri öngören H14 anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ve istatistiki olarak desteklenmemiştir. Zorlu ve Yılmaz (2022) çalışmasında turizmden algılanan politik güçlendirme ile turizme genel destek arasında anlamlı ilişkiler elde

ettikleri sonuç ile örtüşmemektedir. Araştırmanın 14. hipotezi (Boley vd., 2014; Strezelecka vd., 2016; Strezelecka vd., 2017; Strezelecka vd., 2021; Li vd., 2022) çalışmaları tarafından desteklenmektedir ve sonuçlar örtüşmektedir.

Politik güçlendirmenin genel ortalaması 3,19'dur. Yani, politik güçlendirmenin genel ortalaması psikolojik güçlendirmeden de sosyal güçlendirmeden de düşüktür. Scheyvens (1999)'a göre, politik güçlenme olmamasında topluluğun otokratik ya da çıkarıcı bir liderliğinin var olmasından dolayıdır. Bu bağlamda turizm girişimini başlatan veya uygulayanlar, yöredeki fertleri karar alma süreçlerine dahil etmede başarısız veya pasiftirler. Bundan dolayı topluluktaki fertlerin çoğunluğu, turizm girişiminin işleyip işlemediği veya nasıl işlediği konusunda çok az söz sahibi olduklarını veya hiç söz sahibi olmadıklarını düşünmektedirler şeklinde anlatmaktadır. Nitel araştırmanın bulguları sonucunda elde edilen "sorunlar" ana teması, "yerel yönetimlerden kaynaklı sorunlar" alt teması içerisinde yer alan "turizm toplantılarında yerel halk yok", "turizm ihmal ediliyor", "turizm birimi yok" ve "toplantılar burada olmuyor" kodları bu açıklamayı desteklemektedir. Zorlu (2019)'da nitel araştırma bulgularına yakın bir bulgudan söz etmiştir ve yerel halk ile paydaşların turizmden alınan kararlara ve turizmle ilgili politikalara katılımının çok düşük bir seviyede kalmasından dolayı olduğunu söz etmiştir.

6.2.3. Üçüncü Araştırma Sorusu

Boğazkale destinasyonu turizm gelişimleri açısından Butler'ın "Destinasyonların Yaşam Döngüsü" modeline göre hangi yaşam evrelerini yaşamıştır ve Boğazkale hangi yaşam evresinde/evrelerinde yer almaktadır? Bu araştırma sorusu kapsamında UNESCO Kültür Miras Listesi'nde yer alan Boğazkale (Hattuşa) destinasyonunun Butler (1980) "Destinasyonlar Yaşam Döngüsü" modeline göre betimsel analiz yapılmıştır ve buna bağlı olarak hangi yaşam evrelerinde olduğu literatür ve sayısal verilerde kullanılarak tespit edilmiştir. Destinasyonun geçirdiği yaşam evrelerinden yola çıkarak Boğazkale destinasyonun yaşam süresinin iyileştirilmesi ve sürdürülebilir bir şekilde uzatılmasına yönelik destinasyon planlamacı ve yöneticilerine öneri amacı taşımaktadır. Katılımcılardan ve literatürden elde edilen bilgilere göre Boğazkale keşfetme, dahil olma, gelişim, güçlenme, durgunluk aşamalarını geçirmiştir ve günümüzde bulunduğu aşama çöküş aşaması ile uyumludur (Tablo 6.1.). Betimsel analiz ve doküman analizi yöntemleri sonucu elde edilen bulgular sonucunda turizm gelişimi şöyle özetlenebilir:

Keşif Evresi

- Keşif evresi, küçük bir yerleşim yeri olan Boğazkale ilk olarak 1834 yılında Anadolu'da birçok yeri ziyaret eden ve gezen Fransız Charles Texier'in bir davet üzerine Boğazkale'ye gitmesi ve burayı keşfetmesiyle Hattuşa'ya ziyaretler başlamıştır. Texier burasını keşfettiği zaman Med şehri Pteria olduğunu düşünmüştür. Bu keşiften sonra W.J. Hamilton (1836-çizimler yapar ve Galat/Roma şehri Tavium olduğunu düşünür), H. Barth, A. Mordtmann (1858-çizimler ve kazılar yaparlar), G. Perrot, E. Guillaume ve J. Delbet (1861-çizimler yaparlar ve antik kent ile Yazılıkaya tapınağının ilk fotoğraflarını yayınlarlar), K. Hummann (1882-topoğrafik çıkartma yapar ve kabartmaların alçıdan kopyasını yaptırır) keşif ve inceleme amaçlı yapılan bazı seyahatlerdir (Seheer, 2006:192-193). 1906 yılında H. Winckler ve T. Makridi yaptıkları kazılar ve sondajlar neticesinde buldukları çivi yazılı tablet parçaları ile burasının Hititlerin başkenti olan Hattuşa olduğu öğrenmişlerdir. Bundan sonra Alman Arkeoloji Enstitüsü ile Alman Şark Cemiyet'i Winckler, Makridi ve O. Puchstein başkanlıklarında çeşitli gruplarla Hattuşa'da kazılara başlamışlardır (Seheer, 2006:192-193). Hattuşa 1830'lu yıllardan itibaren birçok yabancı ve yerli bilim insanları ile Avrupalı gezginler tarafından ilgi odağı haline gelmiştir (Alp, 2001). 1930'lu yıllarda antik kenti ziyarete gelenler için kazı başkanı Kurt Bittel bir rehber kitabı hazırlamıştır. 1945 yılında kazı alanına ilk bekçiler tayin edilmesiyle antik kent o yıldan itibaren bir nevi öğrenyeri statüsüne alınmıştır. Yine katılımcıların aktardıkları bilgilere göre kazı arşiv raporlarında bazı günlere ait gelen otobüsler ve kişi sayıları rakamsal olarak yer almıştır. Ayrıca gelenlerden bazıları sakinlerin evlerinde kalmışlardır. Hatta gelenler ilk başlarda güvenilir gördükleri için imamın evinde kalmışlardır. Araştırma ve kazı için gelenlerin konaklaması için ise kazı evi yapılmıştır. 1834 yılında C. Texier'in keşfiyle maceracı kaşiflerin gelmesi, keşifçi turistler, turizmin bölge ekonomisine olan katkılarının sınırlı olması, özel tesislerin bulunmaması, turistik altyapının olmayışı ve fiziksel dokuda bir bozulma olmaması Butler (1980) destinasyonların yaşam döngüsüne göre her ne kadar kesin çizgileriyle bir tarih vermek zor olsa da 1960'lı yıllara kadar devam ettiği anlaşılmaktadır.

- Bu dönemde ülkemizde turizm bağlamında rehberlik hizmetleri, araç kiralama ve seyahat organizasyonları gibi hizmetler sunan NATTA (National Turkish Tourist Agency-Milli Türk Seyahat Acentacılığı Ziya ve Şürekası) 18 Ekim 1923'te kurulmuştur ve bunu başka acenteler takip etmiştir. 1928 yılında ise Ankara Palas açılmıştır ve 1940'lı yıllarda Ankara'daki otel sayısı artmıştır. 6 Kasım 1923 yılında ise uzun yıllar turizm alanında faaliyet sürdüren ve bugünkü adıyla Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu olan Türk Seyyahın Cemiyeti kurulmuştur (TÜRSAB, 2016). 1953 yılında Turizm Endüstrisini Teşvik Kanunu yürürlüğe girmiş ve bugünkü 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu'nun temelleri atılmıştır. Yine 1950'li yıllarda turizm için oldukça önemli olan ulaşım için Marshall yardımları sayesinde önemli adımlar atılmıştır. 1950 yılına kadar demiryolunu besleyici ve bütünleyici olan karayolları, 1950'den itibaren ana ulaşım sistemi kabul edilmiştir. 1950-60 dönemi kapandığında, bazı küçük yerleşim birimleri hariç Türkiye'nin her tarafına hemen hemen her mevsimde modern araçlarla ulaşım olanağı sağlanmış, ulaştırma sistemi az çok dengeli biçimde tüm ülke sathına yayılmıştır (Avcı, 2005; Kaya, 2009; Çetin, Barış ve Saroğlu, 2011; Kuşlivan, 2016). 1987 yılına kadar bağlı olduğu Sungurlu ilçesi uzun yıllar boyunca var olan bir ulaşım yoluna sahiptir ve 1948 yılında başlanan Samsun-Çorum ile Çorum-Ankara karayolları 1955 yılında yani 1950-1960 döneminde tamamlanmıştır (Tekemen-Altıntaş, 2019; Özbakır, 2021). 1950 yılında Türkiye'ye yaklaşık olarak 29 bin turist, 1957 yılında 100 bin turiste ulaşmıştır ve 1959 yılında ise 127 bin yabancı turist gelmiştir (Tutar, 1999).
- Ayrıca bu zaman diliminde dünyada ise turizm bağlamında yaşanan bazı önemli olaylar şunlardır 1920'lerde savaştan sonra hem Atlantik'te hem de Avrupa'da oluşan refah ve savaş süresi boyunca askerlerin çoğunun yabancı ülkeleri ilk kez deneyimlemesi sonucu orta sınıfı oluşturan kesimleri yurtdışına seyahat konusunda merakla sevk etti. Bunun yanında savaştan sonra gelişen sinema, radyo ve sonradan çıkan televizyon gibi kitle iletişim araçları da bu duruma etki etti. Demiryolunun yerini motorlu taşıtlar almaya başladı ve karayollarının yenileri yapıldı ve mevcut karayollarında iyileştirmeler oldu. Şahsi motorlu araçlar seyahat özgürlüğü sundu ve seyahat acenteleri oluşmaya başladı. ABD'deki orta sınıflar için popüler bir eğlence

haline gelen motorlu araçlar sayesinde kampçılık ve karavancılık ortaya çıktı. Gemi seferleride 1920'li yıllarda ABD'nin batı kıyılarına ve o dönemde egzotik gelen Hawaii adalarına seferler düzenlendi ve Hawaii'de her şey dahil sistemi olan oteller açılmaya başlandı. 1930'ların Büyük Buhranı'na kadar Avrupa'da da tatil köyleri, oteller ve pansiyonlar çoğaldı. Önce ABD'de ve sonrasında da Avrupa'da etkili olan Büyük Buhran turizmi sekteye uğratmıştır. Avrupa'yı sonradan etkilemesinden dolayı 1930'ların başında seyahat etmek için yeterli servete sahip olanlar seyahatlarına devam ettiler. Ayrıca 1930'lu yıllarda Avrupa'da daha sonra askeri propaganda içinde kullanılan kamplar oluşmaya başlanmıştır. Avrupa'da da bazı sahil bölgelerinde 24 saat eğlence sunan her şey dahil sistemi uygulanmaya başlamıştır. 1950 öncesi dönemde yaşanan iki ayrı dünya savaşı, bu iki savaş arasında yaşanan ekonomik buhran sonucunda gerek ülkemizdeki gerekte dünya turizminde fazla bir hareketlilik olmamıştır. Savaş sonrası dönemde ise 1840'lı yıllarda İngiltere'de Thomas Cook tarafından başlatılan ilk organize charter gezileri yaygınlaşmıştır. 1950'li yıllara gelindiğinde dünyada İngiltere ve İskandinavya'dan organize charter seferleri İspanya'ya yapılmaya başlanmıştır ve İspanya, charter turizmi için kalıcı hale gelmeye başlayan en popüler destinasyon olmuştur. Ayrıca savaş sonrası dönemde birçok insan araba sahibi olmuştur ve bu sayede ilk kez tatil kitleleri kendi özel arabalarıyla tatile çıkmışlardır. 1950 yılı itibari ile uluslararası turist girişleri 25 milyon 292 bin kişi olmuştur (Tutar, 1990; Holloway, 1994; Andrew 2011; Tutar, 1999; Holloway vd., 2009)

Dahil Oluş Evresi

- Katılımcılardan elde edinilen bilgilere göre düzenli olarak turistlerin gelmesi tam olarak ören yeri statüsüne kavuşması ve bekçilerin görevlendirildiği yıl olan 1945 yılı ve onu takip eden yıllardır. Temel turistik hizmetler ve tesisler ile birlikte turizm piyasasının oluşmaya başlaması, altyapının gelişmesi için yöneticilere baskıların artması, yerel halkın hayatının turizmle ilişkili hale gelmeye başlaması 1960'lı yıllarda olmuştur (Tablo 6.1.). 1960'larda yerel halk küçük restoranlar açarak ve kamping alanları işleterek turizme giriş yapmışlardır. Yine bu dönem içinde 1963 yılında Türkiye'de turizmde planlı döneme geçilmesiyle birlikte, turizm yatırım ve teşvikleri devlet tarafından

sistemli olarak desteklenmeye başlamıştır. Buna bağlı olarak 1963 yılında Boğazkale'nin idari olarak bağlı olduğu Sungurlu ilçesinde turizm teşvikiyle motel açılmıştır. Ayrıca bu dönemde turizm sezonu ortaya çıkmıştır ve turizm sezonu nisan ve ekim ayları arasındır. Bu zaman diliminde gelen turistler kamp alanlarında ya da yerel halkın evinde yaklaşık bir hafta kalmaktadırlar. Kamp alanları ve evlerin dışında eskiden gelen turistlerin daha önceki zamanlarda kaldıkları bir pansiyondan söz ettikleri de belirtilmiştir. Bu dönemde yerel halk ile turist içiçedir. Bu yıllarda yabancıların yaptıkları Türkiye tanıtım reklamlarında Hattuşa ören yeri ve Yazılıkaya'da yer almaktadır (HuntleyFilmArchives, 2013). Bu bağlamda turizme dahil oluş aşamasının belirgin olarak gözüktüğü zaman diliminin 1960'lı yıllar olduğu söylenebilir.

- Yine bu yıllarda eski adıyla Boğazköy'e gelen turistler genelde Almanya olmak üzere Batı Avrupa'dan gelmektedir ve 1960'lı yıllarda “Turizm ve Tanıtma Bakanlığı” kurulmuştur. Bu bakanlıkla birlikte ülkemiz turizmin gelişimi için ilk önemli adım atılmıştır (Gülbahar, 2009). 1960 yılında ‘T.C. Turizm Bankası’ adını alan kurum, Turizm Endüstrisini Teşvik Kanunu’nun hedeflerini gerçekleştirmek amacıyla kurulmuştur. Hedefler içinde; turizm yatırımları için finansman desteği sunmak, konaklama tesisleri inşa etmek ve işletmek yer almaktadır. 1962 yılında kurulan Turban Oteller ve Tatil Köyleri buna örnek gösterilebilir (Andaç, 2006). 1963 yılında planlı döneme geçilmiştir ve planlı dönemle birlikte, turizm yatırım ve teşvikleri devlet tarafından sistemli olarak desteklenmeye başlamıştır (Yıldırım, 1991). 1963-1967 yılları arasında I. Beş Yıllık Kalkınma Planı uygulanmaya başlanmıştır. 1960'lı yıllarda dünyada ise savaştan sonra gelişen havayolu ağı ile ulaşımında etkisini daha da göstermeye başladı ve bununla birlikte paket turları arttı. Artan paket turlar sayesinde charter trafiği de gelişti. Bu dönemde Akdeniz’e yapılan paket tatiller kalıcı bir hale geldi. 1960 yılında uluslararası turist giriş ve çıkışları 69 milyon 296 bin kişi olmuştur. İspanya’ya giden turist sayısı o yıllarda ortalama olarak 6 milyon civarındaydı ve bu sayısı yıldan yıla artmaya devam ediyordu. 27 Mayıs ihtilalinin yaşandığı 1960 yılında ise Türkiye’ye gelen turist sayısı 94 bine gerilemiştir, 1961 yılında 129 bin kişi, 1962 yılında 173 bin kişi, 1963 yılında 198 bin kişi civarı kişi gelmiştir ve kişi sayısı artsada uluslararası turizm gelirlerinden Türkiye’nin aldığı pay 1950

yılında %0,2 iken 1963 yılında %0,07'ye gerilemiştir. 1967 yılında Türkiye'ye yarım milyondan fazla kişi gelmiştir. 1969 yılında ise dünyada uluslararası turist girişleri 143 milyon 140 bin kişi olmuştur ve aynı yılda Türkiye'ye gelen turist sayısı ise 694 bin 229 kişi olmuştur. (Tutar, 1990; Tutar, 1999; Holloway vd., 2009; Kuşluvan, 2016).

Gelişim Evresi

- 1960'ların ortalarında başlayan kitle turizm hareketleri 1970'lerde artmıştır. Acente ve turla gelen turistlerin yanı sıra o yıllarda da bireysel ve arabalarıyla gelen turist sayısı da artmıştır. Yine 1970'lerde gazeteciler ve televizyoncular gelmişlerdir. Bu dönemde tanıtım için yapılan reklamlar artmıştır. Gelen turist sayısının artışı, yeterli pansiyon ve otellerin olmayışı bu dönemin özellikleridir. Gelen turistler antik kenti gezmenin yanı sıra yerel halkı ve kültürü keşfetmek isteyen turistlerdir. Otel, pansiyon, kamp alanları ve ören yerinde ve sakinlerin evlerinde misafir olarak kalmaya devam etmişlerdir. Yerel halk artan turist sayısına bağlı olarak yörede bulunan ve kayrak adı verilen taşlara ve bazalt taşlarına Yazılıkaya'daki ve ören yerindeki kabartmaların ve heykellerin resimlerini yapmaya başlamışlardır. Yerel halktan birçok kişi yaptıkları bu sanat eserlerini turistlere satarak turizme dahil olmuşlardır. Tam olarak sınırları belli bir aralıkta yer almasa da bu aşamanın birçok özelliği 1970 ve sonrasına aittir. Buna bağlı olarak Boğazkale destinasyonu gelişim aşamasını büyük ölçüde 1970-1980 arasında yaşadığını söyleyebiliriz.
- 1970 yılına gelindiğinde Türkiye'ye 724 bin 784 kişi gelmiştir. Yine bu dönemde Türkiye'de 1972 yılında 1618 sayılı yasa ile seyahat acentalarının kuruluş ve işleyişinden sorumlu Türkiye Seyahat Acentaları Birliği (TÜRSAB) kurulmuştur ve seyahat acenteliğinde profesyonel bir döneme geçilmiştir. Yine 1972 yılında Türkiye'ye gelen turist sayısı 1 milyonu geçmesine rağmen Türkiye Türkiye 1960 ve 1970'lerde büyük artış gösteren uluslararası turizmden yeterli payı alamamış ve gerekli büyümeyi sağlayamamıştır. 1974 yılında Kıbrıs Barış Harekatı oldu ve bunun sonucunda 1973 yılında yaklaşık olarak 1 milyon 350 bin olan turist sayısı 1974 yılında 1 milyon 110 bine gerilemiştir. Yine 1974 yılında "Güney Antalya Turizm Gelişim Projesi" kapsamında ilk kez bir turizm alanında kıyı

planı yapılmıştır ve bu proje 1976 yılında tamamlanmıştır. 1977 yılında kanlı 1 Mayıs olayları, THY grevleri meydana gelmiştir. Ülkede yaşanan anarşi olayları da etkili olmuştur (Tutar, 1990; Tutar, 1999; Kuşluyan, 2016; Dilek ve Dilek, 2017).

- Dünyada ise, 1970’li yıllara gelindiğinde havayolu taşımacılığında büyük bir atılım yaşandı ve 400’den fazla yolcuyu taşıyan Boeing 747’lerin hizmete girdiler. Bu dönemde turistik giriş çıkışlarda kolaylıklar sağlanmaya başlandı ve bunun yanında kış tatili de yaygınlaştı. Bu yıllarda Sheraton ve Hyatt gibi büyük otel zincirleri turizm sektöründe hızlı bir şekilde Meksika, Karayipler, Florida ve Hawaii gibi güneş ve deniz turizmi için iklimleri uygun destinasyonlara yayıldılar. 1955’te 100 bin kişinin ziyaret ettiği Hawaii, paket turlar ve zincir oteller sayesinde 1970’de 2 milyon turisti ağırlamaya başladı. 1973 yılında Türkiye’ye 1 milyon 332 bin turist gelmiştir, İspanya’ya giden turist sayısı 1975 yılında 30 milyona çıkmıştır ve 1980’lere doğru Yunanistan’a giden turist sayısı ise 5 milyonun üzerindedir. Ayrıca 1975 yılında Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) kurulmuştur (Holloway, 1994; Holloway vd., 2009).

Sağlamlaşma Evresi,

- Bu evre, 1980 yılından sonra meydana gelmiştir ve 1982’de çıkartılan 2634 sayılı Turizmi Teşvik Yasası bu Boğazkale’deki otelcilik faaliyetlerini arttırmıştır.
- 1982’de çıkartılan 2634 sayılı Turizmi Teşvik Yasası ve yurt dışına çalışmaya gidenlerin gönderdikleri paralarla yeni oteller açılmıştır. Otelcilik o yıllarda Boğazkale’de tarım ve hayvancılıktan daha fazla kazandıran bir ekonomik faaliyet olmuştur. Otellerin yanında halı, kilim ve hediyelik eşya satan dükkanlarda açılmıştır. Yine bu dönemde yerel halktan heykel yapan kişi sayısı da artmıştır. Ayrıca kazıda Almanlarla çalışanlar ve gelen turistlerle konuşan yerel halktan bazı kişiler rehberlik faaliyetlerinde de bulunmuşlardır. Akdeniz çanağında yer alan Türkiye’de bu dönemde turizme ciddi yatırımlar yapılmaya başlanmıştır ancak bu yatırımlar ve tanıtım faaliyetleri kitle turizmi için turist çekmek üzerine olmuştur ve Akdeniz kıyısı ile Ege denizi kıyılarında yer alan deniz ve güneş turizmi için uygun olan destinasyonların tanıtımına ve buralara yapılan yatırımlara ağırlık verilmiştir.

Ancak 1980 yılında 12 Eylül darbesi olmuştur. O yıl Türkiye'ye yaklaşık olarak 1 milyon 288 bin turist gelmiştir ve turizmde talep daralması olmuştur. 1985 yılına gelindiğinde ise 2 milyon 615 bin turist gelmiştir ve beş yıllık süreçte gelen turist sayısı iki katına çıkmıştır. 1980'den sonra sosyal ve politik istikrarın sağlanmış olması, Türkiye'nin tarihi ve kültürel çekicilikleri olması, doğal çekicilikleri ve ikliminin deniz turizmine elverişli olması, ekonomik politikasında turizme önem verilmesi, altyapı faaliyetlerine ağırlık verilmesi bu durum üzerinde etkili olmuştur. Ayrıca o dönemde Türkiye turizm yatırımlarını tarihi ve kültürel turizm yerine kitle turizmine vermiştir ve İspanya, Malta gibi ülkelere göre Akdeniz çanağında alternatif bir ülke konumuna gelmiştir. O yıllarda Türkiye rakipleri olan İspanya ve Malta gibi ülkelere göre altyapı olarak fazla gelişmiş olmamasına rağmen ucuz ve keşfedilmemiş oluşu sayesinde önemli bir destinasyon haline gelmiştir. Ucuz, el değmemiş dokusu ve birazda egzotik olarak görülen Türkiye yaşanan turizm patlamasıyla o yıllarda 5 buçuk milyon turist çeken komşusu Yunanistan'a karşı da çekici bir alternatif olmuştur (Tutar, 1990; Tosun, 1999; Tutar, 1999; Gülbahar, 2009; Holloway, 2009; Kuşlivan, 2015; Kuşlivan, 2016; Dilek ve Dilek, 2017). Bunların yanında Türkiye bu dönemlerde Avrupa'da deniz ve güneş turizminden ziyade keşfetme ve dolaşma tutkusu olan meraklı kişilerin, zengin yat sahiplerinin ve arkeolojik keşif tutkunu kişilerin gittiği ülke olarak tanınıyordu (Akmel, 1993) ve önemli bir kültürel miras alanı olan Boğazkale'nin de Türkiye'ye gelen turist profiline bağlı olarak turizm gelirlerinden faydalandığı anlaşılmaktadır. Yine bu dönemde Boğazkale turizmine bağlı olarak belgesi olduğu Sungurlu ilçesinde ve Çorum şehrinde de oteller yapılmıştır. Ayrıca Çorum şehir merkezine Turban oteller zinciri de tesis kurmuştur ve gelen bazı turistlerde orada konaklamıştır (Yılmaz, 2021). Katılımcılardan bazıları Turban turizmin otelinin ilk önce Boğazkale'ye yapılmak istendiğini ancak sonradan vazgeçildiğinden de söz etmiştir. Yine o dönemlerde ve ağırlıklı olarak Japon ve Uzakdoğu turistlerini getiren Dorak turizmde Boğazkale'de beş yıldızlı bir otel yapmak istemiş ancak yine aynı şekilde bu durumda olumsuz sonuçlanmıştır. Bu dönemde gelen turist sayısı 1970'li yıllara göre daha fazladır. Boğazkale destinasyonu Butler'ın Destinasyonların Yaşam Döngüsü

modeline göre güçlenme aşamasındaki bazı özellikleri yaşamamıştır ancak bu aşamada geçirdiği özelliklere bakıldığında zaman 1980 ve sonrası dönemde gerçekleştiği görülmektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğunun ortak görüşüne göre 1985 ve 1990 arası dönemin en fazla ziyaretçi sayısına ulaştığı dönem olması ve 1985 sonrasının özelliklerinin durgunluk evresinin özelliklerini göstermesi sonucunda Boğazkale destinasyonun 1980-1985 arasında gelişim aşamasını geçirdiğini söyleyebiliriz.

Durgunluk Evresi,

- 1985-1990 arası turist sayısında pik değere ulaşılmıştır. Bu yıllarda aynı dönemi kapsayan 1985-1989 arasında yer alan Beşinci Kalkınma Planına kültür turizmi de girmiştir. Kültür turizminin yanı sıra kış turizmi, sağlık turizmi gibi diğer alternatif turizm potansiyellerinin değerlendirilmesi istenmiştir. Ayrıca kitle turizmi ile birlikte bireysel turizmin geliştirilmesi politikaları da önem kazanmıştır (DPT, 1974). Katılımcılarda bu dönemde Boğazkale'ye bireysel olarak arabaları ya da karavanlarıyla gelen turistlerin çok olduğundan söz etmişlerdir. O yıllarda Avrupa'daki refahın artmasına bağlı olarak Avrupalılar'ın araba ve karavan sayıları artmıştır ve bunun sonucunda 1980'lerin sonuna kadar kamp ve karavan tatili Avrupalılar için büyüyerek devam etmiştir (Holloway vd., 2009). Ayrıca 1985 yılında Türkiye'yi 2 milyon 615 bin kişi ziyaret ederken bu sayı 1989 yılında 4 milyon 460 bin kişiye çıkmıştır (Tutar, 1999). Yine bu dönemde Boğazkale'de yeni oteller açılmıştır, mevcut olanlarda da iyileştirmeler yapılmıştır. UNESCO Kültür Mirası Listesi'ne 1985 yılında giren Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası, İstanbul'un Tarihi Alanları ve karma miras alanı olan Göreme Millî Parkı ve Kapadokya'dan bir yıl sonra girmiştir (UNESCO, 2022). 1980'li yıllarda Türkiye alt yapı, kalifiye insan gücü ve yeterli tesisleşme tam olarak gerçekleşmemesine rağmen başlayan yatırımlar 1985'li yıllarda da hızla devam etmiştir. Bunun arkasında yatan nedenler ise paket turlar yoluyla kitlelere plaj turizmi için teşvik edilmeye başlanması ve Avrupa'daki tur opartörleri için fiyatların ucuz olması vardır. Ayrıca diğer destinasyonlara göre doğal çevrenin bozulmamış oluşu, Avrupa'nın artan refah seviyesi ve konum olarak Avrupa'ya yakın olması Türkiye'nin turizm gelişimini hızlandıran diğer nedenlerdir. Bunların neticesinde turizm

planlaması yönünde olumlu adımlar atılmaya başlanmıştır. O yıllarda ve 1990'larda ikinci konut sayısında önemli bir artış olmuştur. Tüm bu gelişmeler, mevcut altyapı ve doğal çevre üzerinde baskı oluşmasını sağlamıştır (Kuşluvan, 1994; Yale, 1995; Kuşluvan, 2015; Kuşluvan, 2016).

- 1990'dan itibaren ise başlayan Körfez krizinden dolayı dış turizm de azalma olmuştur ve katılımcıların anlattıklarına göre bu duruma bağlı olarak Boğazkale turizminde de ciddi azalmalar olmuştur (Göçen, Yirik ve Yılmaz, 2011; Acar, 2017). Çoğunluğu Almanya, Fransa, Japonya, ABD, İskandinav ülkeleri ve Avusturya'dan gelen 123 bin 908 turist Türkiye'nin sınırında meydana gelen bu çatışmadan dolayı Türkiye'ye gelmekten vazgeçerek var olan rezervasyonlarını iptal ettirmişlerdir (Acar, 2017). Ayrıca Körfez savaşına bağlı olarak birçok insan tatil için güvenli destinasyonlar seçmek istemişlerdir, bu dönemde Hawaii, Karayip adaları popülerliğini arttırmıştır. 1990'lı yıllarda Hawaii'ye yıllık giden turist sayısı altı buçuk milyon olmuştur. Walt Disney World Resort ve Miami Beach'in cazibe merkezleriyle desteklenen Florida, Avrupalılar için neredeyse Akdeniz'deki başlıca destinasyonlar kadar popüler bir destinasyon haline gelmiştir (Holloway vd., 2009). 1994 yılında ise Bosna-Hersek'teki çatışmaların artması ve Sırp'ların karayollarını kapatması sonucunda 1990-1995 yılları arasında Kapıkule'den giren yabancı sayısında ciddi azalmalar olmuştur (Aydemir ve Çözel, 2016). Balkanlardaki olan olaylar neticesinde karayolu ile gelen bireysel turist azalmıştır ancak 1980'li yıllarda başlayan ve büyük tur operatörlerinin yatırım yaptığı Türkiye'ye gelen turist sayısı artmıştır. Gelen turistler ise büyük tur operatörlerinin kullandıkları havayoluyla gelmişlerdir. Ayrıca bu dönemde büyük tur operatörleri Türkiye'nin sahillerine turist çekmek için çeşitli kampanyalar ve tanıtımlar yapmışlardır (Cavlek, 2002). Yine 1980'lerde olduğu gibi bu yıllarda da Türkiye'nin el değmemiş doğal güzellikleri, sahilleri ve uyguladığı düşük fiyat fırsatları tanıtımında kullanılmıştır ve Türkiye kitle turizmi ve paket turlar için cazip bir hal almış ve iyi bir seçenek olmuştur (Gülbahar, 2009). Gelen turistler Körfez savaşından ve Balkanlardaki olaylardan sonra ağırlıklı paket turlarla ve havayoluyla gelmişlerdir. Ülkemize gelen turistlerin 1985 yılında yaklaşık %39'u, 1990 yılında %48'i ve 1995 yılında ise %67'si havayolu taşımacılığı

seçmiştir (Doğaner, 1996). Geliş amaçları ise ağırlıklı olarak deniz ve güneş için olmuştur. Turizm altyapısı yeterince gelişemeyen Boğazkale’de de bu değişimin de etkisine bağlı olarak turist sayısında azalmalar olmuştur. Bu dönemde bazı yıllarda gelen yabancı ziyaretçi sayısında artışlar olsa da katılımcıların anlattıklarına göre gelenler genelde birkaç saat içinde antik kenti gezmişler ve geri dönmüşlerdir. Konaklayan yabancı turist sayısında ise önceki döneme göre azalmalar olmuştur (Tablo 6.2.). Yine 1990’lı yıllarda özellikle turizm destinasyonlarını hedef olan terör saldırıları Türkiye turizminde talep daralmalarına neden olmuştur (Göçen vd., 2011). 1990 yılında 5 milyon 390 bin turist gelmiştir, 1992 yılında 7 milyon civarı turist gelmiştir ve 1994 yılında gelen turist sayısı 6 milyon 670 bine gerilemiştir. 1999 yılında ise gelen turist sayısı 7 milyon 163 bin kişidir ve Türkiye’nin geliri 4 buçuk milyar dolar olmuştur bu sayı 10 milyon turistin geldiği ve 7 milyar 300 milyon dolar turizmden gelir elde edilen 1998 yılının gerisindedir (TBMM, 1999). Terör örgütü liderinin yakalanmasıyla görülen davaların yabancı basında adeta Türkiye’de bir savaş oluyormuş gibi yansıtılması ve 17 Ağustos depreminin yaşanması bu durumda etkili olmuştur (Özdemir, 1999). 1990’larda beklentilerin altında kalan ve azalan taleplere bağlı olarak o yıllarda yıllarda iç turizmi arttırmaya yönelik eğilimlerde yaşanmıştır (Aydemir ve Çözeli, 2016). Ayrıca yirminci yüzyılın sonuna doğru başlangıçta kültür ve miras alanlarına düzenlenen turlar Londra, Paris, Roma, Brüksel ve Amsterdam gibi büyük şehir turlarına çevrilmiştir ve Ren, Tuna gibi nehirlerle yapılan gezilerde paket haline getirilmiştir. Bu zaman diliminde bu paket turlar birçok destinasyon türünü kapsayacak şekilde de genişletilmiştir (Holloway, 2009).

Çöküş Evresi,

- Katılımcıların anlattıklarına bağlı olarak 2000’li yıllardan sonra genel olarak ören yerinde yapılan iki üç saatlik geziler olmaktadır. Turistler belde merkezini gezmemektedirler bunun yerine tur acenteleri ya da rehberler direkt olarak Kapadokya gibi otellerinin ya da mağazalarının bulunduğu destinasyonlara gitmektedirler. Ayrıca günümüzde çoğalan acente sayısı ve bunlar arasındaki acımasız rekabetin oluşu sonucunda fiyatların düşük tutularak birçok acente tarafından Boğazkale programdan çıkartılmaktadır.

Türkiye turizmi için oldukça önemli olan tur acenteleri için Boğazkale çekici bir destinasyon değildir ve acenteler arasındaki rakabetin zorlu oluşu neticesinde acenteler turları daha kısıtlı tutmaktadırlar. Ucuz fiyat olması ve gelir elde edilebilmek için turları daha çok ürün satılabilecek ve alışveriş olacak yerlere entegre etmektedirler. Tur acenteleri dışında bu dönemde ülkemizde meydana gelen Marmara depreminin akabinde devam eden ve turizmi doğrudan hedef alan terör saldırıları ve patlamalar, Suriye ile yaşadığımız gerginlik, 15 Temmuz darbe girişimi ve tüm dünyayı etkileyen covid-19 salgını ülkemizdeki ve Boğazkale'deki turizmi olumsuz etkilemiştir. Boğazkale'de yeterli altyapı faaliyetlerinin olmaması, tesisler arasındaki rekabet ve bunun sonucunda dernekleşmenin olmayışı, ulaşım yolunun belli bir noktadan sonra tek şerit olması, Boğazkale'ye ulaşmak için Çorum ya da yakın illerden doğrudan seferler olmaması turizmde gerilemenin diğer nedenlerindendir. Ayrıca bu dönemde tesisleşmede yenileri yapılmamıştır ve var olan tesislerden bazıları kapanmıştır, bazı işletmelerin ise işlevleri değişmiştir. Heykel ustalarının sayıları da geçmiş yıllara göre azalmıştır. Zaman içerisinde Boğazkale'nin nüfusunda da azalmalar meydana gelmiştir ve göç vermeye devam etmektedir. 2000'li yıllardan sonra 2006 yılında yapılan rekonstrüksiyon, tam olarak kullanılamayan ve sürekli olarak el değiştiren Hitit Köyü Projesi, Hitit Yürüyüş Yolu Projesi son zamanlarda yapılan yeniliklerdir. Müzenin son halini alması yine 2000 yılından sonra olmuştur. Yine bu dönemde Boğazkale ve Hattuşa ile ilgili pekçok belgesel filmi çekilmiştir. Bunlardan bazıları 2003 yılında Hititlerin yükselişini ve düşüşünü konu alan "Hititler" belgeseli, 2007 yılında "The Dark Lords of Hattusha" belgeseli, 2007 yılında "Hattusa- Machtzentrale der Hethiter (2007) Versunkene Metropolen" belgeseli olmuştur ve Boğazkale kaymakamlığı tarafından da 2017 yılında "Hitit Sinema Günleri" düzenlenmiştir ve Türk sinemasının bazı ünlü isimleri burada yer almıştır (Internet Archive, 2007). Bu aşamada yapılan bu çalışmalar yeniden canlandırma ve tanıtım için önemli adımlardır. Açık alan olmasına rağmen pandemi döneminde de yabancı ziyaretçinin yanında yerli ziyaretçi sayısında da azalmalar görülmüştür. Butler (1980) destinasyonların yaşam döngüsüne göre her ne kadar kesin çizgileriyle bir tarih vermek zor olsa da 2000'li

yıllardan günümüze kadar bu evrenin devam ettiğini söyleyebiliriz (Tablo 6.1.).

Tablo 6.1. Butler TALC modelinde öngördüğü değişim ve gelişim unsurları kapsamında Boğazkale'nin turizm gelişimi

Analizde Unsurları	Kullanılan	Değişim	Yıllar	Karakteristik Özellikler	Yaşam Evresi
Belirli bir ziyaretçi tipi vardır			1834-1960	Arkeolojik kazı yerinin yerinde incelenmeye gelenler	Keşif Evresi
Turistler için özel bir yer, mekan yok				Yöre halkı ve kazıda çalışanlar gelenleri misafir ederlermiş	
Az sayıda maceracı kaşif				Yabancı gezginlerle turizm hareketi başlıyor	
Turistler için özel bir tesis ve olanak yoktur				Gelen turistler evlerde ya da çadırlarında kalırlardı	
Yerel halk yatırım yapar (yeme-içme tarzı)			1960-1970	Omlet, melemen yapılan küçük bir restoran açılmıştır	İlgi Evresi
Turistler için özel alanlar ortaya çıkar				Karavanları için alanlar vardı ve oralarda kalırlardı	
Alt yapının geliştirilmesi için yöneticilere baskıların başlaması				Turizm altyapısının gelişebilmesi için belediye olma başvurusu	
Turist sayıları yoğun dönemlerde sakinlerle eşit veya daha fazla			1970-1980	Otobüsler ve karavanlarla geliyorlar ve bu durum 1990 ya da ortalarına kadar pik değerine ulaşmıştır.	Gelişim Evresi
Doğal ve kültürel çekiciliklerin geliştirilmesi ve ticarileştirilmesi				Boğazkale'deki heykelleri ve kabartmaları kopya ederek heykel ve hediyelik eşya yapımı.	
Turizm endüstrisi için destekleyici tesisler				Küçük oteller ve halı, hediyelik eşya dükkanları o zaman kurulmaya başlandı	
Yerel ekonominin büyük bir kısmı turizme bağımlıdır			1980-1985	Yerel halkta otelcilik arttı ve birçok kişi heykelciliğe başladı.	Sağlamlaşma Evresi
Ziyaretçi sayısındaki artış oranı düşer				1970'li yıllara göre daha fazla turist geliyordu.	
Pazarlama ve reklamcılık daha geniş kapsamlıdır				Yerli ve yabancı acente sayısı arttı, 1986 yılında UNESCO Kültür Mirası Listesine dahil olundu.	
En yüksek ziyaretçi sayısına ulaşılır			1985-2000	1985-1990 arası buraya çok fazla turist geliyordu.	Durgunluk Evresi
Taşıma kapasitesi				O yıllarda antik kentte çok uzun kuyruklar olurdu ve otellerde boş yer olmazdı.	
Destinasyon, yeni cazibe merkezleriyle rekabet edemez			2000-Günü-	Kapadokya altyapıya, tesislere ve reklamlara	Çöküş Evresi

	müz	ağırlık verid ve Boğazkale bunu yapamadı.
Turistik tesisler diğer kullanımlara dönüşmektedir.		Şimdi buraya bakanlığın verdiği ruhsata bağlı olarak bar, eğlence merkezi açıyorum diyerek pavyon açtılar.
Hafta sonu veya gününbirlik geziler artar		Buraya gelen turistler 3 saatte ören yerini gezerler ve otellerine geri dönerler.

6.2.4. Dördüncü Araştırma Sorusu

Butler 1980 Destinasyonların Yaşam Döngüsü modeline göre Boğazkale yer aldığı evre/evreler içerisinde turizmin sürdürülebilir bir şekilde ilerlemesinde yer alan aktörler, gelişmeler ve sorunlar nelerdir? Bu araştırma sorusuna yanıt bulmak için çalışmada kullanılan yarı yapılandırılmış görüşme formları ile ulaşılan bulguların analizlerine bağlı olarak gerçekleştirilmiştir. Nitel analizlerin neticesinde, “Paydaşların Katılımı”, “Değişen Turizm” ve “Sorunlar” başlıklı 3 ana tema ve bu temalara bağlı 14 alt tema oluşturulmuştur.

6.2.4.1. Paydaşların Katılımı

Bu ana tema altında yerel yönetimlerin katılımı, yerel halkın katılımı ve kazı başkanlarının katkıları alt temaları oluşturulmuştur. Alt temalara dair kodlar, kodlar arasındaki bağlantılar ve frekans değerlerine ulaşılmıştır. Boğazkale destinasyonunda paydaşların katılımı alt temasıyla ilişkili olarak 19 kavram ve 96 frekans elde edilmiştir.

Projeler ilerlemiyor, uzun vadeli projeler yok, turizm ihmal ediliyor, yöneticiler turizmden anlamıyor, turizm birimi yok en çok frekansa sahip olan kavramlardır. Bunların dışında tanıtım kataloğunda reklam var, doku korunmuyor, toplantılar burada olmuyor, turizm toplantılarında yerel halk yok kavramları yer almıştır.

Boğazkale ilçesinde **yerel yönetimlerin katılımı** alt temasına ait 9 kavram elde edilmiştir. Sit alanı çevre bakımı, kadınların desteklenmesi, tesis desteği, tanıtım desteği ve altyapı desteği yerel yönetimlerin turizme olan katılımlarında önemlidir. Bunların dışında restorasyon desteği, el sanatlarını destekleme, festivaller ve kongreler sağladıkları diğer katkılardır. Sağlanan katkılarda proje katkılarının ise yöneticilerle sınırlı olması sürdürülebilir bir şekilde katkı sağlanamadığını göstermektedir. Yerel yönetimler, turizm destinasyonlarında sürdürülebilir turizmin

gelişme, karar alma, uygulama süreçlerinde yerel ortaklar arasındaki en etkili aktörlerdir (Godfrey, 1998). Holloway (1994) yaptığı çalışmada turizm için yerel yönetimlerin yapmaları gerekenleri yerel düzeyde planlamalar yapması, arazi kullanımı için kontrol mekanizmasının geliştirilmesi, yerel yönetimler turistler için (konferans merkezleri) ve yerel halk için rekreasyon faaliyetlerinin, ziyaretçi hizmetlerinin, şahsi araçlar ya da tur otobüsleri için park alanlarının, karavan alanlarının ve bölgesel turizm örgütlerinin etkili kullanımı için istatistiklerin hazırlanması; tanıtma ve pazarlama, tarihi binaların ve alanların korunması ve kamunun sağlığı ile güvenliğinin sağlanması olarak belirlemiştir. Baş, Kılıç ve Güçer (2007) buna ek olarak ziyaretçi sayısını ve harcamalarını arttırmak, ziyaretçilerin kalış sürelerini arttırmak, yerel çekicilikleri arttırmak ve yenilemek, bölgenin imajını turist destinasyonu olarak yaratmak ve geliştirmek, özel sektörün turizme ilgisini arttırmak olarak ekleme yapmışlardır. Bu bağlamda çevre bakımı, tanıtım desteği ve Birleşmiş Milletler Kadın Birimi (UN Women, 2013) tarafından aktarılan bilgiler ışığında dünyadaki işlerin %66'sını kadınların yaptığından söz edilmiştir ve gıdanın %50'sini üreten buna karşı erkeklerden %10 daha az kazandığından ve kadınların toplam mülkiyet içerisinde sahip olduğu mülkiyetin ise sadece %1'ine sahip olan kadınlara destek verilmesi, el sanatlarının desteklenmesi yerel yönetimin sağladığı katkılarındandır. Buna karşın Baş ve arkadaşları (2007)'nin belirlediği kriterlerle ilgili olarak katılımcılar görüş belirtmemişler ve konferans merkezleri, bölgesel turizm örgütlerinin olmaması ya da faal olarak kullanılmaması ve bununla ilgili yeterli istatistiklerin bulunmaması ve tanıtım yanında pazarlamanın olmaması yerel yönetimlerin eksikleri olarak görülebilir.

Yerel halkın katılımı alt temasına ait 5 kavram elde edilmiştir. Restoran, pansiyon ve otel işletmeciliği, heykeltıraşlık, kamping işletmeciliği yerel halkın turizme katılımındaki önemli kavramlardır. Bunların yanında el dokumaları, halıcılık ve hediyelik eşya dükkanları ile rehberlik faaliyetleri yerel halkın turizme katılımını sağlayan diğer kavramlardır. Yerel halkın turizmin etkilerine yönelik tutumları ve yerel halkın dahil edilmesiyle ilgili olarak literatürde (Andereck ve Vogt, 2000; Vargas-Sanchez, Plaza-Mejia ve Porras-Bueno, 2009; Látková ve Vogt, 2012; Duran ve Özkul, 2012; Nunkoo ve Gürsoy, 2012; Boley, 2013; Hanafiah vd., 2013; Kervankıran, 2014; Solmaz, 2014; García ve ark. 2015; Strelezecka, Boley ve Strelezecka, 2016; Lekaota, 2016; Moyo ve Tichaawa, 2017; Boley ve Strelezecka,

2017; Mak, Cheung ve Lui, 2017; Chili, 2017; Kala ve Bagri, 2018; Zorlu ve Yılmaz, 2022) alışmalar mevcuttur. Bu baēlamda yerel halkın katılımı sürdürülebilir turizmde oldukça önemlidir. Boēazkale’de de lkemizin birçok yerinde olduēu gibi yerel halkın turizme katılımı kamping iřletmeciliēi, restoran ve otelcilikle olmuştur. Bunun yanı sıra el sanatlarının ve hediyelik eşyaların satıldıēı dükkanlar da açılmıştır (Güney, 2016; Gülenç-Birsen, 2017). Bunların yanı sıra yerel turizme Yazılıkaya mabedi ve ren yerinde gördükleri heykelleri taşlara resim yaparak ve sonrasında taşlardan üç boyutlu heykeller yaparak Boēazkale’ye özgü bir sanat/meslek dalı gelişmiştir. Ayrıca katılımcıların aktardıkları ve nicel araştırmadaki sosyal, politik güçlendirme, turizmden algılanan kişisel fayda sonuçları yerel halkın turizme katılımının ve turizmden yararlanmasının sınırlı olduēunu göstermektedir. Bu baēlamda gelişmekte olan ülkelerde yapılan araştırmalarda, turizme katılımda ve turizmin planlanmasına katılımının sınırlı olduēu görülmüştür (Siti-Nahiba ve Saad, 2015). Araştırma yapılan birçok ülkede paydaşların turizm planlamasına katılımını sınırlayan işlemsel, yapısal ve kültürel faktörlerin olduēu bulunmuştur (Tosun, 2000).

Bölge sakinlerinin turizm hakkında olumlu düşüncelere sahip olması turizmin sürdürülebilir gelişimi açısından bir gerekliliktir. Öte yandan turizm kavramı ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel faktörleri içerisinde barındırmaktadır. Bu faktörler turizm toplam etkisini belirler ve turizmin toplam etkisi de yöre halkının turizme olan desteēine yön verir (Cengiz ve Kırkbir, 2007; Güneş ve Alagöz, 2018).

Ayrıca, yerel düzeyde yetersiz finansal kaynaklar, turizm planlama yetkililerinin sınırlı uzmanlık, deneyim ve yetkinliēi ve bazı paydaşların sınırlı taahhütleri, paydaşların katılımına engel oluşturan zorluklar olarak belirlenmiştir (Ladkin ve Bertramini, 2002; Tosun, 2006).

Kazı başkanlarının katkıları alt temasına ait 5 kavram elde edilmiştir. Tanıtım kazı başkanlarının katkılarından en önemli kavramdır. Bunun yanı sıra başarılı restorasyonlar, yerel halka turizm desteēi, antik kentle uyumlu yapılar ve kazı başkanlarının etkilerinin sınırlı olması diēer kavramlardır. Boēazkale yerel halkı kazı başkanlarını Boēazkale turizmi için önemli ve etkili görmektedirler. Kongrelerde, konferanslarda ve fuarlarda Boēazkale ile ilgili konuşmalar yapmışlardır ancak kazı başkanlarının etkileri sınırlıdır kavramı gibi Boēazkale yerel halkının dřndēnn aksine kazı başkanlarının etkileri turizm baēlamında yerel

yönetimlere ve yerel halka göre oldukça sınırlıdır. Başarılı bir sürdürülebilir turizm gelişimi için etkili paydaşların katılımı hayati önem taşımaktadır (Tosun, 2000; Byrd, 2007).

Ayrıca sürdürülebilir turizmin, kalkınma ve yönetim süreçlerinde destinasyonda yer alan topluluk üyelerinin katılım sağlaması gerekmektedir ve sürecin odak noktasında olmalıdırlar (Bramwell, 2010). Sürdürülebilir turizmde sakinlerin yönetime katılımı uzun bir süreç almaktadır ve uygun bir biçimde yönetilmediği zaman başarı sağlanamamaktadır (Swarbrooke, 1999). Katılımı güçlendirmek için bilgi paylaşımı ve danışma faaliyetleri ile birlikte olmalıdır (Bramwell ve Sharman, 1999). Paydaşların katılımı ve katılımı destekleyen faydaları nasıl algıladıkları araştırmalarda ise daha iyi karar verme, kaynakların daha iyi kullanımı ve mevcut turizm uygulamalarında daha fazla iyileştirmeden söz edilmiştir (Jamal ve Getz, 1995; Selin ve Beason, 1991; Waddock, 1991; Nunkoo ve Gürsoy, 2012). Paydaşların bazıları politikaları oluşturmada bazıları oluşturma ve uygulamada ve diğerleri ise uygulamada sorumludur (Miller ve Twinning, 2005). Ancak Boğazkale’de paydaş katılımı farkındalığı gelişmemiştir ve nicel çalışmada yapılan politik güçlendirme ölçeği de bu durumu destekler niteliktedir.

6.2.4.2. Değişen Turizm

Bu ana tema altında turist profilinin ve turistlerin isteklerinin değişimi ve turizm sektörünün ve turizme bakışın değişimi alt temaları oluşturulmuştur. Alt temalara dair kodlar, kodlar arasındaki bağlantılar ve frekans değerlerine ulaşılmıştır. Boğazkale destinasyonunda paydaşların katılımı alt temasıyla ilişkili 10 kavram ve 32 frekans elde edilmiştir.

Boğazkale ilçesinde **turist profilinin ve turistlerin isteklerinin değişimi** alt temasına ait 5 kavram elde edilmiştir. Yeni nesil sahil şeridi ve eğlence istiyor kavramı en çok frekansa sahiptir. Bunun dışında Türkiye’ye gelen turist profili değişti, Boğazkale bireysel turizm için cazip, ulaşımın gelişimiyle destinasyon artışı, kültür ve kitle turizmine katılanlar farklı kavramları yer almıştır. Yeni neslin isteklerinin değişimi ile ilgili olarak Gülbahar (2009) araştırmasında şu sonuçlara ulaşmıştır; turist yapısında zor tatmin olan, meraklı, bilinçli, zamanı fazla olan, ekonomik durumu iyi turistler; destinasyon açısından ise çevreye olan duyarlılığı, temizliği, kalitesi ve konukseverlik önemli hale gelmektedir. Bunun yanında

Avrupalı turistler bireysel ve otantik turizm deneyimleri olarak sürdürülebilir turizm ürünlerini talep etme eğilimindedirler (Bastiaansen vd., 2019). 1990’larda ve özellikle öncesinde Türkiye’deki geleneksel turist imajı, Malta ve İspanya’daki tipik turistlerin temsil eden güneş tutkusundan ziyade dolaşma tutkusunun baskın olduğu bir turist imajıydı ve meraklı, zengin yat sahipleri ya da arkeolojik keşif tutkusu olanlar Türkiye’yi tercih ediyorlardı. Türkiye’yi eden ziyaretçilerin imajı bu şekilde ifade ediliyordu (Akmel, 1993). Zaman içerisinde yeni nesil çok değişti ve bu değişen nesil ise geçmiş nesillere göre internetle daha fazla ilgili oldular ve internetle birlikte büyüdüler. Bu durum seyahat kararlarında da etkili oldu. Seyahat kararlarında ya sosyal medyadan ya da bunun vasıtasıyla akranlarının önerilerinden oldukça etkilenmektedirler. Önceki nesillerin aksine turistlere uygun olmayan şekilde bağımsız seyahat etme ve yerel halk gibi yaşama istekleri vardır (Skinner vd., 2015; OECD, 2018). Ayrıca Türkiye’ye en çok gelen turistlerin milletleri de zaman içerisinde değişmiştir. 1990’larda en çok turist gönderen ülkeler Avrupa ülkeleri olurken zaman içerisinde direkt sınır komşularımız olan Irak, İran gibi Asya ülkeleri Avrupa ülkelerinin yerini almıştır. Ayrıca SSCB’nin dağılmasından sonra yer alan Rusya ve Ukrayna aynı zamanda komşularımızda olan ve yine eski SSCB ülkeleri olan Gürcistan ve Azerbaycan’da Türkiye’ye en çok gelen ülkeler içerisinde yer almaktadırlar (Tablo 6.2.).

Tablo 6.2. 1990, 2000, 2010 ve 2019 yıllarında Türkiye’yi en çok ziyaret eden ülkeler (Okuyucu, 2013: 820; TURSAB, 2020)

Yıllar	1990		2000		2010		2019	
Sıralama	Ülke	T.S.	Ülke	T.S.	Ülke	T.S.	Ülke	T.S.
1	Almanya	973	Almanya	2.277	Almanya	4.385	Rusya	7.017
2	Romanya	377	B.Britanya	915	Rusya	2.763	Almanya	5.027
3	B.Britanya	351	Rusya	676	B.Britanya	2.673	Bulgaristan	2.713
4	Yugoslavya	325	A.B.D.	515	İran	1.885	B.Britanya	2.562
5	Fransa	310	Fransa	449	Bulgaristan	1.443	İran	2.001
6	İran	253	Hollanda	440	Gürcistan	1.112	Gürcistan	1.995
7	Yunanistan	227	Bulgaristan	381	Hollanda	1.073	Ukrayna	1.547
8	Polonya	206	İran	380	Fransa	928	Irak	1.172

9	A.B.D.	205	Avusturya	320	Suriye	899	Hollanda	1.117
10	Avusturya	196	İsrail	312	İtalya	671	Azerbaycan	901

T.S. : Turist sayısını ve her rakam ise bin kişiyi temsil etmektedir.

Destinasyon olarak bakacak olursak tarihi ve kültürel turizm destinasyonlarının sayısı da geçmişe göre günümüzde oldukça fazladır. Boğazkale'nin UNESCO miras listesine girdiği yıl 123 kültürel, 43 doğal ve 6 karma olmak üzere 172 miras alanı varken 2022 yılı itibari ile, 897'si kültürel, 218'i doğal ve 39'u ise karma olmak üzere 1154 UNESCO Dünya Mirası alanını tescil edilmiştir. 1986 yılında Türkiye'nin Boğazkale dahil 3 kültürel ve 1 karma olmak üzere 4 miras alanımız vardı ve 2022 yılı itibari ile 17'si kültürel 2'si karma olmak üzere 19 tane miras alanı vardır. Geçici listede ise 2022 yılı itibari ile Türkiye'nin 77 kültürel, 4 karma ve 3 doğal olmak üzere 84 miras alanı vardır (UNESCO, 2022). Öte yandan iki binli yıllara doğru kültürel miras alanlarına düzenlenen paket turlar genişletildi ve şehir turlarına dönüştü. Destinasyon sayılarında artış yaşandı (Holloway, Humphreys ve Davidson, 2009). Zaman içerisinde ulaşım ve teknolojinin gelişimine bağlı olarak erişilebilirlikte artmıştır. UNESCO miras listesine dahil destinasyon bağlamında bakacak olursak 1986 yılında miras listesindeki destinasyon sayısı ile günümüzde miras listesinde yer alan destinasyon sayısı yaklaşık yedi katı artmıştır ve geçici listedeki miras alanlarını da dahil ettiğimiz zaman Boğazkale'nin rekabet ettiği yerler eskiye göre oldukça da fazladır. Katılımcıların aktardıkları bilgiler doğrultusunda ve günümüzde de faal olarak iş gören karavan ve kamping alanlarının olması ve Boğazkale için önemlidir. Kültür ve kitle turizmleri özellik olarak birbirinden farklıdır. Günümüze kadar gelişen ve yoğun insan toplulukları tarafından benimsenen kitle turizmi Ovalı (2007: 66)'ya göre: "hızlı ulaşım ağı, iyi ve kaliteli organizasyon, kaliteli konaklama, nitelikli kaynak (doğal-yapay-kültürel) ve düşük maliyetler" şeklinde sıralanan turizm türüdür. Kültür turizmi ise, sanatsal ve kültürel turlar, anıt ziyaretleri, folklor, festivallere katılım, hac ziyaretleri gibi kültürel motivasyonlara yönelik etkinliklerdir ve geçmişe yönelik deneyimlerin yanı sıra çağdaş yaşam biçimlerini de içermektedir (UNWTO, 1993; Richards, 2001). Bu bağlamda kesin çizgilerle olması mümkün olmasa da bu iki turist profilinin ayırt edilmesi planlama için oldukça önemlidir.

Turizm sektörünün ve turizme bakışın değişimi alt temasına ait 5 kavram elde edilmiştir. Acentelerin etkinliği arttı ve ulaşımın gelişimi kavramları en çok

bahsedilenlerdir. Bunların dışında kültür turizmi değişkenleri farklıdır, kitle ve kültür turizmine aynı bakış ve beklentilere yanıt verememektedir kavramları yer almıştır. Ulaşımın gelişimi oldukça önemlidir ve ulaşımın gelişimi turizmi geliştirmiştir. Bu gelişmeyle beraber ulaşımın akış yönünde geçmişten günümüze değişmiştir ve yeni rotalar eklenmiştir. Bununla birlikte turist kabul eden destinasyonlarda da artış yaşanmıştır (Eden, 2005; Baykal, 2015). Bu gelişmelere bağlı olarak turizm sektöründe tur şirketleri ve acenteler artmıştır. Tur şirketleri ve acenteler paket turlar gibi programlarla turistleri kurdukları zincir otellerin ya da anlaşmalı oldukları otellerin yer aldığı destinasyonlara çekmektedirler (Holloway vd., 2009). Ayrıca dünyada turizm dışında ulaşım için de havayolu taşımacılığının tercih edilmesi ve yoğun dönemlerde mevcut havaalanlarının yetersiz kalması sonucunda turizm işletmecileri daha uzak mesafelere turlar düzenlenmesi, Noel gibi zirve dönemler ve yoğun sezonlar dışında düşük fiyatlarla yeni bir tur trafiği yaratılması, bir haftadan daha kısa turlar düzenlenmesi gibi çözüm arayışlarına gitmişlerdir (Özgüç, 2007). Ülkemizde ise beşinci kalkınma planına (1985-1990) kadar turizme sadece kitle turizmi gözüyle bakılmıştır. Sonrasında ise turizm yatırımları kitle turizm ağırlıklı olmuştur ya da diğer turizm türleri ve turist profillerinin sınırları daha iyi bir şekilde çizilememiştir. Geçmişten günümüze kadar destinasyon sayısının artması ve bunun doğal sonucunda ortaya çıkan rekabette Boğazkale beklentileri karşılamakta zorlanmaktadır.

6.2.4.3. Sorunlar

Bu ana tema altında yerel yönetimlerden kaynaklı sorunlar, yerel halktan kaynaklı sorunlar, ulaşımın kaynaklı sorunlar, konaklamadan kaynaklı sorunlar, tanıtımdan kaynaklı sorunlar, politikadan kaynaklı sorunlar, savaşlardan kaynaklı sorunlar, salgın hastalıklardan kaynaklı sorunlar ve tur acentelerinden kaynaklı sorunlar alt temaları oluşturulmuştur. Alt temalara dair kodlar, kodlar arasındaki bağlantılar ve frekans değerlerine elde ulaşılmıştır. Boğazkale destinasyonunda paydaşların katılımı alt temasıyla ilişkili olarak 44 kavram ve 142 frekans elde edilmiştir.

Boğazkale ilçesinde, **yerel yönetimlerden kaynaklı sorunlar** alt temasına ait 9 kavram elde edilmiştir. Projeler ilerlemiyor, uzun vadeli projeler yok, turizm ihmal ediliyor, yöneticiler turizmden anlamıyor, turizm birimi yok en çok frekansa sahip olan kavramlardır. Bunların dışında tanıtım kataloğunda reklam var, doku

korunmuyor, toplantılar burada olmuyor, turizm toplantılarında yerel halk yok kavramları yer almıştır. Ayrıca sorunlar ana teması altında yerel halktan kaynaklı sorunlarla birlikte 28 frekansla en çok frekansa sahip olan alt temadır. Yerel yönetimler sürdürülebilir turizmin paydaşları içindeki süreçlerin en etkili oyuncusudur (Holloway, 1994; Godrey, 1998). Yerel yönetimler, merkezi yönetimden gelen direktiflerden dolayı turizm gelişiminde liderlik pozisyonundadırlar ve sürdürülebilir turizm gelişimine yerel yönetimin etkili bir rolü ve gücü vardır (Dredge, 2006; Ruhanen, 2012). Geylanoğlu (2014)'ün belirttiği turizm bürosu açmak, turistik çekiciliği olan kültür varlıklarının ve tarihi yapıları korumak, imar planlaması ve çevre düzenlemesi konusunda çalışmalar yapmak (Holloway, 1994; Geylanoğlu, 2014). Boğazkale için sürdürülebilir turizmin gelişiminde ve birçok sorunun çözümünde en etkin aktördür. Ayrıca Boğazkale sakinleri ile yapılan nicel araştırmada yer alan politik güçlendirmenin desteklenmemesi sonucu bu durumla uyumludur ve turizm toplantılarının burada olmaması ve yapılan toplantılarda yerel halkın yer almaması sakinler ile yerel yönetimler uyumlu ilerlemediğini göstermektedir.

Yerel halktan kaynaklı sorunlar alt temasına ait 8 kavram elde edilmiştir. Fiyat standardı yok, kooperatifleşme yok, aşırı rekabet ve istememezlik, zoraki ve kaçak satışlar en çok frekansa sahip kavramlardır. Bunların dışında turizme kısa vadeli gelir olarak bakılması, turistlerin yaşadıkları olumsuzluklar, internetteki olumsuz yorumlar ve otellerin işlevinin değişimi diğer yer alan kavramlardır. Boğazkale'yi ziyarete gelenlere zorla ve kaçak yollarla satış yapılması konusunda UNESCO'nun Türkiye miras alanlarını incelediği raporda da bahsedilmiştir (Somuncu, 2009). Yerel halkın turizme yönelik bakış açısı ve tutumları, destinasyona gelecek olan turistlerin yeniden gelip gelmeme, başkalarına tavsiye verip vermeme konusunda önemli bir rol oynamaktadır (Güneş ve Alagöz, 2018). Ayrıca turist deneyimi dediğimiz turizm faaliyetleri sırasında meydana gelen düşünce, duygu ile birlikte davranışları içeren deneyimler, geçmiş deneyimler ve beklentiler gibi iç uyaranlara sergilenen yerel halkın sergilediği, destinasyonun çekiciliği gibi dış uyaranlar etki etmektedir (Bastiaansen vd., 2019). Boğazkale sakinleri ile yapılan nicel araştırmada yer alan sosyal güçlendirmenin desteklenmemesi sonucu katılımcıların görüşlerini destekler niteliktedir.

Ulaşımdan kaynaklı sorunlar alt temasına ait 3 kavram elde edilmiştir. Ulaşım zor kavramı en çok frekansa sahip olandır. Bunun dışında düzenli ulaşım yok ve ulaşım yolları yetersiz kavramları yer almıştır. Sürdürülebilir turizm gelişimini ve optimum faydayı sağlamak ulaşımın gelişimine bağlıdır. Teknolojinin ve ulaşım olanaklarının geliştiği günümüzde erişilebilirlik oldukça önemlidir. Turist grupları, tur şirketleri ve acenteler erişilebilirliğin geliştiği destinasyonları tercih etmektedirler (Eden, 2005; Holloway vd., 2009; Syarifuddin ve Sofrosidiq, 2012). Boğazkale'nin mevcut ulaşım durumu düşünüldüğünde turizmin gelişimi için ulaşımın geliştirilmesi şarttır. Ayrıca turistlerin evlerinden turistik yerlere gittikleri yollar, tesisler ve ulaşım araçları da ulaşım girmektedir (Syarifuddin ve Sofrosidiq, 2012). Yılmaz ve Atila (2021:1392) içerik analizi yaptıkları araştırmada ulaşım sorunu ile ilgili olarak şunları söylemişlerdir “Tur araçları dışında bireysel olarak seyahat edenlerin özel araçları dışında Hattuşa’ya gelecek toplu taşıma araçları bulması sıkıntılıdır. Genellikle taksi tutmaları gerekmektedir. Ayrıca Hattuşa ören yeri içerisinde 5250 km yürüyerek gezmek oldukça yorucudur. Çorum’dan doğrudan Hattuşa’ya giden toplu ulaşım araca bulunmamaktadır. Bu durum Karadeniz üzerinden gelecek ziyaretçileri engellemektedir. Ayrıca 32 km olan Alaca Höyük ile de toplu ulaşım bağlantısı bulunmamaktadır”. Bu görüşler yapılan bu çalışmayı desteklemektedir.

Konaklamadan kaynaklı sorunlar alt temasına ait 3 kavram elde edilmiştir. Tesisleşme yeteri kadar olmadı en çok frekansa sahip olandır. Bunun dışında konaklama seçenekleri yetersiz ve eğlence yeri yetersiz kavramları yer almıştır. Yine Yılmaz ve Atila (2021) yaptıkları araştırmada Boğazkale’deki konaklamadan kaynaklı sorunlarla ilgili olarak 2000 yılından önce açılan dört otelin yer aldığını ve otellerin turistlerin isteklerini ve ihtiyaçlarını karşılamak için yetersiz olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca kadın kooparetafinin işlettiği bir restoran ve birde balık restoranı bulunduğu bahsetmişlerdir. Bu görüşler kavramlarla uyumludur ve araştırmayı destekler niteliktedir. Otel, motel, hotel gibi restoranlar konaklama için restoran, bar, diskotek, kafe, alışveriş merkezi, hediyelik eşya dükkânı gibi yerler turistlerin her türlü ihtiyacına hizmet veren tesislerdir ve destinasyonda sürdürülebilir turizmden optimum fayda sağlamak için önemlidir. Bir başka deyişle cazibe merkezleri, konaklama, yiyecek/içecek (yiyecek ve içecekler), destekleyici tesisler (Syarifuddin ve Sofrosidiq, 2012). Boğazkale’de konaklama seçenekleri ve turistlere hizmet veren tesisler bakımından yeterli seviyede değildir.

Tanıtımdan kaynaklı sorunlar alt temasına ait 6 kavram elde edilmiştir. Organizasyon olmalı en çok frekansa sahip olandır. Bunun dışında reklam ve tanıtımlar çeşitlendirilmeli, karayolları tabelaları yetersiz, tanıtımlarda tesisler yok, yerel halk dahil edilmeli ve festivaller burada olmuyor kavramları yer almıştır. Khan ve Somuncu (2010) yaptıkları araştırmada turizm sektöründe olmayan Boğazkale sakinlerinin Hattuşa'nın UNESCO Dünya Kültür Miras Listesinde olduğundan bile haberlerinin olmadığından bahsetmişlerdir. Tanıtım arttıkça gelen turist sayısı da artmaktadır (Çatı ve Tuna, 2007). Ayrıca Türkiye'de turizmin tanıtımlarında belirgin politikalarının olmaması, finansal kaynakların yeterli olmaması, turizm yönetiminin özerk olmaması ve imaj sorunudur. Türkiye'de turizmin tanıtımıyla ilgili net politikaların ortaya konulamaması yıllardan beri süren bir sorundur. Turizm tanıtımları hükümet değişiklikleriyle birlikte tanıtımlarda ya değişmiştir ya da yapılan çalışmaların yarıda kalmıştır (Kozak vd., 2017; İnanır, 2019). Boğazkale'de yerel yönetimlerden yaşanan sorunlar içerisinde yer alan projeler ilerlemiyor sorunu esasen ülkemizin turizmde yaşadığı genel sorunlardan biri denilebilir. Yılmaz ve Atila (2021:1393) Boğazkale'de tanıtımla ilgili olarak şu sorunlara dikkat çekmişler: “Hattuşa'da ziyaret noktalarında tabelalar ziyaretçilerin beklediği ölçüde değildir. Özellikle Hitit Medeniyetine ilgi duyan gruplar yön tabelalarının ve bilgilendirmelerin farklı dillerde olmasını beklemektedir. Özellikle görselliğin ön plana tutulmadığını yapının orijinal halini görmek istemektedir”. Boğazkale tanıtım konusunda yeterli düzeyde değildir ve buna bağlı olarakta turizmden yeterli faydayı sağlayamamaktadır.

Politikadan kaynaklı sorunlar alt temasına ait 3 kavram elde edilmiştir. Turist sayısını etkilemektedir, turizm politikamız geliştirilmeli ve Avrupa'nın olumsuz bakışı kavramları yer almıştır. En fazla turist çeken ve en fazla turist gönderen başlıca ülkelerin bulunduğu bir kıta olan Avrupa Türkiye turizmi içinde oldukça önemlidir. Bu bağlamda dış politikamız doğrultusunda Avrupa Birliği ile yapılan anlaşmalarla birlikte birliğe üye ülkelerin vatandaşlarının ülkemize gelmesini sağlamıştır ancak zaman zaman yaşanan krizler, olumsuz durumlara bağlı olarak Avrupa ile gerekli ivme yakalansa da süreklilik sağlanamamıştır. Bunun sonucunda Avrupa Birliği ülkelerinde turist çekme konusunda sürdürülebilir bir başarı elde edilememiştir (Aydemir, Esenkal ve Çözeli, 2016; Genç, 2018). Bunun yanı sıra ikibinli yıllardan itibaren uluslararası sistemde Türk dış politikası yeni bir yön

kazanmıştır ve dünyayı sadece Batıdan ibaret görmeyen bir anlayışın oluşmuştur. Proaktif bir yön izleyen bu dış politikamız neticesinde Rusya ile iyi ilişkilerin artmıştır, Türkiye bulunduğu bölgeyi yeniden keşfetmeye başlamıştır ve Ortadoğu ülkeleri ile ilişkilerini arttırmıştır bunların sonucunda Türkiye'nin dış politikasında Rusya'nın ve Ortadoğu ülkelerinin yeri ve önemi de giderek artmıştır ve buna bağlı olarak Ortadoğu ve Rusya'dan gelen turist sayısında artış yaşanmaktadır (Akbaş ve Tuna, 2020). Zaman zaman bu ülkelerle yaşanan sorunlarda turizmi etkilemektedir 2015 yılında Türkiye'nin bir Rus savaş uçağını düşürmesiyle ortaya çıkan kriz buna örnektir. Bu kriz sonucunda Rus hükümeti vatandaşlarına Türkiye'yi ziyaret etmemeleri yönünde tavsiyesinde bulunmuştur. Rusya o dönemde Türkiye'ye olan charter uçuşlarını da kaldırmıştır. 2016 yılında Rus pazarı yaklaşık %80 daralmıştır ve turizm gelirlerinde azalma görülmüştür (Güleç, İlban ve Aydemir, 2020). Bunlara ek olarak Türkiye'deki çalkantılı siyasi durum ve giderek artan şiddet eylemleri güvenlik kaygıları nedeniyle ülkeye gelen yabancı ziyaretçi sayısındaki düşüşe neden olmaktadır (Genç, 2018). Türkiye'nin izlediği politika turizmi etkilemektedir ve zaman zaman Batı Avrupa'dan gelen turist azalmalarına karşın Rusya ve Ortadoğu'dan gelen turist sayıları artmaktadır. Katılımcıların en çok turistlerin Almanya, Fransa gibi Batı Avrupa ülkelerinden ve Japonya'dan geldiğini aktardıkları bilgiler doğrultusunda Türkiye'nin Batı ile yaşadığı politik durumlar Boğazkale'deki turizmi de etkilemektedir.

Savaşlardan ve iç karışıklıklardan kaynaklı sorunlar alt temasına ait 5 kavram elde edilmiştir. Körfez savaşları, iç karışıklıklar ve turist sayısında azalmalar oldu en çok frekansa sahip olanlardır. Bunların dışında Balkan savaşları ve bireysel turizm azaldı kavramları yer almıştır. 1990'da başlayan kriz 1991 Irak-İran Körfez Savaşına dönmüştür ve bu sonucunda dış talepte %39'luk bir daralma meydana gelmiştir. Bu süreçte turistler savaşın Türkiye sınırında olması ve savaşta Amerikan uçaklarının Türkiye İncirlik Hava Üssü'nü kullanması Türkiye'yi riskli ülke konumuna sokmuştur. Irak'tan mültecilerin Türkiye'ye gelmesi ve Türkiye'nin riskli ülke olması yabancı turistlerin Türkiye'yi tercih etmemişine neden olmuştur. Bunun sonucunda da turizm gelirlerinde %20'lik azalma olmuştur (Şahbaz ve Tuna, 1998; Göçen vd., 2011; Aydemir Çözeli, 2016; Acar, 2017; Erdoğan, 2018; Doğruol, 2021). 1993 yılı sonunda tırmanan ve 1994 yılında da süren Bosna-Hersek'teki çatışmalar, Sırpların Saraybosna'yı kuşatması sonucunda karayolu ile gelen

yabancıları büyük ölçüde engellemiştir. 1990-1995 yılları arasında Kapıkule'den giren yabancıların sayılarında ciddi azalmalar olmuştur ve bu durumdaki en büyük etkenin, eski Yugoslavya'da gelişen olaylar olduğu düşünülmektedir. Sonuç olarak Türkiye'ye yönelik ziyaretçi talebini olumsuz yönde etkilemiştir (Aydemir Çözeli, 2016). Balkanlardaki çatışmalar esnasında büyük tur operatörlerinin Türkiye ve İspanya gibi ülkelerde turizme doğrudan yaptıkları yatırımlar ve yatırımların sonucunda büyük tur operatörleri yatırım yaptıkları destinasyonlara ya da ülkelere bağlılıklarını sürdürmektedir (Cavlek, 2002). Karayoluyla gelen turistlerin azalması, bu dönemle ve bu dönemden sonra Türkiye'ye gelen turistler charter uçuşlarla ya da tarifeli uçuşlarla geliş yapmaya başlamışlardır. 1990'lı yıllardan itibaren ise muhtelif zamanlarda turizm bölgelerini hedef alan terör saldırıları olmuştur ve turistler kaçırılmıştır. Bu yaşanan olaylardan bazıları ise şunlardır (Dilek ve Dilek, 2017);

- 1993 yılında Antalya ve Kuşadası'nda turistlere yönelik saldırılar olmuştur ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde turistler kaçırılmıştır. Aynı yıl Sivas katliamı da yaşanmıştır.
- 1994 yılında Fethiye ve Marmaris'te turistlere yönelik saldırılar olmuştur. Aynı yıl Sultanahmet ve Kapalı Çarşı'daki bombalı saldırılar.
- 1998 yılında Sultanahmet meydanında yine terör saldırıları olmuştur ve Ağrı'da ülkemize en çok turist gönderen Almanya'dan gelen turistler kaçırılmıştır.
- 1999 yılında terör elebaşı Öcalan yakalanmıştır, anarşik olaylar yaşanmıştır ve 17 Ağustos depremi yaşanmıştır.
- 2002 yılında Çeçen asıllı kişiler tarafından İstanbul'daki bir otele silahlı baskın olmuştur.
- 2003 yılında yine İstanbul'da saldırılar olmuştur.
- 2004 yılında Kuşadası'nda bombalı eylemler düzenlenmiştir.
- 2006 yılında Antalya ve Kuşadası'nda bombalı eylemler düzenlenmiştir.
- 2012 yılında Suriye-Türkiye gerginliği başlamıştır.
- 2013 yılında Gezipark olayları neticesinde bazı kuravaziyer gemi acenteleri Türkiye'yi destinasyonlarından çıkartmışlardır.

- 2015 yılında IŞİD tarafından Şanlıurfa ve Ankara’da saldırılar olmuştur ve Rus uçağı süşürölmüştür.
- 2016 yılında İstanbul’un çeşitli yerlerinde ve Gaziantep’te IŞİD tarafından; Ankara Kızılay, İstanbul Vezneciler ve Beşiktaş ve Bursa’da PKK tarafından saldırılar olmuştur. Ayrıca 15 Temmuzda darbe girişimi yaşanmıştır ve OHAL ilan edilmiştir.

Bunlardan dolayı turizmde ve dış politikada ölkemizin imajı zedelenmiştir ve katılımcılarında anlattıkları üzere költür turizmi üzerinde bu durumların olumsuz etkileri olmuştur.

Salgın hastalıklardan kaynaklı sorunlar alt temasına ait 3 kavram elde edilmiştir. Turist azalışı hızlandı en çok frekansa sahip olandır. Bunun dışında pandemide şartlar çok ağır ve yabancı turist çok azaldı kavramları yer almıştır. Çorum müze müdürlüğünden alınan bilgilere göre Hattuşa ören yerini 2019 yılında 10.787 yabancı olmak üzere toplamda 40.802 kişi, 2020 yılında 1.587 yabancı olmak üzere toplamda 18.309 kişi ziyarette bulunmuştur. 2021 yılında 1.787 yabancı olmak üzere toplamda 27.300 kişi ve 2022 yılının haziran ayına kadar geçen sürede 1.237 yabancı olmak üzere toplamda 8.615 kişi ziyaret etmiştir (Çorum Müze Müdürlüğü, 2022). Türkiye’de ilk vakanın 11 Mart 2020 tarihi ile başlayan ve dünya genelinde etkin olan covid-19 salgınından Boğazkale turizmi de etkilenmiştir ve Hattuşa ören yerini ziyaret eden ziyaretçi sayıları da katılımcıların aktardıkları bilgileri desteklemektedir.

Tur acentelerinden kaynaklı sorunlar alt temasına ait 6 kavram elde edilmiştir. Programdan çıkartılıyor en çok frekansa sahip olandır. Bunun dışında acenteler gelmek istemiyor, turun amacı ürün satmak, rehber desteğı yetersiz, acenteler arası rekabet ve rehberlerin bilgileri yetersiz kavramları yer almıştır. Yılmaz ve Atila (2021) yaptıkları araştırmada Hattuşa’ya seyrek gelen rehberlerin Hititler hakkında yüzeysel bilgiye sahip oldukları sonucuna ulaşmışlardır. Seyahat acenteleri ve tur operatörleri destinasyon hakkındaki imajları ve bilgileri ile potansiyel ziyaretçilerin karar verme süreçlerinde oldukça önemli bir etkiye sahiptirler (Baloğlu ve Mangaloğlu, 2001). Tur operatörleri ve seyahat acenteleri özellikle düzenledikleri paket turlar ile turistlerin destinasyon seçimini etkilemektedir (Alaeddinoğlu ve Can, 2007). Seyahat endüstrisinde dağıtım sistemi,

bir turistik ürünün veya hizmetin üretim kaynağından nihai tüketiciye dağıtımını içermektedir. Ayrıca ulaşımın gelişimi ve uluslararası tur operatörleri ve acentlerinin diğer destinasyonlara yatırım yapması ve turistler üzerinde etkilerinin önemli olması turizmin azalmasında etkili olmuştur (Holloway, 1994; Cavlek, 2002) Ayrıca Boğazkale'deki olanakların, cazibe çekim unsurlarının ve turizm faaliyetlerinin yeterli düzeyde olmaması da tur operatörleri ve acentelerin seçiminde etkili olmaktadır.

6.3. Çalışmanın Teorik ve Pratik Katkıları

Yapılan bu çalışmanın hem teorikte hem de pratikte bir takım katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Bu bakımdan sağlayacağı katkıları iki başlık altında toparlandı.

6.3.1. Teorik Katkıları

Teorik açıdan, çalışmanın ampirik bulguları ile bu alanda ileride yapılacak olan çalışmalara teorik gelişmeler için fayda sağlayabilecek bazı önemli çıkarımlarda bulunulmuştur. Uluslararası alanyazında turizm etkilerinin algılanması ve yerel halkın turizme yönelik desteğinin temel faktör olduğu belirleyen birçok araştırma tarafından kanıtlanmıştır (Ap, 1992; Jurawski vd., 1997; Ko ve Stewart, 2002; Gürsoy vd., 2002; McGehee ve Andereck, 2004; Gürsoy vd., 2010; Nunkoo ve Ramkissoon, 2011a; Nunkoo ve Ramkissoon, 2011b; Nunkoo ve Gürsoy, 2011; Boley, 2013; Nunkoo ve Ramkissoon, 2013; Strzelecka vd., 2016; Boley vd., 2017; Strzelecka vd., 2017; Strzelecka vd., 2021). Son 30 yıl içinde yapılan araştırmalarda genel hâkim teori Sosyal Değişim Teorisi (SDT) olmuştur. Fayda-maliyet ilişkisine odaklanan SDT yerel halkın tutumlarını açıklayabilmede yetersiz kalmıştır. SDT'deki bu eksiklikten dolayı WBÖRK ile sakinlerin algı ve tutumlarını etkileyebilecek güçlendirme değişkenleri (Boley, 2013). Öz saygı ve öz yeterlilik (Chen vd., 2017), duygusal dayanışma/yakınlık (Woosnam vd., 2009; Woosnam, 2012; Maruyama vd., 2019; Riberiro vd., 2020) ve Foucauldian yaklaşımla güven ve güç değişkeni (Nunkoo ve Ramkissoon, 2011a; Nunkoo ve Ramkissoon, 2012) gibi ekonomik olmayan yapıları da SDT'ye ek olarak empirik bakımdan test etmişlerdir. Türkiye'de ise sakinlerin, turizmin algılanan etkileri ve turizme verilen desteğin açıklandığı araştırmalar dünyadaki yaygınlığına oranla yeterli olmasa da yakın zamanda yapılan çalışmalar ile çoğalmaya başlamıştır. Yapılan bu çalışmaların

çoğunluğu ise SDT üzerine temellendirilen çalışmalardır (Cengiz ve Kırkibir, 2007; Ekici ve Çizer, 2014; Ayazlar, 2016; Bükey, 2020; Türkmen ve Saatçı, 2020; Atsız, 2021; Zorlu ve Yılmaz, 2022).

Bu araştırmada Boley ve arkadaşları (2014) tarafından geliştirilen ve WBÖRK'e göre temellenen RETS ölçeği ile sakinlerin tutumlarını ekonomik (SDT ile temellendirilen turizmden algılanan kişisel ekonomik fayda) ve ekonomik olmayan (sosyal-politik-psikolojik güçlendirme) yapıları Boğazkale ilçesi örneğinde empirik olarak test edilmiştir. Boley ve arkadaşları (2014), turizm bağlamında yerel halkı güçlendirmenin turizme verdikleri destek üzerine etkisinin daha iyi anlaşılabilmesi için bu modelin daha farklı destinasyonlar ve daha farklı kültürlerde uygulanması gerektiğini ifade etmiştir. Bu bağlamda model (Strzelecka vd., 2016; Boley vd., 2017; Strzelecka vd., 2017; Strzelecka vd., 2021; Zorlu ve Yılmaz, 2022) farklı destinasyonlarda uygulanmıştır. Bu araştırma Boley ve arkadaşları (2014) tarafından oluşturulan argümanı desteklemektedir. Ayrıca bu model ulusal literatürde (Zorlu ve Yılmaz, 2022) gibi çalışmalar olsa da çok az çalışılmıştır. Boğazkale ilçesindeki sakinlerin turizm gelişimi üzerine olan tutum ve algılarının SDT ve WBÖRK ile açıklanması üzerine literatürde herhangi bir çalışma yer almamaktadır. Bu bilgiler ışığında araştırma özgün bir çalışmadır ve ulusal literatürde daha önce yapılan çalışmalarla beraber bu alana katkı sağlayacağına inanılmaktadır. Ayrıca Zorlu (2019)'a göre bu alanda yapılan çalışmaların Türkiye'de daha fazla olması gerekmektedir.

Turizme destek ve turizmin gelişimi ile yerel halk ilişkisi üzerine dayanan ve derinlemesine incelenmesi için Türkiye'de sakinlerin turizm etki, turizme destek algısı ve turizmin gelişimi bakımından alanyazına önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda WBÖRK, SDT, Butler (1980) TALC modeli, Doxey (1975) Irridex modeli, Durkheim duygusal dayanışma kavramı ve Foucauldian yaklaşımla güven-güç ve gibi çeşitli teorilerin geliştirilerek belli bir birikime ulaşılması gerektiğinden bahsetmiştir. Bu bağlamda bu yapılan nicel çalışmaya ek Boğazkale'de turizm sektöründe olan ya da turizm sektörü ile bağlantılı olan kişilerle Butler (1980) Destinasyonların Yaşam Döngüsü modeli kapsamında Gülenç-Birsen (2017)'in çalışmasından alınan 3 soru ile nitel çalışma gerçekleştirilmiştir. Boğazkale'nin turizm gelişimi, geçirdiği aşamalar ve içinde bulunduğu aşama yapılan görüşmelerden elde edilen bulgularla analiz edilmiştir. Ayrıca Boğazkale'de

turizmin gelişim seyri, turizm gelişiminde etkili olan paydaşlar, turizmin gerilemesine neden etkenlerde hem betimsel hem de içerik analizleri yapılarak değerlendirilmiş ve frekans analizleri de verilerek özet olarak sunulmuştur. Boğazkale ilçesindeki sakinlerin turizm gelişimindeki tutum ve algılarının WBÖRK ve SDT ile birlikte gelişiminin ve içinde bulunduğu sorunların Butler (1980) Destinasyonların Yaşam Döngüsü (TALC) modeli ile açıklanması ulusal literatüre önemli bir katkı sağlayacaktır.

6.3.2. Çalışmanın Pratik Katkıları

Araştırma pratik anlamda ise uzun zaman dilimlerinde süreçleri analiz etmede en etkili araçlardan biri olan destinasyonlar yaşam döngüsü modeli kullanılmıştır ve bu sayede ilk önce destinasyon ile ilgili planlama ve politika yapıcılar için turizm gelişim süreci özetlenmiştir. Bu bakımdan bu destinasyonla ilgili olarak planlama ve politika yapıcılar için iyi bir referans olacaktır. Destinasyonlar yaşam döngüsü modelinde destinasyonların bulunduğu evrelerin belirlenmesi çok zor olsa da katılımcıların aktardığı bilgiler ve literatürden faydalanarak bulunduğu evrenin çöküş aşamasında olduğu düşüncesine varılmıştır. Bu aşamaya giden süreçte yaşanan sorunlarda etkili olan aktörler, olaylar ve durumlar özetlenmiştir. Bu bağlamda planlama ve politika yapıcılar için destinasyonda atılacak adımlar için karar vermede yardımcı olacaktır. Ayrıca Boğazkale ve Çorum turizmi ile ilgili sorunların tespit edildiği çalışmalarda bulunan sorunların birçoğu bu çalışmadaki sorunlarla benzerlik göstermektedir. Bu bakımdan yörede turizm bağlamında yıllardır sorunların benzer olması da dikkat çekicidir ve turizm gelişimi için belirtilen sorunlara yoğunlaşılması Boğazkale ve Çorum'un olası bir turizm planlanmasında doğrudan ya da dolaylı olarak katkı sağlayacaktır.

Araştırmanın sonuçlarına göre, Boğazkale sakinleri turizmin olumlu etkilerini (çevresel, ekonomik ve sosyo-kültürel) daha çok algıladıkları zaman yerel halkın turizme verdikleri desteğinde daha fazla olacağı ya da turizmin olumsuz (maliyet) algılandığı durumda ise turizme verdikleri destekte azalma olacağı görülmüştür. Bu bulgu Boğazkale'deki ve bağlı olduğu il olan Çorum'daki turizmin sürdürülebilir bir planlama ve gelişim sağlanması hususunda planlama ve politika yapıcılara yardımcı olacaktır. Planlama ve yatırımların turizmin olumlu algılanan etkilerine yoğunlaşması, sakinlerin büyük çoğunluğunun turizme olan desteğini olumlu yönde etkileyecektir. Öte yandan turizmin sürdürülebilir bir gelişme, karar alma ve

uygulama süreçlerindeki en önemli paydaşı olan yerel yönetimlerin turizme ve turizmin gelişimine olumsuz sonuçlarını en az seviyeye indirmesi de destinasyondaki turizm gelişimini olumlu yönde etkileyecek olan bir diğer etkidir (Godfrey, 1998). Ayrıca diğer paydaş olan yerel halkın turizme vereceği destek de uzun vadede turizm sektörü ve turizm alanının başarısı için önemli etkenlerdendir. Yerel halk, Boğazkale’de turizm gelişimine restoran, pansiyon, kamping ve otel işletmeciliği yaparak, halı-kilim, hediyelik eşya dükkanları açarak, turistler için rehberlik faaliyetlerinde bulunarak ve taşların üzerine resimler yaparak ve kabartmalar çizerek, yine taşlardan yöreye özgü küçük heykeller ve hediyelik eşyalar yaparak katılım sağlamışlardır. Ancak bunlara rağmen betimsel istatistiklerin sonucunda yer alan fiyat standardının olmaması, otel işletmecileri arasındaki aşırı rekabet ve istememezliğe bağlı olarak kooperatifleşme olmayışı, turizmin yoğun olduğu zamanlarda turizme kısa vadeli gelir olarak bakılması, turistlerin yaşadıkları olumsuzluklar ve bunları internetteki yorumlarda belli etmeleri, zamanında ören yerini ziyarete gelenlere zorla ve kaçak yollarla satış yapılması yerel halktan kaynaklı bazı sorunlardır. Betimsel istatistiklerin sonuçlarına göre Boğazkale sakinleri tarafından turizm gelişiminde algılanan diğer önemli sorunlar ise yerel yönetimlerden, ulaşımdan, tanıtımdan, politikadan, salgın hastalıklardan, savaşlardan ve iç karışıklıklardan kaynaklı sorunlardır. Yerel yönetimden kaynaklı belli başlı sorunlar yapılan projelerin uzun vadeli ve devamlı olmaması, turizmi ihmal etmeleri, yeterince turizmden anlayan kişiler olmamaları ve turizm birimi olmaması gibi sorunlardır. Turizm gelişiminde en önemli aktör ve en büyük paydaş ve olan yerel yönetimlerin otuz yılı aşkın süredir UNESCO Kültür Mirası Lisanesi’nde yer alan bu destinasyonda turizm konusunda daha fazla bilgi sahibi olmaları oldukça önemlidir. Başlatılan projelerin devam ettirilebilmesi ve uzun vadeli projeler olması da yöre sakinleri tarafından olumlu karşılanacaktır. Turizmle ilgili birim açılması ve turizm toplantılarına yerel halkın dahil edilmesi paydaş katılımı farkındalığı içinde oldukça önemlidir. Bu betimsel analizle birlikte nicel araştırmada politik güçlendirme ölçeğinin sonucunda paydaş katılımı farkındalığının gelişmediğini göstermektedir.

Ulaşımın zor ve düzensiz oluşu ve ulaşım yollarının belirli bir noktadan sonra tek şerit olması ulaşımdan kaynaklı sorunlardır. Sürdürülebilir turizm gelişimini sağlamak ve turizmden optimum fayda sağlamak için ulaşım oldukça önemlidir. Katılımcılar bazı tur acentelerinin tur kapsamında olmasına rağmen yılın belirli

mevsimlerinde ulaşım sorununu öne sürerek Boğazkale'ye gelmek istemediklerinden bahsetmişlerdir. Tur acenteleri ve turistler erişilebilirliğin kolay olduğu destinasyonları seçmektedirler. Boğazkale'ye erişilebilirliğin kolaylaştırılması ve civar şehirlerden düzenli olarak seferlerin düzenlenmesi ziyaretçi sayısını arttıracaktır. Turizmin yoğun olarak yapıldığı yıllarda tesisleşmenin yeteri kadar olmaması, ilçe merkezinde konaklama seçeneklerinin yetersizliği ve gelen ziyaretçilerin ve turistlerin eğlenecekleri ve zamanlarını geçirecekleri yerlerin olmayışı da bir diğer sorunlardır. Otel ve restoranların yanı sıra bar, kafe, alışveriş merkezi, hediyelik eşya dükkanı gibi yerler turistlerin her türlü ihtiyacına hizmet veren tesisler ve çekim merkezleridir. Sürdürülebilir turizmden en iyi faydayı sağlamak için oldukça önemlidir. Yerel yönetimlerin, planlama ve politika yapımcıların ve yerel halkın turizm gelişimi için bu tür cazibe merkezlerini oluşturması destinasyonda konaklama sayısını ve destinasyona olan ziyaretleri arttıracaktır. Organizasyonlar, reklam ve tanıtımların çeşitlendirilmesi, destinasyonun karayolları tabelalarında daha fazla yer alması, tanıtımlara tesislerin eklenmesi, yerel halkın tanıtım sürecine dahil edilmesi ve ilde var olan festivallerin Boğazkale'de de olması tanıtımdan kaynaklı oluşan sorunlara yönelik bazı çözümler sağlayacaktır. Tur acentelerinin Boğazkale destinasyonunu programlarından çıkartmaları ve ulaşımı, cazibe merkezlerinin eksikliğini bahane ederek gelmek istememeleri, acenteler arası rekabet ve buna bağlı olarak turların birçoğunun amacının turistlere birşeyler satmak üzere olduğu, rehber desteğinin yetersiz oluşu ve bazı rehberlerin destinasyon ile ilgili yeterli bilgisinin olmayışı acentelerinden kaynaklı sorunlardır. Boğazkale yerel halkından kişilere eğitimler verilebilir ve eğitimi alan kişiler gelen rehberlere ve tur gruplarına gezi sırasında yardımcı olabilir. Bu şekilde gelen turistlerde daha fazla bilgi sahibi olacaktır ve Boğazkale'ye olan ilgileri artacaktır. Yine cazibe merkezleri yapılarak tur acentelerinin ilgisi çekilebilir ve ulaşım yollarının geliştirilmesi de önemlidir.

Ayrıca Boğazkale'de turizmin azalmasında Boğazkale'deki yerel yönetimler ve yerel halkın dışında meydana gelen olaylarda etkili olmuştur. Bu olaylar bazen tüm dünyayı etkileyen bir salgın hastalık olmuştur, bazen yakın çevremizde meydana gelen savaşlar, çatışmalardan dolayı Türkiye turizmi olumsuz etkilenmiştir. Bazende ülke içerisinde yaşanan ve turizmi hedef alan terör saldırıları, askeri darbeler, anarşik olaylar neticesinde turizm olumsuz etkilenmiştir. Bunlara ek olarak Türkiye'nin

izlediği dış politikalar, diğer ülkelerle yaşanan sorunlarda turizmi etkilemektedir. 1957 yılından itibaren görev yapan bakanların ortalaması bir buçuk yıldan azdır. Bu süre görev almaları, turizm için yatırımlar yapılmasını ve kanunlar çıkarılmasını olumsuz yönde etkileyen bir zaman dilimidir. Bunlara bağlı olarak da Boğazkale’de turizm olumsuz yönde etkilenmektedir. Bu bağlamda savaşımlardan ve iç karışıklıklarından kaynaklı sorunlar olarak yakın çevremizde yaşanan Körfez savaşımları, Balkanlarda meydana gelen Sırpların Boşnaklara olan saldırıları, zaman zaman ülkemizde yaşanan terör olayları, askeri darbeler, anarşik olaylar gibi yaşanan iç karışıklıklar sonucunda turist sayısında azalmalar olmuştur. Tüm dünyayı etkileyen Covid-19 salgını sonucunda da tüm dünyada olduğu gibi Boğazkale’de turizm olumsuz yönde etkilenmiştir. Özellikle yabancı turist sayısında meydana gelen hızlı azalışa bağlı olarak pandemi şartları turizm sektörü için oldukça zorlayıcı olmuştur. Katılımcıların dikkat çektikleri bir başka sorun başlığı ise politikadan kaynaklı sorunlardır. Katılımcılar turizm politikamızın geliştirilmesinden ve Avrupa’nın Türkiye’ye karşı olumsuz bakışının turist sayısını etkilediğinden söz etmişlerdir. Türkiye’yi etkileyen küresel, bölgesel ya da ülke içerisinde meydana gelen olaylar araştırma yapılan destinasyondaki turizmi de etkilemektedir. Bu bağlamda daha istikrarlı ve uzun süreli turizm politikaları, daha başarılı ve olumlu dış politikalar, ülke içerisinde meydana gelen terör olaylarının ve anarşik olayların önlenmesi hem Boğazkale turizmi için hem de Türkiye turizmi için faydalı olacaktır. Bunlara ek olarak küresel salgın ya da sorunlara uygun çözümler üretmekte turizm gelişimine katkı sağlayacaktır.

Boğazkale turizmini bir başka etkileyen unsur ise zaman içerisinde turizmin değişimi olmuştur. Katılımcılar yeni neslin tatilini sahil şeridinde yer alan destinasyonlarda eğlence ağırlıklı geçirmek istemesinden, geçmişten günümüze turist profillerinin ve turistlerin isteklerinin değişimine bağlı olarak turizmin azaldığından söz etmişlerdir. Bunların dışında Türkiye’ye gelen turistlerin profillerinin değişimi ve Türkiye’de genel turizm algısının kitle turizmi olması ve buna ağırlık verilmesiyle bireysel turizm için cazip olan Boğazkale’nin turizminden yeterli payı alamaması. Dünyada ulaşımın gelişimine bağlı olarak ulaşımın akış yönü de zamanla değişmiştir ve ulaşımına bağlı olarak destinasyon sayısında da artışlar olmuştur. Bu bağlamda Boğazkale’de turizmi geliştirmek için geçmişte Boğazkale’yi tercih eden ve bireysel olarak gelen turistlere yönelik turizm planlamaları yapılabilir. Boğazkale’de yer alan

karavan ve kamp alanları da bunun için oldukça elverişlidir. Ayrıca ulusal ve uluslararası kamp acenteleri ile planlamalar yapılabilir ve bununla ilgili festivaller düzenlenebilir. Yine turizm sektörünün ve turizme bakışın değişimiyle birlikte ülkemizdeki turizm etkinliklerinde yerli acentelerin etkisi daha da artmıştır. Buna bağlı olarak acentelerle, turizm sektöründe olan yerel halkla turizm planlamacıları ve yapıcılarını görüşmeler yapabilirler. Bir diğer hususta kültür turizminin değişkenlerinin kitle turizmine göre farklı olmasıdır. Bu bağlamda yapılan planlamalarda kitle turizmi ile kültür turizminin dinamiklerine dikkat etmek de faydalı olacaktır. Bu planlamalar, Boğazkale'deki turizm gelişiminde yaşanan olumlu sonuçları arttıracaktır ve olumsuz sonuçları ise azaltacaktır. Ayrıca turizmle sağlanan kalkınma için de toplum desteğini pozitif yönde destekleyecektir.

Çalışmada elde edilen bulgulardan biri de turizmden algılanan kişisel ekonomik faydanın turizm etkileri ve turizm desteği arasındaki ilişkidir. Turizmden algılanan kişisel ekonomik faydanın turizmin algılanan (olumlu-olumsuz) etkileri ve turizme genel desteği arasında anlamlı ilişkiler elde edilememiştir. Turizmin algılanan olumlu ve olumsuz etkileri ile turizmden algılanan kişisel ekonomik faydanın çelişmesi Boley (2013)'in çalışmasının sonucuyla, turizmden algılanan kişisel ekonomik fayda ile turizme genel destek sonucu Strzelecka vd., (2016), Strzelecka vd., (2017) ve Strzelecka vd., (2021) çalışmalarının sonuçları ile örtüşmektedir. Çalışma sahası örtüşen çalışma (Strzelecka vd., 2016; Strzelecka vd., 2017; Strzelecka vd., 2021) sahaları gibi kırsal alandır. Kırsal alanlarda turizmin ekonomik olmayan beklentileri (gurur, tanınma gibi) turizmden algılanan ekonomik faydalara göre turizmle daha bağlantılı olabilmektedir (Strzelecka vd., 2017; 6-7). Ayrıca yerel halktan küçük bir grup ile birlikte çoğu kâr dışı operatörlerin, devlet kurumlarının elde etmesi durumunda bu tür yerlerde turizmden ekonomik olarak güçlenme/fayda sağlanamaz (Svychens, 1999). Bu sonuçlara göre Boğazkale'de sürdürülebilir turizm politikalarının yetersiz oluşu ve turizmden sağlanan gelirin topluluktaki bireyler ya da gruplar arasında adil ve eşit bir dağılım göstermediği görülmektedir. Ayrıca nitel çalışmada yer alan turizme kısa vadeli kâr olarak bakılması, otellerin işlevinin değişmesi, zamanla taşlardan heykel ve hediyelik eşya yapan ustaların azalması, pandemiyle birlikte yabancı turist sayısındaki azalmanın hızlanması bulguları da bu sonuçlarla uyumluluk göstermektedir. Sonuç olarak Boğazkale sakinlerinin yoğunluğu turizmin Boğazkale'ye getirdiği en önemli fayda

türü olarak ekonomik faydayı görmemektedir. Boğazkale'deki turizmden daha fazla kişinin yararlanması için turizmde bütüncül ve sürdürülebilir bir planlama gerekmektedir. Ekonomik sürdürülebilirliğin sağlanamadığı ilçede yerel yönetimlerin, çalışmada ulaşılan sonuçlara dikkat ederek turizm planlama faaliyetlerinde Boğazkale'deki tüm paydaşları dahil ederek turizmin sürdürülebilirliği konusunda bilgi, birikim, ve bilinç kazanması için çeşitli eğitimler ve etkinlikler düzenleyerek toplumsal farkındalıklar oluşturmalıdır.

Psikolojik güçlendirme ile toplumun birçok ferдинin öz saygısı, kültürlerinin, doğal kaynaklarının ve geleneksel bilgilerinin benzersizliği ve değerinin dışarıdan tanınması artacaktır. Artan güven topluma fazla eğitim ve öğretim fırsatı sunacak ve toplumu daha fazla istihdama sevk edecektir (Scheyvens, 1999). Sakinlerde artan gurur ve öz saygıyla turizme olan destekleri de artacaktır (Boley vd., 2014; Strzelecka vd., 2016; Strzelecka vd., 2017; Boley vd., 2017; Zorlu, 2019; Strzelecka vd., 2021, Zorlu ve Yılmaz, 2022). Boğazkale'de yerel halkın benlik saygısı, öz yeterliliği ve gururu destinasyonun kültürel ve doğal kaynaklarında yer alan bir turizm ürününe destek verilerek daha fazla arttırılmalıdır. Sakinlerin yaptığı heykeller, kabartmalar, kil tabletler ve taşın üzerine yapılan çizimler olabilir, kadınları desteklemek için kurulan koopateratifin kapsamı daha da genişletilebilir ve yerel yönetimlerin, Boğazkale'nin bu tür çekiciliklerini ön plana çıkaran pazarlama stratejileri geliştirilerek yerel halkın turizmden daha fazla öz yeterlilik, gurur ve duygusal dayanışma hissetmesi sağlanabilir.

Sosyal güçlendirme ile turizmin algılanan (olumlu ve olumsuz) etkileri ve turizme verdikleri destek arasında anlamlı ilişkiler elde edilememiştir ancak turizme destek ile sosyal güçlendirme arasındaki ilişki pozitif yönlüdür. Herhangi bir destinasyonda sosyal güçlendirme olmaması durumunda toplumdaki pek çok kişi dış değerleri benimsemektedirler ve kültürüne yönelik saygısı da azalmaktadır. Sosyal yapıda turizmden elde edilen faydalar eşit bir şekilde paylaşılamamaktadır. Sosyo-ekonomik olarak oluşan gruplar işbirliği yapmak yerine turizmin algılanan faydaları için birbirleriyle rekabet etmektedirler ve toplumda küskünlük, kıskançlık vardır (Scheyvens, 1999). Araştırmanın nitel kısmında elde edilen aşırı rekabet ve istememezlik ve kooperatifleşme yok kodları bu durumu desteklemektedir. Bu bağlamda Boğazkale'de yerel yönetimler sakınlerin sosyal güçlendirme algısını arttırmaya yönelik çalışmalar, eğitimler ve kampanyalar düzenleyebilirler.

Boğazkale’de sosyal güçlenme ne kadar çok artarsa, turizme verilen destekte o kadar artacaktır. Bu desteğin artması ve sosyal güçlenmenin sağlanması için yerel yönetimlerin toplumun tüm kesimlerine hitap edecek bütüncül politikalar yapması gerekmektedir. Bu durum yerel halkın turizme olan desteğinin önemli bir belirleyicisi olacaktır ve yöre halkının sosyal güçlenmesini sağlayacaktır. Ayrıca toplumu ayırıştıran faktörleri ortadan kaldıracak olan sürdürülebilir turizm yörede birleştirici bir rol üstlenecektir.

Politik güçlendirme ile turizmin algılanan (olumlu ve olumsuz) etkileri ve turizme genel destek arasında anlamlı ilişkiler elde edilememiştir. Turizm girişimini başlatan veya uygulayanlar, yöre sakinlerini karar alma süreçlerine dahil etmede başarısızdırlar ve sakinlerin çoğunluğu turizm girişiminin nasıl işlediği konusunda fazla söz sahibi olmadıklarını düşünmektedirler (Scheyvens, 1999). Nitekim bu sonuç paydaşların ilçede turizm kararlarında ve politikalarında etkin bir biçimde katılımlarının düşük olmasından ya da katılımın hiç olmamasından dolayıdır. Nitel araştırmada yer alan turizm toplantılarında yerel halkın dahil edilmemesi, yerel yönetimler tarafından turizmin ihmal ediliyor olması, ilçede herhangi bir turizm biriminin olmayışı ve ilçeyi ilgilendiren turizm toplantılarının ilçede olmaması turizmde paydaş katılımının olmadığı göstermektedir. Boğazkale’de paydaş katılımını sağlama konusunda yerel önemli işler düşmektedir. Politika, karar ve uygulamalarıyla ilgili olarak toplumun her kesiminden katılımın sağlanacağı demokratik bir kurul ile oluşturulması önerilmektedir. Yerel halkın ve paydaşların katılım sağlayacağı bu demokratik kurul sadece Boğazkale için değil Çorum ilindeki politika yapıcılarının, yönetim planlamalarının ve turizme destekleri ile turizm gelişim stratejilerini belirleme açısından da yardımcı olacaktır. Sonuç olarak araştırmanın bu bulguları yerel halkın turizme ve turizmin gelişimine nasıl tepki verdiğiyle ilgili olarak politika yapıcılarının, destinasyon yöneticilerinin, turizm planlamacılarının ve yerel yönetim yetkililerinin farkındalık oluşturmalarında etkili olacaktır. Yerel yetkililer, daha sürdürülebilir ve daha demokratik bir turizm ve turizm gelişimi için ayrıca yerel yönetimin meşruiyetini artırmak için yöre halkının turizm kurum ve kuruluşlarına karşı güvenlerini arttırmak için yapılan bu araştırmanın bulgularından yararlanabileceği düşünülmektedir.

6.4. Öneriler

Araştırmada yer alan destinasyonun planlanması ve yönetilmesiyle ilgili olarak turizm planlamacı ve yöneticilere yönelik öneriler verilmek istenmiştir. Ayrıca turizm gelişimine yeni başlayan destinasyonlar başta olmak üzere diğer destinasyonlara da öneriler verilmek istenmiştir. Bu doğrultuda öneriler Boğazkale destinasyonu ve yeni geliştirilecek destinasyonlar başta olmak üzere diğer destinasyonlar olmak üzere iki aşamada değerlendirilmiştir. Uzun zaman dilimlerindeki süreçleri analiz etmede en etkili araçlardan biri olan yaşam döngüsü modeli tıpkı bir canlı türünün yaşam döngüsüne benzer bir gelişim seyri izler nasıl ki bir canlı türü doğada gerekli tedbirler alınmadığı zaman yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalıyor ya da yok oluyorsa destinasyonlarda da gerekli tedbirler alınmadığı zaman benzer durumları yaşamaktadırlar. Keşif aşamasıyla başlayan yaşam döngüsü modeli çöküş aşamasına doğru ilerler ve ilerleme dahilinde her bir yaşam evresinin süresi birçok faktöre bağlı olarak uzun ya da kısa sürebilir. Bu bağlamda gerekli planlama ve çalışmalar olduğu sürece destinasyonların yaşam sürelerinin uzatılması mümkündür ayrıca çökme aşamasında yer alan destinasyonlar için gerekli planlamalar ve çalışmalar yapılarak destinasyonun yeniden canlandırılması ve gençleştirilmesi sağlanabilir. Ayrıca destinasyonda yer alan sakinlerin turizm algıları da önemlidir. Topluluk turizmden fayda sağlıyorsa olumlu ve aksi bir durum varsa turizme bakışı olumsuzdur. Bu algılar hem ekonomik hem de psikolojik, sosyal ve politik gibi ekonomik olmayan unsurlardır.

Destinasyonlar yaşam döngüsü modeline göre elde edilen bulgular Boğazkale destinasyonun çöküş evresinde olduğuna işaret etmektedir. Bu aşamada ziyaretçi ve turist sayısında azalmalar meydana gelmektedir ve destinasyonun yeni destinasyonlarla rekabet etmesi pek mümkün değildir. Çöküş aşamasında olan destinasyonlar çekiciliklerini kaybetmelerinden dolayı düşük ilgi görürler ve bunun sonucunda destinasyona merkezi yönetimler tarafından yeterli destek ve tanıtım verilmemeye başlanır. Destinasyon eğer erişilebilir durumdaysa hafta sonu ziyaretleri ve günübirlik ziyaretler için uygun bir yer haline gelir. Destinasyon ve çevresinde yer alan ve turistler için yapılan otel vb. yapılar huzurevi, bakımevi ve apartman dairesi gibi turistik olmayan tesislere dönüştürülür. Yerel halk, azalan pazar nedeniyle turizm tesislerini oldukça düşük bir fiyata satın almaya başlarlar. Destinasyon artık turist gecekondü mahallesi olarak etiketlenmekten uzak değildir (Butler, 1980).

Çöküş aşamasının birçok özelliğine sahip olan Boğazkale’de turizmi yeniden canlandırmak ve turizm pazarı oluşturabilmek için gençleştirme çalışmaları gereklidir. Gençleştirme aşaması için turizm paydaşlarının tamamının katılımı gereklidir çünkü Boğazkale’de turizmin gelişiminde paydaşların katılımı ve katkıları olmuştur ancak geline çöküş aşamasında da paydaşlardan kaynaklı sorunlar vardır. Yine gençleştirme aşamasında yöreye yeni özellikler getiren yeni ürünlerle birlikte destinasyonun tanıtımı sağlanır. Bu bağlamda yörede yapılan taş işçiliği-sanatçılığı, taş üzerine yapılan çizimler ve resimler, kil tabletler ve küçük heykeller kullanılabilir. Bunun yanında 1907 yılından beridir yapılan ve çok az bir kısmı açılan antik kentin kazısındaki yeni gelişmelerle ilgili olarak tanıtımlar yapılabilir. Antik kentle ilgili güçlü ama fazla tanıtılmayan özellikler tanıtımlarda kullanılabilir. 1980’li yıllarda oldukça popüler hale gelen ve Balkanlardaki yaşanan çatışmalara bağlı olarak ilçede azalan karavan turizmi de yeniden canlandırılabilir. Bu turizm türü için yöre halkının tecrübesinin olması ve altyapısının bu turizm türüne uygun durumda olması çok önemli bir artıdır. Yörede bu alanla ilgili çalışmalar yapılabilir. Yine yaklaşık 4 bin yıllık geçmişi ile Hititlere kadar dayanan Höke Bağları turizme kazandırılabilir. Bu sayede tarım turizmi ve kırsal turizmde yapılabilir. Bunlarla ilgili çalışmalar için TATUTA çiftliklerine katılım sağlanabilir ya da bu tarz oluşumlarla ilgili planlamalar yapılabilir. Yine yöre halkının katılımı sağlınırsa bu üzüm bağlarından şarap elde edilebilir ve geleneksel Hitit şarapları üretilebilir. İnsanlık tarihinin en eski ve önemli içeceklerinden biri olan şarabın üretim yerlerini, bağlarını gezmek ve yerinde tadım yapmak günümüzde önemli bir turizm faaliyeti haline gelmiştir. Destinasyonlar için önemli bir pazarlama aracı olan bir diğer ürün çeşitlendirmesi haline gelen gastronomi turizmi, Hititlerden beridir var olan Hattuşa antik kenti ve onun civarına kurulan Boğazkale içinde oldukça uygundur. Yöreye ve Hititlere ait yemeklerin yapılması ve bunların tanıtılması turistlerin Boğazkale’yi tercihlerinde temel motivasyon nedenleri arasında olacaktır. Çorum ilinde yer alan Alacahöyük, Eski Yapar gibi diğer antik kentlerle ve İncesu Kanyonu gibi çekim merkezleri ile birlikte oluşturulacak olan paket kültür gezileri ve Çorum, Amasya, Samsun, Tokat gibi civar illerle birlikte oluşturulacak olan şehir gezileri de hem Boğazkale’de hem bağlı olduğu il olan Çorum’da hem de civar illerde turizmi ve bölge imajını arttıracaktır. Ülkemizin önemli destinasyonlardan biri olan Kapadokya’ya yakın olması da Boğazkale için oldukça önemlidir. Turizmin gelişimi

için Kapadokya destinasyonunda turizm bağlamında yapılan olumlu gelişmeler örnek alınabilir ve bu destinasyonu tercih eden tur operatörleri ile ortak planlamalar ve çalışmalar yapılabilir. Yine yakın çevremizde ve dünyada yer alan kültür turizmi destinasyonları literatürde yapılan çalışmalarla ya da yerinde yapılacak gözlemlerle incelenebilir. Bu incelemeler diğer destinasyonlara göre sürdürülebilir turizm bağlamında olan eksikliklerin ve farklılıkların tespit edilebilmesi açısından da önemlidir. Ayrıca bu destinasyonda turizm yapıcıları ve planlayıcılarının tur operatörlerinin yanında yerel paydaşlarla birlikte günümüz şartlarına ve isteklerine uyumlu bir şekilde turizm planlamalarını yapmaları Boğazkale'deki turizm gelişiminin sürdürülebilir olması ve toplum katılımı içinde önemlidir. Paydaşlar içerisinde en önemli aktör ise yerel yönetimlerdir. Yerel yönetimler tarafından turizmi geliştirmek için yerel paydaşlarla ve tur operatörleriyle birlikte yapılan planlamalarla tesislerin yenilenmesi gerekmektedir bu çalışma destinasyonun gençleştirme aşaması ve diğer destinasyonlarla rekabet edebilmesi için oldukça önemlidir. Bu yenileme çalışmaları kapsamında gelen ziyaretçiler ve turistler için alışveriş yapabilecekleri ve zamanlarını Boğazkale'de geçirecekleri cazibe alanları da eklenmelidir. Bu cazibe alanlarının maliyetleri ve devamlılığı da oldukça önemlidir çünkü başlatılan Hitit Köyü Projesi şu an tam olarak gerçekleştirilememiştir ve katılımcıların aktardıklarına göre yapılan planlamadan farklı bir şekilde ilerlemektedir. Yine katılımcıların aktardıkları bilgilere göre günümüzde Puduhepa kadın kooperefafinin işlettiği Dulkadiroğulları konağında sürekli el değiştirmiştir. Öte yandan sponsor desteği de sağlanarak yapılan rekonstrüksiyon çalışması ise başarılı olmuştur. Rekonstrüksiyonun planlama ve çalışma aşamaları yapılacak olan planlama ve çalışmalar içinde iyi bir örnektir. Özetle ilçenin potansiyel turizm kaynakları dikkate alınarak oluşturulan alternatif ürünlerle ilgili kapsamlı planlamaların yapılması önerilebilir.

Erişilebilirlik, tanıtım, ise diğer önemli konulardandır. Erişilebilirlik ile ilgili sorunu tüm paydaşlarla birlikte planlama yapılabilir ve merkezi yönetimin de desteği ile bu sorun çözülebilir. Ayrıca Çorum ve Yozgat gibi üniversite bulunduran şehirlerden düzenli seferlerin olması da Boğazkale'ye ziyaretleri arttıracaktır. Destinasyonun tanıtımının yapılması için medya organları, internet siteleri kullanılabilir. Bunun yanı sıra Boğazkale'de çeşitli fuarlar, festivaller, etkinlikler düzenlenebilir ve kültürel miras turizmi ile ilgili uluslararası fuarlara, tanıtımlara

katılım sağlanabilir. Ankara-Çorum-Samsun karayolu üzerine reklam tabelaları konulabilir, Çorum'da yer alan Hitit Üniversitesi Boğazkale'ye turizmle ilgili bir yüksekokul ya da fakülte ile birlikte bir uygulama oteli açabilir. Bu otel taşıma kapasitesine, tanıtıma, hizmet kalitesine katkı sağlayacaktır ve fakülte ya da yüksekokulla birlikte ilçede cazibe merkezleri artacaktır. Bunun yanı sıra turizm gelişim sürecinde, turizmin planlanmasında ve hedeflerin belirlenmesinde paydaşların yanında Hitit Üniveristesininde olması paydaşlara fayda sağlayacaktır.

Turizme yeni giriş yapan destinasyonlar başta olmak üzere diğer destinasyonlara yönelik olarak şu genel öneriler verilebilir;

- Turizm destinasyonlarının uzun yıllar boyu süren gelişimini öğrenmek için yaşam döngüsü modeli turizm planlamacıları ve yapıcıları tarafından iyi değerlendirilmelidir. Bu sayede destinasyonların turizm gelişimlerinin hangi yaşam evresinde olduğu tespit edilebilir ve destinasyonun beklentilerinin, hedeflerinin belirlenmesi ve planlaması bu evre üzerinden yapılabilir.
- Turizm destinasyonlarında paydaşların turizm gelişimine olumlu ve olumsuz etkileri de turizm planlamacıları ve yapıcıları tarafından değerlendirmelidir. Ayrıca sürdürülebilir turizm için, turizmle ilgili kararlar alınacağı zaman toplum katılımı da şarttır.
- Yerel halkın turizmi nasıl algıladığı, turizme bakışları ve bunları etkileyen faktörlerin neler olduğunun da tespit edilmesi önemlidir. Bu bağlamda yerel halk turizmden fayda sağladığı zaman turizme olumlu bakacaktır ve yerel halk turizmden zarar görmeye başladığı zaman turizme olumsuz bakacaktır.
- Sürdürülebilir turizm için turizmden elde edilen gelirden toplumun önemli bir kısmı faydalanmalıdır. Bu sayede toplumun turizmden algıladığı ekonomik güçlenme artacaktır.
- Sürdürülebilir turizmde psikolojik güçlendirme artarsa yerel halkın gurur ve öz saygıyla birlikte turizme olan destekleri de artacaktır. Sosyal güçlenme artarsa toplumda kıskançlık, küskünlük azalır ve toplumdaki birliği sağlamada turizm önemli bir rol üstlenir. Turizmle ilgili alıncak kararlara yerel halkın katılımı sağlanırsa yerel halkın turizmden algıladığı politik güçlendirme artacaktır.

- Destinasyonun hangi gelişim evresinde olduğunun, bu evreye gelirken izlediği gelişim seyri, bu seyir içinde karşılaştığı olumlu ve olumsuz durumlar bir süreç dahilinde izlenmelidir. Durumda düzensiz ve gelişigüzel bir gelişim seyri izleyen destinasyonların çöküş süreci hızlı olacaktır.
- Bir bölgede turizmin gelişimi için destinasyonun tanıtımının yapılması gerekmektedir ve bunun yanında destinasyonun iyi bir imajının olması önemlidir. İmaj destinasyonların yaşam döngüsü modelinde çok önemli bir etkidir.
- İmajı, fiyat standartı, hizmetlerin kalitesi, erişilebilirlik, yörede yer alan cazibe merkezleri, destinasyonun bulunduğu ülkenin politikaları, ülkeninde içinde bulunduğu bölgede yaşanan olaylar gibi birçok unsurlar etkilemektedir. Bu bağlamda yöredeki paydaşların turizm planlamasında en çok dikkat edecekleri konulardan biri de destinasyonun imajını korumak ve var olan imajı arttırmak olmalıdır.
- Turizmi sadece kitle turizmi olarak görmek kültürel miras turizmini geri plana atmaktadır. Turizm planlaması yapılırken kültürel miras turizmine katılan turistler ile kitle turizmine katılan turistlerin istekleri ve özellikleri iyi ayırt edilmelidir ve kültürel miras turizmine yönelik planlamalar bu turist profili üzerine olmalıdır.
- Destinasyonlar turizm gelişimi için tur acenteleriyle birlikte hareket etmelidirler. Bu sayede Türkiye turizminde oldukça önemli bir yere sahip olan tur operatörleri destinasyonun gelişimine katkı sağlar ancak burada yerel halka sağlanacak fayda ön planda olmalıdır.
- Bir destinasyonda turizmin gelişimi için taşıma kapasitesi araştırılmalıdır ve turizm planlaması bu yönde olmalıdır. Destinasyona konaklama tesislerinin yanı sıra çekim merkezleri de kurulmalıdır. Ayrıca kültürel miras turizmi gibi turizm faaliyetlerinin yapıldığı destinasyonlarda turizmi tüm yıla yayacak şekilde planlamalar yapılabilir ve böylelikle dönemsel olarak artacak yoğunluk bir nebze azalır.
- Kültürel miras turizminin yapıldığı bir destinasyonda turistlerin ve ziyaretçilerin daha fazla kalmaları için alışveriş yapılabilecekleri

yerler, müzeler, tanıtım ve kongre alanları, yerel kültüre ait cazibe merkezleri gibi çeşitlendirmeler yapılabilir. Ayrıca festivaller, şenlikler, gösteriler, tanıtımlar ve fuarlar gibi aktivitelerde yapılarak çeşitlendirmeler çoğaltılabilir.

- Her bir destinasyonun çekiciliklerinin, gelen turist modelinin, yerel halkın ve paydaşların birbirinden farklı olduğu unutulmamalıdır. Yapılan turizm planlamalarında, politikalarında ve tanıtımlarında diğer destinasyonlardan ayıran ve farklı kılan özellikler ön plana çıkarılmalıdır.
- Destinasyonda turizmle ilgilenen yetkililer hedeflerine ilişkin stratejik planlama, yönetim ve pazarlama yaparken geçmişte yapılan hatalardan ve bu hataların meydana getirdiği sorunlardan ders çıkarmalıdır.

Özetle, turizmin yoğun olduğu dönemlerde turizmden beklentilerin ve hedeflerin neler olduğuna dair stratejilerin oluşturulamaması, gelişimle birlikte karşılaşılabilecek sorunlara yönelik önlem alınabilecek politikaların ve uygulamaların olmaması, turizmin kontrol edilmesine yönelik önlemlerin alınmaması, yerel halkın bilinçlendirilmemesi, turizmin sadece günü kurtaracak bir gelir olarak görülmesi, dernekleşme ve kooperatifleşmenin sağlanamaması, ulaşım ve teknolojik gelişmelere uyum sağlanamaması destinasyonun çöküş aşamasına gelişini hızlandırmıştır. Yapılan hatalar neticesinde yöreye gelen turist sayısında azalmalar meydana gelmiştir ve günümüzde gelen tur acenteleri antik kenti gezen kısa turlar yapmaktadırlar ve bunun sonucunda yerel halkın turizmden elde ettiği gelirler de azalmıştır. Turizmden elde edilen gelir azalınca yerel halkın turizmle bağı kopma derecesine gelmiştir. Bu durumu yerel halkın turizmden algıladığı kişisel ekonomik faydada elde edilen sonuçlar desteklemektedir. Turizmden algıladığı kişisel ekonomik fayda ile yerel halkın turizme desteği arasında anlamlı ilişkiler elde edilememiştir. Ayrıca yerel halk yörede alınan turizm kararlarında yeterince söz sahibi değildir, yerel halk arasında rekabet vardır ve turizmden yöre halkının büyük çoğunluğu faydalanamamaktadır. Bu durumları yerel halkın turizmden algılanan sosyal ve politik güçlendirmenin sonuçları desteklemektedir. Bu bağlamda turizmden algılanan sosyal ve politik güçlendirme ile turizme destek arasında anlamlı ilişkiler elde edilememiştir. Butler (1980) TALC modeline göre diğer turizm

destinasyonlarında yapılan turizm türüne göre, destinasyonun büyüklüğüne göre ve daha farklı etkenlere göre farklı sonuçlara ulaşılabilecektir.

6.5. Sonuç

Destinasyonlarda yöre halkının turizme yönelik tutumlarını anlamak sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma kavramlarının turizme yansımalarıyla turizm ve kalkınma çalışmalarında önemli bir araştırma konusu haline gelmiştir. Buna ek olarak sürdürülebilir turizm çalışmalarında bir başka önemli araştırma kounusu da destinasyonların yaşam döngüleridir. Turizm planlamalarında ve destinasyonların yaşam döngülerinde yöre halkı oldukça önemlidir. Yerel halkın katılımı ve desteği olmadan yapılan turizm planlamalarında sürdürülebilir bir başarı elde edilmesi zordur. Yine sakinlerin desteği ve katılımı olmadan destinasyonların yaşam döngülerini devam ettirmeleri de mümkün değildir. Turizm gelişiminde yerel halkın desteğiyle ilgili literatürde birçok çalışma mevcuttur. Bu çalışmalarda genel kanı yerel halkın fayda/maliyet, olumlu/olumsuz olarak turizmi algılamaları ve buna bağlı olarak turizm gelişimine karşı tutumları ele alınmıştır. Yaklaşık olarak son 30 yıldır yapılan çalışmaların çoğunluğunda ön plana çıkan teori SDT olmuştur (Perdue vd., 1990; Ap, 1992; Jurowski vd., 1997; Vargas-Sanchez vd., 2009; Ko ve Stewart, 2002; Gürsoy vd., 2002; McGehee ve Andereck, 2004; Gürsoy vd., 2010; Nunkoo ve Ramkissoon, 2010a; Nunkoo ve Ramkissoon, 2011a; Nunkoo ve Ramkissoon, 2011b; Nunkoo ve Gürsoy, 2011; Nunkoo ve Ramkissoon, 2013; Boley vd., 2014; Nunkoo ve So, 2015; Ekici ve Çizel, 2015; Ayazlar, 2016; Wang ve Wang 2018; Bükey, 2020; Türkmen ve Saatçı, 2020; Atsız, 2021; Zorlu ve Yılmaz, 2022). Fayda-maliyet ilişkisine odaklanan SDT yerel halkın tutumlarını açıklayabilmede yetersiz kalmıştır. Bu bağlamda SDT, öz saygı ve öz yeterlilik (Chen vd., 2017), duygusal dayanışma/yakınlık (Woosnam vd., 2009; Woosnam, 2012; Maruyama vd., 2019; Riberiro vd., 2020) ve Foucauldian yaklaşımla güven ve güç değişkeni (Nunkoo ve Ramkinssoon, 2011a; Nunkoo ve Ramkissoon, 2012) gibi başka teorilerle birlikte kullanılmıştır. Literatürde birçok teori ile birlikte kullanılması SDT'nin önemini vurgulamaktadır. Ayrıca Boley ve arkadaşları (2014) SDT'yi WBÖRK ile birlikte kullanmışlardır ve sakinlerin algı ve tutumlarını etkileyebilecek psikolojik, sosyal ve politik güçlendirme değişkenleri yer almıştır. Bu çalışmada Boley ve arkadaşları (2014) tarafından geliştirilen ve WBÖRK'le temellendirilen RETS ile SDT bir arada kullanılmıştır. Bu teorik çerçevenin amacı Boğazkale sakinlerinin turizme verdikleri

desteğini anlamada hem ekonomik olmayan (WBÖRK) hem de ekonomik (SDT) faktörlerle birlikte açıklanmasıdır. Birçok araştırmada olduğu gibi turizmden algılanan olumlu etkiler artarsa yerel halkın desteği artacaktır ve aksi olarak turizmden algılanan olumsuz etkiler artarsa yerel halkın turizme desteği azalacaktır. Bulgularının yanı sıra yerel halkın psikolojik boyutta daha fazla güçlendirilmesi sağlandığında ilerleyen zamanlarda turizme ve turizmin gelişimine olan desteklerinin de o denli artacağı olasılığı doğrulanmıştır. Ayrıca Butler (1980) destinasyonların yaşam döngüsü modeline göre ilçenin geçirdiği aşamalar ve içinde bulunduğu aşama ilçede turizmle ilişki kişilerin perspektifinden ortaya konulmuştur. Buna ek olarak ilçenin turizminin gelişimine katkıları olan paydaşlar, zaman içerisinde değişen turizm algısı ve anlayışı, ilçenin turizmde yaşanan sorunlar yine ilçede turizmle ilişkili kişilerin perspektifinden anlatılmıştır.

Araştırmada elde edilen sonuçlara göre, YEM'in sonuçlarına göre, Weber'in teorik çerçevesini SDT'ye dahil etmenin uygunluğu doğrulanmıştır. Yerel halkın turizme yönelik tepkileri hem biçimsel hem de özsel faktörlerle açıklanmıştır.

- Turizmden algılanan kişisel ekonomik fayda boyutu ile turizm desteği arasındaki ilişkinin desteklenmemesi, yerel halktan daha fazla kişi turizmden daha çok faydalanırsa SDT'de algılanan kişisel ekonomik fayda boyutu desteklenecektir.
- Güçlendirmenin sosyal boyutu ile turizm desteği arasında ilişkinin desteklenmemesi, sosyo-ekonomik olarak oluşan grupların topluluk içinde yer alan rekabet ortamından ziyade beraberliğin sağlanması sosyal güçlenmeyi arttıracaktır.
- Güçlendirmenin politik boyutuyla ilgili olarak ise Boğazkale'deki turizmde paydaş katılımının artması durumunda desteklenecektir. Bunlar sağlandıktan sonra SDT ve Weber'in teorisi daha fazla doğrulanacaktır.

Boğazkale yapılan betimsel analizle Butler (1980) destinasyonlar yaşam döngüsü modeline göre “çöküş” evresinde yer aldığına ulaşılmıştır. Ayrıca betimsel ve içerik analizleri sonucunda Boğazkale'de turizmin gelişiminde katkıların yanı sıra bir takım sorunlara da ulaşılmıştır.

- Boğazkale’de turizm gelişimine karar vericilerin Boğazkale’de turizmi yeniden canlandırmak için tüm paydaşların katılımıyla gençleştirme çalışmaları yapılmalıdır. Yerel halkın sürecin içine dahil edilerek planlama ile turizmde canlanma yaşanacaktır.
- Boğazkale’de turizmin gelişimiyle ilgili olarak en çok sorunlar üzerinde durulmuştur. Bu sorunlarda ise yerel yönetimlerden ve yerel halktan kaynaklı sorunlar en çok değinilenler olmuştur. Boğazkale’de turizmin gelişimine karar vericilerin bu sorunları çözecek planlamalar yapmaları sürdürülebilir turizm gelişimine katkı sağlayacaktır. Ayrıca katılımcılar geçmişten günümüze turizmin değişimi ve turizmin gelişimine katkı sağlayanlardan da söz etmişlerdir.

Çalışma yapılan zamanın tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 salgının olduğu dönemde yapıldığı da çalışmada önemli sonuçlar elde edilmiş olsa da ihmal edilmemelidir. Ayrıca yüzyıldan uzun süren kazılarla antik kentin henüz çok az bir kısmına ulaşılmıştır. İlerleyen dönemlerde dünya tarihini değiştirebilecek bir çok yeni gelişmelerin ve olayların yaşanabileceği de unutulmamalıdır. Turizmde yerel halkın ve diğer paydaşların düşüncelerini anlamanın karmaşıklığı, turizmin birçok olayla ve durumla ilişkili karmaşık bir süreç olduğu unutulmamalıdır. Sürdürülebilir turizmde yerel halkı ve destinasyonların gelişimini anlamak için daha fazla çalışmaların yapılmasına ve var olan teorik çerçevelerin geliştirilmesinin yanı sıra yeni teorik çerçevelere ihtiyaç vardır.

KAYNAKLAR

- Abdollahzadeh, G. and Sharifzadeh, A. (2014). "Rural residents' perceptions toward tourism development: a study from Iran". *International Journal of Tourism Research*. 126–136.
- Aboki, E. 1, Jongur A. U and Onu J. I. (2013). "Productivity and technical efficiency of family poultry production in Kurmi local Government Area of Taraba State, Nigeria". *Journal of Agriculture and Sustainability*. 4(1), 52-66.
- Acar, A. (2017). *I. Körfez Savaşı'nın Türk dış politikasına etkisi*, Yüksek lisans tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
- Adamiak, C. (2020). Peer-to-peer accommodation in the destination life cycle: the case of Nordic countries. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 1–15.
- Adams, W. M. (2006). "The Future of Sustainability: Re-Thinking Environment and Development in the Twenty-First Century". *The World Conservation Union*. http://cmsdata.iucn.org/downloads/iucn_future_of_sustainability.pdf
- Agarwal, S. (1997). "The Resort Cycle and Seaside Tourism: An Assesment of Its Applicability and Validity", *Tourism Management*, 18 (2), 65-73.
- Agarwal, S. (1998). What is new with the resort cycle?. *Tourism Management*, 19(2), 181-183.
- Agarwal, S. (2002). "Restructuring Seaside Tourism: The Resort Lifecycle", *Annals of Tourism Research*, 29(1), 25–55.
- Agarwal, S. (2005). Global-local interactions in English coastal resorts. *Tourism Geographies*, 6(4), 351-352.
- Aghazamani, Y. and Hunt, C. A. (2017). "Empowerment in tourism: A review of peer-reviewed literature". *Tourism Review International*, 21(4), 333–346.
- Akama, J. S. (1996). "Western environmental values and nature-based tourism in Kenya". *Tourism Management*. 17(8), 567-574.
- Akbaş, Z. ve Tuna, H. (2012). "Bir Dış Politika Aracı Olarak Yumuşak Gücün Turizm Sektörüne Etkisi: Türkiye Örneği Üzerinden Bir Değerlendirme . Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar". (571),5-5. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/fpeyd/issue/48063/607730>
- Akkuzu, N. (2011). "Öğretmen Adaylarının Mesleki Yeterlilikleri ve Mesleki Yeterliliklerini Etkileyen Faktörler Arasındaki İlişkilerin Belirlenmesi: Bir Yapısal Eşitlik Modeli Örneği." *e-Journal of New World Sciences Academy*. 6(4), 2611-2629.
- Akmel, J. (1993), "Türkiye'nin turizm potansiyeli ve İngiltere organize tur pazarı". *Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler M.Y.O. Yayınları* No: 1993-1, İstanbul.
- Akpınar, Ş. (2014). *Öğretmen adaylarının problem çözme ve sosyal becerilerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş.
- Akputat, F. (2019). *Sürdürülebilirlik Kavramına Farklı Yaklaşımlar, Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Akyurt, H. ve Atay, L. (2009). "Destinasyonda İmaj Oluşturma Süreci", *Aksaray Üniversitesi D.D.B.F. Dergisi*, 1(1): 1–14.
- Aleaddinoğlu, F. ve Can A. S. (2007). "Türk turizm sektöründe tur operatörleri ve seyahat acenteleri", *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, S, 2.

- Allen, N.J. and Meyer, J.P. (1996), "Affective, continuance and normative commitment to the organization: an examination construct validity", *Journal of Vocational Behavior*, 49(3), 252-276. doi: <https://doi.org/10.1006/jvbe.1996.0043>
- Alp, S. (2000). *Hitit Çağında Anadolu: çiviyazılı ve hiyeroglif yazılı kaynaklar*. Ankara: TÜBİTAK Yayınları.
- Alpagut, B. (1997), "Doğal Çevre ve İnsanın Evrimi". R. Keleş (ed.). *İnsan, Çevre, Toplum* (113-190), Ankara: İmge Yayınları.
- Alsawafi, A. M. (2016). "Exploring the challenges and perceptions of Al Rustaq College of Applied Sciences students towards Omani women's empowerment in the tourism sector". *Tourism Management Perspectives*, 20, 246–250.
- Altındış, S. ve Ergin, A. (2018). "Araştırma evreni ve örnekleme". Şebnem Aslan (ed.), *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri nicel, nitel ve karma tasarımlar için rehber* içinde (81-102). Konya: Eğitim Yayınevi.
- Altunay, E., Oral, G. ve Yalçınkaya, M. (2014). "Eğitim kurumlarında mobbing uygulamalarına ilişkin nitel bir araştırma." *Sakarya University Journal of Education*. 4(1), 62-80.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım E. (2012). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri: SPSS Uygulamalı*. Geliştirilmiş 7. Baskı. İstanbul: Sakarya Kitabevi.
- Alvarez, M., Özdemir, G., Yılmaz, M. and Yalçın, M. (2014). "Stakeholders' Perception of Istanbul's Historical Peninsula as a Sustainable Destination", *Tourism Planning & Development*, 12 (1), 87-98.
- Andaç, F. (2006). *Turizm Hukuku*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Andereck, K. L. and Nyaupane, G. P. (2011). "Exploring the Nature of Tourism and Quality of Life Perceptions among Residents". *Journal of Travel Research*, 50(3), 248-260.
- Andereck, K. and Vogt, C. A. (2000). "The relationship between residents' attitudes toward tourism and tourism development options", *Journal of Travel Research*, S. 39, s.27–36.
- Andereck, K. L., Valentine, K. M., Knopf, R. C. and Vogt, C. A. (2005). "Residents' perceptions of community tourism impacts". *Annals of Tourism Research*, 32(4), 1056-1076.
- Anderson, J. C. and Gerbing, D. W. (1988). "Structural equation modeling in practice: A review and recommended two-step approach." *Psychological bulletin*. 103(3), 411
- Andrew, H. (2011) *The British on Holiday: Charter Tourism, Identity Consumption*. Clevedon: Channel View.
- Andriotis, K. (2003). "Coastal Resort Morphology: The Cretan Experience". *Tourism Recreation Research*, 28(1), 67-75.
- Andriotis, K. (2006). "Hosts, Guests and Politics: Coastal Resorts Morphological Change". *Annals of Tourism Research*, 33(4).
- Andriotis, K. and Vaughan, D.R. (2003). "Urban Residents' Attitudes Towards Tourism Development: The Case of Crete". *Journal of Travel Research*, 42(2): 172-185.
- Annes, A. and Wright, W. (2015). "Creating a room of one's own': French farm women, agritourism and the pursuit of empowerment". *Women's Studies International Forum*, 53, 1–11.

- Anthony, V. and George, L. (1998). "Tourism policy and planning: Evaluating the life cycle model in relation to Queensland and Hawaii". *Policy and Organization and Society*, 16(1), 50-66.
- Ap, J. (1990). "Residents' perceptions research on the social impacts of tourism". *Annals of Tourism Research*, 17(4): 610-616.
- Ap, J. (1992). "Residents' perceptions on tourism impacts". *Annals of Tourism Research*, 19(4): 665-690.
- Ap, J. and J. L. Crompton (1993). "Residents' strategies for responding to tourism impacts". *Journal of Travel Research*, 32(1): 47-50.
- Arık, İ. A. (1992). *Psikolojide Bilimsel Yöntem*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları
- Arnstein, S. R. (1969). "A ladder of citizen participation". *Journal of the American Institute of Planners*, 35(4), 216-224.
- Aslan, Ş. ve Uyar, S. (2018). "Araştırma yaklaşımlarının seçimi" Şebnem Aslan (ed.), *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri nicel, nitel ve karma tasarımlar için rehber* içinde (57-68). Konya: Eğitim Yayınevi.
- Ateş, A. (2018). *Eski Yakındoğu arşivleri*. Yüksek lisans tezi. Pamukkale üniversitesi, Denizli.
- Atila, N. (2015). *M.Ö önce II. bin yılda Boğazköy ve çevresinin jeopolitiği*. Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Atila, N. (2018). *Hititlerde kentsel yapı: Hattuşa, Şapinuva, Sarissa, Tapiika ve Alaca Höyük*. Doktora tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Atsız, O. (2021). "Az gelişmiş bir destinasyonda yerel halkın turizme yönelik desteği: Yozgat örneği". *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 32(2), 224-236.
- Avcı, S. (2005, Eylül). "Ulaşım Coğrafyası Açısından Türkiye'nin Ulaşım Politikaları ve Coğrafi Sonuçları". *Ulusal Coğrafya Kongresi 2005 (Prof. Dr. İsmail Yalçınlar Anısına)*, İstanbul Bildiri Kitabı, s. 87-96
- Ayazlar, G. (2016). "Yerel halkın turizmin etkilerine yönelik tutumlarını anlamak: Yerel halkın bölge imajı ve turizme desteği". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(43), 2538-2547. Doi:10.17719/jisr.20164317813
- Aydemir, B. ve Esenkal Çözeli, F. (2016). "Dış politika ve turizm ilişkisi bağlamında Türkiye'nin Avrupa ve Balkan ülkeleri ile yaptığı turizm antlaşmaları ve değerlendirilmesi". *Çatalhöyük Uluslararası Turizm ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (1), 107-130. Retrieved from: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cutsad/issue/61052/906501>
- Aydın, B. (2020). *Destinasyon yaşam döngüsü modeli kapsamında turizm destinasyonlarında yeniden canlandırma stratejilerinin belirlenmesi: Kaş örneği*. Doktora tezi. Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Aylar, F. (2006) *Coğrafya eğitiminde alan çalışmalarına bir örnek: Budaközü Havzası'nın (Çorum) fiziki coğrafyası*. Yayımlanmamış doktora tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.
- Aylar, F. (2007) "Budaközü Çayı Havzası topraklarının genel özellikleri ve başlıca sorunları". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17, 317-337.
- Babonea, A. and Voicu, M. (2011). "Questionnaires pretesting in marketing research. *Challenges of the Knowledge Society*, 1, 1323-1330.

- Bademci, V. (2007). *Ölçme ve araştırma yöntembiliminde paradigma değişikliği: Testler güvenilir değildir / Güvenirlilik ve geçerlik üzerine çağdaş düşünceler: Araştırmada yöntembilimle ilgili bazı büyük hataların düzeltilmesi*. Ankara: Yenyap.
- Bagozzi, R. P. and Yi, Y. (2012). "Specification, evaluation, and interpretation of structural equation models". *Journal Of The Academy Of Marketing Science*. 40(1), 8-34.
- Bagozzi, R. P., Yi, Y. and Singh, S. (1991). "On the use of structural equation models in experimental designs: Two extensions." *International Journal of Research in marketing*. 8(2), 125-140.
- Baidal, J. A. I., Sánchez, I. R. ve Rebollo, J.F.V. (2013). "The evolution of mass tourism destinations: New approaches beyond deterministic models in Benidorm (Spain)". *Tourism Management*, 34, 184-195.
- Ballı, A. (2019). "Sürdürülebilirlik, sürdürülebilir girişimcilik ve Türkiye’de sürdürülebilir girişimcilik". *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(29), 464-484.
- Baloğlu, S. ve Mangaloğlu, M. (2001). "Tourism destination images of Turkey, Egypt, Greece, and Italy as perceived by US-based tour operators and travel agents". *Tourism Management*, 22, 1-9.
- Baran, N. ve Sat, N. A. (2015, Mayıs). "Sürdürülebilir Turizm Planlaması: Teoriden ve Uygulamadan Örnekler." *2nd International Sustainable Buildings Symposium Bildiriler Kitabı*, Ankara. Türkiye.
- Barnes, S. J., Mattsson, J. and Sørensen, F. (2014). "Destination brand experience and visitor behavior: Testing a scale in the tourism context". *Annals of Tourism Research*, 48, 121-139.
- Bascomb, B. and Taylor, M. (2008). "Ecotourism and Sustainability in a Q’eqchi’ Maya Community, Guatemala". *FOCUS on Geography*, 51 (3), 11-16.
- Bastiaansen, M., Lub, X., Mitas, O., Jung, T., Passos Acençao, M., Han, H., Moilanen, T., Smit, B. And Strijbosch, W. (2019) "Emotions as core building blocks of an experience". *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 31.
- Baş, M., Kılıç, B. ve Güçer, E. (2007). "Türkiye’de Yerel Yönetimler ve Turizm". *Mevzuat Dergisi*, 10 (119).
- Bauer, T. and K. F. Zimmermann (1997), "Integrating the East: The Labor Market Effects of Immigration", in: S.W. Black (ed.), *Europe’s Economy Looks East - Implications for Germany and the European Union*, Cambridge, Cambridge University Press, pp. 269-306.
- Baum, T. (1998). "Taking the Exit Route: Extending the Tourism Area Life Cycle Model", *Current Issues in Tourism*, 1 (2), 167-175.
- Baykal, F. (2015). "Flow Direction and Distribution Pattern of the International Tourism Transport". *Aegean Geographical Journal*, 24(2), 57-68.
- Becker, D. F. (2002). "Sustanibilidade: um novo (velho) paradigma de desenvolvimento regional". In *Desenvolvimento Sustentavel necessidade e/ou possibilidade Santa Cruz do Sul*, 31-37.
- Beder, S. (1994). "Revoltin' Developments: The Politics of Sustainable Development". *Arena Magazine*. 37-39.
- Bilgili, R. ve Koçoğlu, C. M. (2020). "Kırsal Turizm İşletmelerinin Menülerinde Yöresel Yemekleri Kullanım Düzeyleri: Boğazkale Örneği". *Uluslararası Kırsal Turizm ve Kalkınma Dergisi*. 4(2): 2602-4462.

- Bendell, J. and Font, X. (2004), "Which tourism rules? Green standards and GATS", *Annals of Tourism Research*, 3(1), 139-56.
- Besculides, A., Lee, M. E. and McCormick, P. J. (2002). "Residents' perceptions of the cultural benefits of tourism". *Annals of Tourism Research*, 29(2), 303-319.
- Blau, P. M. (1964). *Exchange and power in social life*. New Brunswick: Transaction Publishers.
- Bogdan, R. C. and Biklen, S. K. (2007). *Qualitative research for education: An introduction to theories and methods*. Boston: Pearson.
- Boğazkale İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü. (2022). Okul, öğrenci ve öğretmen sayısı.
- Boğazkale Kaymakamlığı. (2022). Boğazkale ilçe jandarma komutanlığı sorumluluk sahasında bulunan ekonomik, sosyo-kültürel ve turizm faaliyetleri.
- Boğazkale İlçe Tarım ve Orman Müdürlüğü. (2022). Boğazkale ilçesi merkez ve köylere ait tarımsal arazi durumu ve hayvan sayıları.
- Boğazkale İlçe Ziraat Odası. (2022). Boğazkale ilçesi envanteri.
- Boley, B. B. (2013). *Sustainability, Empowerment, and Resident Attitudes toward Tourism: Developing and Testing the Resident Empowerment through Tourism Scale (RETS)*. Ph.D. thesis, Virginia Polytechnic Institute and State University. USA.
- Boley, B. B. and Johnson Gaither, C. (2016). "Exploring empowerment within the Gullah Geechee cultural heritage corridor: Implications for heritage tourism development in the Low country". *Journal of Heritage Tourism*, 11(2), 155-176.
- Boley, B. B. and McGehee, N. G. (2014). "Measuring empowerment: Developing and validating the Resident Empowerment through Tourism Scale (RETS)". *Tourism Management*, 45, 85-94.
- Boley, B. B., Ayscue, E., Maruyama, N. and Woosnam, K. (2017). "Gender and empowerment: Assessing Discrepancies using the Resident Empowerment through Tourism Scale". *Journal of Sustainable Tourism*, 25(1), 113-129.
- Boley, B., Maruyama, N. and Woosnam, K. (2015). "Measuring empowerment in an Eastern context: Findings from Japan. *Tourism Management*, 50, 112-122.
- Boley, B., McGehee, N. and Hammet, A.L. (2017). "Importance-performance analysis (IPA) of sustainable tourism initiatives: The resident perspective". *Tourism Management*, 58, 66-77.
- Boley, B.B., McGehee, N G., Perdue, R.R. and Long, P. (2014). "Empowerment and resident attitudes toward tourism: Strengthening the theoretical foundation through a Weberian lens". *Annals of Tourism Research*, 49, 33-50
- Bollen, K. (1989). *Structural equations usith latent variables*. New York: Wiley & Sons.
- Boyd, S. W. (2006). "The TALC model and its application to national parks: A Canadian example". In C. Cooper, C. M. Hall, & D. Timothy (Series Eds.), & R. W. Butler (Vol. Ed.), *The Tourism Area Life Cycle*: Vol. 1.
- Bramwell, B. (2007). Opening up new spaces in the sustainable tourism debate. *Tourism Recreation Research*, 32(1), 1-9.
- Bramwell, B. (2010). "Participative planning and governance for sustainable tourism." *Tourism Recreation Research*. 35(3), 239-249.
- Bramwell, B. and Lane, B. (1993). "Sustainable tourism: an evolving global approach". *Journal Of Sustainable Tourism*, 1(1), 1-5.

- Bramwell, B. and Lane, B. (2011). "Critical Research on the Governance of Tourism and Sustainability". *Journal of Sustainable Tourism*. 19(4-5): 411-421.
- Bramwell, B. and Rawding, L. (1996). "Tourism Marketing Images of Industrial Cities". *Annals of Tourism research*. 1, 201-220
- Bramwell, B. and Sharman, A. (1999). "Collaboration in local tourism policymaking". *Annals of Tourism Research*. 26 (2), 392-415.
- Braunlich, C.G. (1996). "Lessons from the Atlantic City Casino Experiment". *Journal of Travel Research*. 34(3), 46-62.
- Briassoulis H. (2002), "Sustainable tourism and the question of the commons", *Annals of Tourism Research*. 29, 1065-1085
- Brida, J.G., Osti, L. and Faccioli, M. (2011) "Residents' perception and attitudes towards tourism impacts: A case study of the small rural community of Folgaria (Trentino-Italy)". *Benchmarking International Journal* 359-385.
- Brooker, E. ve Burgess, J. (2008). "Marketing destination Niagara effectively through the tourism life cycle". *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 20(3), 278-292
- Brown, J. D. (2014). *Mixed methods research for TESOL*. Edinburgh, Scotland: Edinburgh University Press.
- Brown, T. A. (2006). *Confirmatory factor analysis for applied research*. New York: Guilford Press.
- Bruntland, G. (1987). *World Commission on Environment and Development. Our common future*. Oxford: Oxford University Press.
- Bryant, E. and Napier, T. (1981). "The application of social exchange theory to the study of satisfaction with outdoor recreation facilities". In T.L. Napier (Ed.), *Outdoor recreation planning, perspectives, and research* (83-98). Dubuque, Iowa: Kendall/Hunt Publishing Company.
- Bryman, A. and Bell, E. (2015). *Business research methods*. Oxford: Oxford University Press.
- Buhalis, D. (2000). "Marketing The Competitive Destination of The Future". *Tourism Management*. 21(1), 97-116
- Buhi E. R., Goodson, P. and Neilands, T. B. (2007). "Structural equation modeling: A primer for health behavior researchers". *American Journal of Health Behavior* 31(1): 74-85.
- Bury, J. B. (1932). *The idea of progress*. New York: Dover.
- Butler, R.W. (1980). "The Concept of Tourism Area Cycle of Evolution: Implications for Management of Resources". *Canadian Geographer*, 24(1): 5-12.
- Butler, R.W. (1993). "Tourism - an evolutionary perspective". J.G. Nelson, R.W. Butler and G. Wall (eds.). In: *Tourism and Sustainable Development: Monitoring, Planning, Managing* (pp. 27-44). Waterloo, Ontario: University of Waterloo (Department of Geography Publication 37).
- Butler, R. W. (1999). "Sustainable tourism: A state-of-the-art review". *Tourism Geographies*. 1(1), 7- 25.
- Butler, R. W. (2004). "The tourism area life cycle in the twenty-first century". *A companion to tourism*. 159-169
- Butler, R. W. (2006). "The tourism area life cycle, Vol. 1: Applications and modifications". *Aspects of Tourism*. Channel View Publications.

- Butler, R. (2008). "The Relevance of the Tourism Area Life Cycle (TALC) to Sustainable Destinations". In *II Congresso Internacional de Turismo de Leiria e Oeste* (pp. 26-27).
- Butler, R. W. (2011). "Tourism area life cycle extensions". *Contemporary Tourism Reviews*, 1-33.
- Buzlukçu, C. (2020). *Yerel halkın yer kimliği, topluluğa bağlılığı, sürdürülebilir turizm tutumu, turizmin gelişimini destekleme tutumu ve yaşam memnuniyeti ilişkisi*. Doktora tezi. Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.
- Bükey, A. (2020). "Bozcaada Destinasyonu 3S Turizm Ziyaretçilerinin Davranışsal Niyetlerinin İncelenmesi". *Herkes için Spor ve Rekreasyon Dergisi*. 2 (2) , 101-108 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jsar/issue/59152/848931>
- Büyüköztürk, Ş. (2004). *Veri analizi el kitabı*. Pegem A Yayıncılık, Ankara.
- Büyüköztürk Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö.E. Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. 11.Baskı, Ankara: Pegem Akademi.
- Byrd, E.T. (2007). "Stakeholders in Sustainable Tourism Development and Their Roles: Applying Stakeholder Theory to Sustainable Tourism Development", *Tourism Review*, 62 (2), 6-13.
- Byrne, B. M. (2016). *Structural equation modeling with AMOS: Basic concepts, applications, and programming*: Routledge.
- Carbone, M. (2005), 'Sustainable tourism in developing countries: poverty alleviation, participatory planning, and ethical issues', *European Journal of Development Research*. 17(3), pp 559-565.
- Carmichael, B.A. (2000). "A Matrix Model for Resident Attitudes and Behaviors In A Rapidly Changing Tourist Area". *Tourism Management*, 21(6), 601-611.
- Carson, R. (1962). *Silent spring*. New York: Houghton Mifflin Harcourt.
- Carter, C.R. and Rogers, D.S. (2008), "A framework of sustainable supply chain management: moving toward new theory", *International Journal of Physical Distribution and Logistics Management*. 38(5), 360-387.
- Casper, M. (2001). "A definition of "social environment". *American Journal of Public Health*. 91, 465.
- Cater, E. (1993). "Ecotourism - A Sustainable Option?". *Geographical Journal*. 159: 114-115.
- Cattaneo, L. B. and Chapman, A. R. (2010). "The process of empowerment: A model for use in research and practice". *American Psychologist*. 65(7), 646.
- Cavlek, N. (2002), "Tour operators and destination safety, Great Britain". *Annals of Tourism Research*, Vol.29, No.2, 478-496.
- Cengiz, E. ve Kırkbir, F. (2007). "Yerel halk tarafından algılanan toplam turizm etkisi ile turizm desteği arasındaki ilişkiye yönelik yapısal bir model önerisi". *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 19-37.
- Chapman, A. and Light, D. (2016). "Exploring the tourist destination as a mosaic: The alternative lifecycles of the seaside amusement arcade sector in Britain". *Tourism Management*. 52, 254-263.
- Chen, Z., Li, L. and Li, T. (2017). "The organizational evolution, systematic construction and empowerment of Langde Miao's community tourism". *Tourism Management*, 58, 276-287.

- Childe, G. (1983), *Man makes himself*. New York: NAL Penguin.
- Chili, N. S. and Ngxongo, N. A. (2017). "Challenges to active community involvement in tourism development at Didima resort – A case study of Umhlwazini community in Bergville". *African Journal of Hospitality, Tourism and Leisure*, 6(2), 1-15.
- Christaller, W. (1964). "Some considerations of tourism location in Europe: the peripheral regions-underdeveloped countries-recreation areas". *Papers in Regional Science*, 12(1), 95-105.
- Choguill, M. B. G. (1996). "A ladder of community participation for underdeveloped countries". *Habitat international*, 20(3), 431-444.
- Choi, H.C. and Murray, I. (2010). "Resident attitudes toward sustainable community tourism". *Journal of Sustainable Tourism*, 2010, 18, 575–594.
- Choi, H.S. and Sirakaya, E. (2005). "Measuring Residents' Attitude toward Sustainable Tourism: Development of Sustainable Tourism Attitude Scale". *Journal of Travel Research*, 43(4), 380-394.
- Choy, J.L. Dexter (1992). "Life cycle models for Pacific island destinations", *Journal of Travel Research*, 30 (26).
- Clarke, J. (1997) "A Framework of Approaches to Sustainable Tourism", *Journal of Sustainable Tourism*, 5 (3), 224-233.
- Coccossis, H. (1996). "Tourism and sustainability: Perspectives and implications. In Sustainable Tourism?". G.K. Priestley, J.A. Edwards and H. Coccossis (eds.). In: *European Experiences* (pp. 1-21). Wallingford, Oxford: CAB International.
- Cohen, E. (1972). "Toward a Sociology of International Tourism". *Social Research*. 39: 164-182.
- Cohen, E. (1979). "Rethinking the Sociology of Tourism". *Annals of Tourism Research*. 6(1), 18-35.
- Cohen, J. (2002). "The Contemporary Tourist: Is Everything Old New Again?". *Advances in Consumer Research*. 29: 31-35.
- Cole, S. (2006). "Information and empowerment: The keys to achieving sustainable tourism". *Journal of Sustainable Tourism*. 14(6), 629-644.
- Cole, S. (2007). "Beyond authenticity and commodification". *Annals of Tourism Research*, 34(4), 943–960.
- Collin, R. B. and Collin, R. W. (2009). *Encyclopedia of Sustainability*. Oxford: Greenwood Press.
- Cooper, C. (1990). "Resorts in decline-The management response". *Tourism Management*. 11(1), 63-67.
- Cooper, C. (1992). "The life cycle concept and tourism". *The life cycle concept and tourism*. 145-160.
- Cooper, C. (1994). "The destination life cycle: An update". *Tourism: The state of the art*, 340- 346.
- Cooper, C. (2012) *Essentials of Tourism*. Pearson Financial Times/Prentice Hall, Harlow, England, New York.
- Cooper, C. ve Jackson, S. (1989). "Destination life cycle: The Isle of Man case study". *Annals of Tourism Research*, 16(3), 377-398.
- Coria, J. and Calfucura, E. (2012). "Ecotourism and the development of indigenous communities: The good, the bad, and the ugly". *Ecological Economics*, 73, 47–55.

- Costa, C. (2001). "An emerging tourism planning paradigm? A comparative analysis between town and tourism planning." *International Journal of Tourism Research*, 3(6), 425-441.
- Creswell, J. W. (2003). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage
- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five traditions* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Creswell, J. W. (2009). *Research Design: Qualitative, Quantitative and Mixed Methods Approaches*, 3rd ed, London, Los Angeles, New Delhi and Singapore: Sage.
- Creswell, J. W. (2013). "Steps in Conducting a Scholarly Mixed Methods Study", *DBER Speaker Series*, 48.
- Creswell, J. W. (2016). *Nitel Araştırma Yöntemleri (Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni)*, M. Bütün ve S.B. Demir (çev.), Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Creswell, J. W. and Creswell, J. D. (2017). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. Newbury Park: Sage Publications.
- Creswell, J. W. and Plano Clark, V. L. (2011). *Designing and conducting mixed methods research*. Thousand Oaks, CA: Sage
- Crompton, J. L., Reid, I. S. and Uysal, M. (1987). "Empirical Identification of Product Life Cycle Patterns in the Delivery of Municipal Park and Recreation Services". *Journal of Park and Recreation Administration*, 5 (1), 17-34.
- Crotty, M. (1998). *The foundations of social research: Meaning and perspective in the research process*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications Inc.
- Cruz-Milán, O. (2017). Plog's Model of Typologies of Tourists. In: L. Lowry, ed. The SAGE International Encyclopedia of Travel and Tourism. Thousand Oaks: SAGE Publications, Inc., pp. 954-956
- Cruz-Milán, O. (2019). "Integrating venturesomeness and consumption needs: effects on destination choice along the tourism area life cycle". *Journal of Travel and Tourism Marketing*, 36(6), 7.
- Çatı, K. ve Tuna H. (2007). "Türkiye'nin tanıtım harcamaları ile turizm geliri arasındaki ilişkinin belirlenmesine yönelik bir çalışma". *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 15-33.
- Çavuşoğlu, F. ve Güler, M. E. (2017). "Psikolojik güçlendirme ile örgütsel vatandaşlık davranışının ilişkisi ve demografik değişkenlere göre farklılıkları: izmir şehir merkezindeki konaklama işletmelerinde bir araştırma." *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 14(2), 47-64.
- Çelik, H., Başer Baykal, N. ve Kılıç Memur, H. N. (2020). "Nitel veri analizi ve temel ilkeleri". *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi – Journal of Qualitative Research in Education*, 8(1), 379-406. doi:10.14689/issn.2148-2624.1.8c.1s.16m
- Çetin, B. , Barış, S. ve Saroğlu, S. (2011). "Türkiye'de Karayollarının Gelişimine Tarihsel Bir Bakış". *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1 (1), 123-150 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/pub/ckuiibfd/issue/32888/365355>
- Çıvak, B. ve Sezerel, H. (2018). "Araştırma Paradigmaları ve Turizm Yazını". *Turizm Akademik Dergisi*, 5 (1), 1-14.
- Çiçek, D. ve Sarı, Y. (2018). "Yerel halkın turizme olan desteği: Türkiye'deki sakin şehirler üzerine bir araştırma". *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 29(2), 185-196.

- Çiçek, M., vd. (2016). *Çorum ili'nin karasal ve iç su ekosistemleri biyolojik çeşitlilik envanter ve izleme işi*. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Doğa Koruma ve Milli Parklar, Genel Müdürlüğü, 11. Bölge Müdürlüğü, Çorum Şube Müdürlüğü.
- Çoban, A. 2013, "Sungurlu-Boğazkale Yöresinin İklim Tipleri ve Bazı Öneriler", *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6 (3), 149-158.
- Çorum İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (2021). Çorum müzeleri. Erişim tarihi: 11.08.2022. <https://corum.ktb.gov.tr/Eklenti/49802,muzelerkkkpdf.pdf?0>
- Çorum İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (2022). Seyahat acentaları. Erişim tarihi: 11.08.2022. <https://corum.ktb.gov.tr/TR-58720/seyahat-acentalari.html>
- Çorum İli 2021 Yılı Çevre Durum Raporu. (2022). Türkiye Cumhuriyeti Çorum Valiliği Çevre, Şehircilik Ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü, Çorum İli 2021 Yılı Çevre Durum Raporu.
- Çorum Müze Müdürlüğü. (2022). Çorum Boğazköy Hattuşa örenyeri 2005-2022 yılları arası istatistik tablosu.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2010). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve LISREL uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi.
- Çoşkun, R., Altunışık, R. ve Yıldırım E. (2015). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri SPSS uygulamalı*. Sakarya, Sakarya Kitabevi.
- Davidson, R. ve Maitland, R. (1997). *Tourism destinations*. London: Hodder ve Stoughton.
- Davis, J. S. and Morias, D. B. (2004). "Factions and Enclaves: Small Towns and Socially Unsustainable Tourism Development". *Journal of Travel Research*, 43, 3-10
- Dede, O. (2019). *Boğazköy-Alacahöyük milli parkı ve çevresi cicadellidae (insecta, hemiptera) faunasının araştırılması*. Yüksek lisans tezi. Amasya Üniversitesi, Amasya.
- Delice, A. (2010). The sampling issues in quantitative research. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 10(4), 2001–2018. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ919871.pdf>
- deMarrias, K. (2004). "Qualitative interview studies: Learning through experience". In K. deMarriasand S. D. Lapan (eds.), *Foundations for research* (pp. 51-68). Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Dey, I. (1993). *Qualitative data analysis: A user-friendly guide for social scientists*. New York, USA: Routledge.
- Di Castri, F. (2004). "Sustainable tourism in small islands: Local empowerment as the key factor". *INSULA-PARIS-*, 13(1/2), 49.
- Dilek, S. E. ve Dilek, N. K. (2017). "Dünyada ve Türkiye’de yaşanan olayların turizme yansımaları: 1960’tan günümüze tarihsel bir değerlendirme". *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 1083-1108.
- Doğaner, S.(1996). "Anadolu’nun Coğrafi Mirası Pamukkale". *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı 31: 7- 38.
- Doğruol, D. (2021). "1990 ile 2021 yılları arasında yaşanan krizlerin Türkiye turizm sektörüne etkileri". *Turizm Ekonomi ve İşletme Araştırmaları Dergisi*. 3 (1) , 96-109. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/turek/issue/63403/947280>
- Dolnicar, S. and Leisch F. (2008). "Selective marketing for environmentally sustainable tourism". *Tourism Managment*. 29(4), 672-680.

- Doxey, G. (1975). "A Causation Theory of Visitor-residents Irritants: Methodology and Research Inferences." In *Travel and Tourism Research Associations Sixth Annual Conference Proceedings*. San Diego: TTRA, 195-198.
- DÖSİMM. (2021). T.C. Kültür Turizm Bakanlığı Döner Sermaye İşletmesi Merkez Müdürlüğü İstatistikler. <https://dosim.ktb.gov.tr/TR-317428/istatistikler.html>
- DPT. (1974). *Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985-1989*. Erişim: 03.01.2022, https://fka.gov.tr/sharepoint/userfiles/Icerik_Dosya_Ekleri/Kalkinma_Planlari/V.%20Be%C5%9F%20Y%C4%B1ll%C4%B1k%20Kalk%C4%B1nma%20Plan%C4%B1%201985-1989.pdf
- DPT, (1984). *Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985-1989*
- Dredge, D. (2006). "Networks, conflict and collaborative communication". *Journal of Sustainable Tourism*, 14 (6), pp. 562-581.
- Duran, E., ve Özkul, E., (2012). "Yerel Halkın Turizm Gelişimine Yönelik Tutumları: Akçakoca Örneği Üzerinden Bir Yapısal Model". *International Journal of Human Sciences*, S.(9)2, s.500-520.
- Dwyer, L. (2005). "Relevance of triple bottom line reporting to achievement of sustainable tourism: A scoping study". *Tourism Review International*, 9(1), 79-938.
- Dyer, P., Gursoy, D., Sharma, B. and Carter, J. (2007). "Structural modeling of resident perceptions of tourism and associated development on the Sunshine Coast, Australia". *Tourism Management*, 28, 409-422
- Eden, S. (2005). "Rethinking the Role of Transportation in Tourism Proceedings of the Eastern Asia". *Society for Transportation Studies*. 5,1767-1777
- Edgell, D. L. (2006). *Managing Sustainable Tourism. A legacy for the future*. London: The Haworth Hospitality Press.
- Ekici, R. ve Çizel, B. (2015). "Yerel halkın turizm gelişimi desteğine ilişkin tutumlarının destinasyonların gelişme düzeylerine göre farklılıkları". *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 11(3), 73-87. <http://dergipark.gov.tr/soid/issue/11390/136044>
- Elkington, J. (1997), *Cannibals With Forks: The Triple Bottom Line of 21st Century Business*. Oxford: Capstone.
- Ellul, D.F.T., Enrique N. and Jurado, E. N. (2014) "Destination lyfe cycle" Jafari, J., Xiao, H.(ed). in: *Encyclopedia of Tourism, Switzerland*: Springer International Publishing, 1-3.
- Emekli, G. (2008, Ekim). "Sürdürülebilir Turizmde Çeşitlendirmenin Önemi: Çeşme İzmir." *TÜCAUM V. Ulusal Coğrafya Sempozyumu*, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Emerson, R. M. (1962). "Power-dependence relations". *American Sociological Review*, 27, 31-41.
- Emerson, R. M. (1976). "Social exchange theory". *Annual Review of Sociology*, 2(1), 335-362.
- Emerson, R. M. (1981). Social exchange. In M. Rosenberg and R. Turner (Eds.), *Social psychology: Sociological perspective* (pp. 3-24). New York: Basic Books.
- Erdoğan, S. (2018). "Körfez Krizi'nin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkileri (1989-1991)". *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 8(15), 33-47
- Esin, M. N. (2015). Veri toplama yöntem ve araçları & veri toplama araçlarının güvenilirlik ve geçerliği. S., Erdoğan, & M. N., Esin, (Eds.), *Hemşirelikte Araştırma içinde* (ss: 193-234), 2. Baskı. Nobel Tıp Kitabevleri.

- Farrell, B. H. and Twining -Ward, L. (2004). "Reconceptualizing Tourism". *Annals of Tourism Research*, 31(2), 274 –295. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2003.12.002>
- Farrelly, T. A. (2011). "Indigenous and democratic decisionmaking: Issues from community-based ecotourism in the Boumā National Heritage Park, Fiji". *Journal of Sustainable Tourism*, 19(7), 8.
- Ferguson, L. (2011). "Promoting gender equality and empowering women? Tourism and the third Millennium Development Goal". *Current Issues in Tourism*.
- Flick, U. (2013). "Mapping the field". U. Flick (Ed.), in: *The SAGE handbook of qualitative data analysis* (pp. 3-18). Los Angeles, USA: Sage.
- Font, X. (2004). "Environmental management in the hospitality industry: a guide for students and managers". *Tourism Management* 25(3)pp. 409-410
- Formica, S. ve Uysal, M. (1996). "A Market Segmentation of Festival Visitors: Umbria Jazz Festival in Italy". *Festival Management & Event Tourism*, 3(4): 175-182.
- Fornell, C. and Larcker, D. F. (1981), "Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error". *Journal of Marketing Research*. 18 (1), 39-50.
- Foster, D.M. and P. Murphy (1991). "Resort cycle revisited. The retirement connection". *Annals of Tourism Research*. 18(4), 553-567.
- Foucault, M. (1982). "The subject and power". *Critical inquiry*, 777-795.
- Framke, W. (2002). The destination as a concept: A discussion of the business-related perspective versus the socio-cultural approach in tourism theory. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 2(2), 92-108.
- Freire, P. (1973). *Education for critical consciousness* (Vol. 1973): New York: Continuum Intl. Pub. Group.
- Friedmann, J. (1992). *Empowerment: the politics of alternative development*. Oxford: Blackwell.
- Garay, L. ve Cánoves, G. (2011). "Life cycles, stages and tourism history: The Catalonia (Spain) experience". *Annals of Tourism Research*, 38(2), 651-671.
- García, F. A., Vázquez A. B. ve Macías, R. C. (2015). "Resident's attitudes towards the impacts of tourism." *Tourism Management Perspectives*, S.13, s.33–40.
- Gedik, Y. (2020). "Sosyal, ekonomik ve çevresel boyutlarla sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma". *International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences*, 3(3), 196-2015.
- Genç, R. (2018). "Türkiye Turizminin Gelişiminde Avrupa Birliği'nin Rolü ve Önemi: Güncel Bir Bakış". *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*, 22(1), 67-76.
- Getz, D. (1982). "A rationale and methodology for assessing capacity to absorb tourism". *Ontario Geography* 19: 92-101.
- Getz, D. (1983), "The capacity to absorb tourism: Concepts and Implications for Strategic Planning", *Annals of Tourism Research*. 10, 239-263.
- Getz, D. (1992). "Tourism Planning And Destination Life Cycle". *Annals of Tourism Research*. 19, 772-770.
- Getz, D. (1994). "Residents' Attitudes towards Tourism: A Longitudinal Study in Spey Valley, Scotland". *Tourism Management*, 15, 247–258.
- Geylanioglu, Ş. M. (2014). *Yerel Yönetimlerin Turizm Faaliyetlerindeki Rolü*. Yüksek lisans tezi. İstanbul Aydın Üniversitesi, İstanbul.

- Gibson, W. J. and Brown, A. (2009). *Working with qualitative data*. London: Sage, ch.2.
- Gilbert, E.W. (1939). "The growth of island and seaside health resorts in England". *Scottish Geographical Magazine*, 55(1), 16-35.
- Gill, P., Stewart, K., Treasure, E. and Chadwick, B. (2008). "Methods of Data Collection in Qualitative Research: Interviews and Focus Groups". *British Dental Journal*, 204 (6).
- Glesne, C. (2015). *Nitel araştırmaya giriş*. A. Ersoy ve P. Yalçınoğlu, (Edt.). Ankara: Anı Yayınları.
- Godfrey, K. (1998) "Attitudes Towards 'Sustainable Tourism' in the UK: A View from Local Government". *Tourism Management*, 19(3), pp. 213-224.
- Gonzalez, V.M. Coromina, L. and Galí, N. (2018). "Overtourism: Residents' perceptions of tourism impact as an indicator of resident social carrying capacity—Case study of a Spanish heritage town". *Tour. Rev.* 73, 277–296.
- Gowdy, J. M. and Mcdaniel, C. N. (1999), "The Physical Destruction of Nauru: An Example of Weak Sustainability". *Land Economics*, 75(2), 333-38. doi:10.2307/3147015.
- Göçen, S., Yirik, Ş. ve Yılmaz, Y. (2011), "Türkiye'de Krizler ve Krizlerin Turizm Sektörüne Etkileri", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, cilt.16, S.2, ss. 493-502.
- Gössling, S., Hall, C. M. & Weaver, D. (2009). *Sustainable tourism futures: Perspectives on systems, restructuring and innovations*. London: Routledge.
- Guba, E. G. (1981). "Criteria for assessing the trustworthiness of naturalistic inquiries". *Educational Technology research and development*. 29(2), 75-91.
- Guba, E. G. and Lincoln, Y. S. (1994). "Competing paradigms in qualitative research." *Handbook of qualitative research*. 2(163-194), 105.
- Guba, E.G. and Lincoln, Y.S. (2000), "Competing paradigms in qualitative research", in Denzin, N.K. and Lincoln, Y.S. (Eds), *Handbook of Qualitative Research*, Sage, Thousand Oaks, CA.
- Guest, A. B. and Johnson L. (2006). "How many Interviews Are Enough? An Experiment With Data Saturation and Variability". *Field Methods*. 18(1), 59-82.
- Gunderson, L. H. (2000), "Ecological resilience: in theory and application", *Annual Review of Ecology and Systematics*. 31, 425-39.
- Gunzler, D. D. and Morris, N. (2016). "A Tutorial on Structural Equation Modeling for Analysis of Overlapping Symptoms in Co-occurring". *Conditions Using MPlus*. 34. <http://doi.org/10.1002/sim.6541.A>
- Gursoy, D., Chi, C. G. and Dyer, P. (2010). "Locals' attitudes toward mass and alternative tourism: The case of Sunshine Coast, Australia". *Journal of Travel Research*, 49(3), 381–394. <https://doi.org/10.1177/0047287509346853>
- Gursoy, D. and Kendall, K. W. (2006). "Hosting mega events: Modeling locals' support". *Annals of Tourism Research*, 33(3), 603–623. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2006.01.005>
- Gursoy, D. and Rutherford, D. G. (2004). "Host attitudes toward tourism: An improved structural model". *Annals of Tourism Research*, 31(3), 495–516. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2003.08.008>
- Gursoy, D., Jurowski, C. and M. Uysal, (2002). "Resident Attitudes. A Structural Modelling Approach". *Annals of Tourism Research*, 29(1): 79-105.

- Gülbahar, O. (2009), “2000’li yıllarda Türkiye’ye gelen yabancı ziyaretçi profili”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, cilt.10, S.2, ss. 93- 112
- Gülenç-Birsen, A. (2017). *Destinasyon yaşam döngüsü modeliyle eski ve yeni destinasyonların gelişim süreçlerinin incelenmesi: Yerel halk algısına dayalı planlama önerileri*. Doktora tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Gülenç-Birsen, A. ve Bilim, Y. (2019). “A Comparative Life Cycle Analysis of Two Mass Tourism Destinations in Turkey”. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 7 (2), 1290-1313.
- Gülenç-Birsen, A. ve Pekerşen, Y. (2020). “Turizm planlamasına yerel halkın katılımı: konya ilinde bir araştırma”. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 476-489.
- Gümüşçü, O. (1994). *Boğazkale İlçesi Çorum Coğrafyası*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gündüz, M. A. ve Akarçay, Ö. (2018). “Yapısal eşitlik modellemesi, Amos ve Lisrel uygulama örnekleri”. Şebnem Aslan (ed.), *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri nicel, nitel ve karma tasarımlar için rehber* içinde (182-202). Konya: Eğitim Yayınevi.
- Güneş, E. ve Alagöz E. (2018). “Yerel halkın turizm algısı: Erzincan’da bir araştırma”. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15, 409-442.
- Güney, İ. (2016). *Turizm alanlarının yaşam döngüsü üzerine bir araştırma: Kuşadası örneği*. Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Güven, B. ve Kaygın, E. (2013). *Çorum İli SWOT Analizi*. İstanbul: Veritas Yayıncılık.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J. and Anderson, R. E. (2010). *Multivariate data analysis: global perspective*. Prentice Hall, New Jersey: Pearson Education.
- Hall, B. C. (2013). “Developing a framework for the analysis of power through depotentia”. *Current Issues in Tourism*, 16(3), 302–312.
- Han, G., Wu, P., Huang, Y. and Yang, Z. (2014). “Tourism development and the disempowerment of host residents: Types and formative mechanisms”. *Tourism Geographies*, 16(5), 717–740.
- Hanafiah, M. H., Jamaluddin M. R. and Zulkifly, M. I. (2013). “Local Community Attitude and Support Towards Tourism development In Tioman Island, Malaysia”, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, S.105, s. 792 – 800.
- Hardy, A., Beeton, R. J. S. and Pearson, L. (2002). “Sustainable Tourism: An overview of the concept and its position in relation to conceptualizations of tourism”. *Journal of Sustainable Tourism*. 10(6), 475–496.
- Harrill, R. (2004). “Residents’ attitudes toward tourism development: A literature review with implications for tourism planning”. *Journal of Planning Literature*, 18(3), 251–266. <https://doi.org/10.1177/0885412203260306>
- Haywood, K. M. (1986). “Can the tourist area life cycle be made operational?”. *Tourism Management*. 7(3):154-167.
- Helliwell, J. F. (1998). “The Unemployment Gap: Results, New Questions, and Policy Implications”. *Canadian Public Policy* 24(1), 264-270.
- Henseler, J., Ringle, C. M. and Sarstedt, M. (2015). “A new criterion for assessing discriminant validity in variance-based structural equation modeling”. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 43(1), 115– 135. DOI 10.1007/s11747-014-0403-8
- Hobson, K. and Essex, S. (2001). “Sustainable tourism: A view from accommodation businesses”. *Service Industries Journal*, 21(4), 133-146.

- Hoe, S. L. (2008). "Issues and procedures in adopting structural equation modeling technique". *Journal of Applied Quantitative Methods*. 3(1), 76-83
- Holling, C. S. (1973), "Resilience and Stability of Ecological Systems", *Annual Review of Ecology and Systematics*. 4, 1-23.
- Holloway, J. C. (1994). *The Business of Tourism*. (4th Edition). London: Pitman Publishing.
- Holloway, J. C. (2009) *The Business of Tourism*, Fifth edition, Financial Times. Prentice Hall, Harlow
- Holloway, J.C., Humphreys, C. and Davidson, R. (2009). *The Business of Tourism*. London: Prentice Hall.
- Holton, R. J. and Turner, B. S. (1989). *Max Weber on economy and society*. London: Routledge.
- Homans, G. C. (1958). "Social behavior as exchange". *American Journal of Sociology*, 63, 597-606.
- Homans, G.C. (1961). *Social behavior: Its elementary forms*. New York: Harcourt, Brace & World.
- Horochofski, T. and Moisey R.N. (1999). "The Role of Environmental NGOs in Sustainable Tourism Development: A Case Study in Northern Honduras". *Tourism Recreation Research*. 24, 2, 19–29.
- Hovinen, G. (1981). "A tourist cycle in Lancaster County, Pennsylvania". *Canadian Geographer*, 3, 283-286.
- Hovinen, G. R. (2002). "Revisiting the destination life cycle model". *Annals of tourism research*. 29(1), 209-230.
- Howie, F. (2003). *Managing the tourist destination*. Cengage learning EMEA.
- Hoyle, R. H. (2012). *Handbook of structural equation modeling*. New York: Guilford Press
- Hsu, C. Y., Chen, M. Y. and Yang, S. C. (2019). "Residents' Attitudes toward Support for Island Sustainable Tourism". *Sustainability*. 11, 5051, 1-16.
- HuntleyFilmArchives (2013). Turkey throughout history, 1960's -- film 8588 [video]. Youtube. Erişim:03.07.2022, <https://youtu.be/zx2lIbyfFys>
- Hussein, A., (2009). "The Use of Triangulation in Social Sciences Research Can Qualitative and Quantitative Methods Be Combined?". *Journal of Comparative Social Work*, (1).
- ICOMOS ve WTO (1993). *Cultural tourism–tourism at world heritage sites: The site manager's handbook* (2nd Edition), Madrid.
- Internet Archive (2007). Hattusa - machtzentrale der hethiter (2007) versunkene metropolen - BBC ZDF [video]. https://archive.org/details/Hattusa_Machtzentrale-der-Hethiter_Versunkene-Metropolen_BBC_ZDF_2007
- Ishii, K. The Impact of Ethnic Tourism on Hill Tribes in Thailand. *Ann. Tour. Res.* 2012, 39, 290–310
- IUCN. (1980). World Conservation Strategy (WCS): Living Resource Conservation for Sustainable Development.
- İçöz, O. ve Başarır, A. (1996). "Seyahat ve Turizm Araştırmalarında Anket Tekniğinin Kullanımı". *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*. 7 (1), 14-23.
- İnanır, A. (2019). "Stakeholder Relations in Tourist Destination Management: The Case of Lakes Region", *Journal of Turkish Tourism Research*, 3(3): 517-541.

- İslamoğlu A. H. ve Alınacak Ü. (2014). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. İstanbul: Beta.
- Jack, E. P. and Raturı, A. S. (2006). "Lessons learned from methodological triangulation in management research." *Management Research News*. 29(6), 345-357.
- Jagd, S. (2002). "Weber's last theory of the modern business enterprise". *Max Weber Studies*, 2(2), 210–238.
- Jamal, T. B. and Getz, D. (1995). "Collaboration theory and community tourism planning". *Annals of Tourism Research*, 22(1), 186-204.
- Jennings, G. (2001). *Tourism research 2nd Edition*. Milton: Wiley.
- Jensen, Ø. (2010). "Social mediation in remote developing world tourism locations—the significance of social ties between local guides and host communities in sustainable tourism development". *Journal of Sustainable Tourism*, 18(5), 615–633.
- Johnson, J.D., Snepenger, D. J. and S. Akis (1994). "Residents Perceptions of Tourism Development". *Annals of Tourism Research*, 21(3): 629-642.
- Johnson, R. B. and Onwuegbuzie, A. J. (2004). "Mixed methods research: A research paradigm whose time has come". *Educational Researcher*, 33(7), 14-26. doi:10.1177/1558689806298224
- Johnston, R. J. and Tyrrell, T. J. (2005). "A Dynamic Model of Sustainable Tourism". *Journal of Travel Research*, 44(2), 124-134.
- Johnson, J. D. and Snepenger, D. J. (1993). "Application of the tourism life cycle concept in the greater Yellowstone region". *Journal of Society & Natural Resources*. 6(2), 127-148.
- John W. and Sons Kline, R. B. (1998). "Software review: Software programs for structural equation modeling: Amos, EQS, and LISREL". *Journal of Psychoeducational Assessment*, 16(4), 343–364. <https://doi.org/10.1177/073428299801600407>
- Joo, D., Woosnam, K. M., Strzelecka, M., & Boley, B. B. (2020). "Knowledge, empowerment, and action: Testing the empowerment theory in a tourism context". *Journal of Sustainable Tourism*, 28(1), 69–85. <https://doi.org/10.1080/09669582.2019.1675673>
- Jöreskog, K. G. and Sörbom, D. (1993). *LISREL 8: Structural equation modeling with the SIMPLIS command language*. Chicago: Scientific Software International.
- Jurowski, C. (2004). Tourism in destination communities. *Tourism Management* 25(5):644–646. DOI:10.1016/j.tourman.2003.08.006
- Jurowski, C. and Brown, D. O. (2001). A comparison of the views of involved versus noninvolved citizens on quality of life and tourism development issues. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 25(4), 355–370.
- Jurowski, C., Uysal, M. And Williams, D. R. (1997). "A theoretical analysis of host community resident reactions to tourism". *Journal of Travel Research*, 36(2), 3–11. <https://doi.org/10.1177/004728759703600202>
- Jurowski, C. and Gursoy, D. (2004). "Distance effects on residents' attitudes toward tourism". *Annals of Tourism Research*. 2004, 31, 296–304.
- Kaewta, M. (2014). "Are Butler's tourism area life cycle and Plog's psychographic model correct?". *Tourismos: An International Multidisciplinary Journal of Tourism*, 9(1), 207-221.

- Kala, D. and Bagri, S. C. (2018). "Barriers to local community participation in tourism development: Evidence from mountainous state Uttarakhand, India". *Tourism*, 66(3), 318-333.
- Kalberg, S. (1980). "Max Weber's types of rationality: Cornerstones for the analysis of rationalization processes in history". *American Journal of Sociology*, 85(5), 1145–1179. <https://doi.org/10.1086/227128>
- Kaleli, C. ve Özlü, T. (2022a). "Destinasyon yaşam döngüsü modeliyle Boğazkale destinasyonun gelişim süreçlerinin incelenmesi". Sinan Sönmez ve Özgür Işık (ed.), *Sosyal, beşeri ve idari bilimlerde güncel tartışmalar 2* içinde (7-24). İzmir: Duvar Yayınları
- Kaleli, C. ve Özlü, T. (2022b). Yerel halkın turizme katılımı:taş ustalığı örneği. Sinan Sönmez ve Özgür Işık (ed.), *Sosyal, beşeri ve idari bilimlerde güncel tartışmalar 1* içinde (237-254). İzmir: Duvar Yayınları
- Karakaş, S. ve Serçek, S. (2014). "Psikolojik güçlendirme algısının örgütsel bağlılığa etkisi: üzerine bir araştırma". *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi/ Journal of Travel and Hospitality Management*, 11 (2), 90-107.
- Karasar, N. (2011), *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Nobel Yayınları
- Kay, A. (2006). "Social capital, the social economy and community development". *Community Development Journal*, 41(2), 160-173.
- Kaya, İ. (2005), "Sosyal Teori ve Beşeri Coğrafya", *Ulusal Coğrafya Kongresi (Prof.Dr.İsmail Yalçınlar anısına) Bildiriler Kitabı* içinde, Editörler: Avcı, S. ve Turoğlu, H., (s. 257-266). İstanbul.
- Kaya, İ. (2009). "Türkiye'de Turizm Örgütlenmesi", Editörler: ÇAVUŞ, Ş., Z. Ege ve O. Çolakoğlu, *Türk Turizm Tarihi: Yapısal ve Sektörel Gelişim*, Detay Yayıncılık, Ankara, s.203- 220.
- Kayat, K. (2002). "Power, social exchanges and tourism in Langkawi: Rethinking resident perceptions". *International Journal of Tourism Research*, 4(3), 171–191. <https://doi.org/10.1002/jtr.375>
- Keiffer, C. (1984). Citizen empowerment: A developmental perspective. *Prevention in Human Services*, 3(16), 9-35.
- Keleş, R., Hamamcı, C., Çoban, A. (2009), *Çevre Politikası*, 6. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi.
- Kelly, H. H. and Thibaut, J. W. (1979). *Interpersonal relations-a theory of interdependence*. New York: Wiley.
- Kervankıran, İ. (2014). "Beypazarı/Ankara örneğinde turizmin ekonomik, toplumsal ve çevresel etkilerine yerel halkın yaklaşımı", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 31, s.133-153.
- Kervankıran, İ. ve Bulut, E. (2015). "Antalya ili turizminin gelişimini ve etkilerini yerel halk nasıl değerlendirmektedir?". *Türk Coğrafya Dergisi*, (65), 35-46.
- Keskin, E. (2010). *Çorum İli Ve Çevresinde Bulunan Bizans Dönemi Taş Eserleri*. Doktora tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Khan, A. A. ve Somuncu, M. (2010, Ekim). Dünya miras alanlarının korunması ve yönetimi bağlamında yerel halkın kalkındırılması: Hattuşa-Türkiye ve Taxila-Pakistan dünya miras alanları örneği. *VI. Ulusal Coğrafya Sempozyumu*, 377–386.

- Kılınç, E. ve Sünbül, F. (2018). "Alan araştırması". Şebnem Aslan (ed.), *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri nicel, nitel ve karma tasarımlar için rehber* içinde (383-394). Konya: Eğitim Yayınevi.
- Kim, S. and Kang, Y. (2020). "Why do residents in an overtourism destination develop anti-tourist attitudes? An exploration of residents' experience through the lens of the community-based tourism". *Asia Pacific Journal Tourism Research*. 25, 858–876.
- Kirby, J. (2014). "Transnational gestational surrogacy: Does it have to be exploitative?". *The American Journal of Bioethics*, 14(5), 24
- Kline, R. B. (1998). "Software review: Software programs for structural equation modeling: Amos, EQS, and LISREL." *Journal of psychoeducational assessment*. 16(4), 343-364.
- Klein-Vielhauer, S. (2009). "Framework model to assess leisure and tourism sustainability". *Journal of Cleaner Production*, 1, pp. 447–454. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jclepro.2008.07.006>
- Kline, R. B. (2005). *Principles and practices of structural equation modeling*. New York: The Guilford Press.
- Knowles, T. ve Curtis, S. (1999). "The market viability of European mass tourist destinations. A post-stagnation life-cycle analysis". *The International Journal of Tourism Research*. 1(2), 87.
- Ko, D.W. and Stewart, W. P. (2002). "A structural equation model of residents' attitudes for tourism development". *Tourism Management*. 23(5), 521–530. [https://doi.org/10.1016/S0261-5177\(02\)00006-7](https://doi.org/10.1016/S0261-5177(02)00006-7)
- Kocaman, S. (2012). *Destinasyon Yönetimi Kapsamında Marka Kimliğine Etki Eden Faktörlerin Marka İmajına Etkisi: Alanya Örneği*. Doktora tezi. Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- Kozak, M. ve Martin, D. (2012). "Tourism life cycle and sustainability analysis: Profitfocused strategies for mature destinations". *Tourism Management*.
- Kozak, N., Akoğlan Kozak, M. ve Kozak, M. (2017). Genel Turizm: İlkeler-Kavramlar, 19. Baskı, Ankara, Detay Yayıncılık
- Krippendorff J. (1987). *The holiday makers: Understanding the impact of leisure and travel*. London: Heinemann.
- Kuhn, T. S. (1995) *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*. Nilüfer Kuyaş (çev.). 4. Basım, İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Kuntay, O. (2004). *Sürdürülebilir Turizm Planlaması*. Ankara: Alp Yayınevi.
- Kuşluvan, S. (2015 Haziran). "Development of inbound tourism in Turkey: Successes and problem areas". II. *Inter-national tourism and Travel Studies Conference'da yapılan davetli konuşma sunumu*, İstanbul, Turkey
- Kuşluvan, S. (2016). "Genel turizm bilgisi". Emir, Oktay (ed.) *Türkiye'de turizm* (178-2013). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi
- Kwaramba, H. M., Lovett, J. C., Louw, L. and Chipumuro, J. (2012). "Emotional confidence levels and success of tourism development for poverty reduction: The South African Kwam eMakana home-stay project". *Tourism Management*, 33(4), 885–894.
- Ladkin, A., Bertramini, A. M. (2002). "Collaborative tourism planning: A case study of Cusco, Peru". *Current Issues in Tourism*. 5(2), 71–93.
- Lankford, S. V. and Howard, D. R. (1994). "Developing a tourism impact attitude scale". *Annals of Tourism Research*, 21(1), 121–139. [https://doi.org/10.1016/0160-7383\(94\)90008-6](https://doi.org/10.1016/0160-7383(94)90008-6)

- Lapeyre, R. (2011). "The Grootberg lodge partnership in Namibia: Towards poverty alleviation and empowerment for long-term sustainability?" *Current Issues in Tourism*, 14(3), 221–234
- Látková, P. and Vogt, C. A. (2012). "Residents' attitudes toward existing and future tourism development in rural communities". *Journal of Travel Research*. 51(1), 50–67. <https://doi.org/10.1177/0047287510394193>
- Laws, D. and Swarbrooke, J. (1996). "Sustainable tourism projects: A trans border case study of Sumava National Park and associated landscape protected area, Czech Republic" Bramwell, B. et al. (eds.). *Sustainable Tourism Magement: Principles and Practice*. (s. 201-217). Tilburg University Press.
- Lee, S. and Jamal, T. (2008). "Environmental justice and environmental equity in tourism: Missing links to sustainability". *Journal of Ecotourism*, 7(1), pp. 44-67. doi: 10.2167/joe191.0
- Lee, T. H. (2013). "Influence analysis of community resident support for sustainable tourism development". *Tourism Management*. 34, 37–46. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2012.03.007>
- Lee, Y. and Weaver, D. (2014). "The Tourism Area Life Cycle in Kim Yujeong Literary Village, Korea". *Asia Pacific Journal of Tourism Research*. 19(2), 181-198.
- Lekaota L. (2016). "Rural communities' participation in the planning and management of tourism develop-ments: A case study of lesotho". *African Journal of Hospitality, Tourism and Leisure* 5(4): 1–12. DOI 10.1108/WHATT-06-2015-0029.
- Lemelin, R.H., Koster, R. and Youroukos, N. (2015). "Tangible and Intangible Indicators of Successful Aboriginal Tourism Initiatives: A Case Study of Two Successful Aboriginal Tourism Lodges in Northern Canada". *Tourism Managment* 47, 318–328.
- Leiper, N. (1995). *Tourism management*. Melbourne, Australia: RMIT Press.
- Lincoln, Y. S. and Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. Newbury Park, CA: Sage Publications.
- Lincoln, Y. S., Guba, E. G. and Lynham S. A. (2011). Paradigmatic controversies, contradictions and emerging confluences, revisited. Denzin N. K. & Lincoln Y. S. (Der.). *The SAGE handbook of qualitative research*: 97-128. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Lindberg, K. & Johnson, R.L. (1997). Modeling resident attitudes toward tourism. *An-nals of Tourism Research*, 24 (2), 402-424.
- Li, X., Boley, B. B., & Yang, F. X. (2022). "Empowerment and its divergent influence over mass and alternative tourism". *International Journal of Tourism Research*, 1–14. <https://doi.org/10.1002/jtr.2545>
- Liu, A. (2006). "Tourism In Rural Areas: Kedah, Malaysia", *Tourism Management*, S. 27 (5), s. 878-889.
- Liu, J. C., & Var, T. (1986). "Resident attitudes toward tourism impacts in Hawaii". *Annals of Tourism Research*, 13(2), 193-214.
- Liu, W., Vogt, C. A., Lupi, F., He, G., Ouyang, Z. and Liu, J. (2016). "Evolution of tourism in a flagship protected area of China". *Journal of Sustainable Tourism*. 24(2), 203–226.
- Long, P. T., Perdue, R. R. and Allen, L. (1990). "Rural resident tourism perceptions and attitudes by community level of tourism". *Journal of Travel Research*, 28(3), 3–9. <https://doi.org/10.1177/004728759002800301>

- Longhurst, R. (2010). "Semi-structured interviews and focus groups", N.Clifford.,S. French and G. Valentine (Eds), in: *Key Methods in Geography*, (2.Ed). In (103-116). London: SAGE.
- Madrigal, R. (1993). "A tale of tourism in two cities". *Annals of Tourism Research*, 22(2), 336-353.
- Mak, B. K. L., Cheung, L. T. O. and Hui, D. L. H. (2017). "Community participation in the decision-making process for sustainable tourism development in rural areas of Hong Kong, China". *Sustainability*, 9, 1695, doi:10.3390/su9101695.
- Marcinek, A.A. and Hunt, C.A. (2015). "Social capital, ecotourism, and empowerment in Shiripuno, Ecuador". *International Journal of Tourism Anthropology*, 4(4), 327–341.
- Marsiglio, S. (2018). "On the implications of tourism specialisation and structural change in tourism destinations". *Tourism Economics*, 24(8), 945–962.
- Martin, B. S. and Uysal, M. (1990). "An examination of the relationship between carrying capacity and the tourism lifecycle: Management and policy implications". *Journal of Environmental Management*, 31 , 327–333.
- Maruyama, G. (1997). *Basics of structural equation modeling*. Thousand Oaks, CA: Sage Publication.
- Maruyama, N. U., Keith, S. J. and Woosnam, K. M. (2019). "Incorporating emotion into social exchange: Considering distinct resident groups' attitudes towards ethnic neighborhood tourism in Osaka, Japan". *Journal of Sustainable Tourism*, 27(8), 1125–1141. <https://doi.org/10.1080/09669582.2019.1593992>
- Maruyama, N. U., Woosnam, K. M. and Boley, B. B. (2016). "Comparing levels of resident empowerment among two culturally diverse resident populations in Oizumi, Gunma, Japan". *Journal of Sustainable Tourism*, 24(10), 1442–1460. <https://doi.org/10.1080/09669582.2015.1122015>
- Maruyama, N. U., Woosnam, K. M. and Boley, B. B. (2017). "Residents' attitudes toward ethnic neighborhood tourism (ENT): perspectives of ethnicity and empowerment". *Tourism Geographies*, 19(2), 265–286. <https://doi.org/10.1080/14616688.2016.1258432>
- Marzo-Navarro, M., Pedraja-Iglesias, M. and Vinzón, L. (2016). "Development and validation of the measurement instruments of the determinant elements of integrated rural tourism". *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 40(4), 476–496.
- Mason, P. ve Cheyne, J. (2000). "Residents' attitudes to proposed tourism development". *Annals of Tourism Research*, 27(2): 391-411.
- Maxwell, J. A. (2013). *Qualitative research design: An interactive approach (third edition)*. Los Angeles, USA: Sage.
- McAreavey, R. and McDonagh, J. (2010). "Sustainable Rural Tourism: Lessons for Rural Development". *Sociologia Ruralis* 51(2), 175-194. DOI: 10.1111/j.1467-9523.2010.00529.x.
- McCool, S. F. and Lime, D. W. (2001). "Tourism carrying capacity: Tempting fantasy or useful reality?". *Journal of Sustainable Tourism*. 9(5), 372-388.
- McDowell, S. and Choi, Y. (2010). "A comparative analysis of Thailand residents' perception of tourism impacts. *Journal of Quality Assurance In Hospitality and Tourism*. 11, 36-55.
- McGehee, N. G. (2007). "An agritourism systems model: A Weberian perspective". *Journal of Sustainable Tourism*, 15(2), 111-124. <https://doi.org/10.2167/jost634.0>

- McGehee and Andereck, K. L. (2004). "Factors predicting rural residents' support of tourism". *Journal of Travel Research*. 43(2), 131–140. <https://doi.org/10.1177/0047287504268234>
- McGehee and Kim, K. (2004). "Motivation for agri-tourism entrepreneurship". *Journal of Travel Research*. 43(2), 161–170. <https://doi.org/10.1177/0047287504268245>
- McGehee, N. G. and Meares, A. C. (1998). "A case study of three tourism-related craft marketing cooperatives in Appalachia: Contributions to community". *Journal of Sustainable Tourism*. 6(1), 4–25. <https://doi.org/10.1080/09669589808667299>
- McMillan, C. L., O’Gorman, K. D. and MacLaren, A. C. (2011). "Commercial hospitality: A vehicle for the sustainable empowerment of Nepali women". *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 23(2), 189–208.
- Mensah, A. M and Castro, L. C. (2004). "Sustainable resource and sustainable development: A contradiction?". *ZEF Center for Development Research*. University of Bonn.
- Merriam, S.B. (2018). *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber*. S. Turan (çev.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık
- Meyer-Arendt, K.J. (1985). "The Grand Isle, Louisiana Resort Cycle". *Annals of Tourism Research*. 12, 449–465
- Mil, B. (2007). "Nitel araştırma tekniği olarak görüşme". Atila Yüksel, Burak Mil ve Yasin Bilim (Ed), *Nitel Araştırma* (1. Baskı) içinde (3-27). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Miles, M. B. and Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. Thousand Oaks, CA: Sage Publication.
- Miles, M. B. and Huberman, A. M. (2016). *Genişletilmiş bir kaynak kitap: Nitel veri analizi* (S. Akbaba-Altun ve A. Ersoy, (Çev. Ed.). Ankara: Pegem Akademi
- Miller, G. and Twining-Ward, L. (2005). *Monitoring for a sustainable tourism transition the challenge of developing and using indicators*. Cambridge, MA: CABI Publishing
- Miller, P. (1994). "Accounting as Social and Institutional Practice: An Introduction". in A. G. Hopwood and P. Miller (eds.). *Accounting as a Social and Institutional Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Moraru, A.-D., Duhnea, C., Barbulescu, A., Juganaru, M. and Juganaru, I.-D. (2021). "Residents' Attitude toward Tourism—Do the Benefits Outweigh the Downsides? The Case of Constanta, Romania". *Sustainability*. 13, 882.
- Morrison, A. M. (2013). *Marketing and managing tourism destinations*. London: Routledge.
- Mosedale, S. (2005). "Assessing women's empowerment. Towards a conceptual framework". *Journal of International Development*, 17, pp. 243-257.
- Moser, C. (1989). "Community participation in urban projects in the Third World". *Progress in Planning*. 32 (2), 73–133.
- Moss, S., Ryan, C. and Wagoner, C. (2003). "An Empirical Test of Butler's Resort Product Life Cycle: Forecasting Casino Winnings". *Journal of Travel Research*. 41, 393-399.
- Moswete, N. and Lacey, G. (2015). "Women cannot lead: Empowering women through cultural tourism in Botswana". *Journal of Sustainable Tourism*, 23(4), 600–617.
- Moya, M.B. (2013). "Local empowerment in a rural community through ecotourism: A case study of a women's organization in Chira Island, Costa Rica". Bricker, K.S., Black, R., Cottrell (eds.). In *Sustainable Tourism & the Millennium Development Goals: Effecting Positive Change* (127-139). Burlington, MA, USA: S Jones & Bartlett Learning.

- Moyo, S. ve Tichaawa, T. M. (2017). "Community involvement and participation in tourism development: A Zimbabwe study". *African Journal of Hospitality, Tourism and Leisure*, 6(1), 1-15.
- Murphy, J. P. (1990). *Pragmatism: From Peirce to Davidson*. Boulder, CO: Westview.
- Murphy, P. E. and Price, G. G. (2005). "Tourism and sustainable development." *Global Tourism*. 3, 167-193.
- Myers, M. (2000). "Qualitative research and the generalizability question: standing firm with proteus". *The Qualitative Report* 4(3). Retrieved from <http://nsuworks.nova.edu/tqr/vol4/iss3/9>
- Nemli, E. (2004), *Sürdürülebilir Kalkınma: Şirketlerin Çevresel ve Sosyal Yaklaşımları*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Neu, E. (1974). *Der Anitta – Text*, Otto Harrassowitz Verlag, Wiesbaden.
- Neuman, W. L. (2012). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar*. S. Özge (Çev.). İstanbul: Yayınodası Yayıncılık.
- Neuman, W. L. (2013). *Social research methods: Qualitative and quantitative approaches*. Essex: Pearson Education.
- Neve, P.(1984). "Die Ausgrabungen von Boğazköy-Hattuša 1983" *Archäologischer Anzeiger*, 329-381.
- Nicholas, L. and Thapa, B. (2010). "Visitor perspectives on sustainable tourism development in the pitons management area world heritage site, St. Lucia." *Environment, Development and Sustainability*. 12(5), 839-857.
- Nicholas, L., Thapa, B., and Ko, Y. (2009). "Residents' perspectives of a world heritage site: The Pitons Management Area, St. Lucia". *Annals of Tourism Research*. 36(3), 390–412.
- Nisbet R. (1980). *History of the idea of progress*. London: Heinemann.
- Noy, C., (2008) "Sampling Knowledge: The Hermeneutics of Snowball Sampling in Qualitative Research", *International Journal of Social Research Methodology*, 11 (4).
- Nugraheni, A. I. P., Priyambodo, T. K., Kusworo, H. A. and Sutikno, B. (2019, Ekim). The social dimension of sustainable development: defining tourism social sustainability. *Proceeding of the 1st International Conference on Engineering, 18 –19. Labuan Bajo, Science and Commerce Nusa Tenggara Timur, Indonesia*.
- Nunkoo, R. (2015a). "Toward a More Comprehensive Use of Social Exchange Theory to Study Residents Attitudes to Tourism". *Procedia economics & Finance*, 39, 588-596.
- Nunkoo, R. (2015b). "Tourism Development and Trust in Local Government." *Tourism Management*. 46:623–34.
- Nunkoo, R. and Gursoy, D. (2012). "Residents' support for tourism an identity perspective." *Annals of Tourism Research*. 39(1), 243–268.
- Nunkoo, R. and Ramkissoon, H. (2010a). "Residents' Satisfaction with Community Attributes and Support for Tourism". *J. Hosp. Tour. Res.* 2010, 35, 171–190
- Nunkoo, R. and Ramkissoon, H. (2010b). "Gendered theory of planned behavior and resident support for tourism." *Current Issues in Tourism*. 13(6), 525–540
- Nunkoo, R. and Ramkissoon, H. (2010c). "Community perceptions of tourism in small island states: A conceptual framework." *Journal of Policy Research in Tourism, Leisure and Events*. 2(1), 51-65. <https://doi.org/10.1080/19407960903542318>

- Nunkoo, R. and Ramkissoon, H. (2010d). "Modeling community support for a proposed integrated resort project." *Journal of Sustainable Tourism*. 18(2), 257-277.
- Nunkoo, R. and Ramkissoon, H. (2011a). "Residents' satisfaction with community attributes and support for tourism." *Journal of Hospitality and Tourism Research*. 35, 171-190.
- Nunkoo, R. and Ramkissoon, H. (2011b). "Developing a community support model for tourism." *Annals of Tourism Research*. 38(3), 964-988.
<https://doi.org/10.1016/j.annals.2011.01.017>
- Nunkoo, R. and Ramkissoon, H. (2012). "Power, trust, social exchange and community support." *Annals of Tourism Research*. 39(2), 997-1023.
- Nunkoo, R., Ramkissoon, H. (2013). "Travelers' e-purchase intent on tourism products and services. *Journal of Hospitality Marketing and Management*. 22, 505–529.
- Nunkoo, R., Smith, S. L. and Ramkissoon, H. (2013), "Residents' attitudes to tourism: a longitudinal study of 140 articles from 1984 to 2010". *Journal of Sustainable Tourism*. 21(1), 5-25.
- Nunkoo, R. ve So, K.K.F. (2015). "Residents' Support for Tourism: Testing Alternative Structural Models". *Journal of Travel Research*, 55(7), 847-861.
- Nunkoo, R. and So, K.K.F. (2016), "Residents' support for tourism: Testing alternative structural models", *Journal of Travel Research*, Vol. 55 No. 7, pp. 847-861
- Nunnally, J. C. and Bernstein, I. H. (1967). *Psychometric theory*. New York: McGraw-Hill.
- Odum, C. J. (2020). "The Implication of TALC to tourism planning and development in the global south: Examples from Nigeria". *Journal of Tourism and Hospitality Management*. 8(2), 68–86.
- OECD, (2018). "Effective Policy Approaches for Quality Investment in Tourism". *OECD Tourism Papers*, No.2018/03, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/88ea780c-en>
- O'Hare, G. and Barrett, H. (1997). "The destination life cycle-international tourism in Peru". *Scottish Geographical Magazine*, 113 (2), 66–73.
- Okazaki, E. (2008). "A community-based tourism model: Its conception and use". *Journal of Sustainable Tourism*. 16(5), 511-529.
- Okuyucu, A. (2013). "Tourism development in Turkey: development process, challenges and patterns". *The Journal of Academic Social Science Studies*. 6(7), 815-827.
- Okuyucu, A. ve Somuncu, M. (2012). "Kültürel mirasın korunması ve turizm amaçlı kullanılmasında yerel halkın algı ve tutumlarının belirlenmesi: Osmaneli ilçe merkezi örneği". *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*, 4(1), 37–51.
https://doi.org/10.1501/Csaum_0000000061
- Onyx, J. and Bullen, P. (2000). "Measuring social capital in five communities." *The journal of applied behavioral science*. 36(1), 23-42.
- Oppermann, M. (1995). "Travel life cycle". *Annals of tourism research*, 22(3), 535-552.
- Oppermann, M. ve Chon, K. S. (1997). "Convention participation decision-making process". *Annals of Tourism Research*, 24(1), 178-191.
- Ovalı, P. (2007). "Kitle Turizmi ve Ekolojik Turizmin Kavram, Mimari ve Çevresel Etkiler Bakımından Karşılaştırılması". *Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi E-Dergisi* (2), 64-79.
- Önen, S. (2016). "Gender and Work in Tourism: The Role of Family Pansiyons in Turkey's Bozcaada Island." *İş, Güç: Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*. 18(1), 165.

- Öngen, K. B. (2010), Doğrulayıcı Faktör Analizi Ėle Bir Uygulama, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Öz, M. (2013). *Konaklama işletmelerinde personel güçlendirme düzeyine etki eden örgüt kültürü tipleri: İstanbul ili örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat.
- Özbakır, A. (2021). Çorum’da şehrsel gelişme ve mekânsal değişim. Doktora tezi. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Özdamar, K. (2003), “Modern Bilimsel Araştırma Yöntemleri”, Eskişehir: Kaan Kitabevi
- Özdamar, K. (2013). *Paket programlar ile istatistiksel veri analizi [Statistical data analysis with packet programs]*. Eskişehir: Nisan Yayıncılık.
- Özdemir, G. (2018). *Food waste management within sustainability perspective: a study on five star chain hotels*. Doktora tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Özdemir, Ö. (2013). *Turist rehberlerinde personel güçlendirme uygulamalarının iş doyumuna etkisi*. Yüksek lisans tezi. Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.
- Özdemir, P. (1999). “Türkiye’de İç Turizm”. *Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 4(2), 159-168.
- Özgen, N. (2010). “Bilim olarak coğrafya ve evrimsel paradigmaları.” *Ege Coğrafya Dergisi*. 19(2).
- Özgüç, N. (2007). *Turizm coğrafyası*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Özlü, T. ve Kaleli, C. (2019). Boğazkale (Hattuşa) şehrinin yavaş şehir (cittaslow) potansiyeli”, *Amisos*, 4/7, 176-194.
- Öztürk, M. (2007). “Coğrafya: Gelişimi, İçeriği, Eğitimi”. Karabağ, S. ve Şahin, S. (eds.) In: *Kuram ve Uygulamada Coğrafya Eğitimi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Palardy, N. P., Boley, B. B. and Johnson G. C. (2018). “Residents and urban greenways: Modeling support for the Atlanta BeltLine.” *Landscape and Urban Planning*. 169, 250-259. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2017.09.006>
- Page, S. J. (2007), *Tourism Management: Managing for Change*. Oxford: Elsevier Butterworth Heinemann.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research and evaluations methods* (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. M. Bütün ve S. B. Demir (çev. ed.). Ankara: Pegem Akademi.
- Paul, B. (2008). A History Of The Concept Of Sustainable Development: Literature Review, The Annals Of The University of Oradea, Economic Sciences Series, 17(2), 576-580.
- Pearce, P. L. (2002). “Chapter 9: Motivation for pleasure travel”. R. McIntosh, C. Goeldner and J.R.B. Ritchie (Eds.). In: *Tourism: Principles, practices, philosophies* (9th ed.), Australia: Wiley.
- Pearce, P. L., Moscardo, G. and Ross, G. F. (1991). “Tourism Impact and Community Perception: An Equity-Social Representational Perspective”, *Australian Psychologist*, 26 (3), 147–152.
- Pelit, E., Öztürk, Y. ve Arslantürk, Y. (2011). “The effects of employee empowerment on employee job satisfaction: a study on hotels in Turkey”, *International Journal of Contemporary Hospitality Management*. 23(6), 784- 802.

- Pérez F, Nadal M, Navarro-Ortega A, Fàbrega F, Domingo J. L., Barceló, D. And Farre, M. (2013). "Accumulation of perfluoroalkyl substances in human tissues". *Environ Int.* 59,354– 62
- Perdue, R.R., Long, T.P. ve Allen, L. (1987). "Rural resident tourism perceptions and attitudes". *Annals of Tourism Research*, 17(4), 586–599.
- Perdeu R. R., Long, P. T. ve Allen, L. (1990). "Resident support for tourism development". *Annals of Tourism Research*. 17, 586-599.
- Perkins, D. D. and Zimmerman, M. A. (1995). "Empowerment theory, research, and application". *American Journal of Community Psychology*. 23(5), 569-579.
- Peşkircioğlu, N. (2016). "2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri: Küresel Verimlilik Hareketine Doğru". *Kalkınmada Anahtar Verimlilik* (335), 1-8.
- Petrić, L. (2007). "Empowerment of communities for sustainable tourism development: Case of Croatia". *Turizam: znanstveno-stručni časopis*, 55(4), 431–443
- Pickering, C. and Byrne, J. (2014). "The benefits of publishing systematic quantitative literature reviews for PhD candidates and other early -career researchers". *Higher Education Research & Development*, 33(3), 534 – 548. <https://doi.org/10.1080/07294360.2013.841651>
- Pigram, J.J. 1990. "Sustainable tourism: Policy considerations". *Journal of Tourism Studies* 1(2): 2-7
- Pike, S. (2007). *Destination marketing organisations*. London: Routledge.
- Pisani, J. D. A. (2006) "Sustainable development – historical roots of the concept". *Environmental Sciences*, 3:2, 83-96, DOI: 10.1080/15693430600688831
- Pittel, K., (2002), *Sustainability and Endogenous Growth*, Cheltenham, UK and Northampton, MA, US: Edward Elgar.
- Pizam, A. (1978). "Tourism's impacts: The social costs to the destination community as perceived by its residents". *Journal of Travel Research*, 16(4), 8-12.
- Plog, S. (1974). "Why Destination Areas Rise and Fall in Popularity". *The Cornell Hotel and Restaurant Quarterly* (14), 55-58.
- Pomering, A., Noble, G. and Johnson, L. W. (2011). "Conceptualising a contemporary marketing mix for sustainable tourism". *Journal of Sustainable Tourism*. 19(8), 953 – 969. <https://doi.org/10.1080/09669582.2011.584625>
- Ponting, C. (2008), *Dünyanın Yeşil Tarihi: Çevre ve Büyük Uygarlıkların Çöküşü*. A. Başçı (çev.). İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları.
- Portela, D. M. P. (2012). Contributo das Técnicas de Análise Fatorial para o Estudo do Programa "Ocupação Científica de Jovens nas Férias". Universidade aberta 2010.
- Pulina, M., Dettorib, D. G. ve Pabac, A. (2006). "Life cycle of agrotouristic firms in Sardinia". *Tourism Management*, 27(5), 1006–1016.
- Purvis, B., Mao, R. and Robinson D. (2019). "Three pillars of sustainability: in search of conceptual origins". *Sustainability Science*, 14, 681-695.
- Ramos, A. M. and Prideaux, B. (2014). "Indigenous ecotourism in the Mayan rainforest of Palenque: empowerment issues in sustainable development." *Journal of Sustainable Tourism*. 22(3), 461-479. DOI: 10.1080/09669582.2013.828730
- Rappaport, J. (1984). "Studies in empowerment". *Prevention in Human Services*. 3(2-3), 1-7.
- Rappaport, J. (1985). "The power of empowerment language". *Social Policy* 16(2), 15-21.

- Rappaport, J. (1987). "Terms of empowerment/exemplars of prevention: Toward a theory for community psychology". *American journal of community psychology*, 15(2), 121-148.
- Rashid, I. (2020). "Resident Attitudes towards Support for Future Tourism Using Social Exchange Theory (SET)". *Journal of Tourism, Hospitality & Culinary Arts*, 12(3), 106-119.
- Rasoolimanesh, S., Jaafar, M., Kock, N., and Ramayah, T. (2015). "A revised framework of social exchange theory to investigate the factors influencing residents' perceptions". *Tourism Management Perspectives*, 16, 335-345.
- Rasoolimanesh, S.M., Noor, S.M. and Jaafar, M. (2019) "Positive and negative perceptions of residents toward tourism development: Formative or reflective". In S. Rezaei (ed.) *Quantitative Tourism Research in Asia: Current Status and Future Directions*. Singapore: Springer.
- Raykov, T. And Marcoulides, G. A. (2012). *A first course in structural equation modeling*. New York: Routledge.
- Reddy, M. V. (2008). "Sustainable tourism rapid indicators for less-developed islands: an economic perspective". *International Journal of Tourism Research*. 10(6), 557-576.
- Ribeiro, N., Duarte, A. P., Filipe, R., and Torres de Oliveira, R. (2020). "How authentic leadership promotes individual creativity: the mediating role of affective commitment". *Journal of Leadership Organization Studies* 27, 189-202. doi: 10.1177/1548051819842796
- Richards, G. (2001). "Cultural attractions and European tourism". In G. Richards (Eds.), *The Development of Cultural Tourism in Europe* (pp. 3-29). London: CABI Publishing.
- Richards, T. J. (2005). *Handling qualitative data*. London: SAGE.
- Richardson, L. S. (1986). "A product life cycle approach to urban waterfronts: The revitalization of Galveston". *Coastal Zone Management Journal*, 14, 21-46.
- Riley, R. W. and Love, L. L. (2000). "The State of Qualitative Tourism Research". *Annals of Tourism Research*. 27, 164-187. [https://doi.org/10.1016/S0160-7383\(99\)00068-7](https://doi.org/10.1016/S0160-7383(99)00068-7)
- Rodríguez, J. R. O., Parra-López, E. ve Yanes-Estévez, V. (2008). "The sustainability of island destinations: tourism area life cycle and teleological perspectives. The case of Tenerife". *Tourism Management*. 29(1), 53-65.
- Roth, G. and Wittich, C. (1978). *Max Weber: Economy and society*. Berkley: University of California Press.
- Rua Sira, V. (2020). "Perceptions of tourism: A study of residents' attitudes towards tourism in the city of Girona". *Journal of Tourism Anals Review Análisis Turístico*. 27, 165-184.
- Ruhanen, L. (2012). "Strategic visioning: integratinig sustainable development principles in tourism destination planning". *Preliminary Communications*. 24 (2), 149-176.
- Ryan, C. (2002). "Equity, management, power sharing and sustainability—issues of the 'new tourism.'" *Tourism Management*. 23(1), 17-26.
- Saarinén, J. (2004). "Destinations in change. The transformation process of tourist". *Tourist Studies*. 4 (2), 161-79.
- Saarinén, J. (2006), "Traditions of sustainability in tourism studies". *Annals of Tourism Research*. 33, 1121-1140.

- Saarinen, J. (2010). "Local tourism awareness: Community views on tourism and its impacts in Katutura and King Nehale Conservancy, Namibia". *Development Southern Africa*. 27(5), 713–724.
- Sadan, E. (2004). *Empowerment and Community Planning*. Tel-Aviv: Hakibbutz Hameuhad (Hebrew).
- Saisana, M. (2014). "Environmental Sustainability Index (ESI)". In: Alex C. Michalos (Ed.), *Encyclopedia of Quality of Life and Well-Being Research* (pp. 1924–1925). New York, London: Springer Dordrecht Heidelberg.
- Salomone, M. (2014). Sustainability. In: Alex C. Michalos (Ed.), *Encyclopedia of Quality of Life and WellBeing Research*, New York, London: Springer Dordrecht Heidelberg, 1924–1925.
- Sarı Çallı, D. (2015). "Turizm Yazınında Teorik Çerçevede Yaşanan Tartışmalar ve Turizmoloji Üzerine Nitel Bir Değerlendirme". *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(1), 135-142. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iibfdkastamonu/issue/29392/314717>
- Sarkım, M. (2008, Şubat). "Değişen Seyahat Eğilimleri Kapsamında Sürdürülebilir Turizm Anlayışının Turizm Politikaları Üzerine Etkileri". *2.Ulusal iktisat Kongresi*. DEÜ İBF iktisat Bölümü, İzmir.
- Sarmiento, R. and Costa, V. (2017). "Factor Analysis. In Comparative Approaches to Using R and Python for Statistical" *Data Analysis* (pp. 148–178). <http://doi.org/10.4018/978-1-68318-016-6>
- Saunders, M. L., Lewis, P. and Thornhill, A. (2015). *Research methods for business students*. Essex: Pearson Education Limited.
- Saunders, M., Lewis, P. and Thornhill, A. (2016) *Research Methods for Business Students. 7th Edition*. Harlow: Pearson.
- Schachner, A. (2019). *Hattuşa Efsanevi Hitit İmparatorluğunun Peşinde* (1.baskı). İstanbul: Homer Yayın Evi.
- Scheyvens, R. (1999). "Ecotourism and the empowerment of local communities." *Tourism Management*. 20(2), 245-249.
- Scheyvens, R. (2000). "Promoting women's empowerment through involvement in ecotourism: Experiences from the Third World." *Journal of Sustainable Tourism*. 8(3), 232-249.
- Scheyvens, R. and Russell, M. (2012). "Tourism and poverty alleviation in Fiji: Comparing the impacts of small-and large-scale tourism enterprises". *Journal of Sustainable Tourism*, 20(3), 417–436.
- Schumacker, R. E., and Lomax, R. G. (2004). *A Beginner's Guide to Structural Equation Modeling*, London: Lawrence Erlbaum Associates.
- Schumacker, R. E. and Lomax, R. G. (2010). *A Beginner's Guide to Structural Equation Modeling: Third Edition*. New York: Routledge.
- Seeher, J. (22-26 Mayıs 2000 İzmir). Boğazköy-Hattuşa 1999 Yılı Çalışmaları, 22. Kazı Sonuçları Toplantısı. c. I, Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, 2001: 303-314.
- Seeher, J., 2002. Hattusha Guide: A day in the Hittite capital. İstanbul: Ege Yayınları
- Seeher, J. (2006). *Hattuşa rehberi: Hitit başkentinde bir gün* (3.Baskı). Ege Yayınları.
- Seeher, J. (2007). *Hattuşa kerpiç kent suru: Bir rekonstrüksiyon çalışması*. İstanbul: Ege Yayınları.

- Seeher, J. ve Schachner, A. (2014). "Konservierung und Site Management imnatürlichen, urbanen und sozialen Raum (Conservation and Site Management within Natural, Urban and Social Frameworks-Doğal, Kentsel ve Sosyal ÇerçeveKoruma ve Alan Yönetimi)". Bachmann, M.-Maner, Ç.-Tezer, S.-Göçmen D. (ed.). in: *Boğazköy/Hattusa – Fifty Years of Restorationand Site Management (Boğazköy/Hattusa – Restorasyon ve Alan Yönetiminin Elli Yılı)*". (s.131-158). İstanbul: Ege Yayınları.
- SEGE. (2022). İlçelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması araştırması. Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Sekhar, N. (2003) "Local people's attitudes towards conservation and wildlife tourism around Sariska Tiger Reserve, India". *Journal of Environmental Management*, 69, 339–347.
- Selin, S. and Beason, K. (1991). "Interorganizational Relations in Tourism". *Annals of Tourism Research*, 18, pp. 639-652.
- Sezer, B. (2021). *Sürdürülebilir turizm kapsamında destinasyon rekabeti: Kuzey Saros körfezi üzerine bir model önerisi*. Doktora tezi. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Sharma, B. and Dyer, P. (2009). "Residents' involvement in tourism and their perceptions of tourism impacts". *Benchmarking An International Journal* 16(3):351-371.
- Sharpley, R. (2009). *Tourism Development and the Environment: Beyond Sustainability*. (1st ed.) London: Earthscan.
- Simmons, C.H. and Parsons, R.J. (1983). Developing internality and perceived competence: the empowerment of adolescent girls. *Adolescence*, 18 72, 917-22 .
- Singal, M. and Uysal, M. (2009). "Resources Commitment in Destination Management. The case of Abingdon, Virginia". *Tourism*. 57 (3), 329-344.
- Sirakaya, E., Sönmez, S. F. and Choi, H. S. (2001) "Do destination images really matter? Predicting destination choices of student travellers." *Journal of Vacation Marketing*. 7(2). 125-142
- Sirakaya, E., Teye, V. and Sönmez, S.F. (2002). "Understanding residents' support for tourism development in the Central Region of Ghana". *Journal of Travel Research*. 41, 57–67.
- Siti-Nabihai, A. K. ve Nor Hasliza, M. S. (2015). Tourism planning and stakeholders' engagements: the case of Penang Island. *Problems and Perspectives in Management*, 13(2), 269-276.
- Skinner, H., Sarpong, D. and White G. R.T. (2015) Meeting the needs of the Millennials and Generation Z: gamification in tourism through geocaching. *Journal of Tourism Futures*, 4(1), 93-104. <https://doi.org/10.1108/JTF-12-2017-0060>
- Smith, R. A. (1992). Beach resort evolution: implications for planning. *Annals of Tourism Research*, 19(2): 304–322.
- Smith, V.L. (2012) *Hosts and Guests: The Anthropology of Tourism*, 2nd edn. University of Pennsylvania Press, Philadelphia, Pennsylvania.
- Sofield, T. H. B. (2003). *Empowerment for sustainable tourism development: Kidlington*. Oxford: Elsevier Science.
- Solmaz, C., (2014). "Yerel Halkın Bölge Turizmine Bakış Açısının Belirlenmesi: Burdur'da Bir Araştırma". *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 10, 91-105.

- Somuncu, M. (2009). "Türkiye'nin dünya miras alanları: Koruma ve yönetimde güncel durum". UNESCO Türkiye Milli Komisyonu Somut Kültürel Miras İhtisas Komitesi.
- Sönmez, V. (2010). "Auguste Comte (1798-1857) Pozitivizm (Olguculuk)". *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi*, 3(3), 161–163.
- Söylemez, M. E. (2022). Hitit Başkenti Hattuşa ve yaşam izlerinin fotoğraflarla yeniden sunumu. Yüksek lisans tezi. Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- Stevens, J. P. (2002). *Applied Multivariate Statistics For The Social Sciences* (4th Edition). New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Stoddard, J. E., Pollard, C. E. and Evans, M. R. (2012). "The triple bottom line: A framework for sustainable tourism development". *International Journal of Hospitality & Tourism Administration*. 13(3), 233–258
- Strauss, A. and Corbin, J. (1990) *Basics of qualitative research: Grounded theory procedures and techniques*. London: Sage Publications, Inc.
- Stromquist, N. P. (1999). "The theoretical and practical bases for empowerment." Medel, A. C. (eds.). *Women, education, and empowerment: Pathways towards autonomy* (s.13-23). UNESCO/Hunnar Publicity.
- Stronza, A. and Gordillo, J. (2008). "Community views of ecotourism". *Annals of Tourism Research*. 35(2), 448–468. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2008.01.002>
- Strzelecka, M. (2015). "The prospects for empowerment through local governance for tourism-the LEADER approach." *Journal of Rural and Community Development*. 10(3), 78-97.
- Strzelecka, M., Boley, B., B. and Strzelecka, C. (2016). "Empowerment's Influence on Resident Support for Tourism in rural Central and Eastern Europe (CEE)". *Travel and Tourism Research Association: Advancing Tourism Research Globally*. 22. https://scholarworks.umass.edu/ttra/2016/Academic_Papers_Oral/22
- Strzelecka, M., Boley, B. B. and Strzelecka, C. (2017). Empowerment and resident support for tourism in rural Central and Eastern Europe (CEE): the case of Pomerania, Poland. *Journal of Sustainable Tourism*, 25(4), 554–572. <https://doi.org/10.1080/09669582.2016.1224891>
- Strzelecka, M., Boley, B. B., and Woosnam, K. M. (2017). "Place attachment and empowerment: Do residents need to be attached to be empowered?". *Annals of Tourism Research*, 66, 61–73. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2017.06.002>
- Strzelecka, M. and Wicks, B. E. (2015). "Community participation and empowerment in rural post-communist societies: Lessons from the leader approach in Pomerania, Poland". *Tourism Planning & Development*, 12(4), 381–397. <https://doi.org/10.1080/21568316.2015.1013564>
- Strzelecka, S., Prince, S. and Boley, B. B. (2021): "Resident connection to nature and attitudes towards tourism: findings from three different rural nature tourism destinations in Poland". *Journal of Sustainable Tourism*, DOI: 10.1080/09669582.2021.1995399
- Stylidis, D. (2012). "Tourism and community life: building a conceptual framework", Doctoral dissertation. University of Surrey School of Hospitality and Tourism Management, Guildford, UK.
- Suhr, D. (2006). Exploratory or Confirmatory Factor Analysis? Statistics and Data Analysis, 1–17. <http://doi.org/10.1002/da.20406>

- Sutawa, G. K. (2012). "Issues on Bali tourism development and community empowerment to support sustainable tourism development". *Procedia Economics and Finance*, 4, 413–422.
- Swarbrooke, J. (1995). *Development and management of visitor attractions*. Oxford: Butterworth– Heinemann.
- Swarbrooke, J. (1999). *Sustainable Tourism Management*. New York: CABI Publishing.
- Syarifuddin, D. and Sofrosidiq S. (2012). "Increasing number of tourists by means of building tourist value (implementing how to increase customer value at a tourism destination)". PROCEEDING The 13th Malaysia Indonesia Conference on Economics, Management and Accounting (MIICEMA).
- Szromek, A.R., Kruczek, Z. and Walas, B. (2019). "The Attitude of Tourist Destination Residents towards the Effects of Overtourism—Kraków Case Study". *Sustainability*, 12, 228.
- Şahbaz, P. ve Tuna M. (1998, Nisan), "Krizlerin Türk Turizmine Etkileri ve Makro Ölçekte Kriz Yönetim Stratejileri". *21. Yüzyılın Eşiğinde Türkiye Sempozyumu*, Ankara.
- Şahin, S. Z. (2021). "Hatuşşa'da miras turizm". Sevim, KÜL AVAN, Erkan Kadir ŞİMŞEK, Özgür YAYLA, Muhammed Cenk BİRİNCİ (edt.). In: *Rekreasyon ve Turizm Araştırmaları* (125-136). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Şen, H., Kaya, A. ve Alpaslan, B. (2018). "Sürdürülebilirlik Üzerine Tarihsel ve Güncel Bir Perspektif". *Ekonomik Yaklaşım*, 29(107): 1-47
- Şencan, H. (2005). *Sosyal ve davranışsal ölçümlerde güvenilirlik ve geçerlilik*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Şimşek, O. F. (2007). *Yapısal esitlik modellemesine giriş: Temel ilkeler ve LISREL uygulamaları*. Ankara: Ekinoks Yayıncılık.
- Tabachnick, B.G. and Fidell, L.S. (2007). *Using Multivariate Statistics (5th Ed.)*. New York: Pearson Education.
- Tahmaz, Z. (2020). *Personel güçlendirme ve işgören motivasyonu ilişkisi: otel işletmelerinde çalışanlar üzerine bir araştırma*. Yüksek lisans tezi. Nişantaşı Üniversitesi, İstanbul.
- TBMM. (1999). Tutanak. Erişim tarihi: 10.08.2022. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d21/c021/b041/tbmm210210410545.pdf>
- TDK. (2022). Türk Dil Kurumu Sözlükleri. Erişim tarihi: 07.05.2021. <https://sozluk.gov.tr/>
- Tekemen Altıntaş, E. (2019). Highway transportation in Ankara in the second half of the 19th century. *TAD*, 39(67), 329-348
- Tetik, N. (2015). "Turist Rehberlerinin Davranışsal Personel Güçlendirme Algıları." *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 7(3), 407-431.
- Tezbaşaran, A. (1996). Likert Tipi Ölçek Geliştirme Klavuzu. Ankara: Psikologlar Derneği Yayınları.
- Thibault, J. and Kelley, H. H. (1959). *Evaluation of the Dyad. The Social Psychology of Groups*. New Brunswick, New Jersey, Transaction Publishers.
- Timothy, D. J. (2007). "Empowerment and stakeholder participation in tourism destination communities". In A. Church & V. T. Coles (Eds.), *Tourism, power and space* (pp. 203–216). London.
- Timothy, D.J. and Tosun, C. (2003). "Appropriate planning for tourism in destination communities: Participation, incremental growth and collaboration". In: Singh, S.,

- Timothy, D.J., Dowling, R.K. (Eds.), *Tourism in Destination Communities* (pp. 181-204). Cambridge: CABI Publishing.
- Timur, S., and Getz, D. (2009). "Sustainable Tourism Development: How do destination stakeholders perceive sustainable urban tourism?". *Sustainable Development*. 17(4), 220–232.
- Toh, R. S., Khan, H. ve Koh, A. (2001). "A travel balance approach for examining tourism area life cycles: The case of Singapore". *Journal of Travel Research*. 39(4): 426–432.
- Tooman, L. A. (1997). "Applications of the life-cycle model in tourism". *Annals of tourism research*. 24(1): 214-234.
- Tosun, C. (2000). "Limits to community participation in the tourism development process in developing countries". *Tourism Management*, 21, pp. 613-633.
- Tosun, C. (2002). "Host perceptions of impacts: A comparative tourism study". *Annals of Tourism Research*. 29, 231–253.
- Tosun, C. (2006), "Expected Nature of Community Participation in Tourism Development", *Tourism Management*. 27, 493-504.
- Tölkes, C. (2018). "Sustainability communication in tourism – A literature review". *Tourism Management Perspectives*. 27, 10 –21. <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2018.04.002>
- Tracey, S. and Anne, B. (2008). *OECD insights sustainable development linking economy, society, environment: Linking economy, society, environment*. OECD Publishing.
- Tran, L. and Walter, P. (2014). "Ecotourism, gender and development in Northern Vietnam". *Annals of Tourism Research*. 44, 116–130
- Tucker, H. and Boonabaana, B. (2012). "A critical analysis of tourism, gender and poverty reduction". *Journal of Sustainable Tourism*. 20(3), 437–455.
- Turgut, M. (2013). *Hitit Dini Düşüncesinde Kutsal Mekânlar (M. Ö 1200- M.Ö. 1600)*. Basılmamış yüksek lisans tezi. Selçuk Üniversitesi, Konya.
- TÜİK. (2022a). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Veri Tabanı, ADNKS. Erişim: 10 Mart 2022. <http://www.resmiistatistik.gov.tr/>.
- TÜİK. (2022b). Turizm İstatistikleri, II. Çeyrek: Nisan-Haziran 2022. Erişim: 1 Ağustos 2022. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turizm-Istatistikleri-II.-Ceyrek:-Nisan-Haziran-2022-45787>
- TÜRSAB. (2016), "2016 Turizm Verileri", erişim adresi: <https://www.tursab.org.tr/tr/turizm-verileri/istatistikler>.
- TÜRSAB. (2020). "Son verilerle Türkiye turizm istatistikleri raporu", erişim adresi: <kasim-2020-tursab-istatistik-rapor.pdf>
- Tutar, E. (1990) "Turizm Sektöründe Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi" Türkiye Kalkınma Bankası Turizm Yıllığı
- Tutar, F. (1999). Türk turizm sektöründeki gelişmelerin cari işlemler dengesine muhtemel etkileri: Akdeniz ülkeleriyle karşılaştırmalı bir analiz. Doktora Tezi. Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Tutar, H. (2013). İşletme ve Yönetim Terimleri Ansiklopedik Sözlük. Detay Yayıncılık, Ankara.
- Türkmen, S. ve Saatçı, G. (2020). "Yer Bağlılığı, Turizmin Algılanan Etkileri ve Turizmin Gelişimine Destek Olma Tutumu Arasındaki İlişki: Mordoğan Örneği". *AHBVÜ Turizm Fakültesi Dergisi*. 23 (2), 237-255.
- UN. (1973). *Multinational Corporations in World Development*. New York.

- UNEP. (2014). United Nations Environment Programme Annual Report.
- UNEP & WTO. (2005). Making tourism more sustainable: A guide for policy makers. Paris and Madrid: United Nations Environment Programme and World Tourism Organisation.
- UNEP. (1992), Tourism Focus, quarterly bulletin included in the Industry and Environment review and issue of the Industry and Environment review on Sustainable Tourism
- UNEP. (2005). “Making tourism more sustainable-Part II, Case Studies”. In: *UNEP AND WTO*.
- UNEP (2012). Tourism in the Green Economy Background Report. Erişim tarihi: 05.01.2022.http://www.unep.org/greeneconomy/Portals/88/documents/ger/ger_final_dec_2011/Tourism%20in%20the%20green_economy%20unwto_unep.pdf
- UNESCO (2022). UNESCO Türkiye Milli Komisyonu. Erişim tarihi 11.10.2022. <https://www.unesco.org.tr/Pages/125/122/UNESCO-D%C3%BCnya-Miras%C4%B1-Listesi>
- Un Women. (2022). *Facts & Figures on Women, Poverty & Economics, Poverty & Employment*. <https://www.unwomen.org/>
- UNWTO. (1993). *Sustainable Tourism Development: Guide for Local Planners*. Madrid, Spain: World Tourism Organization.
- UNWTO. (2005) Declaration: Harnessing Tourism for the Millennium Development Goals, UNWTO, Madrid, Spain: World Tourism Organization.
- UNWTO. (2007). *A Practical Guide to Tourism Destination Management*. Madrid, Spain: World Tourism Organization.
- Ural, A.ve Kılıç, İ. (2013). *Bilimsel araştırma süreci ve spss ile veri analizi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Uysal, M. Woo, E. and Singal, M. (2012). *Handbook of Tourism and Quality-of-Life Research: Enhancing the Lives of Tourists and Residents of Host Communities*, International Handbooks of Quality-of-Life, DOI 10.1007/978-94-007-2288-0_25
- Uysal, Ö. (2004). Çorum İli Boğazköy- Alacahöyük Milli Park Florası. Basılmamış yüksek lisans tezi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.
- Van Zon H. (2002). *Geschiedenis & duurzame ontwikkeling. Duurzame ontwikkeling in historisch perspectief: enkele verkenningen*. Nijmegen/Groningen: Werkgroep Disciplinaire Verdieping Duurzame Ontwikkeling.
- Vargas-Sanchez A., Pinto, P., Costa Mendes, J. and Silva J. A. (2015) “Residents’ attitude and level of destination development: An international comparison”. *Tourism Management*. 48, 199-210.
- Vargas-Sanchez, A., Plaza-Mejia, M. Á. and Porras-Bueno, N. (2009). “Understanding Residents' Attitudes Toward The Development Of Industrial Tourism In A Formermining Community”. *Journal of Travel Research*. 47(3), 373-387.
- Von Wright GH. (1997). “Progress: Fact and fiction”. Burgen A, McLaughlin P, Mittelstrab J, (eds). In: *The idea of progress*. Berlin: Walter de Gruyter, pp 1 – 18.
- Waddock, S. A. (1991). “A Typology of Social Partnership Organizations”. *Administration and Society*. 22(4), 480–515.
- Wall, G. (1997). “Sustainable tourism–unsustainable development”. *Tourism, Development and Growth: The Challenge of Sustainability*, 33-49.

- Wang, C. C., Cater, C. and Low, T. (2016). "Political challenges in community-based ecotourism". *Journal of Sustainable Tourism*. 24(11), 1555–1568.
- Wang, M.- C. and Wang, C.-S. (2018). "Tourism, the environment, and energy policies". *Tourism Economics*. 24(7), 821-838. doi:10.1177/1354816618781458
- Wang, R. (2000). *Tourism and modernity: a sociological analysis*. Oxford: Pergamon Press.
- Wang, R. S., Wang, X. R. Hu, D. and Tang, L. J. (2004). *Eco-services of Urban Survival and Development*. China Meteorological Press, Beijing, pp. 50–60 (in Chinese)
- Wang, Y. and Pfister, R.E. (2008). "Residents' Attitudes toward Tourism and Perceived Personal Benefits in a Rural Community". *Journal Travel Research*. 47, 84–93.
- Wang, Y., Rompf, P., Severt, D., & Peerapatdit, N. (2006). Examining and identifying the determinants of travel expenditure patterns. *International Journal of Tourism Research*, 8(5), 333-346.
- Ward, C. and Berno, T. (2011). "Beyond social exchange theory: Attitudes toward tourists". *Annals of Tourism Research*. 38(4), 1556–1569.
- Weng, S. and Peng, H. (2014). "Tourism development, rights consciousness and the empowerment of Chinese historical village communities". *Tourism Geographies*. 16(5), 772–784. <https://doi.org/10.1080/14616688.2014.955873>
- WCED (World Commission on Environment and Development). 1987. *Our common future*. Oxford: Oxford University Press.
- Weaver, D. B. (1988). "The evolution of a 'plantation' tourism landscape on the Caribbean island of Antigua". *Tijdschrift voor economische en sociale geografie*. 79(5), 319-331.
- Weaver, D. B. (1990). "Grand Cayman Island and the resort cycle concept". *Journal of Travel Research*. 29(2), 9-15.
- Weaver, D. B. (2006). *Sustainable Tourism Futures*. London: Routledge, 43-57.
- Weaver, D. B. (2010). "Indigenous tourism stages and their implications for sustainability". *Journal of Sustainable Tourism*. 18(1), 43–60.
- Weber, M. (1978), "Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology". Guenther Roth ve Claus Wittich (eds.). California: University of California Press.
- Weng, S. and Peng, H. (2014). "Tourism development, Rights Consciousness and the Empowerment of Chinese Historical Village Communities". *Tourism Geography*. 16, 772–784.
- Wheeller, B. (2007). "Sustainable Mass Tourism: More Smudge than Nudge". *Tourism Recreation Research*. 32(3), 73-75.
- Whitfeild, J. (2009). "The cyclical representation of the UK conference sector's life cycle: The use of refurbishments as rejuvenation triggers". *Tourism Geography*. 20(1), 4-13.
- Wight, P. (1995). "Sustainable ecotourism: balancing economic, environmental and social goals with an ethical framework". *Tourism Recreation Research*. 20(1), 5-13.
- Williams, S. ve Lew, A. A. (2014). *Tourism geography: Critical understandings of place, space and experience*. London: Routledge.
- Wise, T. A. (2001), "Economics of Sustainability: The Social Dimension-Overview Essay", (Ed.) J. M. Harris, T. A. Wise, K. P. Gallagher, & N. R. Goodwin, *A Survey of Sustainable Development: Social and Economic Dimensions* (pp. 47-57). Washington, D. C.: Island Press.
- Woosnam, K.M. (2012), "Using emotional solidarity to explain residents' attitudes about tourism and tourism development". *Journal of Travel Research*. 51(3), 315-327

- Woosnam, K. M., Norman, W. C. and Ying, T. (2009). "Exploring the theoretical framework of emotional solidarity between residents and tourists". *Journal of Travel Research*. 48(2), 245.
- Yaşlıoğlu, M. M. (2017). "Sosyal bilimlerde faktör analizi ve geçerlilik: keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizlerinin kullanılması". *Istanbul University Journal of the School of Business*, 46, 74 – 85.
- Yeager, E. P., Boley, B. B., Woosnam, K. M. and Green, G. T. (2020). "Modeling residents' attitudes toward short-term vacation rentals". *Journal of Travel Research*. 59(6), 955–974.
- Yale, P. (1995). *The business of tour operators*. England: Longman.
- Yeni, O. (2014). "Sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma: bir yazın taraması". *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 16(3), 181-208.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, S. (1991). *Turizm kesiminde teşviklerin etkinliği (1964-1989)*. Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Yılmaz, C. (2007, Kasım) "Socio-Economical Composition, Demographical Features and the Characteristics of Geographical Distribution of Çorum Population" *Çorum: From the Ottoman Empire to the Republic of Turkey*, Çorum.
- Yılmaz, A. İ. (2021). "Hittite and Çorum Tour Proposal". *Journal of Turkish Tourism Research*. 5(4): 2320-2346.
- Yılmaz, A. İ. ve Atila, N. (2021). "Profesyonel turist rehberlerinin gözüyle "Hattuşa"." *Turkish Studies - Social*, 16(3), 1375-1404. <https://dx.doi.org/10.47356/TurkishStudies.49587>
- Yılmaz, İ. (2014). "Coğrafi düşüncenin değişimi ve paradigmlar". Yılmaz Arı ve İlhan Kaya (ed.). In: *Coğrafya Araştırma Yöntemleri* (s. 19-49). Balıkesir: Coğrafyacılar Derneği.
- Yılmaz, Ö. ve Eroğluer, K. (2018). "Turizm sektöründe personel güçlendirme ve güç mesafesinin işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisi: bir uygulama". *Global Journal of Economics and Business Studies*, 7 (13), 65-81 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gumusgjebs/issue/38305/424177>
- Yoon, Y., Gursoy, D. and Chen, J. S. (2001). "Validating a tourism development theory with structural equation modeling". *Tourism Management*. 22(4), 363–372. [https://doi.org/10.1016/S0261-5177\(00\)00062-5](https://doi.org/10.1016/S0261-5177(00)00062-5)
- Yu, C. P. S., Chancellor, H. C. and Cole, S. T. (2011). "Measuring residents' attitudes toward sustainable tourism: A reexamination of the sustainable tourism attitude scale". *Journal of Travel Research*. 50(1), 57-63.
- Zhong, L., Deng, J. and Xiang, B. (2008). "Tourism development and the tourism area life-cycle model: A case study of Zhangjiajie National Forest Park, China". *Tourism Management*. 29, 841-856.
- Zimmerman, M. A. (1995). "Psychological empowerment: Issues and illustrations". *American Journal of Community Psychology*, 23(5), 581-599
- Zimmerman, M. A and Rappaport, J. (1988) "Citizen participation, perceived control, and psychological empowerment". *American Journal of Community Psychology*. 16 (5), 725-750.

- Zoğal, V. ve Emekli, G. (2017). “Yaratıcı turizme kavramsal ve coğrafi bir yaklaşım.” *Ege Coğrafya Dergisi*. 26(1), 21-34.
- Zorlu, K. (2019). Sürdürülebilir Turizm Gelişimi ve Planlamasında Toplum Katılımı ve Güçlendirme: Güzelyurt İlçesi (Aksaray) Örneği. Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Zorlu, K. ve Yılmaz, A. (2022). “Weber’in rasyonalitesi perspektifinden sakinlerin turizme karşı algı ve tutumları: Güzelyurt İlçesi (Aksaray) örneğinde ampirik bir analiz”. *Journal of Humanities and Tourism Research*. 12 (1): 36-55.
- 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu. (1982, 16 Mart). T.C. Resmi Gazete (Sayı: 17635). Erişim adresi: <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d21/c092/b087/tbmm210920870025.pdf>

EKLER

Ek-1: Etik Kurul Kararı

ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ARAŞTIRMALARI ETİK KURUL KARARLARI

KARAR TARİHİ	TOPLANTI SAYISI	KARAR SAYISI
27.08.2021	08	2021/704

KARAR NO: 2021-704
Üniversitemiz Lisansüstü Eğitim Enstitüsü öğrencisi Cemal KALELİ 'nin Dr. Öğr. Üyesi Tamer ÖZLÜ danışmanlığında “ Sürdürülebilir Turizmde Yerel Halkın Tutumu ve Güçlendirilmesi : Boğazkale Örneği” isimli doktora tezine ilişkin anket, mülakat, gözlem ve ölçek çalışmalarını içeren 25383 sayılı dilekçesi okunarak görüşüldü.

Üniversitemiz Lisansüstü Eğitim Enstitüsü öğrencisi Cemal KALELİ 'nin Dr. Öğr. Üyesi Tamer ÖZLÜ danışmanlığında “ Sürdürülebilir Turizmde Yerel Halkın Tutumu ve Güçlendirilmesi : Boğazkale Örneği” isimli doktora tezine ilişkin anket, mülakat, gözlem ve ölçek çalışmalarının kabulüne oy birliği ile karar verildi.

Ek-2: Nicel Analizler İçin Uygulanacak Anket

Sayın Katılımcı;

Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Enstitüsü Coğrafya Ana Bilim Dalı'nda Dr. Öğrt. Üyesi Tamer ÖZLÜ danışmalığında yürütülen “Sürdürülebilir Turizmde Yerel Halkın Tutumu ve Güçlendirilmesi: Boğazkale Örneği” isimli Doktora Tezi kapsamında hazırlanan bu anket, Boğazkale’de yaşayan yerel halkın turizm etki ve turizme algı ve tutumlarını belirlemek amacıyla hazırlanmıştır. Bu çalışmaya katılarak sağlamış olduğunuz destek ve katkılardan dolayı teşekkür ederiz.

Doktora Öğrencisi Cemal KALELİ

A. Ankete Katılanlara İlişkin Sorular

1. Cinsiyet:
2. Medeni Durumu:
3. Eğitim Düzeyi:
4. Yaş:
5. Aylık Ortalama Geliri:
6. Meslek:
7. Kaç yıldır Boğazkale’de yaşıyorsunuz:

B. Anket soruları

Ankette yer alan; 1- Kesinlikle Katılmıyorum, 2- Katılmıyorum, 3- Kararsız, 4- Katılıyorum, 5- Kesinlikle Katılıyorum’u ifade etmektedir.

Sorular	1	2	3	4	5
Boğazkale ilçesindeki turizm;					
1- Bu ilçenin bir sakini olarak beni gururlandırıyor					
2- İnsanlar ilçemin eşsiz özelliklerini (güzellikleri) görmeye geldikleri için özel hissettiriyor.					
3- İlçemizde insanlara sunabileceğimiz güzellikleri anlatmamı sağlıyor.					
4- Ziyaretçilerle paylaşabileceğim eşsiz bir kültürüm olduğunu hatırlatıyor.					
5- İlçemizi özel kılmak için çalışma isteği uyandırıyor.					
Boğazkale ilçesindeki turizm;					
6- Topluluğa daha bağlı hissettiriyor.					
7- İçimde bir ‘topluluk ruhu’ duygusu uyandırıyor.					
8- Toplum içerisinde yer almam için (karışmam için) yollar sağlıyor.					
Boğazkale ilçesindeki turizm;	1	2	3	4	5
9- Boğazkale’deki turizm geliştirmelerinde söz sahibi olduğumu hissediyorum.					
10- Boğazkale’deki karar verme sürecine erişimim olduğunu hissediyorum.					
11- Kullandığım oyun Boğazkale’deki turizmin gelişimini nasıl(ne yönde) etkileyeceğini hissediyorum.					
12- Boğazkale’deki turizm geliştirmeleri hakkındaki endişelerimi paylaşacağım bir çıkışım olduğunu hissediyorum.					
Boğazkale ilçesindeki turizm;					
13- Boğazkale’deki turizm faturalarımı ödememde yardımcı olur.					

14- Gelirimin bir kısmı Boğazkale'deki turizme bağlıdır.					
15- Boğazkale'deki turizm gelişmelerinden maddi olarak daha fazla yararlanmak isterim.					
16- Ailemin maddi geleceği Boğazkale'deki turizme bağlıdır.					
Boğazkale ilçesindeki turizm;	1	2	3	4	5
17- Genel olarak Boğazkale'deki turizmin olumlu etkileri olumsuz etkilerinden fazladır.					
18- Boğazkale'deki turizmin aktif olarak teşvik edilmesi(desteklenmesi) gerektiğine inanıyorum .					
19- Boğazkale'deki turizmi ve öneminin Boğazkale için kalıcı olmasını desteklerim.					
20- Boğazkale turist (turizm) destinasyonu olarak kalmalı.					
21- Boğazkale turizmin tanıtımına destek vermeli.					
22- Turizm gelişmeleri, Boğazkale'nin daha güzel (bakımlı) olmasını sağlar.					
23- Turizm, Boğazkale'deki yeni park(korunan arazi) geliştirmelerine teşvik sağlar.					
24- Turizm gelişmeleri, yerel halk için hobi imkanlarını (eğlenme alanlarını) artırır olmasını sağlar.					
25- Turizm, Boğazkale'deki kültürel kimliği ve tarihi yapıları korumaya yardımcı olur.					
26- Alışveriş, restoran ve eğlence imkanları turizmin bir sonucu olarak daha çoktur .					
27- Turizm, Boğazkale'deki gelir ve hayat standardına katkı sağlar.					
28- Boğazkale'deki ziyaretçi sayısı ne kadar artarsa, yerel ekonomi de o kadar gelişir.					
29- Turizm, yerel yönetimi yenilik ve gelişmelere teşvik eder (yollar, belediye hizmetleri gibi).					
30- Turizm gelişmeleri, Boğazkale'deki hayat kalitesini artırır.					
31- Turizm, doğal ve tarihi mirasın korunup gelişmesini sağlar .					
Boğazkale ilçesindeki turizm;	1	2	3	4	5
32- Turist sayısındaki artış, yerel halklar turistler arasındaki anlaşmazlığa sebep olur.					
33- Turizm, Boğazkale'yi aşırı kalabalıklaştırır.					
34- Turizm, Boğazkale'deki yaşam maliyetlerini artırır .					
35- Turizm, Boğazkale'nin kirlenmesine sebep olur.					
36- Turizm gelişmeleri, Boğazkale'deki suç oranlarını artırır .					
37- Turizm gelişmeleri, Boğazkale'deki trafik sorununa sebep olur.					

Ek-3: Nitel Araştırma için Yarı Yapılandırılmış Görüşme Soruları

-
- 1- İlk turizm hareketleri ne zaman, nasıl başladı ve turizm Boğazkale’de başlangıçtan itibaren nasıl bir gelişim seyri izledi?
 - 2- Yerel halkın ve yerel yönetimlerin sürece dahil oluşları nasıl oldu?
 - 3- Yaşanan süreçte üst yapı ve altyapı gelişimi nasıl oldu?
-

ÖZ GEÇMİŞ

Cemal KALELİ, Sungurlu Lisesi'ni bitirdikten sonra Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya bölümünden 2012 yılında mezun oldu. 2018 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans programını bitirdi. Cemal KALELİ, iyi derecede İngilizce bilmektedir. Temel ilgi alanları, Turizm Coğrafyası, Sürdürülebilir Turizm, Yerleşme Coğrafyası, Kültürel Coğrafya ve Nüfus Coğrafyası.

İletişim Bilgileri

ORCID ID : 0000-0001-8267-2641

Yayınlar:

1. Kaleli, C. ve Özlü, T. (2022). Destinasyon yaşam döngüsü modeliyle Boğazkale destinasyonun gelişim süreçlerinin incelenmesi. Sinan Sönmez ve Özgür Işık (ed.), *Sosyal, beşeri ve idari bilimlerde güncel tartışmalar 2* içinde (7-24). İzmir: Duvar Yayınları
2. Kaleli, C. ve Özlü, T. (2022). Yerel halkın turizme katılımı:taş ustalığı örneği. Sinan Sönmez ve Özgür Işık (ed.), *Sosyal, beşeri ve idari bilimlerde güncel tartışmalar 1* içinde (237-254). İzmir: Duvar Yayınları
3. Özlü, T. ve Kaleli, C. (2019). Boğazkale (Hattuşa) şehrinin yavaş şehir (cittaslow) potansiyeli”, *Amisos*, 4/7, 176-194.
4. Özlü, T. ve Kaleli, C. (2019). Kültürel miras turizmi açısından bir değerlendirme: Ani ören yeri, *Amisos*, 4/7, 195-218.